

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

ABDURRAHMAN MÜNİF'İN ROMANCILIĞI

(DOKTORA TEZİ)

Adnan ARSLAN

BURSA- 2017

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

ABDURRAHMAN MÜNİF'İN ROMANCILIĞI

(DOKTORA TEZİ)

Adnan ARSLAN

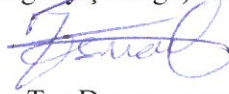
Danışman

Prof. Dr. İsmail GÜLER

BURSA- 2017

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 711323004 numaralı Adnan Arslan'ın hazırladığı "ABDURAHMAN MUNİF'İN ROMANCILIĞI" konulu Doktora Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 24.03.2017 günü 10:00-12:30 saatleri arasında yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin.....(başarılı/başarısız) olduğuna(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. İsmail GÜLER

Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Dursun Hazer

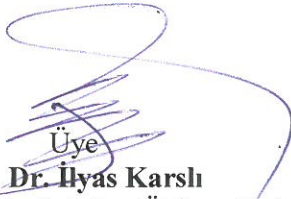
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Vejdi BİLGİN

Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. İyas Karşlı

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Hasan TAŞDELEN

Uludağ Üniversitesi

...../...../ 20.....

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 16/02/2017

Tez Başlığı / Konusu: ABDURRAHMAN MÜNİF'İN ROMANCILIĞI

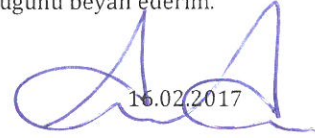
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ...257. sayfalık kısmına ilişkin, ...10/02/2017.. tarihinde şahsım tarafından adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13. 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

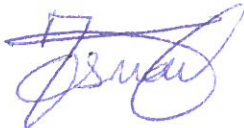
Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16.02.2017

Adı Soyadı: ADNAN ARSLAN
Öğrenci No: 711323004
Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
Programı: DOKTORA
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Prof. Dr. İsmail Güler

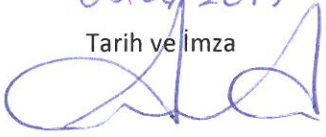

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**ABDURRAHMAN MÜNİF’İN ROMANCILIğI**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

03.06.2017
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: ADNAN ARSLAN
Öğrenci No: 711323004
Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
Programı: DOKTORA
Statüsü: Y.Lisans Doktora

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**ABDURRAHMAN MÜNİF’İN ROMANCILIĞI**” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: ADNAN ARSLAN

Öğrenci No: 711323004

Anabilim Dalı: TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

Programı: DOKTORA

Statüsü: Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : ADNAN ARSLAN
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı : Arap Dili ve Belâğâtı
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : xii+244.....
Mezuniyet Tarihi : ... /.../ 2017
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. İsmail Güler

ABDURRAHMAN MÜNİF'İN ROMANCILIĞI

Abdurrahman Münif, 20. yüzyıl Arap romanının önde gelen isimlerindedir. Arap dünyası bu yüzyılda önemli gelişmelere tanıklık etmiştir. Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra yeni kurulan Arap ülkelerinin kuruluş aşamasından sonraki gelişme dönemlerinde, birçok siyasi ve sosyal krizler yaşanmıştır. Bu yaşanan olaylar, Abdurrahman Münif'i yakından ilgilendiriyordu. Siyasetle ilgilenmekte idi. Siyasi düşünce özgürlüğünün bulunmayışından dolayı, Münif'in siyasal ve toplumsal eleştirisini yapabilmek için roman yazmaya başvurduğu görülmektedir. Münif'in yazmış olduğu gerçekçi romanlar, birçok sosyal konuya değinmiş olması hasebiyle, sadece bir edebiyat eseri değil, aynı zamanda tarihi doküman olarak da düşünülebilir.

Tez; giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte, Abdurrahman Münif'in yaşadığı yüzyılda meydana gelen siyasal olaylara göz atılmakta, birinci bölümde, Münif'in hayatı ve eserleri genel hatlarıyla incelenmekte, ikinci bölümde, romanlarının içerik açısından değerlendirilmesi, üçüncü bölümde ise, romanların dil, üslup ve roman teknikleri açısından değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Abdurrahman Münif, Modern Arap romanı, Toplumcu Gerçekçi Arap Romanı, Arap Sosyalizmi, Baas Partisi, Arap-İsrail Savaşları.

ABSTRACT

Writer's Name : Adnan Arslan
University : Uludağ University
Institute : Social Sciences Institute
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Arabic Language and Literature
Type of the Work : Ph. D.
Page Number : xii+244
Date of the Graduation : ... /.../ 2017
Supervisor : Prof. Dr. İsmail Güler

ABDURRAHMAN MUNİF AS A NOVELIST

Abdurrahman Münif is one of the famous names of Arab novelists in the 20th age. The Arab world has been witnessed very important improvements in that age. There had been occurred a lot of politic and social crises in the Arab countries that had been founded after the collapse of Ottoman Empire. Abdurrahman Münif was looking at these improvements closely. He was a politic. It's a realised that he engaged the novel writing to social critisize because of lackness of politic freedom. The realistic novels he has written are talking about social matters. For that reason, his works are not a literature but also they are historical documantes.

My thesis has been arranged as an introduction and four sections. In the introduction I have focused the political and social conditions in Abdurrahman Munif's age. In the first section it has been focused to his life story and his works. In the second section general featur of his novels' matters has been examined. In the third section language of his works has been examined. In the fourth section, the novel tecniques has been examined.

Key words: Abdurrahman Munif, Modern Arap Novel, Social Realistic Arab Novel, Arab Socializm, Baas Party, Arab-Israil Wars.

ÖNSÖZ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği, onun uçsuz bucaksız öğrenme merakıdır. Öğrenmeye olan bu merakın, kendisine öğrenme hırsı verdiğini görürüz. Çok küçük yaşından itibaren insanoğlu, çevresine karşı duyarlıdır. Küçük bir çocuğun daha henüz yürümeye başlamadan önce, emekleyerek de olsa, çevresindeki nesnelere dokunmaya çalıştığına; cisimlerin katı, yumuşak... gibi özelliklerini öğrenmeye çabaladığına hepimiz şahit olmuşuzdur.

Kendi evinin içinde neler olduğunu öğrenmeye çalışan insanın, büyüdükçe artık yaşına uygun bir şekilde sokağını, mahallesini, yaşadığı şehri, ülkesini, dünyayı hatta dünyanın dışında tüm evreni öğrenmeye gayret ettiği malumumuzdur.

İçinde yaşadığı ülkenin sadece dağlarını, ovalarını, denizlerini değil, ülkesinin yönetimini, siyasi düzeni, farklı kültürlerini de bilmek isteyecektir insanoğlu. Kendi ülkesinde bir takım siyasi aksaklıklar görüyorsa bunların sebeplerini öğrenmeye çalışacak, öğrenme yollarına başvuracaktır.

Peki, eğer kendi ülkesi hakkında doğru bilgiye ulaşmasına imkân verecek aygıtlar bulunmuyorsa ne yapacaktır insan? Yine, eğer kendi ülkesindeki rejim onun doğru olanı söyleme, gerçek olanı anlatma, yalanlar karşısında gerçeği haykırma haklarını yasaklıyorsa tepkisini nasıl ortaya koyacaktır? Eğer doğrudan gerçekleri söylemek, onu çoluk çocuğundan ayıracaksa; hapishanelerde sorgusuz, yargısız bir şekilde infaz edilmesine, işkencelere maruz kalmasına sebep olacaksa nasıl aktaracaktır, anlatacak doğruyu?

İşte Abdurrahman Münif, bu zor soruların cevabını aramış bir muhalif yazardır. O, Suriye’de, Irak’ta, Suudi Arabistan’da, Ürdün’de, Mısır’da ve diğer Arap ülkelerinde yaşanan birçok siyasi ve sosyal sorunun var olduğunu görmüş ve bu sorunların varlığına Arap insanını inandırmak istemiştir. Evet, bir sorunun var olduğuna inandırmak ona göre atılması gereken ilk adımdır. Bir sorunun daha henüz varlığından bile haberdar olmayan bir toplumu, çözüme dair harekete geçirmek elbette kolay değildir.

Münif, Arap insanının maruz kaldığı sorunları yazmış olduğu romanları ile yansıtmaya çalışmıştır. Sadece yaşadığı ülkenin değil, topyekün bir Arap ulusunun uyanışı,

onun edebi hayatının belki de yegâne amacıdır. Sosyalist bakış açısı ile büyük bir coğrafya olan Ortadoğu'ya odaklanmış; hayatı gözlemlemiş; bu dünyada yaşanan gerçekleri kendi kurmaca dünyasında tipik karakterler ile oluşturmuş ve Arap insanının kendisini ve gerçeğini bu romanların içerisinde bulmasını istemiştir.

Çalışmam esnasında yardımını benden esirgemeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. İsmail Güler'e, Arap romanı tarihi alanında kaynak konusunda yardımına sıklıkla başvurduğum Doç. Dr. Hasan Taşdelen hocama, araştırmada sıklıkla sosyolojik tahliller konularında kapısını çaldığım saygıdeğer Prof. Dr. Vejdi Bilgin ve Doç. Dr. Kemal Ataman hocalarıma ve psikanalitik alanındaki bilgilerinden istifade ettiğim Doç. Dr. İbrahim Gürses hocama derin saygılarımı sunarım.

2017- BURSA

Adnan ARSLAN

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ.....	iii
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
A. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1
C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM, KAPSAM VE SINIRLARI	2
D. 20. YY. ORTADOĞU SİYASAL-SOSYAL TARİHİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDURRAHMAN MÜNİF'İN HAYATI, DÜŞÜNCELERİ, ESERLERİ

1.1. HAYATI	11
1.2. MÜNİF'İN SİYASİ VE SOSYAL KONULARDA GÖRÜŞLERİ.....	15
1.2.1. Sosyalizm	18
1.2.2. Din.....	18
1.2.3. Demokrasi	21
1.2.4. Tarih	21
1.2.4. Eleştiri	22
1.2.5. Petrol	22
1.2.6. Arap Dili.....	23
1.3. ESERLERİ.....	24
1.3.1. el-Eşcar ve iğtiyalu'l-Merzûk, Beyrut, 1973 (Ağaçlar ve Merzûk Cinayeti). 24	
1.3.2. Kışşatu hubbi Mecusiyye, Beyrût, 1974 (Bir Mecûsinin Aşk Hikayesi).....	25
1.3.3. Şarku'l-Mutavassıt, Beyrût, 1975 (Ortadoğu)	26

1.3.4. Hîne terekna'l-cisr, Beyrût, 1976 (Köprüyü Terk Ettiğimiz Zaman)	27
1.3.5. en-Nihayât, Beyrût, 1977 (Sonlar)	27
1.3.6. Âlem bilâ harâit, Beyrut, 1982 (Haritaları Olmayan Bir Dünya).....	28
1.3.7. Sibâku'l-mesâfâti't-tavîle, Beyrut, 1983 (Uzun Mesafelerin Yarışı).....	29
1.3.8. Mudunu'l-milh (Tuz Şehirleri)	30
1.3.9. el'Ân; hunâ, Şarğu'l-Mutavassıt merreten 'uhrâ, Beyrût, 1991 (Şimdi Burada, Ortadoğu Tekrar)	32
1.3.10. 'Ardu's-sevâd, (3 Cilt) Beyrût, 1999 (Sevâd Arazisi)	33
1.3.11. 'Ummu'n-nuzûr, (Adak Ağacı) Beyrût, 2005	33
1.4. DİĞER ESERLERİ.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

MÜNİF'İN ROMANLARININ İÇERİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. 20. YY.DA ARAP ROMANI	35
2.2. ABDURRAHMAN MÜNİF'İN ROMAN YAZMAKTAKİ AMACI.....	44
2.3. TOPLUMCU GERÇEKÇİ BİR ROMANCI: ABDURRAHMAN MÜNİF	46
2.4. MÜNİF'İN ROMANLARINDAKİ SOSYAL VE SİYASİ KONULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	53
2.4.1. “Petrol” ve “Mudunu'l-milh” Romanı	53
2.4.2. Basın.....	69
2.4.3. İngiltere- Suûdî Siyasi İlişkileri	74
2.4.5. Kapitalizm Ve Tüketim Kültürü	75
2.4.6. Ulusal Tarih Yazımı	78
2.4.7. Resmi Kutlamalar.....	81
2.4.8. Düşünce ve İfade Özgürlüğüne Karşı Baskıcı Tutumlar	82
2.4.9. Arap Toplumunda Sosyal Baskı.....	91
2.4.10. Siyasal İslam	93
2.4.11. Kadın	97
2.4.12. Değişim	101
2.4.13. Kırılamayan Bir Direniş Ruhu	105
2.4.14. Demokrasi	108
2.4.15. Romantizm	110
2.4.16.Doğu- Batı Karşılaştırılması	113
2.4.17. Arap Köylüsü	115
2.4.18. Çaresizlik ve Ölüm.....	118

2.4.19. Sosyalizm	120
2.4.20. Oryantalizm.....	123
2.4.21. Tarih-Roman İlişkisi	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜNİF ROMANLARININ DİL, ÜSLUP, YAPI VE ANLATIM TEKNİKLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	129
3.1.1. Avamcanın Kullanımı	134
3.1.2. Metinlerarası Okuma.....	139
3.1.3. Karakterlerin Küfürlü İfadeler Kullanması	144
3.3. SEMBOLİZM VE MÜNİF ROMANLARI	147
3.4. YAPI ÖZELLİKLERİ	155
3.4.1. Zaman.....	155
3.4.2. Olay Örgüsü	163
3.4.3. Bakış Açısı	177
3.4.4. Tutarlılık.....	180
3.4.5. Mekân.....	181
3.4.6. Karakterler.....	184
3.4.7. Psikanalitik Açısından Münif'in Karakterleri	190
3.4.8. Münif'in Romanlarında Tema.....	193
3.5. MÜNİF'İN ROMANLARINDA ANLATIM TEKNİKLERİ	194
3.5.1. Tasvir Tekniği	195
3.5.2. İç Çözümleme	198
3.5.3. Dış Monolog.....	200
3.5.4. İç Monologlar	201
3.5.5. Bilinç Akışı	203
3.5.6. Diyalog	206
3.5.7. Flashback (Geridönüş)	209
3.5.8. Özetleme	211
3.5.9. Sahne Tekniği.....	213
3.5.10. Romanda Mektuplar	216
SONUÇ	219
KAYNAKÇA.....	224

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
ö.	Vefat
Bkz.	Bakınız
s.	Sayfa
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
C.	Cilt
vr.	Varak
ty.	Basım Tarihi Yok
ed.	Editör
d.	Doğum
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
B.	Baskı

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzunun belirlemediği hususlarda, Diyanet İslam Ansiklopedisi yazım kuralları esas alınmıştır.

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN AMACI

Dünya savaşları sonrası Ortadoğu'da kurulan Arap ülkeleri, siyasi, sosyal ve kültürel birçok alanda değişimler geçirmiştir. Bu değişim Arap toplumlarının düşünce ve estetik algısını yansıtan Arap edebiyatı üzerinde de etkili olmuştur. Bu önemli değişikliklerden biri kendini romanda göstermektedir. Batıda ortaya çıkan roman türü, 18. yüzyılın sonlarından itibaren Arap edebiyatına girmiş ve yaklaşık yüz elli yıl sonra 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni bir döneme yani olgunlaşma ve özgünleşme dönemine girmiştir.

Arap romanında meydana gelen bu değişim öncülerinden biri olan Abdurrahman Münif'in eserleri aracılığı ile onun edebi anlayışını, Türk aydınına ve okuyucusuna tanıtmak bu araştırmanın öncelikli amacıdır.

B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Hızlı bir şekilde küreselleşen Dünya'da sadece ticari ürünlerin değil, kültürlerin ve medeniyetlerin de sınır tanımadan ülkeler arasında geçiş yaptığı görülmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu Ortadoğu bölgesinde yaşanan son yüzyıldaki gelişmeler, başta siyasi ve kültürel olarak birçok alanda Türkiye'yi ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Özellikle son yıllarda Arap baharı olarak isimlendirilen halk hareketleri sonucu yaşanan göçler, bu ülkelerde meydana gelen rejim değişiklikleri sürekli sosyal ve siyasi çatışma halinde olan bu bölgeye her zamankinden daha fazla dikkatleri çekmektedir. Abdurrahman Münif, Ortadoğu'da son yıllarda yaşanan bu gelişmeleri onlarca yıl öncesinden öngören sosyalist bir yazardır. Onun romanları, sadece sanatsal estetik şartlarını sağlamak değil, önemli ölçüde Arap toplumunun sorunlarını yansıtmak amaçlıdır. Dolayısıyla Münif'in romanları sadece Arap romanının yaşadığı bir geçiş sürecini yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda, otuz yıllık bir dönemin Ortadoğu'suna ışık tutmaktadır. Onun romanları, Arap yönetimlerinin kendilerine yöneltilen eleştirileri baskı ile susturmaya çalıştığı bir dönemde, tarihi bir vesika haline dönüşmektedir.

Sonuç olarak bu araştırmanın, Münif'in romanlarından hareketle tarih, diplomasi, uluslararası ilişkiler, siyaset, sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi birçok alana yönelik sağlayacağı bilgiler, Ortadoğu hakkında birçok konuda aydınlatıcı olacaktır.

C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM, KAPSAM VE SINIRLARI

Araştırma, Abdurrahman Münif'in romanları ile sınırlı tutulmuştur. Onun roman dışındaki kısa öyküleri, akademik çalışmaları, dergi ve gazetelerde yayınların edebiyat dışı yazıları bu araştırmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Edebiyatçılığının hususen de romancılığının araştırıldığı bu çalışmada bazen onun edebiyat dışı yazılarına atıfta bulunulmuştur. Yazarın düşünce yapısını ortaya koyabilmek için, siyasi ve sosyal düşüncelerine yer verilmiştir. Onun siyasi düşünceleri ile yazmış olduğu romanlar arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu için Marksist çatışmacı kuramın felsefi altyapısına inilmeye çalışılmıştır. Marksist estetik anlayışının yazın alanına yansımış bir hali olan toplumcu gerçekçiliğin kaynakları taranmış, Münif'in romanlarına bu çerçeveden bakılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın okuyucu kitlesinin Türk okuru olduğu düşünülerek, Münif'in çağdaşı olan toplumcu gerçekçi eğilime sahip Türk roman yazarlarının eserleri ile zaman zaman karşılaştırmalar yapılmıştır. Münif'in romancılığını daha iyi çözümleyebilme açısından, çağdaşı olan Arap romancıları ile karşılaştırmalara yer verilmiştir. Romanlarında ortaya koymuş olduğu siyasi düşüncelerinin eleştirisi bu çalışmanın kapsamının dışında bırakılmıştır. Bu araştırmanın bir edebiyat değerlendirmesi olduğu göz önünde bulundurularak, siyasi düşünceleri eleştiriye dâhil edilmemiştir. Romanlarının değerlendirilmesi yapılırken çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal değişimlerine dikkat çekilerek, sosyolojik ve tarihsel eleştiri yöntemi uygulanmıştır. Bazı romanları, yapısalcı ve biçimci bir bakış açısıyla incelenmiştir. Münif'in, karakterlerinin iç dünyalarına ayrıntı ile girmesinden dolayı, zaman zaman psikanalitik değerlendirmelere yer verilmiş, bu alanda yapılmış akademik çalışmalara atıfta bulunulmuştur. Postmodernizmin roman üzerindeki yoğun etkisinden dolayı, Münif romanları postmodern anlatı teknikleri açısından da irdelenmiştir.

D. 20. YY. ORTADOĞU SİYASAL-SOSYAL TARİHİ

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Ortadoğu bölgesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminden çıkarak, Batılı güçlerin denetimine girmiş ve Arap toprakları, yeni adlar altında, yeni sınırlara sahip ülkelere bölünmüştür. Bugün Ortadoğu Devletleri ve sınırları, İtilaf Devletlerinin I. Dünya Savaşı sonrasında verdikleri kararlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır.

1914-1930 dönemine, petrolün çıkarılması ve işletilmesine hâkim olma rekabetleri; bununla ilgili olarak “gelişigüzel” çizilen sınırlar ve manda yönetimleri damgasını vurmuştur. Burada Ortadoğu'nun yeniden şekillendirilmesinde üç anlaşmanın önemi büyüktür:

1. Skyes-Picot Anlaşması (1916): Çarlık Rusyası'nın devriliş Bolşevik İhtilali ile SSCB'nin kuruluşu sonrası deşifre olan gizli bir anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre Ortadoğu paylaşılır. Ruslara Karadeniz kıyıları, Boğazlar ve İstanbul garanti edilmiş, bunun karşılığında Ortadoğu İngiltere ve Fransa'ya kalmıştır. Fransa, Suriye ve Lübnan'ı; Britanya Irak, Ürdün'ü ve Filistin'i işgal etmiştir.¹

2. Balfour Bildirgesi (2 Kasım 1917): Bu anlaşma ile Filistin'de kurulacak bir Yahudi Devletinin temeli atılmıştır. Devlet fikri ilk kez uluslararası güçler (Britanya-Fransa) tarafından tanınmakla beraber² İngilizlerin Araplara yatırım yaptığı bir dönem olduğu için, bildiride ‘ülkedeki diğer yaşayanların medeni ve dinsel haklarının ihlal edilmemesi’ şart koşulmuştur.³

3. Versailles Antlaşması (1919): Bu anlaşma ile mandater yönetimler tanınmıştır.

¹ Barcın Kodaman, *Sevr Ve Lozan'da Ermeni Sorunu*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2002, s. 13.

² Özlem Tür, “Türkiye ve Filistin -1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62.1, s. 231.

³ Taner Koçak, Fransa'nın Mısır'ı İşgalinden 1. Filistin İntifadası'na Kadar Ortadoğu Siyasi Tarihi 1800-1990, <http://eski.bgst.org/keab/keab140705bol1.asp>, (01.03.2014).

Osmanlı hâkimiyetinden çıkan bölgenin, Batılı devletlerin kontrolü altına girmesi, manda yönetimleri ile başlamıştır.⁴ Manda yönetimi esas olarak bu bölgede I. Dünya Savaşı öncesinde hakim durumda bulunan ve savaşın kaybedenleri arasında yer alan Alman ve Osmanlı yönetimine, bu toprakların tekrar geri verilmemesi üzerine kurulmuş, “bir ara bulma yöntemi” idi. Sömürgeci güçler, bu toprakları sömürge yönetimleri olarak idare etmek isterken, uluslararası siyasette artık etkin bir güç olan A.B.D., bu topraklardaki yönetimlerin kendi kaderlerini tayin hakkı üzerinde ısrar ediyordu. Neticede ulaşılan uzlaşma ile Ortadoğu’da manda yönetimleri kurulmuştur.

Manda yönetimleri sırasında İngilizler ve Fransızlar, Ortadoğu’nun yeni devletlerinde kendi modellerine benzeyen yeni rejimler –Fransızlar parlamenter cumhuriyetler, İngilizler ise anayasal- monarşiler kurmuşlardı.⁵

İngiliz ve Fransız kontrolü altındaki Ortadoğu’nun Arap ülkeleri dünya savaşları sonrası -özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra- bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.⁶ İki dünya savaşı arası dönemde Suudi Arabistan, Yemen, Irak ve Mısır bağımsızlıklarını kazanırken, Fransa’nın bölgede siyasi kontrolü kaybetmesi ile Suriye ve Lübnan da bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.⁷

Ortadoğu ülkeleri bağımsızlıklarını kazanırken yeni bir sürece de giriliyordu. Bu süreç, içinde İsrail’in 1948 yılında kurulması ile Orta Doğu’daki Arap devletleri

⁴ Manda sistemi Güney Afrikalı General Jean Christiaan Smuts tarafından 16 Aralık 1918’de Milletler Cemiyetine sunuldu. Buna göre, mağlup devletlerden ayrılan yeni devletlerin idaresi Milletler Cemiyeti’ne bırakılacaktı. Manda sistemi, her ne kadar insancıl bir görünüme sahip olsa da aslında sömürgeciliğin devamı niteliğinde idi. Galip devletlere savaş süresinde yaptıkları harcamaları karşılması için savaş ganimeti niteliğinde idi. “Manda Yönetimleri” hakkında bkz: Oğuz AYTEPE, “Milli Mücadele’de Manda Sorunu ve Mustafa Kemal’in Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S: 24, Kasım 2003; Şerife YORULMAZ, “Fransız Manda Yönetimi Döneminde Iskenderun Sancağı (Hatay)’nın Sosyo-Ekonomik Ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar (1918-1939)”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/798/10205.pdf>, (03.03.2014).

⁵ Fransızların Suriye’deki manda yönetimi hakkında ayrıntı için bkz: “Erdal İLTER, Fransa’nın Suriye’yi İşgaline Dair Yayınlanmış Bir Risâle”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/792/10154.pdf>, (03.03.2014)

⁶ İsmet KAYAOĞLU, *İslam Ülkelerinin Yakın Tarihi*, s. 204, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/735/9671.pdf>, (03.03.2014)

⁷ Oral SANDER, *Lübnan’daki Bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Sebepleri*, s. 224, <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/37/3/sander.pdf>, (03.03.2014)

açısından birleştirici ve motive edici bir süreç de başlamış oluyordu. İsrail kurulunca Arap-İsrail Savaşı ortaya çıktı ve ilk savaşta İsrail galibiyet elde etti.⁸

Varılan ateşkes görüşmelerine 13 Ocak 1949'da BM arabuluculuğunda, Rodos Adası'nda başlandı. Görüşmeler sonucunda Arap Devletleri ile İsrail arasında ateşkes sağlandı. Sonuçta İsrail taksim planına göre topraklarını %21 genişletmiş, Ürdün'de 1.903.490, Suriye'de 451.467, Batı Şeria'da 745.776, Lübnan'da 415.962, Gazze Şeridinde 1.048.125 olmak üzere toplam 4.5 milyon Filistinli mülteci statüsüne düşmüştür.⁹

Arap Devletleri 1948 Savaşının neticesinde kendi iç muhalefetleriyle yüzleşmek zorunda kaldı. Bütün bunların yanı sıra, başlayan soğuk savaşın sonrasında ortaya çıkan Filistinli mülteciler problemi, bölgede gerginliğin artmasına neden oldu.¹⁰

Yaklaşık 700,000 ilâ 900,000 dolayındaki Filistinlileri yurtlarını terk ederek mülteci durumuna düştüğü 1948 savaşı, Gazze'nin İsrail ve Mısır tarafından; Filistin'in Araplara bırakılan kısmının ise İsrail ile Ürdün tarafından paylaşılmasıyla sona erdi. Bunlardan Gazze, Mısır tarafından ilhak edilmezken İsrail ve Ürdün, işgal ettikleri bölgeleri ilhak etmekte idiler. Yahudiler, BM'nin 1947 tarihli taksim kararıyla kendilerine bırakılan toprakları artırarak Filistin topraklarının yaklaşık %80'ini ayrıca Kudüs'ün yarısını ele geçirmiş oldular. Toprakları İsrail tarafından işgal edilen yüzbinlerce Filistinli ise mülteci durumuna düşmekte idi.¹¹

Bu tarihten sonra Suriye ve Mısır, 1966 Kasımında ittifak niteliği taşıyan bir askeri anlaşma imzaladılar. Buna göre, taraflardan birine yapılan bir saldırı diğerine yapılmış sayılacak ve böyle bir durumda taraflar bütün güçleri ile birbirlerine yardımda bulunacaktı. Ayrıca taraflar arasında Ortak Askeri Komutanlık kurulmakta idi.¹²

⁸ İlhan Aras, *Filistin – İsrail Arasındaki Temel Sorunlar Ve Uluslararası Hukuk*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, 2010, s. 12

⁹ Mustafa Torlak, *Siyonizmin Penceresinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s. 63.

¹⁰ Tayyar Arı, "Filistin'de Kalıcı Barış Mümkün mü?", *Akademik ORTA DOĞU*, C. III, Sayı 1, 2007, s. 17.

¹¹ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş, Diplomasi*, 5. B., Bursa, MKM yayınları, 2012, s. 283.

¹² Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş, Diplomasi*, s. 288.

İsrail'in 5 Haziran 1967'deki saldırısıyla başlayan Altı Gün Savaşında Mısır'ın İsrail saldırılarına karşı direnecek ve hedeflerine saldırı düzenleyecek bir hava gücü kalmamıştı. Mısır'ın hava gücü henüz yerde iken etkisiz hale getirilmişti. Dolayısıyla herhangi bir kara harekâtı, hava savunmasından olmadan korumasız bir halde yürütülecekti.¹³

Bu savaşta İsrail daha ilk günde, Mısır ve komşu Arap ülkelerinde toplam yirmi beş havaalanına saldırmış, sonra Sina Çölüne karadan ilerlemiş, iki cephede sürdürdüğü bu harekâtın sonunda 9 Haziranda Sina, Batı Şeria ve Suriye topraklarında bulunan Golan Tepeleri İsrail'in denetimine girmiştir.¹⁴

Dengelerin hızla değişim gösterdiği Ortadoğu'da 1967 savaşı, bölge ülkelerinin ilişkilerini etkilemiştir. Savaş öncesinde çekişme halinde olan Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün, Suriye aralarındaki sorunları çözmeye ihtiyacı hissetmişlerdir.¹⁵

Bölge için büyük önem arz eden 1967 savaşı sonrası Araplar bu yenilgiden dolayı, İsrail ise kazandıklarından geri adım atmamak için barış görüşmeleri yapılamadı ve Filistin sorununu çözümsüz kaldı. Bu arada bölgenin iki önemli ülkesi olan Mısır ve Suriye'de iktidar değişti. Mısır'da Enver Sedat (1918-1981),¹⁶ Suriye'de Hafız Esad (1930-2000) yönetime gelmişti.¹⁷

6 Ekim 1973'de İsrail için dini değeri olan bir günde Mısır ve Suriye güçleri İsrail'e harekât başlattılar. Saldırımın ilk gününde Mısır kaybettiği Süveyş Kanalı'na, Suriye ise Golan Tepelerine hücum etti.¹⁸ İlk günlerde yenik durumda olan İsrail 10 Ekim'de Suriye birliklerini geri püskürtmeyi başardı. İsrail Hava Kuvvetlerinin

¹³ Araplar ve İsrail arasındaki uyuşmazlıkların tarihi seyri için bkz: Demet Gökçınar, *Arap-İsrail Uyuşmazlığında Filistin Sorunu*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009.

¹⁴ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş, Diplomasi*, s. 293. Arapların bu yenilgisinin Arap romanı üzerinde nasıl bir etkisi olduğu konusu ileride işlenecektir.

¹⁵ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş, Diplomasi*, s. 301.

¹⁶ Hilal Görgün, "Bir iktidar Mücadelesinin Anatomisi: Enver Sedat ve Muhafızları", *İslam Araştırma Dergisi*, Sayı: 6, Yıl: 2001, s. 82.

¹⁷ Abdullah Manaz, "Dünden Bugüne Suriye", *Stradigma.Com*, Kasım 2003, sayı: 10, s. 1.

¹⁸ Galile (Kinneret) Gölü'nün denetimi İsrail için büyük öneme sahiptir. Zira burası İsrail'in tek büyük yüzeysel su rezervini oluşturmaktadır. Sıcak mevsimlerde hissedilir derecede ortaya çıkan su kaybı Golan tepelerinde bulunan su ile karşılanmaktadır. Bu sebeple Golan tepelerinin kontrolü İsrail için hayati öneme sahip su kaynağının da kontrolü anlamına gelmektedir. Golan Tepelerinin İsrail açısından önemine dair bilgi için bkz: Dursun Yıldız, *Golan'dan Çekilmenin Jeopolitik Ve Hidropolitik Kısıtları Golan Tepeleri Ve Hidro-Strateji*, http://topraksuenerji.org/haberler/Golan_Tepeleri_ve_Hidropolitik.pdf, (03.05.2014)

hâkimiyeti ve Mısır'ın pasif tutumu sonucu İsrail bütün gücüyle Suriye'ye saldırdı. Araplar savaşa kararlı bir duruşla başlamış olmalarına rağmen Ortadoğu ve Filistinliler hakkında olumlu bir ilerleme elde edememişlerdir.¹⁹

Savaş, Arap ülkeleri aleyhine dönmüş ve Araplar ABD'nin İsrail'e açıktan desteğini görmüştü. Bu durumdan son derece rahatsız olan Araplar, Amerika'ya karşı bir yaptırım uygulama maksadı ile OAPEC ülkeleri Kuveyt'te toplanmış ve petrol üretimlerini askıya alma kararı almıştır.

Bu karar amacına ulaşmış ve petrol siyasal bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.²⁰ Petrolün siyasal bir araç olarak kullanılmaya başlamasından sonra, bölge üzerinde küresel güçlerin petrol merkezli hâkimiyet kurma mücadelelerinin artarak devam ettiği görülmüştür.

Savaşın tarafları arasında ABD'nin arabuluculuğu ile devam eden müzakereler sonuç vermiş, taraflar bir şekilde anlaşmaya varmışlardı. Bu uzlaşmanın ifadelerinden biri de Mısır ile İsrail yönetimleri arasında imzalanan Camp David anlaşmasıdır.

1978 Eylül'ünde Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David anlaşması, Mısır'ın savaşla geri alamadığı Sina'yı geri almasının yanında İsrail gerçeğinin bir Arap ülkesi tarafından resmi anlamda tanınmasını sağlayarak 1967 sonlarında Arap ülkelerinin değişen politikasının da bir ifadesi olmuştur.²¹

Bu anlaşma ile İsrail ile Mısır arasındaki ilişkilerde normalleşme sağlanır. Camp David Anlaşması ile Filistin konusunda Arap dünyasında bir bölünmüşlük yaşanır. İsrail Arap dünyasının bu bölünmüşlüğünden faydalanır. Ortadoğu nispeten istikrarlı bir

¹⁹ İlhan Aras, *Filistin – İsrail Arasındaki Temel Sorunlar Ve Uluslararası Hukuk*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2010, s. 20.

²⁰ Mustafa Torlak, *Siyonizmin Penceresinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010 s. 47.
1973 yılında yaşanan Petrol Krizi yaşanan savaşların sonucunda hızlanmıştır. Konu ile ilgili detay için Bkz: Asiye Gül Arslan, OPEC ve Petrol Krizi, <http://www.tuicakademi.org/opec-ve-petrol-krizi/>, (04.05.2014)

²¹ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş, Diplomasi*, s. 322.

dönem yaşar. Tekrar Arap-İsrail Savaşı çıkmaz. İsrail'in Araplar tarafından resmen tanınma süreci bu anlaşma ile başlamış olur.²²

19. Yüzyılda Ortadoğu, Avrupalı devletlerin sömürmesine sahne olmuşken 20. Yüzyılda ise bu bölgenin süper güçlerin hâkimiyet mücadelelerine konu olmuştur. Halen de Ortadoğu, bu özelliğini sürdürmekte ve bu mücadele çerçevesinde sorunlar sürdürülmektedir.²³

Bu mücadelede bölgenin en değerli serveti olan petrolün etkisi vardır. Petrol, iki A.B.D. ve S.S.C.B. arasında II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan mücadelenin temel sebebi olmuştur.

ABD bu süreçte Ortadoğu'nun Sovyetler Birliği'ne eklenmesi konusunda daima bir kaygı içerisinde bulunmuştur.²⁴ Bu jeopolitik kaygıların Ortadoğu'da yaşanan bir çok gelişmenin ortaya çıkmasında en derin sebep olduğu bilinmektedir.²⁵ I. Dünya Savaşı öncesi ve iki dünya savaşı arasında İngiltere ve Fransa etkisinde olan Ortadoğu'ya, II. Dünya savaşı sonrası ABD'nin doğrudan müdahale ettiği ve bu ülkelerdeki siyasi çalkantılarda en önemli aktör olduğu görülmektedir.²⁶

Ortadoğu ülkelerinde yaşanan bu gelişmelerin “otoriter rejimlerin istikrarını sağlamak” açısından, destekleyici bir etkisinin olduğundan söz edilebilir.

İsrail'in kurulmasının ardından yaşanan İsrail-Filistin çatışmasının²⁷ bir sonucu tüm bölgenin istikrarsızlaştırılması ise diğer bir sonucu da bölgedeki otoriter rejimlerin

²² Mensur Akgün, “Camp David düzeni sarsılırken Türkiye”, *Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) dış politika Programı*, http://teseiv.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Camp_David_Duzeni_Sarsilirken_Turkiye.pdf (05.05.2014)

²³ Erel Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65-3, s. 194.

²⁴ Konu ile ilgili ayrıntı için bkz: M. Vedat Gürbüz, “Petrol, Petrol Politikaları Ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları Ve Irak Savaşı”, *Avrasya Dosyası, Enerji Özel*, Bahar, 2003, Cilt: 9, Sayı: 1.

²⁵ Bilgehan Emekler, Nihal Ergül, “Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Eri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik”, *Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı, 3, Güz 2010, s. 71.

²⁶ Selim Kurt, “Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası”, *Tarih Okulu Dergisi*, Eylül 2014, Yıl: 7, Sayı: XIX, s. 167.

²⁷ Bazı araştırmacılara göre bu çatışmanın kökeninde yatan en önemli sebep Anti-Semitizm ve Siyonizm'dir. Anti-Semitizm, Yahudiler açısından travmatik bir etki unsuru iken Siyonizm; Filistinlilere, Yahudilerin kendilerine yapmış oldukları zulümleri hatırlatmaktadır. İsrail-Filistin Çatışması Hakkında detay için bkz: Ali Burhan, *Filistin-İsrail Çatışması Ve Hamas*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Isparta, 2008.

güç kazanması olmuştur. İsrail'e karşı Arap ülkelerinin, başka bir deyişle Yahudilere karşı Müslümanların haklarını koruma söylemleri ile yola çıkan liderler baskıcı ve otoriter eğilimlerin güçlenmesini sağlamıştır. Tüm bu yaşananlar ile bölgenin sosyo-politik ve sosyo-ekonomik yapısı üzerinde etkili olmuş ve Ortadoğu Arap toplumlarında otoriter rejimlerin başgöstermiştir.²⁸

Bağımsızlık sonrası kurulan Arap ülkelerinde sömürgeci ülkelerle yapılan milli mücadelelerin sonucunda bu sömürgeci ülkelere eklenmiş bir kısım bürokrat ve elitin daha sonra bu ülkelerin yardımıyla yönetime hakim olmuştur. Dolayısıyla Ortadoğu'da başlayan bu yeni dönemde iktidar seçkin bir azınlığın kontrolünde kurulmuştur. Bu azınlığın, arkasında sömürgeci güçlerin desteğini alması ile yöneten ve yönetilen arasında uçurumlar meydana gelmiş ve günümüze kadar da etkisini sürdüren istikrarsız ve çalkantılı bir dönem başlamış bulunmaktadır.²⁹

Arap devletleri kendi dinamikleri ile kurulmamış, sömürgeci güçlerin kontrolünde şekillenmiştir. Ortadoğu'da yıllarca devam eden hakimiyet mücadelelerini bir sonucu olarak yeni kurulan bu ülkelerin siyasetinde belirleyici olan, dış güçlerin çıkarlarıdır.³⁰

Ortadoğu'da kurulan devletlerin anayasal yapıları kendi halklarına uygun olacak şekilde değil, dış güçlerin rızası ekseninde oluşturulduğu için bu otoriter rejimlerde halk ve yöneten arasında güvenin bulunmadığı istikrarsız bir atmosfer her zaman hissedilmiştir.³¹

Ortadoğu ülkelerinde demokrasinin en belirgin özelliği olan temsil olgusu ya hiç bulunmamakta veya çok sınırlı bir alanda ve çoğu zaman da sadece danışma işlevini yerine getirecek şekilde varlığını sürdürmektedir.³² Suudi Arabistan, Katar, Ürdün,

²⁸ Demirhan Fahri Erdem, Çiğdem Erdem, "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplumları'nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme", *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 14. Sayı, s.222.

²⁹ Demirhan Fahri Erdem, Çiğdem Erdem, "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplumları'nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme", s.227.

³⁰ Demirhan Fahri Erdem, Çiğdem Erdem, "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplumları'nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme", s.222.

³¹ Duygu Dersan Orhan, "Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği", *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013-3 (1-2), s. 21.

³² Birçok bilim insanına göre anti-demokratik rejimlerin nedeni, ekonomik ve siyasi faktörlerden daha çok toplumsal değerlerle ilişkilidir. Onlara göre demokratikleşmenin önündeki en büyük engel bu toplumdaki toplumsal düşünce yapısı, sosyo-kültürel yapı ve dinsel inanış gibi unsurlardır. Konu ile

Bahreyn ve Umman gibi örneklerde olduğu gibi Ortadoğu'da yaygın yönetim biçimi monarşidir.³³

ilgili ayrıntı hakkında bak. Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (çev. Zeynep Gürata), 1. B., Ankara, Ayraç Yayınevi, 2002, ss. 29-73; Ortadoğu'nun demokratişleme süreci hakkında ayrıntı için bkz: Veysel Ayhan, "Orta Doğu'nun Demokratişleştirilmesi İkillemi: Filistin, Suudi Arabistan Ve İnan Örneğinde Eleştirel Bir Bakış", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 2, Sayı 1, 2007.

³³ Sait Yılmaz, "Ortadoğu'ya Demokrasi Getirmek", *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Yıl:3, Sayı: 5, Yaz 2010, s. 66.

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDURRAHMAN MÜNİF'İN HAYATI, DÜŞÜNCELERİ, ESERLERİ

1.1. HAYATI

Abdurrahman Münif, 1933 yılında Suudi Arabistanlı bir baba ve Iraklı bir anneden dünyaya geldi.³⁴ Amman'da lise eğitimini tamamladıktan sonra 1952 yılında Bağdat'ta Hukuk Fakültesine kaydoldu.³⁵ Burada Baas partisine üye oldu. Ancak Baas Partisi ile olan ilişkisi Irak'a gelmeden önce Ürdün'de de bulunmakta idi.³⁶ Bağdat'ta bulunduğu yıllarda güzel sanatlarla olan ilişkisi başlamıştı. Burada sanat sergilerine katılıyor, sadece katılmakla kalmıyor çalışmalarında da bulunuyordu.³⁷

Sanata olan ilgisi ile beraber siyasi yönü daha ağır basmış olan Münif, üniversite yıllarında İngiltere gibi Batılı ülkelerin politikalarına karşı gösterilerde yer aldı. İngiltere, Türkiye, Pakistan ve İran arasında imzalanan Bağdat Paketi'nin³⁸ protesto etti.³⁹ Muhalif faaliyetlerde bulunduğu için 1955 yılında Fakülteden uzaklaştırıldı. Eğitimine Kahire Üniversitesi'nde devam etti.⁴⁰

³⁴ Faysal Derrâc, *Abdurrahmân Münif ve rivâyetü'l-iltizâm*, 1. B., Beyrut, Merkezi Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2012, s. 9.

³⁵ Üniversite yıllarında iken yaz tatillerinde ailesiyle birlikte Arap Yarımadasına gidiyordu. Orada bulunan Arap petrol tüccarlarıyla sohbet ediyordu. Onların başlarından geçen ilginç hikâyeleri dinliyor ve hayat tecrübelerine kulak veriyordu. Dinlemiş olduğu bu hikâyelerin, özellikle Nihâyât ve Mudunul'-Milh gibi romanlarına ilham kaynağı olduğu söylenebilir. İlknur Emekli, "Abdurrahman Münif Ve Risâle Min Verâi'l-Hudûd Adlı Kısa Öyküsü", *Atatürk Üniveristesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sayı: 35, Erzurum, 2015, s. 304.

³⁶ Münif, *el-Kırâa ve'n-nisyân el-hurûc min muduni'l-milh*, 1. B., Londra, Tuwa Media Publishing, 2015, s.64.

³⁷ Münif, *el-Kırâa ve'n-nisyân el-hurûc min muduni'l-milh*, s. 63.

³⁸ Türkiye'nin NATO'ya girişinden kısa bir süre sonra ABD, bölgedeki İngiliz etkisini devralarak, ama İngiltere'nin de yardımıyla bölge ülkelerini Sovyetler Birliği'ne karşı örgütleme çabasına girdi. ABD ilk kez 1953'te gündeme gelen Kuzey Kuşağı ya da Yeşil Kuşak projesi çerçevesinde bölgede Türkiye'nin öncülüğünde NATO'nun bir uzantısı olacak bir askeri-siyasi pakt oluşturmak istedi. Bu paktın Sovyetler Birliği'ne karşı kurulmuş olması bir sosyalist olarak Münif'in siyasi düşüncesine ters düştüğü açıktır. Mustafa Bostancı, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paketi", *Akademik Bakış*, Cilt: 7, Sayı: 13, Kış 2013, s. 172.

³⁹ Sabry Hafez, "An Arabian Master", *The MIT Electronic Journal of Middle East Studies*, Abdurrahman Münif Sayısı, 2007 Bahar, s. 156.

⁴⁰ Nabih Kassem, *el-Fennu'l-rivâiyyu inde Abdurrahmân Münif, el-mekân, ez-zeman, el-şahsiyye*, Tel Aviv Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayınlanmış Doktora Tezi), Mart, 2002, s. 6.

1958 yılında Baas Partisi'nin bursuyla⁴¹ Yugoslavya'ya gitti. Burada Belgrad Üniversitesi'nde doktora eğitimine başladı. 1961 yılında ekonomi bölümünde petrol ekonomileri ve petrol fiyatları ve piyasalar konusunda doktorasını tamamladı. Doktorasını elde ettikten sonra Suriye Petrol Şirketi'nde çalışmaya başladı. 1962 yılında⁴² partiden uzaklaştırıldı.⁴³ Bu yıla kadar Münif partinin aktif bir üyesi idi.⁴⁴ Marksist bir düşünceye sahip olduğunu açıkça dile getirdiği ve Suudi Arabistan yönetimini eleştirdiği için 1963 yılında Suudi Arabistan vatandaşlığından çıkarıldı.⁴⁵

Münif, Baas'ın iktidarı despotça ele geçirişine ve geçmişte yaptıklarının kötü sonuçlarına eleştirel bir tarzda yaklaşıyordu. Onun bu yaklaşımından dolayı, Salih es-Sadi (1928-1977) hükümeti tarafından ülkeye girişi yasaklandı.⁴⁶ O da Suriye'ye gitti ve 1964'ten 1973'e kadar Petrol Bakanlığında çalıştı.

Altı Gün Savaşındaki yakıcı Arap yenilgisinin ve Ürdün Monarşisi tarafından bastırılan Filistin direnişinin vuku bulduğu 1970 yılında, petrol endüstrisinin geleceği hakkında çok iyi hazırlanmış bir çalışma olan ilk kitabını yazdı. Irak'taki Baas partisi tarafından daha sonra takip edilen temel politikaları gözler önüne seren kitabı 1972 yılında Beyrût'ta basıldı.⁴⁷

Arapların İsrail karşısında yenilgiye uğraması tüm Araplarda derin bir hayal kırıklığına sebep olmuştur.⁴⁸ Onun hayatında bu yenilgi, önemli bir kırılma noktasını

⁴¹ Nabih Kassem, *el-Fennu'l-rivâiyu inde Abdirrahmân Munîf, el-mekân, ez-zeman, el-şahsiyye*, s.157.

⁴² Sabri Hafız Münif'in partisinden 1965 yılında ayrıldığını söylemektedir. Ancak Münif'le yapılan bir görüşmede kendisinin 1962 yılında partiden çıkarıldığını ifade etmiştir. Bkz. Münif, *el-Kırâa ve'n-Nisyân el-Hur'uc min Muduni'l-Milh*, s.64.

⁴³ Münif, *el-Kırâa ve'n-nisyân el-hur'uc min muduni'l-milh*, s.64.

⁴⁴ Maher Jarrar, "Upon Living The Bridge and Endings a Redemptive Journey", *The MIT Electronic Journal of Middle East Studies*, Abdurrahman Münif Sayısı, 2007 Bahar, s. 59.

⁴⁵ Judith Gabriel, "Bidding Farewell to Munif, Novelist Bears Witness to Repression, Corruption, Reverence for CommonFolk", *Al-jadid*, Vol, 9, 45 Fall, 2003, s.4.

⁴⁶ Baas rejimlerinin Suriye ve Irak'ta benzer şekilde etkin bir muhalefete izin vermeyen tek partili otoriter sistemlere dönüştüğü görülmüştür. Bu açıdan bu ülkelerdeki parlamentonun devlet başkanı üzerinden herhangi bir denetleme gücüne sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Galip Çağ-Sami Eker, a.g.e., s. 67.

⁴⁷ Münif'in parti politikalarından dolayı siyaseti bırakmış olması ile ünlü Mısırlı öykücü Yûsuf İdrîs'in Mısır'da mensubu olduğu Komünist Partisi'ni tekrar geri dönmek üzere terk etmesi birbirine benzemektedir. Musa Yıldız, "Yûsuf İdrîs'in El-Harâm Adlı Romanı", *Nûsha Dergisi*, Yaz 2001, s. 130, <http://musayildiz.com.tr/public/musayildiz/makale/YusuIdrisElHaramAdliRomani.pdf> (10.04.2014)

⁴⁸ Macid Hadduri, "Ortadoğu Politikasında Ordunun Rolü", <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1965-1966-22-23-01-04/AUHF-1965-1966-22-23-01-04-Hadduri.pdf> (10.04.2014)

oluşturmuştur.⁴⁹ Zira bu yenilgi onu edebiyat alanına yönlendirmiştir.⁵⁰ Parti örgütlenmesi aracılığı ile ideolojisini gerçekleştirme amacını bir kenara itmiş, siyasete edebiyat kanalı ile devam etmek istemiştir. Ona göre o zamana kadarki tüm siyasi faaliyetleri aslında “başkasının tarlasını ekmek” gibi idi. Onun asıl ekim yapacağı tarla başka sahalardan daha iyi bildiği edebiyat sahası idi. Anılarında da bahsettiği gibi o, romanın, daha önceki kuramcı ve siyasetçilerin sunamadığı imkânları ortaya çıkarma konusunda katkıda bulunacağına inanıyordu.⁵¹

“1950’den 1965’e kadar siyasete ve siyasi eyleme tamamen kendimi vermiştim. Ancak ne var ki bütün bunların büyük bir aldatmaca olduğunu gördüm. Her birimiz siyasal kurumun, siyasi söylemleri ve kanaatleri ifade etmek için güvenilir bir zemin olduğunu düşünürdük. Hâlbuki biz, inanılan ve çağrıda bulunulan düşünceler ile fiili uygulamalar arasında büyük bir fark gördük. Bu kurum içerisinde kalmak ve devam etmek için bir formüle ulaşamadık. Bizim bu kurumda devam etmemize engel olan şeyler vardı. Dünyaya karşı koymak ve onu değiştirmek için yeni yöntemler araştırmaya koyulduk. Bu, ister siyasi eylem içerisinde, ister sanatsal çalışma içerisinde olsun fark etmezdi. Buradan hareketle, başka bir ifade aracına yakınlaşma oldu ki o da, romandı.”⁵²

20. yy. ikinci yarısında Filistin’de yaşanan “Nakba” ve İsrail karşısındaki Arap mağlubiyeti bu dönemde yükseliş gösteren romana karşı onda ilgi uyandırdı.⁵³

“Özel olarak 1960’lı yıllar, senelerdir edindiğim deneyimlerimin test edildiği bir dönem olmuştur. Eski kanaatler ile yeni gerçekler arasında bir ayırım çizgisi bulunmaktaydı. Bu dönemde romancı Abdurrahman Münif ve daha iyi bir gerçeği hayal eden birçok kimse, örgütün⁵⁴ yönetim kadrosunu

⁴⁹ 1998 yılında kendisi ile yapılan bir röportajda Münif, özellikle bu yenilginin Arap ülkeleri açısından olumsuz sonuçlarına şöyle değinmiştir: “Arapların bu yenilgiden sonra şimdiye kadar geçen dönem, onları dağılmaya sevk etmesi ve ümitsizlik ruhunun yayılmasından dolayı Arapların geçirdiği en zor ve en kötü dönemdir. Aralarında uzlaşma kültürü kalmamış ve hatta küçük bir talepte bile ittifak içine girememişlerdir. Demokrasi ve sivil toplum anlayışı ortadan kalkmış ve tüketim anlayışı hakim olmuştur. Çoğu Arap ülkesinde fakirlik ve ümmilik artmış yaşanan gerçekler karşısında bir diyalog içine girme imkânı kalmamıştır. Zengin ve fakir ülkeler arasındaki farklar gitgide artmış göç hız kazanmıştır. Yeterlilik sahibi kabiliyetler ya daha iyi bir yaşam için ya da yurt içindeki baskıdan dolayı yurtdışına kaçmıştır.”

⁵⁰ Kendisi ile yapılan bir röportajda Münif, roman yazmaya başlamadan önce çok roman okuduğunu ama birgün bir roman yazarı olmayı hiç düşünmediğini belirtmektedir. Anlaşılan Münif’in romancılığı bir planlamanın değil yaşadığı olayların sevkiyle gerçekleşmiştir. Münif, Abdurrahman Münif, *el-Kâtib ve 'l-menfâ*, 4. B., Beyrut, el-Merkezu's-sekafeti'l-Arabiyye, 2007, s. 127.

⁵¹ Münif, *el-Kırâa ve 'n-nisyân el-hurûc min muduni 'l-milh*, s.25.

⁵² Muhammed el-Kaş'amî, *Terhalu 't-t'airi 'n-nebil*, Beyrut, Dâru'l-kunûzi'l-edebiyeye, 2003, s. 25.

⁵³ Sonja Mejcher –Atassi, “Tool for change Abd al-Rahman Munif”, *The MIT Electronic Journal of Middle East Studies*, Abdurrahman Münif Sayısı, 2007 Bahar, s.43.

⁵⁴ Baas Partisi kast edilmektedir.

oluşturan kimselerin büyük bir aptallık içerisinde olduklarını gördü. Bu durumda Münif'in önünde iki yol vardı: Ya düşüncelerinin aksine davranarak yoluna devam edecek ya da geri dönüşü olmayacak bir şekilde örgütle yollarını ayıracaktı. O ikincisini seçti.”⁵⁵

Sabri Hafız Onun parti bünyesinde çalışmaya son vermesini, Yugoslavya'da geçirdiği yıllar içerisinde yaşadığı fikri dönüşüme bağlamaktadır.

“Yugoslavya'da geçirdiği yıllar ona iyi bir parti üyesi olmasını engelleyecek şüpheli bir hümanizm anlayışı ve sorgulayıcı bir aydın tavrı kazandırdığı ve bu anlamıyla radikalleştirdiği için Suriye'de de gittikçe parti içinde muhalif bir ses haline gelen Münif, 1965'te Baas Partisi'nden ayrılmıştır. Ancak bu ayrılış, Arap Dünyası'nın devrimsel dönüşümüne duyduğu inancı muhafaza etmesine engel olmamıştır.”

Münif, 1973 yılında Lübnan'a gitti ve orada *el-Belâğ* dergisinde çalışmaya başladı. Burada ilk romanı olan *el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l-Merzûk (Ağaçlar ve Merzuk Cinayeti)* adlı romanını yazdı. Bu tarihlerde Beyrut, basın özgürlüğü, sosyo-kültürel zenginliği ile bilinmekte idi.⁵⁶ Lübnan'da yaşanan iç savaş nedeni ile 1975 yılında Irak'a gitti ve *Petrol ve Kalkınma* adlı dergide editör olarak çalışmaya başladı.⁵⁷ Aynı zamanda burada OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu) kuruluşunda danışman olarak görev yapmakta idi.⁵⁸ Burada petrol ve petrolün yabancılar tarafından işletilmesi hakkında görüşler ortaya koyuyordu.⁵⁹ Bu görüşleri o dönemde petrolü elinde bulunduran Arap liderleri tarafından hoş karşılanmamıştı. Bundan dolayı dönemin Irak lideri Saddam Hüseyin (1937-2006) tarafından baskıya maruz

⁵⁵ El-Kaş'amî, *Terhalu't-t'airi'n-nebîl*, 25.

⁵⁶ Sonja Mejcher –Atassi, a.g.e., s. 44.

⁵⁷ El-Kaş'amî, *Terhalu't-t'airi'n-nebîl*, s. 44.

⁵⁸ El-Kaş'amî, *Terhalu't-t'airi'n-nebîl*, s. 45.

⁵⁹ OPEC'in kuruluş yıllarındaki süreç içerisinde petrol fiyatları başlıca petrol şirketlerinin belirlediği bir afişe fiyat üzerinden belirlenmekte idi. “Yedi Kız Kardeşler” olarak da adlandırılan bu şirketler, petrolünü çıkarttıkları ülkelere varil başına belirli bir ödeme yapmaktaydılar. Petrol şirketleri tarafından ülkelere ödenen bu ücret, şirketler tarafından tek taraflı olarak belirlenmekteydi. Yapılan bu ödeme, başka gelirleri olmayan ülkeler için hayati bir önem taşımaktaydı. Kapitalist sistemin petrol üzerindeki nüfuzu olarak gördüğü için olacak ki Münif, bu örgütün çalışma sistemini bir sosyalist olarak eleştirmiştir. İdris Demir, “OPEC: Güçlü Bir Kartel”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2008, Sayı:18, s. 232.

kaldı.⁶⁰1981 yılında ailesini alarak Irak'tan ayrılıp Fransa'ya gitti ve orada kendini edebiyat çalışmalarına verdi.⁶¹

1986 yılında Suriye'ye geri döndü. Şam'a yerleşti. Burada dört ayda bir yayınlanan *Kadâyâ ve Şehâdât* adlı dergide editör kurulunda üye olarak çalışmaya devam etti.⁶²

Munîf, 1989 senesinde romancılık alanında Sultan bin Ali Uveys Kültür Ödülünü ve 1998'de ilk kez verilmeye başlanan Kahire Yenilikçiler Ödülünü de almaya hak kazanmıştır.⁶³

2004 yılında, Ocak Ayının 24'ünde uzun süredir sıkıntısını yaşadığı kalp hastalığı sonucu 71 yaşında Suriye'de vefat etti.⁶⁴ Cenazesi Dahdah Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir. Otuz altı yıllık evli olan yazar, dört çocuk babasıydı.⁶⁵ Vefat etmeden önce en son Irak hakkında bir çalışma üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶

1.2. MÜNİF'İN SİYASİ VE SOSYAL KONULARDA GÖRÜŞLERİ

20.yy ikinci yarısında Arap ülkelerinde siyasi düşüncede *milliyetçilik* akımı her alana yayılmış bir durumda idi. Arap milliyetçiliği düşüncesi birçok farklı kesimden gençleri etkisi altına alıyor ve kendine çekiyordu.⁶⁷ Münîf, bu gençlerden biriydi.⁶⁸

⁶⁰ Peter Theroux, “Abdelrahman Munif and the Uses of Oil, Words without Borders”, *The Online Magazine for International Literature*, <http://www.wordswithoutborders.org/article/abdelrahman-munif-and-the-uses-of-oil>, (15.04.2014)

⁶¹ Simona Liliana Livescu, “Francophonie and Human Rights, Diasporic Networks Narrate Social Sufferings”, *University of California, Los Angeles*, 2013, s. 21.

⁶² Muhammed Ruşdi Abdulcebbâr Dyuraydî, *en-Nassu'l-muvâzi, fi a'mâli Abdurrahmân Munîf el-edebîyye*, Necah Üniversitesi Kulliyetu'd-Dirâsâi'l-Ulyâ, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Filistin, 2010, s. 6.

⁶³ Emekli, “Abdurrahman Munîf Ve Risâle Min Verâi'l-Hudûd Adlı Kısa Öyküsü”, s. 304.

⁶⁴ Judith Gabriel, a.g.e., s.4.

⁶⁵ Emekli, “Abdurrahman Munîf Ve Risâle Min Verâi'l-Hudûd Adlı Kısa Öyküsü”, s.304.

⁶⁶ The Newyork Times, 2 Şubat 2004, http://www.nytimes.com/2004/02/02/nyregion/abdu-rahman-munif-71-political-novelist.html?_r=0 (15.04.2014)

⁶⁷ Araplarda milliyetçilik düşüncesinin oluşumunda Hristiyan Arapların öncelikli rol oynadığı görülmektedir. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında Lübnanlı Araplar arasında ortaya çıkan Arap milliyetçiliğinin diğer Arap milletleri arasında da yayılmaya başlamıştır. Ancak genel olarak İslami hassasiyeti olan Araplar içerisinde milliyetçilik düşüncesinin yayılması zaman almıştır. Her ne kadar Arap milliyetçiliğinin zamanla yayıldığı bir gerçek olsa da bu yayılmanın seküler bir anlayış çerçevesinde gerçekleşmiştir. Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışı hakkında detay için bkz: Serkan Yenal, Arap Milliyetçiliği Düşüncesinin Oluşumu, http://www.akademikortadoğu.com/belge/ortadoğu14makale/serkan_yenal.pdf (16.04.2014)

⁶⁸ el-Kaş'amî, a.g.m., s. 24.

Bu dönemde görülen Arap milliyetçiliği 19. yy 'da pan-İslamcı aktivist Cemalettin Afgani (1838-1897) ile ortaya çıkan bir milliyetçilikten farklı idi. Çağatay Okutan konu ile ilgili makalesinde I. Dünya Savaşı sonrası Arap ülkelerinden görülen bu milliyetçilik anlayışına şu şekilde işaret etmiştir.

“Liberal özgürlük ve burjuva demokrasisini çağdaş bir Arap devleti metni içinde ve Batı orijinli olarak irdeleyen görüşlerin yerini, İşgalci güçlere reaksiyoner olarak gelişen, popülist ve sıklıkla saldırgan olan fikirler almakta idi. En önemlisi de pan-Arap ideolojisinin gelişme içinde olmasıydı.⁶⁹ Bu ideolojiyi açık bir şekilde ifade eden en önemli kişi Sati el-Husri (1880-1967) idi. El-Husri, Arap milliyetçiliği doktrinini, 1960'lara kadar sürdürdü ve Baas partisinin ve Nasırcıların popülarize ederek savundukları pan-Arap ideolojisinin temeli oldu.⁷⁰

El-Husri'ye göre, dünya dinleri farklı dilleri konuşan din mensuplarını aynı çatı altında birleştirmede başarılı olamamıştır. İslam dünyasında Abbasiler gibi güçlü bir yönetim dahi tüm Müslümanları politik bir birlikte toplayamamıştır. İslam dini yayıldıkça birlik azalmış ve bu türden bir birliğin tekrar sağlanması imkânsız hale gelmiştir. O halde bir İslam birliği söylemi yerine Arap milliyetçiliği söylemi Arapları bir arada tutup siyasi bir güç oluşturma açısından daha yerinde olacaktır.”⁷¹

Abdurrahman Münif'in hayatına dair bölümde de bahsedildiği gibi, Bağdat'ta 1952 yılında Hukuk fakültesine kaydolduğunda Baas Partisi'ne üye olmuştu. 1940'lı yıllarda bir Fransız manda yönetimi altında bulunan Suriye'de ortaya çıkan bu partinin temel ilkesi Arap milliyetçiliği ve sosyalizm idi. Haddi zatında diğer Arap ülkelerinde de yaygın olan bu ideolojinin sloganı “Birlik, Özgürlük ve Sosyalizm” idi.

⁶⁹ Pan-Arapçılık Ortadoğu'nun Arapça konuşan halklarının bölünmüş devletler olmasından ziyade tek bir ulus-devlet altında birleştirilmesi inancıdır. Tuğçe Ersoy Öztürk, “Dünden Bugüne Pan-Arapçılık Ve Arap Baharı: Yeni Bir Pan-Arap Uyanış Mı?”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 7, Sayı 1, 2012, s. 125.

⁷⁰ Asıl adı Mustafa Sati-el Husri'dir. Yemen'de doğdu(1880). Halep asıllı olan babası, Yemen'de mahkeme reisi idi. Mülkiye mektebinden mezun oldu(1900). İlk önce Yanya idadisinde Tarih-i Tabii öğretmenliği yaptı. Daha sonra öğretmenlikten ayrıldı(1905). Radkoviç ve Florina'da 1908'e kadar kaymakamlık yaptı. Manastır'da çıkan Neyyir-i Hakikat gazetesinde meşrutiyet üzerine nutukları yayımlandı. İstifa edip İstanbul'a gelince bu gazetenin yazarlığını yaptı ve Envar-ı Ulum adlı bir yeni dergi çıkardı. Çeşitli yayın organlarında o dönemin ders programlarını tenkit etti. Bu arada çeşitli konularda pek çok yazılar yayınladı. Osmanlılık fikrine taraftar olup, milliyetçi bir yaklaşıma karşı çıkan Sati Bey'i ilerleyen dönemde Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya yüz tutmasıyla birlikte Arap milliyetçiliğinin teorisyeni olarak görmekteyiz. Hakkında bilgi için bkz: İbrahim Caner Türk, “II. Meşrutiyet Dönem Eğitimcisi Sati Bey ve Coğrafya Öğretimi”, A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 40, Erzurum 2009.

⁷¹ Çağatay Okutan, “Arap Milliyetçiliği”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56-2, s. 167.

Suriye ve Irak'ta 1950'li yılların başından itibaren varlığını hissettiren ve 1960'larda iktidara gelen Arap Baas Sosyalist Partisi, Suriyeli birer Arap milliyetçisi ve Marksist ideolojiye sahip olan Salâh Bitâr (1912-1980) ve Mişel Eflak (1910-1989) tarafından 1943'te kurulmuştur. 1944'te partiye dönüştürülen Baas, ilk kongresini 1947'de gerçekleştirmiş ve bağımsızlık sonrasında siyasal platformunda yerini almıştı. Partinin ilk genel sekreteri olan Mişel Eflak aynı zamanda Rum Ortodoks kilisesine mensup biriydi.⁷²

Bu partinin görüşlerinin 1949 yılında Suriye'den Irak'a giden Suriyeli öğretmenler tarafından oraya taşındığına inanılmaktadır. Kayıtlar Irak'taki ilk parti örgütlenmesinin 1951 yılında olduğunu göstermektedir. Irak Baas Partisi ilk kurulduğu yıllarda geniş bir alana yayıldı. Çünkü parti o yıllarda toprak mülkiyet hakkını sadece bir elitin elde tutmasına karşı çıkıyordu.⁷³ Parti, programı gereği yabancı sermayeye karşı olduğu gibi, özel mülkiyete sınırlama getirmekte idi.⁷⁴

Baas partisinin temel amacı tek bir Arap ulusu ortaya getirmek, sosyalizmi esas alarak Arap dünyasını emperyalist emellerden korumak ve Arap ulusunu yabancı hâkimiyetinden kurtarmak ve sömürgeciliğe karşı koymaktır.⁷⁵ Partinin referans aldığı temel unsur dini öğeler değil, seküler milliyetçi bir söylemdir. Partiye yön veren din değil pan-Arabizmdir.⁷⁶ Baas ideolojisinin ana parametreleri; tek bayrak, tek devlet, tek ordu ve tek Arap dünyasıdır.⁷⁷

Münîf'in Baas partisinin henüz Irak'ta örgütlenmesini müteakip partiye üye olması hatta gösterilere katılmasından –o zamanlarda- kendisinin bu partinin sıkı bir taraftarı olduğu anlaşılmaktadır. Kendisi sosyalist ideolojiyi benimsemiş, Marksist siyasi düşüncenin, gerçekleşmesi gereken birçok gelişme ve değişikliklerde önemli olduğunu ifade etmiştir.⁷⁸ Münîf'in romanlarının değerlendirilmesi yapılmadan önce

⁷² Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi*, s. 141.

⁷³ Mirandâ Sîsûnur, Abdurrezâk es-Sâidî, *İrsun murr, Durûs min Ameliyyeti İctisâsi'l-Ba's*, fil-İrâk 2004-2012, Mart 2013, s. 6.

⁷⁴ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi*, s.141.

⁷⁵ Galip Çağ, Sami Eker, "Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2:057-52, s. 62.

⁷⁶ Pan Arabizm hakkında detay için bkz: Robert Eugene Danielson, Nasser And Pan-Arabism: Explaining Egypt's Rise In Power, *Naval Postgraduate School Monterey*, California, June 2007, s. 20.

⁷⁷ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi*, s.141.

⁷⁸ Münîf, *el-Kirâatu ve 'n-nisyân el-hurûc min muduni'l-milh*, s.65.

onun nasıl bir düşünce dünyasına sahip olduğunu, dünya görüşünün ne olduğunu bilmek gerekecektir.

1.2.1. Sosyalizm

Münif, sosyalizm düşüncesine sıkı sıkı bağlı bir yazardır. Kendisi bu düşünceye bağlı olduğunu defalarca dile getirmiştir. Ona göre sosyalizm, iktisadi bir formül olarak önemli ve Araplar için zaruri bir düşünce sistemidir. O, sosyalizme, geleceğin düşüncesi olarak bakmış ve Arap toplumları için en uygun yaşam tarzını sağlayacak bir sistem olarak kabul etmiştir. Hatta Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası dahi, bu düşünceden ümidini yitirmemiştir. O, bu çöküşün sosyalizmin çöküşü olarak değil, sadece Sovyetler Birliği'nin bu düşünceyi yanlış uygulamasından kaynaklanan bir sorun olarak görüyordu. Sovyetler birliğinin dağılmasını tüm dünya için bir kayıp olarak görüyordu. Sosyalizmin diğer ülkeler için hala geçerliliğini koruyan bir reçete olarak görmüş ve bu fikri savunmaktan geri durmamıştır.⁷⁹

Romanlarında ki karakterlerinden anlaşıldığı kadarı ile Münif, doğrudan sosyalizmi savunmaktan ziyade görüşlerini, kapitalizm karşıtı söylem içinde sunmayı yeğlemiştir.

1.2.2. Din

Münif'in din ile ilgili görüşlerine yer vermeden önce mensubu olduğu Marksist diyalektiğin "din" algısına kısaca değinmek gerekecektir.

Marks'a (1818-1883) ait olan "Din, halkın afyonudur" ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla Marks, klasik bir aydınlanma filozofundan daha çok Alman felsefesinin diyalektiğine sahip bir düşünürdür. Diyalektik çözümleme ile konuya bakıldığında din olgusu ikili bir karakteri yansıtmaktadır. Din, bir taraftan mevcut bir toplumsal düzeni doğrulamakta diğer taraftan başka bir toplumsal düzeni protesto etmektedir. Aynı olgunun bir toplumsal düzeni onaylarken başka bir toplumsal düzene karşı çıkması dinin çelişkili bir durumudur.⁸⁰ Marks'a göre dinin bu çelişkili karakteri tam da Ludwig

⁷⁹ Abdurrahman Münif, *ed-Dimukrâtiyye evvelen ed-dimukratiyye dâimen*, el-Müessesetu'l-Arabiyye li'd-dirâsâti ve'n-Neşr, t.y., s.7.

⁸⁰ Cevat Özyurt, "Marx'ta Yanılsama Ve İdeoloji Olarak Din", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* - Yıl 7, Sayı 2, Aralık 2014, s. 210; Marx'ın "yabancılaşma" kavramı hakkında detay için bkz: Arslan Topakkaya, "Tarihsel Materyalizm Bağlamında Marx'ı Yeniden Okumak", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, s. 1, 2008.

Feuerbach'ın (1804-1872) *Hristiyanlığın Özü* adlı eserinde ortaya koyduğu ana düşüncedir: “Din, insan özünün kendisine yabancılaşmasıdır.”

Feuerbach göre din, insan bilincinin kendinde olmayan “gücü” kendi aklının ürünü olan bir başkasında yani “Tanrı” da bulmasıdır. Onlara göre “din” insanda var olan tanrılaşma arzusunun yansımından başka bir şey değildir. Dolayısıyla bu diyalektiğin din hakkında ortaya koyduğu önerme şudur: “din insanı üretmez, insan dini üretir” önermesidir.⁸¹

Feurbach'ı takip eden Marks'a göre de din ya da Tanrı düşüncesi, insanda var olan arzuların dışavurumundan ibarettir. Eğer insanlar üzerlerinde bulunan kısıtlamalardan kurtulabilirlerse, deyimi yerinde ise içlerindeki “tanrı”yı gerçekleştirebilirlerse artık ne dine ne de Tanrıya ihtiyaç duyacaktır.⁸²

Marksist diyalektik dine, baskı altında ezilen insanın iç çekişi, kalpsiz bir dünyanın kalbi olarak bakar. Tıpkı, ruhsuz bir durumun ruhu olduğu gibi din halkın afyonudur. Dinin eleştirisi, teselli kaynağı olan bir yakınma duvarının eleştirisidir.⁸³

Marksist felsefenin din algısı ya da din eleştirisinin Münif'in din algısıyla tamamen örtüştüğünü söylemek mümkün değildir. Münif hiçbir eserinde ya da kendisi ile yapılan hiçbir röportajda dinin bir afyon olduğunu ya da kendisinin bir ateist olduğunu söylememiştir. Marksist diyalektiğe göre dinin afyon olarak kullanılması ve halkların rejimler tarafından uyutulması değildir asıl olan. Marks ve Engels'e göre insan din ile kendi kendini uyutmaktadır, avutmaktadır.

Münif'e göre ise din “özel ve şahsi bir inanç” olarak kalmalıdır. Onun bu düşüncesi, aslında gençlik yıllarından beri savunduğu Marksist söylemle uyuşmamaktadır. Zira Marks'a göre din hakikaten bir “afyon” iken Münif'e göre şahsi bir tercihtir. Şahsi kaldığı sürece bir problem teşkil etmeyecektir.

“Din olgusu, diğer ülkelerde bulunuyor ve siyasi eylemde bir rol oynuyor olabilir. Ancak bizim ülkelerimizde bizzat içinde bulunduğumuz aşamada

⁸¹ Ludving Feuerbach, *Hristiyanlığın Özü*, (Çev: Devrim Bulut), Öteki Yayınevi, Ankara, 2004, s.36.

⁸² Kurtul Gülenç, “Din Halkın Afyonu mudur? Karl Marx'ta Din İdeoloji ve Eleştiri”, *Demokrasi Platformu*, yıl: 7, sayı 26, Bahar 2011, Ankara, s.35.

⁸³ Barış Tunç, *Türk Solunun Din Algısı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon, 2012, s. 12.

din, diğer hareketlerin -özellikle ilerleme hareketlerinin- zayıflamasının ve gerilemesinin göstergesidir. Bu yüzden bu olguyu anlamak ve onu ele almak gerekmektedir.”⁸⁴

Arap toplumlarında yaşanan olumsuz gelişmeleri değerlendirdiği bir çalışmada Münîf, bunun sebeplerini sıralarken şöyle demiştir.

“Kültürde aklî olanın gerilemesi ve gaybîliğe ve ilkelliğe dönülmesi.”⁸⁵

“Milliyetçiliğin dini bağ yerine ikame edilmesi ya da ona bir alternatif olarak ortaya konulması doğru değildir. Din manevi bir bağıdır ve kişinin şahsi tercihine dayalı bir inancıdır. O, tamamen kişisel bir konudur. Ortaya çıkan formüller ve yapılar –ki bunlar hala mevcut- daha sonra dine ilave edilmiş şeylerdir. Bu yapılar, şahsi çıkar ve imtiyazlarını gerçekleştirmek ve bunu haklı göstermek için ortaya çıkmıştır. Bunlar kendilerini insan ve Yaratıcı arasında vasıta olarak görmektedirler. Oysaki dinin, özellikle de İslam’ın bu türden şeylere ihtiyacı yoktur.”⁸⁶

Yukarıdaki ifadelerinden anlaşılacağı gibi Münîf’in asıl problem olarak gördüğü konu, dinî bir inanca sahip olmak değil, bu inancın siyasi bir zemine çekilmesi ve siyasi amaçlar için kullanılmasıdır. Anlaşılan Münîf’in din algısı “laik” tir.

Romanlarında ele aldığı gibi Münîf’e göre, Ortadoğu ülkelerinde siyasi iktidarı elinde bulunduranlar, egemenliklerini sürdürebilmek için dini sembolleri, dini hassasiyeti olan halk karşısında kullanmakta idiler. Bu, ortaçağda kilise din ilişkisine benziyordu. Batı bu sorunu laik bir devlet anlayışı ile aşmıştı. Siyasi iktidar konusunda Papa ile İmparator arasında bir çatışmanın var olduğu Ortaçağ’da egemen olan “iktidarın yalnızca Tanrı’dan geldiği, iktidardakilerin Tanrı tarafından atandıkları ve siyasi iktidarı kullananların Tanrı’nın temsilcisi oldukları görüşünün zayıflamasıyla Batı’da modern laik devlet 16. ve 17. yüzyıllarda doğmuştu.”⁸⁷

Laiklik, devletin dinler karşısında tarafsız olması ve siyasi-hukuki düzenini dine dayandırmaması, dini mülahazalarla hareket etmemesi şeklinde tanımlanırsa⁸⁸ Münîf’in laik bir din görüşüne sahip olduğu söylenebilir.

⁸⁴ Münîf, *ed-, Dimukrâtiyye evvelen ed-Dimukratiyye dâimen.*, s.45.

⁸⁵ Münîf, *Dimukrâtiyye evvelen ed-Dimukratiyye dâimen*, s. 16.

⁸⁶ Münîf, *Dimukrâtiyye evvelen ed-Dimukratiyye dâimen*, s. 137.

⁸⁷ Mustafa Erdoğan, “Sekülerizm, Laiklik ve Din”, *Journal Of Islamic Research* Vol, 8, No: 3-4, Yaz, Sonbahar, 1995, s. 185.

⁸⁸ Erdoğan, “Sekülerizm, Laiklik ve Din”, s. 187.

1.2.3. Demokrasi

Münif, tüm gücüyle Arap halklarının demokratik haklara sahip olması gerektiğine inanıyordu. Ona göre demokrasi bir amaç değil, bir araçtı. Demokrasi onun gözünde bir anahtar gibiydi. Kendisi bizzat kullanılamazdı. Bizzat kendisi bir çözüm üretmezdi. Ancak Arap halklarının sorunlarının ne olduğuna, bu sorunları hep beraber ortak bir akıl ile istişare ile çözmeye yarayacak bir araç olarak görüyordu.⁸⁹

Demokrasi, sadece bir yönetim biçimi değil, hayatın bütün alanlarına etki edecek, iç içe olacak bir pratiktir. En küçük bir aileden başlayarak devletin zirvesine kadar her yere nüfuz etmesi gereken bir mekanizmadır.⁹⁰

Ancak ona göre aslında demokrasiye en çok karşı çıkanlar, görünüşte demokrasiye çağrıda bulunanlardı. Arap liderleri bir taraftan demokrasi söylemine sahip çıkıyorlar diğer taraftan da Arap halklarına baskı uyguluyorlardı. Onların talep ettiği demokrasi sadece kendilerine mahsus bir demokrasi idi. Şekilden ibaret bir demokrasiyi ya da hatalı bir demokrasi anlayışını uygulayarak halka haksızlıklar yapıyordu.⁹¹ Ona göre demokrasinin özeti şöyle idi:

“Demokrasinin esası, kişinin ve toplumun birlikte özgürlük ve eşitlik konusunda, ifade ve katılım hakkında, yönetim şeklini ve sembollerini tercih etme hususunda en son olarak ta bu yönetimi düzenleme ve değiştirme konusundaki haklarında kendini gösterir.”⁹²

1.2.4.Tarih

Bu araştırmanın bir sonraki bölümünde değinileceği gibi Münif'e göre, tarihten amaç, şimdiki zamanı ve bu zamanın sorunları ışığında geçmişi görmektir. Tarihinin asıl görevi tarih yazmak değil onu birinci derecede “takvim” etmektir.⁹³

Münif'in Croce'den alıntıda bulunmuş olduğu bu düşünceyi roman yazımında uygulamış olduğu söylenebilir. Zira *Mudunu'l-milh* adlı beşlemesinde Suudi Arabistan'ın kuruluşundan itibaren geçen yaklaşık 70 yıllık bir süreçte yaşanan

⁸⁹ Münif, ed-*Dimukrâtiyye evvelen ed-Dimukratiyye dâimen* s.9.

⁹⁰ Münif, *Dimukrâtiyye evvelen ed-Dimukratiyye dâimen*, s.24.

⁹¹ Münif, *Dimukrâtiyye evvelen ed-Dimukratiyye dâimen*, s.24.

⁹² Münif, *Dimukrâtiyye evvelen ed-Dimukratiyye dâimen*, s.26.

⁹³ Münif, ed-*Dimukrâtiyye evvelen ed-Dimukratiyye dâimen*., s. 10. Burada Münif, “takvim” kelimesini her iki manası ile kullanarak asıl ikinci mana olan tarihi doğru okuyarak onu tashih etmeyi kast etmektedir.

sosyoekonomik, sosyokültürel değişimleri şimdiki zamanın penceresinden bakarak yorumlamıştır. Bugün körfez ülkelerinde yaşanan sorunların temelini o günlerde atılan yanlış adımların sonucu olduğunu ifade etmeye çalışmıştır.

Münif, tarih yazımında ideolojik davranıldığını düşünür. Onun bu görüşü Marksist diyalektiğin tarih algısı ile örtüşmektedir. Özellikle Arap ülkelerinde tarih yazımı yöneticilerin ve güçlülerin yazdırdığı bir tarihtir. Rejimler halkın gözünde kendilerini vatan kurtaran bir kahraman olarak göstermek için tarih yazdırmaktadırlar. Bundan dolayı yazılacak tarih ulusçu bir tarih değil, halkın, ezilenlerin tarihi olmalıdır.⁹⁴

1.2.4. Eleştiri

Münif, kendi görüşlerini siyasi partisinden uzaklaştırılma bahasına da olsa ifade etmiştir. Buradan kendisinin eleştiri anlayışı belirlemektedir. Ona göre tüm dünyayı saran krizlere karşı durma konusunda, bireyler ve gruplar olarak cesarete sahip olunmalı ve geçmişin muhasebesi yapılmalıdır. Ortaya atılan sloganların ve düşüncelerin, bu düşüncelerin gerçekleştirilmesinin ya da bunlar için ödenen bedeller konusunda ki başarısızlık itiraf edilmelidir. İnsan başkalarını nasıl eleştiriyorsa aynı ölçütlerle kendisini de eleştirmelidir.⁹⁵

Zaten yazdığı romanlarda tekrar tekrar bu özeleştiri anlayışına sahip olduğu göze çarpmaktadır. Roman karakterlerinin dilinden bu özeleştiriye rastlamak mümkündür.

1.2.5. Petrol

Münif'e göre, petrol keşfedilmeden ya da bu kadar önem kazanmadan önce, Arap milli ve sosyal dokusu birdi ya da birbirine yakındı. Aralarında kaynayan geçimsizliklere rağmen hedefler ve dertler ortaktı. Ancak petrolün 1970'lerden itibaren bu derece önemli bir mevki kazanmasından sonra tüm bölge, yatay ve dikey bir şekilde ayrışma durumuna girdi. Araplar ikiye ayrıldı: Zengin Araplar ve fakir Araplar. Zenginlik, petrolün bulunduğu yerde fakirlik ise diğer ülkelerdeydi."⁹⁶

Petrol zenginliği, 1950'lerden sonra ki dönemde kalkınmayı en çok zedeleyen faktörlerden biri haline gelmişti. Kalkınmayı rayından dışarı çıkarmış bulunmaktaydı.

⁹⁴ Münif, *el-Kırâatu ve'n-nisyân el-hur'uc min muduni'l milh*, s.36.

⁹⁵ Münif, *el-Kırâatu ve'n-nisyân el-hur'uc min muduni'l milh*, s.25.

⁹⁶ Münif, *el-Kırâatu ve'n-nisyân el-hur'uc min muduni'l milh*, s.46.

Onun olumsuz etkileri hayatın bütün alanlarında kendini göstermişti. Bu, daha önce başka birçok ülkede benzeri olmayan bir durumdu. Bu durumun birçok ülkede benzeri de yoktu. Bu yüzden petrolün etkisini iyi bir şekilde etüt edilmesi gerekmektedir.⁹⁷ Onun petrol hakkında ki şu düşüncesi konuya bakışını özetlemektedir.

“Petrol bizim gerçekten tek kaynağımız. O bizim bir şeylere sahip bir ülke inşa edebilmemiz için son şansımız. Fakat maalesef yaklaşık son elli yıldır bu kaynak ve bu kaynaktan elde edilen paralar çok yanlış bir şekilde harcanmaktadır.”⁹⁸

1.2.6. Arap Dili

Özellikle petrolün bulunması ve onun hayatın birçok alanında yeni gelişmelere sebep olması yeni ihtiyaçları da ortaya çıkarmıştı. Bu açıdan bakıldığında ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar Münif'e göre dilde de yenilenmeyi zorunlu kılmaktaydı. Arapça, kökleri ile olan irtibatını kaybetmemişti. Ancak çağın yeniliklerine ayak uyduması ve kendini tazelemesi gerekiyordu. Ona göre Arapça bu potansiyele sahiptir. Ancak onun bu potansiyelini ortaya çıkarmak için özel bir ilgiye ihtiyaç duymaktadır. Arap dilinin modernize edilmesi ve geliştirilmesi konusunda ortaya atılan girişimlerin desteklenmesi gerekmektedir.⁹⁹

Arap dilinin köklerine bağlı kalması gerektiğine inanan Münif'in¹⁰⁰ diğer taraftan dilde modernleşmeye gerekli görmesi onun dil konusundaki algısı ile uyum içerisindedir. Zira Münif'e göre dil bir canlıdır. Canlının yaşamı boyunca vücudunda meydana gelen değişimler gibi dilde de değişimler olur. Dil bu türden değişimlere ayak uydurmalıdır.

Örneğin, bir dönem güzel görülen bir üslup başka bir dönemde güzel görülmez. Yine dilin bir tarihte bir mesajı ulaştırmak için kullandığı kelimeler

⁹⁷ Münif, *el-Kirâatu ve'n-nisyân el-hur'uc min muduni'l milh*, s.48.

⁹⁸ Peter Theorux , a.g.e.

⁹⁹ Münif, *el-Kirâatu ve'n-nisyân el-hur'uc min muduni'l milh*, s.66.

¹⁰⁰ Burada köklere bağlı kalmak ile neyin kastedildiğine biraz açıklık getirilmesi gerekir. Münif'in roman yazımında Arap edebiyatının klasiklerinden olan makamat üslubu üzerine yazdığı söylenmiştir. Örneğin onun başyapıtı denilebilecek eseri olan “Mudunul'-Milh”, bazı edebiyat eleştirmenlerine göre ilhamını “Elfu leyle ve leyle” den almıştır. Peşe peşe gelen sürükleyici hikâyeler bu Arap edebiyatı klasiğinin hikayelerini andırmaktadır. Abdurrahman Münif, *el-Kâtib ve'l-Menfâ*, s. 306.

başka bir tarihte bu işlevi aynı kolaylıkla ve netlikte yerine getirmeyebilir. Dolayısıyla dilde esas olan köküne bağlı kalmakla birlikte değişime de elverişli olmasıdır.¹⁰¹

Münif, Arap edebiyatının klasiklerinden kopmaması gerektiğine ve gücünü onlardan alması gerektiğine inanır ancak onun belirli kalıplarına, üsluplarına bağlı kalmaması gerektiği düşüncesini de savunur. Ona göre ister Batı kaynaklı olsun ister Arap edebiyatının klasikleri fark etmez, sadece belirli bir kalıba bağlı kalarak yazmak “başkasının eli ile yazmak” olacaktır. Bugün ortaya çıkan sorunları dile getirirken “özgün” olmalı ve gerçekleri bugünün ve bu coğrafyanın dili ile dile getirmelidir.¹⁰²

Münif’e göre klasik Arapça üzerinde hâkim olan “din dili” algısının artık aşılması gerekmektedir. İslamın ilk devirlerinde Arap diline böyle bir algı ile bakılması tabii karşılanabilir. Zira o dönemlerde Arap dili, dini metinlerin korunması ve diğer kuşaklara aşınmadan, tahritten korunmuş bir şekilde aktarılabilmesi için belli kurallar üzerine oturtulmalı idi.¹⁰³ Ancak içinde bulunduğumuz yüzyılda bunu devam ettirmenin, hala o dönemin dil anlayışına bağlı kalmanın bir gereği yoktur.¹⁰⁴

1.3. ESERLERİ

Abdurrahman Münif -hayatına dair başlıkta değinildiği gibi- siyasetçi yönü ağır basmakla beraber toplumbilim, tarih, ekonomi gibi daha başka alanlarla da ilgilenmiştir. Dolayısıyla onun eser dünyası da şahsiyeti gibi renkli olmuş ve farklı alanları bir gökkuşağı gibi eserlerinde yansıtmayı başarabilmiştir. Burada onun eserlerine göz atılacaktır. Ancak araştırmanın esasını teşkil eden romancılığına dair eserleri detaylı olarak incelenecek; roman dışı eserlerine ise sadece atıfta bulunmakla yetinilecektir.

1.3.1. el-Eşcar ve iğtiyalu'l-Merzûk, Beyrut, 1973 (Ağaçlar ve Merzûk Cinayeti)

Münif’in ilk yayımlanmış olduğu romandır. Roman iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm yirmi, ikinci bölüm ise yirmi iki parçadan oluşmuştur. Bu romanın yazılması 1971 yılında tamamlanmış ancak iki yıl sonra baskıya girmiştir.

¹⁰¹ Münif, *el-Kâtib ve 'l-Menfâ*, s. 16.

¹⁰² Münif, *el-Kâtib ve 'l-Menfâ*, s. 19.

¹⁰³ Münif, Arap dilinin günümüze kadar varlığını devam ettirmesinin en önemli sebebi olarak Kur’an’ı görmektedir. “Kur’an Arap dilini korumuştur” der. Münif, *el-Kâtib ve 'l-Menfâ*, s. 101.

¹⁰⁴ Münif, *el-Kâtib ve 'l-Menfâs*. 75.

Romanın kahramanı Mansûr, kendi ülkesinde siyasi görüşlerinden dolayı baskıya maruz kalmış bir akademisyendir. Üniversiteden uzaklaştırılmış ve ülkesinde artık geleceğe dair bir ümidi kalmadığını anlayınca yurt dışına gitmeye karar vermiş ve trenle yola koyulmuştur. Trende tanıştığı İlyas Nahle, bir Arap köylüsüdür.

Romanın ilk bölümü tamamen İlyas'ın hatıralarını anlatmasından ibaret denilebilir. İlyas, o dönemin Arap insanının genel özelliklerini yansıtmaktadır. İşten işe girmiş, istikrarsız çalışma hayatı ve fakr u zaruret içinde yaşamış biridir. Köyünde herkes ağaçları keserek pamuk üretimine geçmiştir. Bu durumdan son derece rahatsızlık duyan İlyas, adeta ağaçlara âşıktır. Babasının vefatından sonra ağaçlara bakma sözü verir ama bir akşam köyün kıraathanesinde ağaçlar üzerine kumar oynamaya karar verir. Sonunda tüm ağaçları kaybeder. Kendisi, kumarda yenen arkadaşının tüm koyunlarını öldürüp arkadaşını da yaralayarak dağa kaçır. Daha sonra yaşamış olduğu evlilik hayatı ve eşiği Sultan'la olan maceraları ile romanın bu bölümü biter.

İkinci bölüm ise, Mansur'un kendi ülkesinde yaşamış olduğu sıkıntıların geri dönüş tekniği ile anlatımından ibarettir. Mansur ve İlyas sosyalist bir bakış açısına sahip devrimci iki gençtir. Münif'in bu kahramanların dilinden Arap gençlerine duyurmak istediği birçok siyasi içerikli mesajları bulunmaktadır. Roman sıklıkla sembolizme başvurur. Burada sadece bir Arap ülkesinin değil, tüm Arap dünyasının ve rejimlerinin toplumsal eleştirisi yapılmaktadır.¹⁰⁵ Eser, Münif'in Türkçeye çevirisi yapılan üç romanından birisidir.¹⁰⁶

1.3.2. Kışşatu hubbi Mecusiyye, Beyrût, 1974 (Bir Mecûsinin Aşk Hikayesi)

Altı bölümden oluşan bu roman, tam anlamıyla romantizm ve sembolizmin buluşmasıdır. Bu roman, yabancı bir kadına âşık olan bir gencin aşk macerasıdır. Bu genç, tatil için geldiği bir otelde gördüğü bir kadına çok kısa zaman içerisinde âşık olmuştu. Ona olan aşkını onun yüzüne ifade etmemişti. Romanda bu gencin yaşamış olduğu duyguların derinlemesine tahlili yapılmaktadır. Roman sembolik unsurlar taşımaktadır. Sıklıkla romanın anlatıcısı olan âşık genç, okuyucuya sorular sormaktadır.

¹⁰⁵ Roman hakkında yapılmış yüksek lisans tezi için bkz: Hasan Harmancı, *Abdurrahman Münif'in el-Eşcâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Eserin Teknik ve Tematik Yönden İncelemesi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2013.

¹⁰⁶ Abdurrahman Münif, *Ağaçlar ve Merzuk Cinayeti*, Yapı Kredi Yayınları, Çev: Hasan Harmancı, İbrahim Demirci, 2012.

Ancak bu sorduğu sorular çoğunlukla okuyucunun kendisini kınadığı önkabülü ile sorulmuştur. Âşık olan bu gence göre “evli ve iki çocuğu olan” bir kadına âşık olmak, onu sevmek toplumunun kabul etmeyeceği ve ayıp göreceği bir şeydir. Bu gence göre böyle bir aşk neden nefretle karşılanmaktadır? İnsanın kalbi evli bir kadını sevemez mi? Arap toplumunun bu türden bir aşkı reddetmesi, aşkı anlamaması bu gencin haykırmak istediği bir gerçek olarak göze çarpmaktadır. Roman içerisinde psikanalitik tahlillere girilmiştir. Bu romanda yabancı bir kadına âşık olan bir genç ile Batı medeniyetine âşık olmuş, Avrupalılar gibi yaşama hevesi içerisinde olan Arap gencini sembolize etmektedir. Roman bu özelliği ile ayrı bir öneme sahiptir. Zira dönemin Arap gencinin eğilimine ışık tutmaktadır.

1.3.3. Şarku'l-Mutavassıt, Beyrût, 1975 (Ortadoğu)

Münif'e göre 20. Yüzyıl Arap dünyasının en büyük sorunlarından biri diktatörlüklerdir. Bu diktatörlükler, kendi otoritelerini korumak ve kimse ile yönetimi paylaşmamak için tüm muhaliflerini en sert tedbirlerle susturmaya çalışıyordu. Araştırmanın giriş bölümünde Ortadoğu'da otoriter rejimlerin muhaliflerine karşı nasıl bir tutum izlediğinden bahsedilmiştir. Bu baskıların varlığından resmi yayın organlarından bilgi sahibi olmak mümkün olmadığı gibi, toplumdaki aydınların da bunu dile getirmesi kolay değildi. Münif'in bu romanı ile Ortadoğu cezaevlerinde yaşandığına inandığı olumsuzlukları dile getirmek istediği anlaşılmaktadır. Cezaevi edebiyatı (Edebu's-Sucûn) denilen bir türün ilk örneklerinden birini Münif, bu çalışması ile ortaya koymuştur.

Roman çoklu anlatım özelliğine sahiptir. Recep, yaşadığı ülkenin siyasi rejimine muhalif düşüncelere sahip bir Arap gencidir. Siyasi gösterilerde bulunduğu gerekçesi ile tutuklanarak cezaevine konulmuştur. Cezaevinde kendisine bazı isimleri deşifre etmesini teklif ederler. Ama o kabul etmez. Bundan sonra yıllarca devam edecek olan bir işkenceli süreç başlar. İşkencenin türlü türlü şekli romanda yer almış; fiziki ve psikolojik işkence unsurları ustaca sahnelendirilmiştir. Bu süre içerisinde cezaevinde Recep'in arkadaşlıkları olmuştur. Bunlardan bir kısmı ona yoldaşlık yapıp destek olmuş, kimisi ise tam bir ihanet içerisine girmiştir. Bunlar yaşanırken Recep'in sevgilisi Hüda, başka bir adamla evlenmiştir. İşkence sahnelerine bir de bu hazin durum eklenince romandaki trajik anlatım daha da artırılmıştır.

Recep cezaevinden çıkar. Ablası Enise, romanın ikinci başkahramanıdır. Hatta romanın diğer bölümlerinin de anlatıcısıdır. O, kardeşine her fırsatta yardımcı olmuş, ondan desteğini hiç eksek etmemiştir. Ancak Recep kendi ifadesi ile cezaevinden daha beter bir dünyaya gelmiş bulunmaktadır. Zira annesi vefat etmiştir.

Bu romanda birçok siyasi mesajlar bulunmakla beraber Arap kadınının yaşamış olduğu toplumsal sorunlara da yer verilmiştir. Diğer bazı romanlarında olduğu gibi bunda da Recep'in Fransa hayatı aracılığıyla doğu-batı karşılaştırmaları yapılır.¹⁰⁷ Romanın İngilizceye çevirisi yapılmıştır.¹⁰⁸

1.3.4. Hıne terekna'l-cisr, Beyrût, 1976 (Köprüyü Terk Ettiğimiz Zaman)

1974 yılında yazılıp 1976 yılında yayımlanan bu roman kelimenin tam anlamıyla sembolik bir romandır. Münif'in bu romanı Arapların 1967 yılında İsrail karşısında ağır bir yenilgiye uğraması münasebetiyle yazdığı anlaşılmaktadır.

Romanın anlatıcısı olan Zeki, bir avcıdır. Virdan adlı köpeği ile bir ördek avlamaya çalışmaktadır. Ancak avlayabildiği bir ördek değil bir baykuştur. Köpeği de daha sonra kendi kafasını bir taşa çarparak ölmüştür. Roman yoğun bir şekilde psikolojik tahlillere yer vermiş kahramanın iç dünyasının çözümlemesi yapılmıştır. Bu haliyle romana hâkim olan aksiyon değil tahliller ve mesajlardır.

1.3.5. en-Nihayât, Beyrût, 1977 (Sonlar)

Münif'in çöl yaşamına dair ilk romanıdır. Romanın başkahramanı olan Assâf, Taybe adında bir köyde yaşamaktadır. Bu köy sıklıkla kuraklığa maruz kalmaktadır. Yöre halkının hayatlarını bu köyde sürdürebilmesi yağmurun yağmasına bağlıdır. Yağmur yağmadığında köylüler hayatlarını devam ettirebilmek için avcılık yapmaktadırlar. Köylülerin bu zor şartlarda tek tesellisi yapılması planlanan barajdır. Ancak bürokratik engellerden ve yönetimin gevşekliğinden ötürü baraj inşaatı gecikmektedir.

Bu sıralarda köye dört misafir gelir. Taybe halkı bu konukları Arapların cömertliğine ve misafirperverliğine yakışacak şekilde ağırlamaktadırlar. Romanın

¹⁰⁷ Roman hakkında yapılmış yüksek lisans tezi için bkz: Ülkü Tuğrul, *Abdurrahman Münif'in Şarku'l-Mutevassıt Adlı Romanının İncelenmesi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, 2006.

¹⁰⁸ Abd al-Rahman Munif, *East of Meditterreanean*, Sagibooks, 2007.

başkahramanı olan Assâf, köylüleri avda fazla hayvan vurmama konusunda uyarır. Kılavuz olarak görevlendirilen Assaf, çoğu zaman av arkadaşlarından çok daha fazla av yakalar. Öğle yemeği için ara vermiş olan grup, kararlaştırdıkları planın aksine daha uzun süre kalmaya karar verirler. Assaf da bunu kabul etmek zorunda bırakılır. Aniden çıkan güçlü bir kum fırtınası ile ortam göz gözü görmez bir hal alır; öyle ki kendi canlarının derdine düşerler.

Ertesi gün kendileriyle birlikte cipte bulunmayan Assaf dışında grup üyelerinin tamamı hayatta kalır. Bir sonraki gün kahramanın cansız bedeni, üzerinde uçuşan kartallar yemesin diye köpeği tarafından toprakla örtülmüş bir vaziyette bulunur. Köpek de sahibi Assaf'la beraber ölmüştür. Ertesi sabah köy, aslen Taybeli olup şehirden cenaze töreni için gelmiş insanlarla dolar ve grup defin için ilerlerken, törene Assaf'ın bedeninin omuzlarda taşımadıklarını ve onun aslında uçup gittiği iddialarının doğru olup olmadığını görmek için komşu köylerden gelen kimseler ve bedeviler katılırlar

Assaf, tüm Taybelilerin olumsuz gözle baktığı, içe dönük ve halkın deli olduğunu düşündüğü biridir. Oysa roman bittiği zaman artık tamamen başka bir kimseye dönüşmüştür. Ölüm hali olağanüstü bir şekilde gerçekleştiği için evliya olarak kabul edilen Assaf'ın tabutu, kabristana götürülürken adeta mucizevî bir şey olarak taşınmıştır. Ölümünün ardından Assâf'ın bu çabaları, köylünün dünyasında yer eder ve onun hassasiyetine değer vererek avlanma tarzlarını değiştirmeye karar verirler. Bu roman Abdurrahman Münîf'in sanatsal eğiliminin, Arap yabani hayatının esrarengiz, etkileyici, içinde saklı gizlerin bulunduğu yere yani çöle doğru evrildiği görülmektedir.¹⁰⁹ Roman Münîf'in Türkçeye çevrilen üçüncü eseridir.¹¹⁰

1.3.6. Âlem bilâ harâîf, Beyrut, 1982 (Haritaları Olmayan Bir Dünya)

Mudunu 'l-milh romanında petrolün Suudi Arabistan'da bulunup işletilmesinden sonra bölgeye büyük bir servetin gelmesi ile beraber yaşanan sosyal değişimler işlenmişti. Bu romanın uzun bir tarihi sürece ışık tutmaya çalışmasından dolayı, yeni kurulan Arap şehirlerindeki değişim daha detaylı ve derinlemesine ele alınmalı idi.

¹⁰⁹ Hamdi Sakkût, *The Arabic Novel*, C. I, Kahire, The American University in Cairo Press, s. 97.

Roman hakkında yapılmış yüksek lisans çalışması için bkz: İlknur Emekli, '*Abdurrahman Münîf Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri Ve En-Nihâyât Adlı Romanının İncelenmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Erzurum 2006.

¹¹⁰ Abdurrahman Münîf, *Sonlar*, Fenomen Yayıncılık, çev: İlknur Emekli, 2015.

Âlem bila harâit romanında anlatıcı olan Alaaddin Necip Sellum, evli bir kadın olan sevgilisi Necvâ el- Âmirî'nin öldürülmesi sonrası psikolojik bunalımlar yaşamış ve hayal dünyasında Necva'yı kendisinin öldürdüğünü görmüştür. Roman ilerledikçe cinayet öncesinde yaşanan olaylar bir bir ortaya çıkmıştır. Buna göre katil; Alaaddin değil, Necva el-Amiri'nin cinayet davası tutanağında belirtildiği üzere, Necva büyük ihtimalle kocası Haldun Abdulazim tarafından öldürtülmüştür.

Roman, 1970'li yıllarda Alaaddin ve Necva arasında yaşanan ilişkiler üzerinden Âmiriyye şehrinde gerçekleşen sosyal ve siyasal hayatta toplumun yaşadığı değişimleri ve sıkıntıları ele almaktadır. *Mudunu'l-Milh* romanında olduğu gibi bu romanda da petrolün bulunması ile beraber Ortadoğu ülkelerinde yaşanan büyük değişimler geniş çaplı olarak ele alınmıştır.

Abdurrahman Munîf bu romanını Filistin doğumlu yazar Cebra İbrahim Cebra ile birlikte yazmıştır. Roman, Modern Arap Edebiyatı'nda ortak yazılmış bir kurmaca eser olması hasebiyle ayrıca bir önem taşır.¹¹¹

1.3.7. Sibâku'l-mesâfâti't-tavîle, Beyrut, 1983 (Uzun Mesafelerin Yarışı)

Bu roman 1978 yılında telif edilmiş ve bir yıl sonra yayımlanmıştır. Beş bölümden oluşmaktadır. Amerika ve İngiltere arasında o tarihlerde Ortadoğu'da yaşanan çıkar çatışmaları ve çekişmelerini konu almaktadır. Münif'in sadece bu romanında olayların yaşandığı yerin gerçek ismi "Beyrut" olarak verilmektedir. Peter, İngiliz İstihbarat Teşkilatı'nın yetiştirdiği özverili bir ajandır. Beyrut'a yerleştikten sonra otelde kendisi ile işbirliği yapacak olan Abbas ve onun karısı Şirin ile tanışır. Şirin karizmatik duruşuyla Peter'i etkiler. Peter bir ajan olarak yapmaması gereken bir şeyi yapar ve Şirin'e âşık olur. Ne var ki Şirin de yine Amerikalı başka bir ajana âşık olmuştur.

Romanda siyaset ve aşk, uluslararası çıkarlar ve özlem iç içe ahenkle verilmiştir. Bir taraftan işimi yapayım derken bir aşka düşmüş olan Peter, öte yandan kendisini çok seven eşi Patricha'ya karşı derin bir mahcubiyet ve üzüntü yaşamaktadır.

¹¹¹ Fatıma Betül Hoşgör, *Cebra İbrahim Cebra ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Bursa 2005, s.85-87.

Roman aracılığıyla Münif, Ortadoğu’da uygulanan politikalarda Batılı güçlerin ne kadar etkili olduğunu, yaşanan olaylarda oryantalist bakış açısının bölge politikalarının şekillenmesinde ne denli bir role sahip olduğu vurgulamaktadır. Genel anlamda romanda aksiyon hâkim iken, zaman göstermeden uzak anlatıların uzun sürdüğü ve akışı bozduğu görülmektedir.¹¹² Roman’ın “İhtiyar’a Suikast” adıyla Semih Özal tarafından Türkçeye tercümesi yapılmış ve 2003 yılında Yenihayat Kütüphanesi tarafından yayımlanmıştır.

1.3.8. Mudunu’l-milh (Tuz Şehirleri)

- Mudunu’l-milh; et-Tih, Beyrût, 1984
- Mudunu’l-milh; el-’Uhdûd, Beyrût, 1985
- Mudunu’l-milh; Teķâsîmu’l-leyli ve’n-nehâr, Beyrût, 1989
- Mudunu’l-milh; el-Munbet, Beyrût, 1989
- Mudunu’l-milh; Bâdiyetu’z -zulumât, Beyrût, 1989

Beş ayrı ciltten oluşan bu romanın yazılmış Arap romanları içerisinde en hacimli olduğu söylenebilir. 1930’lu yılların sonlarında Suudi Arabistan’da petrolün bulunmasından sonra özellikle Arap Yarımadasında meydana gelen siyasi, sosyal ve kültürel değişiklikleri bu romanında yansıtmaya çalışmış olması eserin hacimli olmasına sebep olmuştur.

Romanın başkahramanı olan Doktor Suphi, ülke içerisinde, Araplar arasında kelimenin tam anlamı ile kapitalizmi yerleştirmek isteyen, bu uğurda zekâsını, Avrupa deneyimini ve tüm birikimini sarf eden bir şahsiyettir.

Doktor Suphi’nin krallık içerisinde gerçekleşmesini hırsıyla arzuladığı projeleri bulunmaktadır. Bunları gerçekleştirmek için saray içerisinde Krala yakın olan ya da yakınlaşmak isteyen kimselerle arasında yaşadığı rekabet ve entrikalar, onlara engel olmak için başvurduğu komplolar romana heyecan veren unsurlardır.

Romanın ciltleri arasında kronolojik bir sıra takip edilmemiştir. Örneğin; birinci cilt Suudi Arabistan’ın kurulduktan sonraki dönemde Amerikan petrol şirketlerinin

¹¹² Roman hakkında detay için bkz: Hatice Erbay, *Abdurrahman Münif’in Sibâku’l-Mesâfâti’t-Tavîle’ adlı eserinin Roman Tekniği Bakımından İncelenmesi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Bursa, 2015.

bölgedeki petrol arama ve işletme sürecine ışık tutarken ikinci cilt, romanın kahramanları, olayların geçtiği yer ve tarih açısından daha geri bir zamana dönerek, Sultanın vefatıyla yerine geçen oğlunun dönemini anlatır. Üçüncü ciltte, Sultanın balayı için gittiği Almanya’da ikamet ederken kardeşi yönetime el koymuştur. Bu cilt, devrik Sultanın ve onun başdanışmanının gurbette, Almanya’da başından geçen trajik olayları aktarır.

Dördüncü ve beşinci ciltlerde ise birinci ciltte anlatılan olaylardan önce yaşanan ülkenin kuruluş yıllarına geri döner. Romanın ciltleri arasında kurgusal bağın zayıflığı, olay örgüsünün tüm ciltleri kapsayacak şekilde zamansal bağın oluşturulmadığı konusu çalışmanın içerisinde ele alınacaktır. Bu roman, 1902 yılından 1975 yılına kadar olan bir süre içerisinde, Suudi Arabistan tarihinin romanlaştırılmasından ibarettir.

Bu romanda Münif’in, siyasi görüşünü başarılı bir şekilde işlediği görülmektedir. Romanda üçüncü şahsın anlatım tekniği uygulanmıştır. 1983 yılında biten ve 1984 yılında yayımlanan bu roman yazıldığı dönemde büyük ses getirmiş olacak ki kısa zamanda büyük bir üne kavuşmuş, İngilizceye ve Almancaya çevirisi yapılmıştır.

Eser Suudi Arabistan başta olmak üzere bir kısım Arap ülkelerinde yasaklanmıştır.¹¹³ Romanda her ne kadar gerçek ülke ve şehir isimleri kullanılmamış olsa da Suudi Arabistan’ın kurucusu olan Suudi ailesinin kast edildiği yüzeysel bir tarih bilgisi ile anlaşılacak mahiyettedir.

Geleneksel Arap ve çöl yaşam tarzına hayran olduğu anlaşılan Münif,¹¹⁴ petrol şirketinin Araplar için hayati bir öneme sahip olan hurma ağaçlarını nasıl hunharca katlettiğini, Arapların petrol yüzünden neler kaybettiğini, karşılığında kazandığı şeyin ne kadar önemsiz olduğunu anlatmak ister. Petrolün doğal dokuya nasıl zarar verdiğini, Suudi yönetiminin sadece maddi gelir için nasıl kültürü ve manevi değerleri yok

¹¹³ Münif romanlarına dair bu yasak, Riyad Kitap Fuarı’na girmesine izin verilmesi ile kalkmıştır. Hayyan Neyyûf, Al-Arabiyya Haber Sitesi, 1 Kasım, 2010, <http://www.alarabiya.net/articles/2007/06/06/35225.html> (25.05.2014).

¹¹⁴ Modern Arap romanında son yıllarda “Çöl” yaşamını ele alan romanlar yazıldığı görülmektedir. Petrol ve beraberinde gelen şehirleşme ile beraber geleneksel Arap yaşamının önemli bir parçası olan çöl hayatının edebiyatta ihmal edildiğini düşünen bazı yazarların, bu konudaki duyarlılıkları netice vermiştir. Abdurrahman Münif’ten başka Çöl edebiyatı konusunda önde gelen yazarlardan biri İbrahim el-Kûnî’dir.

saydığını Arap okuyucusuna adeta şikâyet eder. Bu konuda sosyalist bir bakış açısı ile emperyalist güçlerin nasıl sömürü yaptıklarını, ülke içerisinde onların işbirlikçisi olan Suudi Ailesi'nin nasıl bir “hıyanet” içerisinde olduklarını sergilemek ister. Petrol geliri ile birden bire mantar gibi biten yeni evlerin, şantiyelerin, Amerikan tarzı ahlaksız yaşamın, geleneksel deve yetiştiriciliğinin yerini alan lüks araçların Arap kültürüne nasıl zarar verdiğini tasvir eder.

Münif'in bu romanla amacı, Arapları bilinçlendirmek ve aydınlatmak olduğu için, Arap halklarının genel anlamda toplumsal meseleler karşısındaki bilgi eksikliği ve yöneticilerin kendileri ve gelecekleri hakkında olumsuz girişimleri fark etmemeleri eleştirel bir şekilde sahnelenmiştir.¹¹⁵

1.3.9. el'Ân; hunâ, Şarku'l-Mutavassıt merreten 'uhrâ, Beyrût, 1991 (Şimdi Burada, Ortadoğu Tekrar)

Şarku'l-Mutavassıt romanından sonra konusu cezaevi olan bu ikinci romanında Münif'in, Ortadoğu'da uygulanan hukuk dışı uygulamaların devam ettiğini gördüğünü ve bu romanı yazmış olduğu söylenebilir. Bu roman içerik bakımından Şarku'l-Mutavassıt ile benzerlik arz etmektedir.

Roman, Çekoslavakya'nın başkenti Prag'da Carlof hastanesinde iki Arap aydınının buluşması ile başlar. Tali' ile Adil aşağı yukarı aynı sebeplerden ötürü siyasi baskılara ve işkencelere maruz kalmışlardır. Cezaevinden çıktıktan sonra tedavi görme amacı, onları bu hastanede buluşturmuştur. Cezaevi günlerinin o elem verici işkence dolu günleri bitmişti. Ne var ki bu hastane çalışanları ile aralarında yaşadıkları o tatlı günler Moran petrol bakanının Çekoslavakya'yı ziyaret etmesi ile son bulmuştu. Zira Moranlı bakan, Çekoslavakyalı yetkililerden Tali'in odasında hapis edilmesini ve elinin kelepçelenmesini talep etmiştir. Ulusal çıkarlar göz önünde bulundurularak talep olumlu karşılanmıştır. Tali bu muamele karşısında dayanamaz ve ölür.

¹¹⁵ Mudunu'l-Milh, yazıldığı dönemde özellikle Suudi Arabistan'daki siyasi olaylara, yapılan uluslararası anlaşmalara odaklandığı için, büyük yankı uyandırmış ve hakkında birçok makaleler yazılmıştır. Romanın karakter yapısı hakkında bilgi için bkz: Meryem Rahmeti Türkaşevend, İran, <http://www.startimes.com/?t=28550039> (30.05.2014). Şehirselle bağlamda çöl hayatında meydana gelen değişiklikler hakkında özet çıkaran Cev'ad ed-Dîvân, <http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=220298> (30.05.2014). Muhammed Bekûh, Teymetu'l-Cünûn fi Rivâyeti Mudunu'l-Milh, http://www.aljabriabed.net/n75_09bakkoh.htm (30.05.2014).

Ölmeden önde Tali'in arkadaşı ve romanın anlatıcısı olan Adil'e vermiş olduğu cezaevi hatıralarını Adil'in anlatması ile romanın ikinci bölümü, Adil'in kendi hatıralarını anlatması ile üçüncü bölümü verilmiş olmaktadır.

Bu romanda da Münif, fırsat buldukça karakterleri aracılığıyla siyasi ve felsefi konulara girmekte ve Arapların o dönem itibariyle yaşamış oldukları sorunlara sosyalist bir bakış açısı ile çözümler sunmaktadır. Roman trajik sahnelerinin dışında derin psikolojik tahlilleri ile öne çıkmaktadır. Bir dava adamından sahip olması beklenen direniş ruhu, karakterlerin işkence karşısındaki sebatkâr duruşları ile ders verilmeye çalışılmaktadır.

1.3.10. 'Ardu's-sevâd, (3 Cilt) Beyrût, 1999 (Sevâd Arazisi)

Münif'in tarihi roman kategorisinde değerlendirilebilecek bu eseri, Irak'ın Osmanlı hâkimiyetinde bulunduğu dönemin son yıllarında yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeleri işlemektedir. Romanın tarihi gerçekliğe uygun düşecek şekilde yazıldığı görülmüştür.

Üç ciltten oluşan romanın birinci cildinde 1802-1817 yılları arasında gerçekleşen olayları bir dönem Bağdat valiliği yapan Davut paşa özelinde ve saray çerçevesinde ele alır. İkinci ciltte ise birinci ciltten farklı olarak anlatı Bağdat sokaklarına odaklanarak, dönemin daha ziyade sosyal yaşantısına dikkat çeker. Üçüncü ciltte ise Davut Paşa'nın İngilizlerle olan mücadelesine yer verir.

Münif, mikro düzeyde gerçekleşen basit insanların hayatları ile makro düzeyde gerçekleşen ve halkın da şahit olduğu yönetici sınıfın yurt içi ve yurt dışındaki çekişmelerine eserinde detaylarıyla yer vermiştir.¹¹⁶

Romanda anlatı dili fasih olmakla birlikte diğer romanlarından farklı olarak diyalogların tamamının Irak lehçesi ile verildiği göze çarpmaktadır.

1.3.11. 'Ummu'n-nuzûr, (Adak Ağacı) Beyrût, 2005

Birinci baskısı 2005 yılında Abdurrahman Münif öldükten sonra yapılan bu eser, aslında yazarın 1970 yılında yazdığı ilk romanıdır. Münif'in Arap toplumunu eleştirdiği bu romanı, roman teknikleri açısından acemilik izleri taşımış olduğu söylenecektir.

¹¹⁶ Harmancı, a.g.e., s. 26.

de Arap toplumunun ailevi ve pedagojik yönden eleştirisi açısından önemli bir romanıdır. Şarku’-l Mutavassıt romanının teması Arap hakları üzerinde uygulanan siyasal baskılar iken burada, sosyal baskılar romanın özünü oluşturmaktadır.

Romanın ilerleyen bölümlerinin anlatıcısı olan Sâmiḥ, içinde bedensel cezanın da bulunduğu farklı eğitim metotlarını ihtiva eden geleneksel okula, “kuttâb”a gider. Şeyḥ Zekî ve Şeyḥ Salih gibi okulun hocalarından nefret eder. Sevmediği bu okuldan kaçan Sâmiḥ kendini yeniden doğmuş gibi hisseder. Canlılık, umut, güven ve hırs kazanır. Çevresinde kurulu olan karanlık dünyadan kurtulur. Romana ismini veren ‘Ummu’n-Nuzûr kutsal bir ağaçtır. Kadınlar dilekleri, hayalleri gerçekleşsin düşüncesi ile bu ağacın altında otururlar.

1.4. DİĞER ESERLERİ

Münif, romancı yönünden daha önce bir akademisyendir. Kendisinin hayatına dair bölümde bahsedildiği gibi petrol ekonomisi alanında uzmandır. Arap halklarının haklarını, özgürlüklerini ve geleceklerini düşünen bir sosyalist devrimci bir roman yazarı oluşunun yanı sıra diğer taraftan da uluslararası ilişkiler, diplomasi, ekonomi ve kültür etkileşimi alanlarında da kitapları, makaleleri ve kendi ile yapılmış röportajları da bulunmaktadır. Roman dışı bu eserler, Münif’in roman yazımındaki arka planını bilme açısından yarar sağlayacağı düşünülebilir. Bu eserlerin sadece isimlerinin listesi 15 sayfa yer tutmaktadır. Bu listenin bulunduğu bir çalışmaya burada sadece atıfta bulunmakla yetinilecektir.¹¹⁷

¹¹⁷ Muhammed el-Kaş’amî, *Terhalu’t-tâiri’n-nebil*, Beyrut, Dâru’l-kunûzi’l-edebiyye, 2003, ss. 121-142.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜNİF'İN ROMANLARININ İÇERİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. 20. YY.DA ARAP ROMANI

Roman türü, her şeyden önce anlatıma dayalı bir “yazı” şeklindedir. Romancı, okuyucu ile okuyucuya göstermek istediği gerçek arasında yer almaktadır. Ancak tiyatrodaki sahnedeki olaylar seyircinin gözü önünde cereyan ettiği halde, romancı söz konusu gerçeği yorumlamaktadır. Bir hikâyenin, yani “belli bir başlangıçtan belli bir sona kadar, belli bir zaman içerisinde ard arda sıralanan olayların” anlatıma bağlı olarak yazılmış şekline roman denir.¹

Tarih ve kültür tarafından belirlenmiş sembolik bir payda ve insani değerlerin bir birikimi olarak ortaya çıkan roman,² toplumun ruhunu, krizlerini, isteklerini, değerlerini ifade etme konusunda önemli bir enerji kabul edilmektedir. Bu yüzden romanın ortaya çıkışında, orta sınıfın giderek büyüyen boyutlarına ayna tutulması gereksinimi yatmakta olduğu söylenir.³ Dünyada ve özelde de modern Arap edebiyatında dünyanın geçirmiş olduğu tarihi merhaleleri içeren bir kap olması itibarıyla roman, edebi türler içerisinde öncelikli bir konuma sahiptir.⁴

Roman, toplumun durumunun gözlemlenebileceği bir sanat aracıdır ki bununla toplumun bilinçlendirilmesi mümkündür. Romanda yer alan karakterler aracılığıyla

¹ Roland Bourneur, *Real Quillet, Roman Dünyası ve İncelemesi*, (çev. Hüseyin Gümüş), 1. B., Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 21.

² Azade Seyhan, *Modern Türk Romanı*, 1. B., İletişim Yayınları, 2014 İstanbul, s. 28.

³ Mümtaz İdil, *Gerçeklik ve Roman*, 1. B., Ankara, Dayanışma Yayınları, Nisan 1983, s. 12.

⁴ Ali Mansûri, *el-Batalu's-secînu's-siyâsî fi'r-rivâyâti'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, Hac Hadr Üniversitesi, Edebiyat ve İnsani ilişkiler Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Cezayir, 2007-2008, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 3.

genel sorunlar somutlaştırılır. Tipik, ya da temsil edici karakter hem tarihi güçleri kendi kişiliğinde somutlaştırır, hem de kendine özgü nitelikleri ile yaşayan canlı birey olur.⁵

Kısacası romanın tarih boyunca icra ettiği fonksiyon çoğunlukla, hayatı yönlendirmek değil, bilâkis hayatı sadece aksettirmek, yani roman-ayna benzetmesinde olduğu gibi ayna görevi ile hayatın, yaşanan hayatın bir sahnesini, bir benzerini gözler önüne sermek olmuştur.⁶ Dolayısıyla romanın, belirli bir tarih aralığında yaşanan olayları yansıtmak gibi bir işlevselliği söz konusudur. Bu işlevsellik verilmek istenen mesajlar aracılığıyla toplumu yönlendirmekte kullanılabilmektedir.

Batı'da orta sınıf denem tabakanın ortaya çıkması ile kendine geniş bir zemin bulan roman türünün⁷ Arap edebiyatında karşılığını bulması, 19. yüzyılın sonlarına denk gelmektedir. Batı'da romanın ortaya çıktığı dönem kapitalizme dönüşümün başlangıç yılları iken Arap romanının ortaya çıktığı tarihler ise Arapların Batılı emperyalist güçlerle karşı karşıya geldiği olaylara tekabül etmiştir. Bu, Arap romanının ortaya çıkışını Batı romanının ortaya çıkışından ayıran bir özelliktir. Zira Batı romanının ortaya çıkışı, feodalite sisteminin yıkılıp yerine kapitalist piyasanın meydana çıkması ve bu yeni piyasada kendi değerlerini arama krizi ile alakalı ise, Arap romanının ortaya çıkışı da sömürgeci Batı karşısında milli duruşunu, Arap kimliğini ortaya koyma çabası ile ilişkilidir denilebilir.⁸

Meselenin milli bir duruşla ilişkisinden dolayı, ilk Arap romanı çalışmaları klasik Arap edebi türlerinin değişik ifadeleri ile yeniden karşımıza çıkıyordu.⁹ Makamât, epik konulu hikâyeler ve halk hikâyeleri gibi şekillerle romanlar yazılıyordu.¹⁰ Bu dönemde yazılan Arap romanları çoğunlukla klasik Arap edebiyatının

⁵ Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 14. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.55.

⁶ Çıtla, a.g.e., s. 119.

⁷ Roman türünün; orta sınıfın önemli keşiflerinden biri olduğu, orta sınıfın sanat anlayışını yansıtarak tüketim toplumunun beğenisine hitap ettiği genel bir kabuldür. Zekiye Antakyalıoğlu, a.g.e., s. 28.

⁸ Mahmûd Emîn el-Âlim, *Erbeûne âm mine'n-nakdi't-tatbiki*, Dâru'l-Müstakbeli'l-Arabî, 1994, s. 19.

⁹ Hamdi Sakkût, *The Arabic Novel*, C. I, Kahire, The American University in Cairo Press, 2000, s. 13. Binbir Gece Masalları, Hayy b. Yakzân, Maarri'nin ve Bedüzzamân'ın makameleri klasik Arap edebiyatında roman benzeri eserlerdir.

¹⁰ Münif, *el-Kâtib ve'l-menfâ*, s. 38.

anlatı çeşitlerinden ilham alıyordu.¹¹ Ali Mübarek, Hafız İbrahim gibi yazarların çalışmaları güçlü bir şekilde Klasik Arap edebiyatından yararlandıklarını gösteriyordu.¹²

Bu dönem, anlatı türü yazın çalışmalarının modern Arap romanına geçiş sürecini ifade etmektedir.¹³ Çağdaş Arap edebiyatında, romanın ilk örnekleri olarak değerlendirilen bu dönem eserlerinin, aslında yazarları tarafından roman ve hikâye olsun diye kaleme alınmadıklarını belirtmek gerekir. Bu çalışmalar incelendiğinde bunların öğretmek ve eğlendirmek şeklinde iki amaçla kaleme alınmış olduğunu görülür.¹⁴ Bu çalışmalar, gazetecilik ve matbaa faaliyetlerinin hızlanması ve Batı romanlarının Arapçaya çevrilmesi sebebiyle kısa zamanda yaygınlık kazanmıştır.¹⁵

Farklı görüşler bulunmasıyla birlikte konusu tarih olmayan ilk Arap romanı olarak görülen¹⁶ Muhammed Hüseyin Heykel'in (1885-1956) yazdığı "Zeynep" (1914) romanından itibaren¹⁷ 1967'ye kadar geçen süre içerisinde Arap romanında genel olarak romantizm akımının hâkimiyetinden söz etmek mümkündür.¹⁸

Geniş çapta ve ağırlıklı olarak romantizmin roman üzerinde hâkim olduğu bu dönemde genel olarak iki çizgi vardı. Birincisi, sosyal romanlar ki konularını çoğunlukla yazarın yaşadığı toplumun olaylarını yansıtıyordu. Muhammed Hüseyin Heykel (1888-1956), Abdülkadir el-Mâzinî (1949), Tefik el-Hakîm (1902-1978), Mahmûd Teymûr (1894-1973), Tâhâ Hüseyin (1889-1973) ve Abbas el-Akkâd (1889-1964) gibi isimler bu türden roman yazarlarının en tanınmış şahsiyetleri idi. Diğerleri ise,

¹¹ Said Yaktîn, *er-Rivâyeti 'l-Arabiyye mine 't-turâs ile 'l-asr*, s. 39.
<http://saidbengrad.free.fr/al/n20/pdf/3-20.pdf> (01.06.2014)

¹² Sâlih Mefkûdeh, *Ebhâs fi 'r-rivâyeti 'l-Arabiyye I*, 1987, Dâru'l-Menâhil, Mahberu ebhâsin fi 'l-lugati ve 'l-Edebi'l-Cezâirî, Beyrut, s. 29, 3. Arap edebiyatında Kelile ve Dimne ve Elfu Leyle ve Leyle (Binbir Gece) gibi fabl ve masal türü eserlerin modern Arap romanına ilham verdiği söylenebilir. Arap edebiyatçılarının romanın gelişmesinden evvel makame tarzında eserleri geri getirecek yazılar serdettikleri söylenmektedir. Ahmed Fâris eş-Şidyâk'ın es-Sâk Alâ es-Sâk fi mâ Hüve el-Faryâk (el-Faryâk'da Ayak Ayak Üstüne) adlı telifleri ve Mısır'da 'Abdullâh Fikrî, 'Âişe et-Teymuriyye ve Lübnan'da Nâsîf el-Yâzicî'nin çalışmaları tam olarak makame türünden sayılmasa da bu türün devamı olarak değerlendirilmiştir.

¹³ Mahmûd Emîn el-Âlim, *a.g.e.*, s. 18.

¹⁴ İlknur Emekli, *Çağdaş Suriye Romancılığında Halim Berekat Ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2013, s. 10.

¹⁵ Hannâ Fâhûrî, *el-Câmi' fi târihi 'l-edebi 'l-Arabiyyi 'l-hadis*, I. B., Beyrût, Dâru'l-Ciyl, 1986, s. 25.

¹⁶ Elliot Colla, "How Zaynab Became the First Arabic Novel", *Brown University*, s. 1. Colla, bu makalesinde ilk Arap romanının "Zeynep" olmadığına dair birçok kanıtın bulunduğunu söylemektedir.

¹⁷ Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1996, s. 35.

¹⁸ Muhammed Hüseyin Abdullah, *er-Rif fi 'r-rivâyeti 'l-Arabiyye*, Âlemu'l-Marife, Kuveyt, 1979, s. 15.

konularını ağırlıklı olarak tarihten alan bir roman anlayışına sahip idi. Bunlar ise; Corci Zeydân (1861-1914), Ferîd Ebû Hadîd (1893-1967), Alî Ahmet Bakesîr (1910-1968), Saîd Aryân (1905-1964), Alî el-Cârim (1881-1949) gibi isimlerdi.¹⁹

Bu dönem yapılan çalışmaların önemli bir kısmında, Arap kimliğini oluşturma, Arap milli düşüncesini ve direniş fikrini²⁰ ortaya koyma gayretinin varlığı açık bir şekilde göze çarpmakta idi.²¹ Ancak burada bir sentezin varlığından söz etmek mümkündür. Her ne kadar Batı kültürü karşısında milli bir duruşu, kimliği ortaya koyma; özgün olma gayreti var olsa da, bu dönemde yazılan eserlerde Batılı değerlerden, kavramlardan yararlanıldığı görülmekte idi. Bu, aslında o tarihlerde Ortadoğu'da yaşanan bir iç içeliğin tezahüründen başka bir şey değildi. Araplık ile imtizaç etmiş bir İslam kültürü ile birçok alanda maruz kaldıkları Batı medeniyetini beraber yaşıyorlardı. Bir taraftan askeri müdahaleler (1798-1801 arası Fransız işgali, 1882 İngiliz müdahalesi gibi) diğer taraftan da misyonerlik faaliyetleri maksadıyla açılan Batı tarzındaki okul ve enstitüler, bu etkinin en önemli ayağını oluşturuyordu.²² Hatta bazı yazarlara göre, Napolyon'un Mısır'ı işgali uzun süreden beri devam eden kültürel ve bilimsel alandaki etkinin bir dönüşümünden ibaretti.²³ Batı medeniyetinden sosyal, kültürel, siyasi açıdan etkilenen bir Arap toplumunun, edebi anlamda etkilenmemesi, bu etkileşimin edebiyata yansımaması düşünülemezdi.

Bu etkileşim, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arap entelektüelleri içerisinde yaşanmış olan ve hala da etkisini devam ettiren bir tartışmanın da kapısını açmıştı: Eski ve yeni ya da Klasik ve Modern.²⁴ Bu tartışma sadece edebiyat alanında değil hayatın tüm alanlarında yaşanıyordu. Bu tartışma bilhassa genel olarak Arapların yaşam biçiminin yenileştirilmesi ve modernleştirilmesine yönelik çeşitli bakış açıları sadedinde açılmıştı. Değişimin Arap kimliğini ortadan kaldıracığı ve Arapları, tarihî

¹⁹ Muhammed Hâdî Murâdey, Âzâd Mûnisî, Kâdir Kâdir, Rahîm Hakbur, *Lemha an zuhuri'-rivâyeti'l-Arabîyyeti ve tetavvurihâ, Dirâsâti'l-Edebi'l-Muâsir*, Kış, 1391, 9. Sayı, s. 112.

²⁰ Mu'ceb el-Advâni, *el-Mevrûs ve sinâatu'r-rivâyeh*, 1. B., Cezayir, Menşûrâtu'l-İhtilâf, 2013, s. 77.

²¹ Benzer şekilde Tanzimat Cumhuriyet dönemi arası yazılan Türk romanında da, genel olarak batılılaşmanın doğurduğu problemleri, geleneğin ailedeki, toplumdaki, siyasi hayattaki çözülme emarelerini işlediği görülür. Mehmet Narlı, a.g.e., s. 23.

²² Muhammed Sawaie, "Rifâ'a Râfi'î et-Tahtâvî ve Modern Arap Edebiyat Dilinin Leksikolojik Gelişimine Katkısı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, 2005 s. 162.

²³ Abdulmuhsin Taha Bedr, *Tetavvuru'r-rivâyeti'l-Arabîyyeti'l-hadîse*, 3. B., İskenderiye, Dâru'l-Maârif, 2005, s. 20.

²⁴ Derya Atalar, "Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47, 2 (2007) s. 62.

özgünlüklerinin kaynağı olan miraslarından koparacağına dair korkular vardı. Buna karşılık değişim karşıtlığının Arapları uluslararası ilerlemeden geri bırakacağı, onları geçmişe kilitleyeceği, nihayet dünya gündeminden koparacağı ve Arap kültürünü ölü bir noktaya sürükleyerek fosilleştireceğine dair endişeler de mevcuttu.²⁵

Arap romanına dönecek olursak, ilhamını ister klasik Arap edebiyatından alsın isterse Batı menşeli roman yapısından alsın, Arap romanı aynı konular üzerinde odaklanıyordu. Konu; kendi içinden çıkmayan bir medeniyete karşı milli kimliği ortaya koymak, milli ve kültürel varlığı, özgünlüğü koruma pekiştirme çabası idi. Bu roman türleri ister tarihi ister lirik ya da romantik olsun fark etmiyordu. Sâik hep aynı idi.²⁶

Bu dönemde ortaya atılan ortak toplumsal sorunlar, bu sorunları çözmek, ıslah etmek için dile getirilmiştir. Sanki bu dönem yazarları ıslahatçıların misyonunu yüklenmişlerdir. Bu dönem yazarlarının toplumsal ve sanatsal bir mesajı vardır. Sosyolojik açıdan onlar toplumsal çatışmalar ve adetler karşısındaki duruşlarını net bir şekilde ortaya koymuşlardır.²⁷

II. Dünya savaşından sonra ise Ortadoğu’da kurulan mandater rejimlerin yerini bağımsız ama totaliter Arap rejimleri almıştı. Bağımsızlık düşüncesi gelişmiş, özgürlükçü eğilimler kuvvet kazanmıştı. Bağımsızlığını ele alan Arap ülkelerinin her birinde eşitlik, özgürlük gibi söylemler dile getiriliyordu.²⁸ Romanda vatan, sınıf, millet ve birey kavramları ekseninde düşünceler şekilleniyordu.²⁹

1967 yılında yaşanan Arap-İsrail savaşlarında Arapların İsrail karşısında hezimete uğraması Araplarda derin bir travmaya neden olmuş ve bu tarih Arap romanı açısından bir kırılma noktası olarak kabul edilmiştir.³⁰ Roman, Arap toplumlarında bu

²⁵ İssa J. Boullata, *Çağdaş Arap Yazarlar ve Edebi Miras*, (Çev. Eyyüp Tanrıverdi), s. 99, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusarkiyat/article/viewFile/1023001391/1023001199> (05.07.2014)

²⁶ Mahmûd Emîn, a.g.e., s. 21.

²⁷ Humeyd Ekberi, *Modern Arap Romanı: Kökleri-Gelişmesi-Eğilimleri-3*, <http://www.40ikindi.com/edebiyat/oku.php?id=3000> (05.07.2014)

²⁸ Örnek olarak, Necîb Maḥfûz ‘Abesu’l-Aḳdâr (Kaderin Cilvesi), Râdûbîs ve Kifâh Tîbe (Tîybe Mücadelesi) eserlerinde Mısır’ın kendine özgü milliyetinin varlığından da bahsetmiştir. Tefvîk el-Ḥakîmin ‘Avdetu’r-Rûḥ (Ruhun Dönüşü) gibi eserlerinde de milliyetçilik unsurlarına rastlanmaktadır.

²⁹ Said Yaktîn, a.g.e., s. 40.

³⁰ Khaled Abkar Alkodimi, “Arabic Novel Born Satirical”, *Infrastructure University Kuala Lumpur Research Journal* Vol. 1 No. 1 (2013), s. 5.

yenilgi akabinde gelen birçok sorgulara, endişelere, ümitsizliklere tercümanlık etmiştir.³¹

Arap romanının kendisi de bu yenilgi sonrası bir değişim geçirmişti. Alışıl gelmiş Arap milliyetçiliği söyleminin tekrar gözden geçirilme lüzumu hissedilmişti. Birçok siyasi ve sosyal slogan eleştiriye tabi tutuluyordu.³² Rejimlerin yüksek sesle dillendirdiği birçok söylemin, sadece görüntüden ibaret olduğu ve Arapların gerçeği ile örtüşmediği düşünülüyordu.³³ Şüphesiz roman yazarları yenilgi sonrası yapılan özeleştirilerin bir parçası idiler.³⁴ Bu yenilgi sonrası süregelmekte olan karışıklıklar, Arap Milletleri arasındaki ekonomik dengesizlik, aile içi nesil çatışması, kadın hakları için yapılan mücadeleler, bireysel özgürlüklerin durumu³⁵ gibi politik ve sosyal meseleler, Ortadoğu’da bu dönemde en çok konuşulan konular arasında yer alıyordu.³⁶

Bu tarihlerde Arap Dünyası siyaset ve ekonomik yaşam tarzı açısından geniş çaplı değişikliklere tanıklık ediyordu.³⁷ Soğuk savaş döneminde küresel güçlerin Ortadoğu üzerinde hâkimiyet kurma mücadeleleri iç çalkantılara sebep oluyor, böylesi bir ortamda yazılan roman türü eserlerde romantizmden daha ziyade belirgin bir şekilde gerçekçiliğin izleri görünüyordu.³⁸ Hatta sadece roman değil, şiir gibi diğer edebi türlerde de gerçekçiliğin izleri kendini hissettiriyordu.³⁹

Bu dönem Arap romanına damgasını vuran akım “toplumcu gerçekçilik” idi.⁴⁰ Bu dönemde Arap dünyasında yaşanan çoğu olumsuz gelişmeler realist romana

³¹ Mansuri, a.g.e., s.3.

³² Mahmud Berade, *er-Rivayetu'l-Arabiyye*, Dubay es-Sekafiyye, Mayıs, 2011, s. 17.

³³ Abdurrahîm Muhammed Abdurrahîm, *Dirâsâ fi'r-rivâyeti'l-Arabiyye*, 1. B., Dâru'l-Hakîka, 1991, s. 9.

³⁴ M. M. Badawi, *Modern Arap Literature*, Cambridge University Press, USA, 1997, s. 202.

³⁵ Ahmet Muhammed Atiyye, *er-Rivayetu's-siyasiyye*, *Mektebetu Medbûli*, Kahire, ty, s. 12.

³⁶ Roger Allen, “Edebiyat Tarihi ve Arap Romanı”, (çev. Faruk Çiftçi), *KSU İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, s. 139.

³⁷ Roger Allen, *The Arabic Novel and Historical and Critical Introduction*, England, Syracuse University Press, 1982, s. 46.

³⁸ Usame Yusuf Şehab, “el-İtticâhu'l-vakiiyye fi'r-rivâyâti'n-niseviyye fi'l-Ürdün ve'l-Filistîn”, *Şam Üniversitesi Dergisi*, 2013, s. 632

³⁹ Muhammed Hasen Abdullah, *el-Vakiiyye fi'r-rivâyeti'l-Arabiyye*, Kahire, Mektebetu'l-Usrah, 2005, s. 225.

⁴⁰ Muhammad Sıddıq, “The Contemporary Arabic Novel in Perspective, Board of Regents of The University of Oklahama”, *World Literary Today*, Vol. 60, No. 2 s. 207. Toplumcu gerçekçiliğin, 18. yüzyılda başlamış ve 19. yüzyılda gelenekselleşmiş roman yazım biçimi olan gerçekçiliğin Marksist yorumlanmasıdır denilebilir. Sınıf çatışmalarının görüldüğü kapitalist, burjuva toplumun gerçekliği ve

merkezî bir yer kazandırmış oluyordu. Örneğin, 1988’de Nobel edebiyat ödülüne lâyık görülen Necîb Mahfûz, konusunu eski Mısır tarihinden alan romanlarla başladığı yazarlığını II. Dünya Savaşı’nın ardından toplumcu-gerçekçi romanlarla sürdürdü.

Özellikle Mısır ve Suriye gibi sosyalizmin geliştiği ülkelerde toplumcu gerçekçilik romanda âdeta moda akım haline geldi. Toplumcu gerçekçilik Mısır’da Abdurrahman eş-Şerkāvî (1920-1987), Latîfe ez-Zeyyât (1923-1996) ve Yûsuf İdrîs (1927-1991), Suriye’de Hannâ Mîne (d.1924), Edîb Nahvî (1926-1998), Fâris Zerzûr (1930-2004), Abdüsselâm el-Uceylî (1918-2006), Cezayir’de Tâhir Vattâr (1936-2010), Irak’ta Gâib Tu‘me Fermân (1927-1990) ve Filistin’de Gassân Kenefânî (1936-1972) gibi yazarlar tarafından benimsendi; Hannâ Mîne toplumcu gerçekçiliği Arap milliyetçiliği ile örtüşür hale getirdi.⁴¹

1967 yılı Haziran ayında yaşanan yenilgi birçok Arap yazar tarafından gerçekten Arap romanı açısından yeni bir doğum olarak görülüyordu. Bundan önce yazılan birçok roman türü eser zaten mevcuttu. Ancak Arap romanının özgünlüğü ya da olgunlaşma dönemini yazarlar, bu tarihten itibaren başlamış olarak görmekteydiler.⁴²

20. Yüzyılın Ortadoğu açısından en önemli olayı olarak kabul edilmesi mümkün olan 1967 yenilgisinden sonra Arap romanının akışının da etkilenmesi sürpriz olmamıştır.⁴³ Zira bu tarihte sadece edebiyatta değil bütün alanlarda geniş çaplı bir değişim söz konusu idi. Bu değişimden edebi çalışmalar normal olarak nasibini almakta idi. Zira edebiyat hayatın kendisi idi. Arap romanı bu dönemde romantizmden gerçekçiliğe bir dönüşüm geçiriyordu.⁴⁴

görünümleridir. Engel’e göre “gerçekçilik, tipik karakterlerin tipik koşullar altında, aslına uygun detaylarla, doğrulanabilir temsilidir. Roman ve Gerçekçilik ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Zekiye Antakyalıoğlu, *Roman Kuramına Giriş*, 1. B., İstanbul, Sanat ve Kuram Yayınları, 2013, s. 41-81; A. Mümtaz İdil, *Gerçeklik ve Roman*, 1. Baskı, Ankara, Dayanışma Yayınları, 1983, s. 12-18.

⁴¹ Rahmi Er, “Roman”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (DİA), XXXV, 165.

⁴² Bu dönem siyasi bağımsızlıklar, 1948 Filistin yenilgisi, Süveyş savaşı (1956), radikal milliyetçiliğin yükselişi ve Haziran 1967 Arap yenilgisinin yanı sıra çağdaş kurumların oluşması, eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılması, hayat standardının yükselmesi, şehirlere göç ile okuyucu sayısındaki artış roman türünün gelişmesinde etkin rol oynamıştır. Şiire göre daha kolay anlaşılır olması, siyasal, sosyal ve ekonomik problemleri işlemeye daha elverişli bulunması da romana olan ilginin artmasını sağlamıştır. Er, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, s. 165.

⁴³ Allen, a.g.e., s. 46.

⁴⁴ Said Yaktîn, a.g.e., s.40.

Bu yenilginin ve daha öncesinde de Filistin'in İsrail tarafından işgal edilmesinin Arap romanında yansımaları; milli kaygılar, Arap milliyetçiliği, sınıfsal çatışmalar ve diktatörlerin halka baskıları şeklinde olmuştur.⁴⁵ Yenilgi sonrası askeri güçlerin askeri olmayan kesimler üzerindeki baskısına en çok edebiyatçılar maruz kalıyordu. Aydınlar, yenilginin sorumluluğunu yöneticilere fatura edeceklerdi ancak siyasi baskılar buna el vermiyordu. Edebiyatçıların bu dönemde romanı bir tepki ve düşüncelerini ifade etme aracı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Arap romanı 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi düşüncelerin, toplumsal eleştirilerin edebiyat üzerinden ifade edildiği bir zemin olmuştur.⁴⁶

Aslında edebi bir tür olarak romanın siyasetle ilişkisi, toplumsal eleştiri aracı olarak görülmesi Çarlık Rusya'sı döneminde ortaya çıkmıştı. İsviçreli roman yazarı Gottfried Keller (ö.1890) ünlü "Her şey siyasettir" sözüyle edebiyat alanında bu ilişkinin önemine vurgu yapmakta idi. Çarlık Rusya'sında toplumda yaşanan ekonomik sıkıntılar, sosyal tabakalar arasında gittikçe artan ekonomik uçurumlar, Çarlığın bu gidişata yönelik eleştirileri baskı ile susturmaya çalışması yapılan edebi çalışmaların yönünü ya da eğilimini etkilemiş oluyordu. Siyasal ve sosyal eleştiriler, baskılar sonucu ancak edebiyat üzerinden yapılabiliyordu. Zira Arap romanının üstlenmiş olduğu rol Rus romanınıninkinden farklı değildi.⁴⁷

Bu dönemin Arap romanı açısından epey verimli bir dönem olduğu söylenebilir. Yaşanan toplumsal kargaşalar, siyasi belirsizlikler, ekonomik istikrarsızlıklar gibi toplumun her kesimini ilgilendiren önemli gelişmeler bir bakıma edebiyata konumuzla alakalı olarak ta Arap romanın gelişimine, olgunlaşmasına hizmet ediyordu. Toplumda

⁴⁵ Örnek olarak Lübnanlı yazar Hâlim Berekat'ın 'Avdetu't-tâ'ir ile'l-bahr ve Sitte eyyâm romanları 1967 savaşını ve Arapların bu savaş sonrası buhranlı yaşamlarına değinmektedir. Abdurrahman Münif'in de *Hîne teraknel'l-cisr* romanı, bu savaşın sonuçlarına sembollerle işaretlerde bulunmaktadır.

⁴⁶ Ahmet Muhammet Atiyye, a.g.e., s. 11.

⁴⁷ Ahmet Muhammet Atiyye, a.g.e., s.11., Benzer durum aslında Türk edebiyatı geçerlidir. Mesela, Osmanlı devletinde 19.yy'da Tanzimat fermanının ilan edilmesinden sonra Batı'dan özellikle de Fransa'dan ilmi, askeri, sosyal vb. alanlarda yenilikler getirilmişti. Bu süreç bir batılılaşma süreci idi. Özellikle Mısır'da Napolyon'un Mısır 1789 yılında işgal etmesi sonrası yaşanan süreçle benzerlik arz ediyordu bu dönem. Şekli nasıl olursa olsun mahiyet sosyal bir dönüşüm ve etkileşimden ibaretti. Tanzimat Dönemi'nin siyasi ve sosyal yapısı dönemin Türk edebiyatına etkisi olmuştur. Konu hakkında detay için bkz: Mustafa Karabulut, "Tanzimat Dönemi Romanlarında Hürriyet ve Esaret İzlekleri", Türk Dili, http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mustafa_karabulut_tanzimat_dönemi_romanlari_esaret_hurriyet.pdf (07.07.2014)

geleneksel Arap yaşam tarzının modern hayat tarzından etkilenmesi gibi çelişkili durumlar, romana yansyordu.

Ortadoğu ülkelerinde yaşanan baskı sonucu birçok yazar Batılı ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Buralarda Batılı ülkelerin kültürleri ve edebi anlayışları ile ilişki içerisinde olmuşlardır. Bu ilişkinin Arap romanının gelişmesinde özgünlük kazanmasında ayrıca bir etkisi olduğu ifade edilebilir.⁴⁸

Arap romanının olgunlaşma döneminde romanın görevi, sadece estetizmi sağlamak, sanatı sanat olduğu için yapmak değildi. Bu dönemde romandan beklenen sanatsal estetizmi, sosyal gerçeklik ile mezcederek gözler önüne sermekti.⁴⁹

II. Dünya Savaşı sonrası döneme Arap hikâye ve romanının kök salma dönemi denilebilir. Otuzlu yıllar arap romanının oluşum döneminin sonu ise altmışlı yıllara roman yazımında alternatif yeni arayış dönemidir.⁵⁰ Bu zaman diliminde yazarlar, akademik araştırma metotlarını inceleyerek bunları romanlarında uygulamışlardır. Karakterlerin psikolojik analizlerini yapmakta bu bilgileri kullanmışlardır. Bu dönem roman yazarlarının önemli bir kesiminin yurt dışı deneyimi olduğu için diğer dillerde yazılan romanları okuyarak tecrübe kazanmışlardır. Arap romanının özgünleşmesinde tüm bunların yanı sıra Mısır Üniversitesi'ni önemli bir payı da bulunmaktadır

Bu dönem roman yazarlarına "Akademisyenler Nesli" denilmiştir. Ali Ahmed İngiliz Dili, Abdulhamid Cûde es-Sahhar (1913-1974) İktisat Fakültesi, Yusuf es-Sıbaî (1917-1978) Harp Akademisi, İhsan Abdulkuddûs (1919-1990) Hukuk Fakültesi, Yusuf İdris (1927-1991) Tıp Fakültesi, bu dönem romanın zirvesi Necib Mahfuz (1911-2006) Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü mezunudur.⁵¹

⁴⁸ Nabulsi, a.g.e., s. 25.

⁴⁹ Nabulsi, a.g.e., s.15.

Arap romanı ile ilgili daha fazla bilgi için bkz: Rahmi Er, *Modern Mısır Romanı: 1914-1944*, Ankara 1997; R. Drory, "Fiction, Medieval", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starkey), London 1998; H. Kilpatrick, *The Modern Egyptian Novel*, London 1974; Şefi' es-Seyyid, *İtticâhâtü'r-rivâyeti'l-Arabîyye fî Mısır*, Kahire 1993.

⁵⁰ Muhammed Bedevî, *er-Rivâyetu'l-hadîse fî Mısır*, www.kotobarabia.com, s. 16. (15.07.2014)

⁵¹ Humeyd Ekberi, *Modern Arap Romanı: Kökleri-Gelişmesi-Eğilimleri-3*, <http://www.40ikindi.com/edebiyat/oku.php?id=3000> (17.07.2014)

2.2. ABDURRAHMAN MÜNİF'İN ROMAN YAZMAKTAKİ AMACI

Abdurrahman Münif araştırmanın ilk bölümünde değinildiği gibi bir sosyalisttir. Onun Ortadoğu'da yaşanan olayların hakkında bir bakış açısı vardır. Bu bakış açısı aslında düşünce hayatının önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Kendisi özellikle 20. yüzyılda Arapların geçirmiş olduğu o buhranlı dönemlerde yaşanan olumsuzluklara karşı gayet duyarlı idi. Kendisinde var olan sanatsal yönü gençlik yıllarında fark etmiş, yazarlığa çok erken yaşlarda başlamıştı. İlk yıllarda gazete köşe yazarlığı, ekonomi ve siyaset ile ilgili dergilerde yazarlık yapıyordu. Çalışmanın ilk bölümünde değinildiği gibi kendisinin yazma alanındaki kabiliyeti ve yaşadığı olaylar onu edebiyata yönlendirmiş ve roman yazarlığına sevk etmişti.

Her yazarda olduğu gibi onun da yazmak için bir amacı vardı. Burada “Abdurrahman Münif neler yazardı ve nasıl yazardı?” diye bir sorunun sorulması önem arz etmektedir. Zira onun yazmış olduğu romanları neden yazdığının, amacının ne olduğunun tespit edilmesi, eserlerinin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Münif'in roman yazmaktaki amacını gerçekleştirmede başarıya ulaşmış olup olmadığı konusu bu bölümün ilk ayağını teşkil edecektir. Diğer taraftan sorulması gereken diğer bir soru da şudur: “Abdurrahman Münif nasıl yazardı?” Evet, “neden yazardı, neleri işlerdi” gibi “nasıl yazardı?” sorusunun da cevabı, araştırmanın üçüncü bölümünü oluşturacaktır. Ayrıca Münif'in nasıl yazdığı sorusuna vereceğimiz cevap, bize yazarımızın “üslub”unu ortaya koyacaktır.

Berna Moran, bir eserin edebi eleştirisini yaparken yazarının amacının ne olduğu, neler hissettiğinin önemine vurgu yapan Sainte-Beuve'nin (1804-1869) görüşüne yer verir:

“Yazarın hayatında yer alan olaylar, içinde yaşadığı koşullar, aile ortamı, okuduğu kitaplar, başından geçen aşklar, vb. bütün bunlar yazarın kişiliğinin ve dolayısıyla eserlerinin iyi anlaşılması için gerekli bilgiler sayılır. Denir ki, bu bilgiler sayesinde yazarın inançları, dünya görüşü, psikolojik durumu saptanırsa, eserlerini bu bilginin ışığı altında inceleyerek sağlam yorumlara ve değerlendirmelere varabiliriz. Şuna inanmaktadır böyle düşünenler: Eserin gerçek anlamı yazarın kafasında düşündüğü, tasarladığı, dile getirmek istediği anlamdır. Onun için yazarın kafasına ve ruhuna sızabilir ve eseri meydana getiren duyguları, fikirleri keşfedebilirsek, eserin gerçek anlamını

kavrar, yorumlar ve yazarın yapmak istediğini yapıp yapmadığına bakarak eserin başarı derecesini ölçebiliriz.”⁵²

Moran’ın, sanatçıya dönük olan bu eleştiri türüne itirazı vardır. O, yazarın kafasından geçenleri çoğu zaman bilemeyeceğimizi düşünür. Ona göre, orası erişemeyeceğimiz bir yerdir. Hatta yazar hayatta bize amacını söylemiş olsa bile, yine bunun sakıncaları vardır. Moran’a göre yazarın söylediklerine körü körüne inanmak sakıncalıdır. Çünkü yazar ne demek istediğini açıklarken eksik söyleyebilir, kendisi de yanılabilir. Hatta kasten yanlış bir şeyler söyleyebilir ya da bilinçaltı oyununa gelebilir. Bundan başka, eseri yazarken yazarın kafasında değişmez bir tek amaç bulunduğunu iddia edemeyiz her zaman. Amacı, eseri yazarken değişebilir, bir takım aşamalardan geçebilir.

Gerçekten de Moran’ın dediği gibi, her zaman yazarın amacını tam olarak tespit etmek mümkün olmayabilir. Dolayısıyla yazarın amacından yola çıkarak eserin değerlendirilmesi her zaman bizi doğru yönlendirmeyebilir. Bu doğrudur. Ancak kanaatimize göre Moran’ın bu eleştiri tarzına temkinli yaklaşımı, daha ziyade şiir türü için geçerlidir. Zaten konuya değindiği yerde Kemal Özer’in (d. 1935) bir şiirine M. Fuat’ın yapmış olduğu yorumu yer vermiştir. Şairin anlatmak istediği ile M. Fuat’ın anlamış olduğu arasında anlam yönünden farklılık bulunmaktadır. Moran, M. Fuat’ın anlamış olduğu anlamın daha yerinde olduğunu düşünerek konu hakkında bir örnek vermektedir.

Ancak şiir için geçerli olabilecek bu temkinli yaklaşımın, roman türü için de geçerli olduğunu söylemek pek isabetli görülmemektedir. Zira şiir ile roman farklı edebi türlerdir. Abdurrahman Münif roman yazmaktaki amacının ne olduğunu defalarca dile getirmiş bir yazardır. Birçok farklı ülke ve kültürlerle iç içe kalan Münif, hayatında birçok badireler atlatmış, siyasi düşüncesinden dolayı fakülteden uzaklaştırılmış, yazdığı yazılarından dolayı partisinden ihraç edilmiş, yine siyasi aidiyetinden dolayı Suudi Arabistan vatandaşlığından çıkarılmış bir edebiyatçıdır. Fakat görüldüğü kadarıyla kendisi siyasi çizgisinden taviz vermemiş, hayatının son anına kadar sahip olduğu temel çizgiden ödün vermemiştir. Hayatının her safhasında sosyalist söylemi seslendirmiştir. Hatta daha önce de değinildiği gibi, Sovyetler Birliği’nin dağılması

⁵² Moran, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, s. 132.

sonrası dahi bu söyleme olan güveni sarsılmamıştır. Dolayısıyla Münif'in roman yazmaktaki amacının, inanmış olduğu Sosyalizm idealini edebiyat aracılığı ile gerçekleştirmeye çalışmak olduğu anlaşılmaktadır.

2.3. TOPLUMCU GERÇEKÇİ BİR ROMANCI: ABDURRAHMAN MÜNİF

“Sanat”ın ne olduğu sorusuna verilen cevap çoğunlukla onun bir “yansıtma” ya da “taklit” olduğu şeklindedir. Sanat eserleri insana gördüğü dünyayı, insanı ve hayatı yansıtmaktadır. Sanata bir yansıtma aracı olarak bakanların en çok kullandığı metafor “ayna”dır. Sanat bir ayna gibi, bize dünyayı, hayatı ve insanın duygularını ne kadar olduğu gibi yansıtıyorsa sanat o kadar başarılıdır.⁵³ Platon ve Aristoteles'ten günümüze kadar süregelen bu tutum, sanat hakkında söylenen en belirleyici genellemedir.⁵⁴ Bu kurama göre sanatın ve sanatçının görevi, sanatın özü, “gerçekliğin doğru biçimde” sunumudur.⁵⁵

Gerçekçiler topluma bakarak, onun özünü yansıtacak şekilde yazmak istedikleri zaman mevcut olan bir durumu ve tipleri tasvir ediyorlardı. “Toplumcu gerçekçilik” ise bugün mevcut olan bazı değerlerin, kurumların vb. görünüşteki sağlamlıklarına rağmen göçmeye mahkûm olduklarını ve yeni bir gerçeğin gelmeye hazırlandığını anlatmak istemektedir.⁵⁶

Toplumcu gerçekçilik, Marksist diyalektiğin edebiyat alanındaki yansıması olduğundan dolayı bu akımın altyapısını sınıflar arasındaki mücadele oluşturmaktadır. Toplumcu gerçekçilik, kapitalist düzeni Marksizmin reddedişinin edebiyata yansımış halidir. Buradan yola çıkarak Marksizmin, Kapitalizmin karşısına çıkarken edebiyat alanında kendine toplumcu gerçekçiliği seçmiş ve burjuvaziye karşı durması için proleteriyayı, geniş halk kitlelerini, ezilmişleri karakter olarak seçmiş olduğu söylenebilir.⁵⁷

⁵³ Moran, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, s. 19.

⁵⁴ Zekiye Antakyalıoğlu, a.g.e., s. 52.

⁵⁵ Sabri Büyükdüvenci, “Sanat ve Değer”, <http://www.flsfdergisi.com/sayi2/47-50.pdf>, s. 49. (25.07.2014)

⁵⁶ Moran, *Modern Mısır Romanı (1914-1944)*, s. 54.

⁵⁷ Ahmet Demir, “Toplumcu Gerçekçi Objektiften Yansıyan Bir Anadolu Fotoğrafı: Bacayı İndir, Bacayı Kaldır”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C.5, s. 1, Mart 2008, s. 67.

Bu bağlamda Abdurrahman Münif'in özellikle Arap halklarının sosyokültürel ve sosyoekonomik dönüşümünü ele alan romanlarına baktığımızda, karşımıza ağırlıklı olarak tam da Marksist kuramcı György Lukacs'ın (1885-1971) "toplumcu gerçekçi" anlayışı çıkmaktadır.

"Lukacs, 20. Yüzyılda ortaya çıkan modern anlayışlara karşı 19. Yüzyılın gerçekçiliğinin, gözden geçirilerek de olsa, yeniden diriltilmesi gerektiğini savunan bir noktaya varır. Ana hatlarını "Avrupa Gerçekçiliği" adlı eserinde ortaya koyduğu bu projenin ayrıntılı açıklamasını yapar. Buna göre, 20.yüzyılın gerçekçiliği, Balzac (1799-1850), Stendhal (1783-1842), ve Tolstoy (1828-1910) gibi 19. yüzyılın büyük gerçeklerini sahiplenmiş yeni bir "Toplumcu Gerçekçilik" olmalıdır. Onda, hayatın, ne natüralistlerde olduğu gibi, ayrıntılarla dolu gereksiz bir fotoğrafı ne de geç modernlerde olduğu gibi, bireyi psikopatolojik yalnızlık duygularına hapseden, onu tarih dışı, toplumdışı bir anlayışla ele alan "perspektif yoksunu" edebi bir yönelim olmalıdır. "Toplumcu Gerçekçilik", Lukacs'a göre toplumsal gerçekliğin özüne inmeli, oradan gerçekçi ayrıntıları yakalayıp somut toplumcu bir perspektif içerisinde yoğurarak toplumculuğu kurma yolunda çalışan güçleri desteklemelidir. Lukacs'un gerçekçilik ve gerçekçi dönüşüm (realistic reflexion) teorisi, yüksek edebiyatın tipik karakterler, aksiyonlar veya olaylar meydana getirerek belirli bir sosyo-tarihsel durumun özünü ya da hakikatini açığa çıkardığı varsayımına dayanır."⁵⁸

Buna göre bir eserin "toplumcu gerçekçi" olması için; toplumu oluşturan güçleri tanımalı, meydana getirdiği karakterler aracılığı ile arzuladığı dünya düzenini göstermelidir. Toplumsal gerçekçi bir eser olayı daha da ileri götürmeli, kendi döneminde olan toplumsal gelişim sürecini bütüncül bir bakış açısı ile ortaya koymalı, okuyucusuna mevcut durumun "içler acısı" halini tasvir ederek "daha iyi" bir hayat arzusu uyandırmalıdır.⁵⁹

Aslında Marksistlerin edebiyat alanında toplumcu gerçekçiliği seçmiş olması kapitalistlerin burjuva karşıtlığının bir tezahürüdür. Zira onlara göre burjuva ideolojik bir araç olarak sanatı ve edebiyatı kullanmış, bunları yıllarca kendi emellerine alet

⁵⁸ Peter V. Zima, *Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi*, I. B., Ankara, Hece Yayınları, Eylül 2004, s. 136.

⁵⁹ Metin Çolak, "George Lukacs'ı Yeniden Düşünmek", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011 güz, sayı:12, s.109.

etmiştir. Buna bir tepki ya da karşılık olarak Marks ve Engels'in de (1820-1895) edebiyatı ve sanatı aksi yönde kullanmaya çalıştıkları görülür.⁶⁰

Marksist eleştiri için önemli olan, eserin toplum hayatındaki etkisinin ne olduğudur. Eserin biçiminden çok içeriği önemlidir. Toplumcu gerçekçi için birinci derecede önemli olan eserin içeriğinin Marksist dünya görüşüne uygun olmasıdır. Eserin estetik bütünlüğü, şekli ve örgüsü içerikten sonra gelir.⁶¹

Bu bağlamda toplumcu gerçekçi bir yazar, sanata sanat olduğu için değil, bir ideolojiyi reddetmek ve ona karşı alternatif başka bir ideolojiyi çıkarma aracı olduğu için önemser. Toplumcu gerçekçi bir yazar, içinde yaşadığı topluma karşı sorumluluk taşır. Bu toplum; ezilmiş, haksızlığa maruz kalmış, milli serveti talan edilmiş,⁶² yabancılara peşkeş çekilmiş bir toplumdur. Bu toplumu bilinçlendirmeli, yalnızca karşı uyandırmalı, kitleler halinde bir başkaldırıya teşvik etmelidir. Bunu yapmak için, o toplumun kullandığı dili kullanmalı, halka inmeli, cana yakın olmalıdır.⁶³

Marksist eleştiri hakkında bu bilgiler çerçevesinde Abdurrahman Münif'in romanlarına bakıldığında ağırlıklı olarak hissedilen “dönemin toplumsal gelişim eğiliminin yönünün nasıl tezahür ettiği” olgusudur. Münif'in roman ve işlevselliği konusundaki görüşlerini aktardığı aşağıdaki paragraf, Macar düşünür Lucaks'ın ortaya koyduğu kuramla örtüşmektedir.

“Günden güne daha da pekişen bir gerçek vardır. O da, sanatsal açıdan şu anda içinde yaşadığımız ve belki de yarın gelecek olan Arap çağı, roman çağıdır. Ben burada bunu diğer sanat türlerini yok saymak için söylemiyorum. Ya da aralarında bir karşılaştırma yapmak için de değil. Ancak şunu belirtmek istiyorum ki, Arapların günümüzde ve gelecekte karşılaştığı, karşılaşacağı sorunlar, dertler, kargaşalarda karşı koymak için roman en muktedir araç olacaktır.⁶⁴ Roman, anladığım ve yazdığım kadarı

⁶⁰ Soner Akpınar, “Toplum Sanat ve İdeoloji Üçgeninde Toplumcu Gerçekçiliğin Edebiyat ve Siyaset İlişkisine Yaklaşımı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 30, s.12.

⁶¹ Mehmet Önal, *Edebiyat Sanatı*, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2012, s. 357.

⁶² Münif, Arap halklarının servetlerinin talan edildiğini düşünür. Ona göre içinde yaşadığımız dünya cinayetlerin, talanların ve istismarcıların dünyasıdır. Bu dünyada zenginler, güçlüler, sermaye sahipleri fakirlere, zayıf halk kitlelerine baskı uygulamakta ve sömürmektedir. Münif, *el-Kâtib ve'l-Menfâ*, s. 145.

⁶³ Ahmet Demir, “Toplumcu Gerçekçi Objektiften Yansıyan Bir Anadolu Fotoğrafı: Bacayı İndir, Bacayı Kaldır”, s. 66.

⁶⁴ Âlem bila harâit romanının anlatıcısı olan Alaaddin, romanlarda “vücuda getirmek istediğimiz toplumun en güzel örneğini” aramaktadır. Bu ifade ile Münif'in roman yazmakla neyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

ile bilgi ve eğlence için güzel bir araçtır. O etrafımızda olan bitenler konusunda bizi daha bilinçli ve duyarlı hale getirir. Roman bize, bağlamında bilmemizin ve hatırlamamızın uygun olacağı birçok şeyi söyler. Sanıyorum ki roman, şimdi olduğu gibi gelecekte de Araçların kendisini göreceği bir ayna vazifesini görecektir. Onların sicil defteri olacak, düşüncelerinin, hayallerinin... Birçok üslup ile diyecek: Hangi çağda yaşadık? Hangi musibetlerle karşılaştık? Bu çağın kadınları ve erkekleri hangi zorluklara karşı zafer kazandı? Roman, tarihi olmayanların tarihi olacak.⁶⁵ Fakirlerin, ezilenlerin ve daha güzel bir dünyanın hayalini kuranların tarihi.⁶⁶ Aynı şekilde roman, büyük bir cesaretle, topraklarını ve vatanlarını satan zorbaların, kendilerini yakıp yikan simsarların, katillerin ve cellatların rezilliklerinin tarihi olacak. Gelecek nesiller şu an ve yarın yaşadığımız tarihi cilalanmış tarih kitaplarından değil, ancak bu neslin ve gelecek neslin romanlarından okuyacaktır.”⁶⁷

Romanı bir “araç” olarak gördüğünü ifade eden Münif, romanı neye “araç” olarak kullandığını ya da kullanılması gerektiğini de “ayna” diyerek konumlandırmıştır.⁶⁸ Aslında Münif, “ayna” benzetmesi ile Platon’un ünlü “dünyaya ayna tutmak” sözünü tekrarlamış, kendisinin “yansıtmacı kuram”ın temel metaforunu benimsediğini net bir şekilde belirtmiştir.

Aynı şekilde ünlü Fransız yazar Marie-Henri Beyle de (ö. 1842)“roman uzun bir yolda taşınan bir ayna gibidir. Bu ayna bir an için mavi gökyüzünü aydınlatırken, bir an

⁶⁵ Münif, romanlarda geçen kurmacaların gerçek ve doğru olduğunu, bunun aksine bazı gerçek diyerek sunulan, halkın önüne konulan bilgilerin de kurmacadan, hayalden ibaret olduğunu ifade etmiştir. Abdurrahman Münif, Cebra İbrahim Cebra, *Âlem bilâ harâit*, 2. B. Beyrut, el-Müessesetu’l-Arabiyye li’-d-Dirâseti ve’n-Neşr, 1992, s. 237.

⁶⁶ Münif, bu ifadeleriyle Türk romanında 1960’lı yıllardan itibaren, toplumsal sorunları kurmaca dünyanın mantığı ve imkânları ölçüsünde eserlerine yansıtarak, toplumu ve topluma yön veren yönetim kadrosunu sorgulayan toplumcu- gerçekçi romancılara benzemektedir. Atilla İlhan, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Kemal Bilbaşar Türk toplumunda var olan çok yönlü sorunlara değinmiş ve ezilen bir kesimin duygularına tercümanlık etmişlerdir. Ramazan Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000 El Kitabı*, 5. B., Ankara, Grafiker Yayınları, 2009, s. 455-472.

⁶⁷ Münif, *el-Kâtip ve’l-menfâ*, s. 21,22.

⁶⁸ Toplumcu gerçekçi roman yazarları genel anlamda sanatı bir “araç” olarak görürler. Ezilmiş halk kitlelerinin haklarını edebiyatı kullanarak gözler önüne sermeye çalışırlar. Bu bağlamda Türk romanında toplumcu gerçekçiliğin önde gelen isimlerinden olan Yaşar Kemal’in de benzer bir yaklaşıma sahip olduğu onun şu cümlelerinden anlaşılabilir: “Ben iki şeye inanırım. İki şeyin sonsuz gücüne, sonsuz yaratıcılığına, sonsuz değişimine: Halk ve doğa. Sanatımı halkımla birlikte, onun büyük yaratıcılığı ile birlik olarak, onun için yaparım. Politikam da sanatımdan ayrılmaz. Halka kim zulmediyorsa, etmişse, halkı kim eziyor, ezmişse, onu kim sömürmüş, sömürüyorsa, feodalite mi, burjuvazi mi... Halkın mutluluğunun önüne kim geçiyorsa ben sanatımla ve bütün hayatımla onun karşıyındayım. Benim sanatım, içinden çıktığım sınıfın yani proleteryanın çıkarlarının emrindedir. Ben etle kemik nasıl birbirinden ayrılmazsa, sanatımın halktan ayrılmamasını isterim. Bu çağda halktan kopmuş bir sanata inanmıyorum.” Veysel Şahin, Fatma Topdaş, “Toplumsal Gerçekçilik Bağlamında Yaşar Kemal’in ‘Dağın Öte Yüzü’ Üçlemesi”, *Journal of Turkish Language and Literature*, Cilt:2, Sayı:1, Yıl: 2016, s. 465.

sonra ayaklarımızın altındaki çamur ve su birikintilerini yansıtır,” diyerek romanın bu yönüne işaret etmektedir.⁶⁹

Yine gerçekçi yazarlardan olan İngiliz George Eliot (1819-1880) roman ilgili bir yazısında, “karakterlerimin ve onların dünyalarının gerçeklerine sadık kalıyor ve onları gerçeğe uygun bir şekilde yansıtıyorum,” diyerek aynı metaforu kullanmıştır.⁷⁰

Kendisi ile yaptığı röportajları kitap haline getiren İskender el-Habeşî, Münîf’e “Romanı, siyasi görüşlerinizi ifade edeceğiniz bir kap olarak mı görüyorsunuz?” sorusuna şu şekilde cevap vermiştir.

“Edebiyatın görevi -özellikle de roman konusunda- siyasi bir program sunmak değildir. Edebiyat, slogan ve tutumların tekrarı da değildir. Bence roman, gerçeğin -daha iyi bir gerçeğe, daha az mutsuz olan bir hayata ulaşma konusunda hayaller ve arzularla birlikte- doğru ve hakiki bir okumasıdır. Bu yüzden romanın görevi, bilgi ve gerçekleri ulaştırmak; insanları gerçeklerine karşı daha güçlü ve bilinçli hale getirmek ve onları daha güçlü oldukları duygulara teşvik etmektir. Ta ki etkin insanlar olsunlar. Roman ya da herhangi bir yazın çalışması, gerçeği değiştiremez. Bu değişikliği, insan sonuç olarak daha etkin olduğu zaman yapabilir. Romanın görevi, bu tür bir insanı meydana getirmektir.⁷¹

Münîf’in burada yoğun bir şekilde “gerçeğe” vurgu yaptığı gözlemlenmektedir. Gerçeğin okunması ve daha iyi bir dünya için bireylerin bu değişimin gerekliliğine inandırılması ve eyleme geçirilmesidir. Bunun yolu Münîf’e göre, toplumdaki ya da yönetim sistemindeki sorunların var olduğuna inandırmak suretiyle, dolayısı ile sorunsuz ya da daha az sorunlu bir dünya için insanları aktif hale getirmektir.⁷² O da diğer toplumcu gerçekçi yazarlar gibi romanın, yeni bir dünyanın inşası için var olan arzuları ifade etmesi gerektiğine inanıyordu.⁷³

Münîf, bir ideoloji yazarı idi. O, tam bir inançla, Arap birliğine, Arapların özgürlüğüne, Arap sosyalizmine sarılmıştı. Onun romanları bir bütün halinde bu

⁶⁹ Philip Stevick, a.g.e., s. 326.

⁷⁰ Philip Stevick, a.g.e., s. 328.

⁷¹ Münîf, *el-Kırâa ve 'n-nisyân el-hur'uc min muduni 'l-milh*, s. 27.

⁷² Türk romanında önemli bir isim olan Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın da hayatın içindeki her olumuz tipi karikatüre ederek, gözlemci ve eleştirel bir tavır ortaya koyduğu görülür. O da Münîf gibi, romanlarını halkın eğitimine ve bilinçlendirilmesine katkı sağlamak için yazıyordu. Narlı, a.g.e., s. 31.

⁷³ Hannâ Mîna, *er-Rivâye ve 'r-râvî*, Muhtârât 6, 2004, alkotob.com, s. 43.

düşüncelerini adeta tebliğ etmek içindi.⁷⁴ O da birçok yazar gibi romanı, politik eleştirilerin yapılabilmesi için hayali bir arena olarak görüyordu.⁷⁵

Yine kendisi ile yapılan bir röportajda Münif, romanın görevinin, bilinci ve duyarlılığı artırmaya çalışmak olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶

Bundan dolayıdır ki Münif'in romanları politik mesajlar, tarihsel ve sosyolojik veriler ile doludur. Hemen hemen romanlarının her sayfasında ya doğrudan anlatımla ya da semboller kullanılarak gündemi takip eden birçok Arap okuyucusunun kolaylıkla anlayabileceği siyasi mesajlar verilmiştir.

Bazı yazarlar, toplumcu gerçekçi roman yazarlarının toplumun genel gidişatı ve toplumu dönüştürmek ile fazlasıyla meşgul olduğu için bireyin ihmal edildiğini düşünür. Bu Türk romanında da bir eleştiri konusu olmuştur.⁷⁷ Fakir Baykurt (1929-1999) “Romanımız ne durumda?” başlıklı bir yazısında Türk romanında ki bu durumu eleştirmiştir.⁷⁸

Münif'in romana bakış açısı ise bu şekilde değildir. O, romanlarından anlaşıldığı kadarı ile toplumu dönüştürme amacına ulaşmak için bireyi ihmal etmemiştir. Romanlarında karakterlerin iç dünyalarını yansıtabilmek için uzun uzun tasvirlerle girişmiş ve roman karakterlerinin olay örgüsü içerisinde güçlü olmasına dikkat etmiştir.

⁷⁴ Şakir Nabulsî, *Medâru's-sahrâ*, 1. B., Amman, el-Müessesetu'l-Arabiyye ed'-diraseh ve'n-neşr, 1991, s. 36.

⁷⁵ Raymond Taras, “Why We Need the Novel: Understanding World Politics Through Literature”, *The Felcher Forum of World Affairs*, Vol. 37:2, Summer 2013, s. 189. Edebi anlayışı açısından Münif ile benzerlik arz eden Orhan Kemal'in de sanat ve edebiyat hakkında benzer görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Orhan Kemal'e göre de yazar, topluma doğru yolu gösteren bir yol gösterici, sosyal dokudaki sağlıklı gelişmeleri tedavi etmeye çalışan bir sosyal bilimci, olumlu manadaki değişikliklere yön veren bir önder olmalıdır. Emine Özerinç, *Orhan Kemal'in Fabrika ve Toprak İşçilerini Konu Alan Bereketli Topraklar Üzerinde, Vukuat Var ve Hanımın Çiftliği Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, (Yüksek lisans Tezi), Şubat, 2010, s. 4.

⁷⁶ Kaş'amî, a.g.e., s.36. İdeolojik vasatta roman yazan diğer toplumcu gerçekçi yazarlar gibi Münif de bu ifadeleri ile romanın insanların dünya görüşlerini dönüştürecek bir gücü olduğu inancına sahip olduğunu belirtmiştir. Bu inancın edebi kaygıyı ikinci plana ittiği konusunda eleştirmenlerin toplumcu gerçekçiliğin yazınsal yaratıcılığı kısıtladığı konusunda fikirbirliği içinde olduğu söylenmektedir. Hüseyin Yaşar, Rıfat Ilgaz'ın “Yıldız Karayel” Romanının Politik Roman Türü İçindeki Yeri, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, <http://www.turkiyatjournal.com/SonSayi.aspx#> (01.12.2016)

⁷⁷ Toplumcu gerçekçi romanlara yöneltilen eleştiriler genel olarak, bu tür romanlarda roman gerçeğinin sanatsal açıdan ihmal edilmesi, romanın sadece bir ideoloji aracı olarak görülmesinden ötürü romanı oluşturan unsurların sunuluş şeklidir. Fikret Uslucan, “Orhan Kemal'in Bazı Romanlarında Bir Eleştiri Unsuru Olarak Din”, *Türkoloji Dergisi*, 1 (2006), Sayı: 2, s. 104.

⁷⁸ Fethi Naci, *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*, 3. B., Türkiye İş Bankası Yayınları, Eylül 2007, s. 32.

Münif, roman yazımında Arap edebiyatı geleneğine bağlı kalmaya önem vermiştir. O yüzden romanlarında klasik Arap şiirinden örnekler vermiş, özellikle mecaz, istiare, teşbih gibi klasik Arap dili belâğâtı unsurlarını sıklıkla kullanmıştır. Bir Arap milliyetçisi olması itibariyle Arap dilinin geleneksel üsluplarına bağlı kalınarak eserler verilmesi gerektiğine inanmıştır.

Münif, aynı zamanda batılı tekniklere ve üsluplara boyun eğmeye, taklit etmeye mutlak şekilde karşı çıkıp onları ret ve hatta mahkûm eder. Yeni biçimleri taklit, modernlik değil, sadece taklit ve tutuculuktur. Yani modernliğin karşıtıdır.

Münif'e göre tek başına batılı tekniklere yaslanmak, ya da bunları biçimleri ve konularıyla ulaştırılması gereken örnekler saymak, zorunlu olarak romanın modernliğine götürmez; bunun aksi daha büyük bir olasılıktır.⁷⁹

Onun çalışmaları çoğu zaman uzundur. Bunun sebebi ise, romanlarının belgesel yönünün öne çıkması ve tarihi gerçekliğe uygun gitmeye çalışması ile ilişkilidir. Onun romanlarında anlatı ağır bir şekilde ilerlemektedir. Bunda yaşadığı ve bazen de konu ettiği çöl havasının etkisinin olduğu düşünülebilir.

Münif, modern anlatı tekniğini kullanan en önde gelen roman yazarlarından biri olarak kabul edilir. Modern Arap toplumlarının ekonomik, politik ve sosyal yönlerini yansıtması açısından göze çarpan bir yere sahiptir.⁸⁰ Ortadoğu'da özellikle petrolün bulunması, yabancı yatırımın gelmesi ile beraber Ortadoğu ülkelerinde özellikle körfez ülkelerinde yaşanan çok hızlı sosyal, kültürel değişimler onun önemli sayıda romanının ana temasını teşkil etmektedir.⁸¹ O bu türden çalışmaları ile Ortadoğu ülkelerinin adeta "paralel tarih"ini yazmıştır.⁸² Hayatı boyunca kültür ve sosyal seviye açısından birçok farklı ortamlarda bulunması ve buralarda gözlemleyici bir bakışla hayata ve olaylara bakması onun edebi üretkenliğinde önemli bir rol oynamıştır.⁸³ Onun çalışmaları

⁷⁹ Erbay, a.g.e., s. 40.

⁸⁰ Gabriel, a.g.e., s. 4.

⁸¹ Michael K. Walone, "Black and Cruel Demona, and Its Trasnformations of Space: Toward a Comparative Study of World Literature of Oil and Place", *Interdisciplinary Literary Studies*, Volume 14, Number 1, 2012, s. 71.

⁸² Ziad Majed, "Chronicler of Broken Derams", *Lebanon Wire Daiy Star*, 7 Şubat 2004, <http://www.lebanonwire.com/0402/04020718DS.asp> (08.08.2014).

⁸³ Antuvan el-Makdisi, *Abdurahman Munif fi'r-Rivâyeti'l-Arabiyye*, Al-Hayat, 26-01-2004, is.14914.

kendisinden sonraki birçok Arap genç yazarlara ilham kaynağı olmuştur.⁸⁴ Kendisi Nobel edebiyat ödülüne aday gösterilmiş ancak ödülü Mısırlı yazar Necip Mahfuz kazanmıştır.

Daha önce bahsedildiği gibi Necip Mahfuz ile Abdurrahman Münif aynı kuşağın yazarlarıdır. İkisi de Arap romanının olgunlaşma dönemi denilen dönemin en önde gelen isimlerindedir. Birçok ortak yönü bulunan bu iki yazar biri Mısır özelinde sosyal konuları ele almış diğeri ise genel olarak Arap dünyasında yaşanan toplumsal sorunlara odaklanmıştır. İkisinin de toplumcu gerçekçi bir bakış açısı ile roman yazdığı anlaşılmaktadır.

2.4. MÜNİF'İN ROMANLARINDAKİ SOSYAL VE SİYASİ KONULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde anlaşılacağı gibi Münif, ideoloji sahibi bir yazardır. Onun roman yazmaktaki amacının toplumu dönüştürmek olduğu anlaşılıyor. Peki, hangi konular bunlar? Münif'e göre toplum hangi konularda uyarılmalıdır? Çalışmanın bu kısmında Münif'in romanlarında ele aldığı siyasi ve sosyal konuları eleştirme biçimine yer verilecektir. Münif'in romanlarının sayfa sayısının azımsanmayacak derecede çok olduğu ve ele aldığı konuların gayet geniş bir yelpazeye sahip olduğu göz önünde bulundurularak, örnekler belirli bir sayıda tutulmaya çalışılmıştır. Petrol ve değişim konusunu ele alan romanı yaklaşık 2500 sayfaya ulaştığı için örneklerin önemli bir kısmı bu romanından verilecektir.

2.4.1. “Petrol” ve “Mudunu'l-milh” Romanı

1980 yılının Temmuz ayının sonlarında Tunus'ta katıldığı bir sempozyumda Münif, en son romanı olan *Mudunu'l-milh*'ten önce yazdığı romanların tamamının, uzun zamandır yazmayı hayal ettiği bu roman için bir ön hazırlık mesabesinde olduğunu söylemiştir.⁸⁵ O halde bu beşleme için Münif'in başyapıtı denilmesi mümkündür.⁸⁶

⁸⁴ Tariq Ali, *Farewell to Munif, a Patriarch of Arap. Literature*, <https://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/amunif.htm> (10.08.2014).

⁸⁵ el-Âlim, a.g.e., s. 43.

⁸⁶ Münif kendi ifadesi ile “benim iki romanım var” demektedir. Bunlardan biri *Mudunu'l-milh*, diğeri ise *el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l-Merzûk* romanıdır. Bu yüzden ustalık ürünü olan bu romanına onun başyapıtı denilmesi mümkündür. Münif, *el-Kâtib ve'l-menfâ*, s. 159.

Aynı zamanda bu romanın modern Arap romanları arasında yazılan en uzun roman olma özelliğine sahip olduğu bilinmektedir.⁸⁷

“Münif, bu romanı neden yazmıştır?” diyerek değerlendirmeye başlanabilir. Münif’in bu romanı yazdığı tarihlerde Ortadoğu coğrafyasında neler yaşandığına, o dönemin siyasi olaylarının neler olduğuna ve bu olayların halk üzerinde ne gibi etkileri olduğuna çalışmanın giriş bölümünde genel olarak, birinci bölümde ise ayrıntılı olarak değinilmiştir. Münif, kendisi ile yapılan bir oturumda Arap insanının en büyük üç önemli sorunundan birisinin petrol olduğunu dile getiriyordu.⁸⁸ Körfez ülkelerine milyonlarca hatta bugün milyarlarca dolar bırakan bir servet nasıl problemin kaynağı olabilirdi? Sanayisi olmayan, sert çöl ikliminden dolayı tarımda da zayıf olan Araplar açısından büyük bir fırsat olan “Siyah altın” nasıl büyük bir bela olabilirdi? Münif’in doktora tez konusu “petrol”dür. Kendisi petrol üzerine, petrol tabanlı bir kalkınma üzerine akademik çalışmalar yapmış bir yazardır. Siyasetle yakın ilişkisi olmuş, bu konuda kafa yormuş birisi, petrolün sorun olduğu düşüncesine sahiptir. Ona göre sorun ne idi?

Bu sorulara Münif’in *Mudunu’l-milh* romanı ile cevap vermeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Romanın tamamı, Suudi Arabistan Krallığı’nın tarihi panoraması içerisinde, sosyal ve kültürel krizlere neden olan petrolün sosyal ve siyasi tarihini yazma amacı gütmektedir. Bu romanın İngilizce çevirisini yapan Rob Nixon’ a göre *Mudunu’l-milh*, tarihin iç ve derin akışını şekillendirmektedir.⁸⁹ Roman adeta sosyal bir krizin tarihidir. Amaç, yaşanan büyük değişimlerin analizini yapmak, nedenlerini ortaya koymak ve Arap halkının değerler manzumesinin petrol öncesi ve petrol sonrası arasında ki farkı ortaya koymaktır. Hatta Münif’e göre bu kriz sadece bölge Araplarının değil bölgeye komşu diğer Arap olmayan unsurların da krizidir.⁹⁰

Bu fark, Münif’e göre ulusal tarihin değinmediği bir farktır ki Münif, bunu romanları aracılığı ile ortaya koymak istemektedir. Arap halkları petrol geliri ile neler kazandığına odaklanmışken, böyle algılanması isteniyorken neler kaybettiğinden habersizdir. Bu konuda Arap hakları bilinçlendirilmeli ve bu bilincin eyleme

⁸⁷ Sakkût, a.g.e., s. 98.

⁸⁸ Münif, *el-Katib ve’l-menfâ*, s. 117.

⁸⁹ the deep, internal movement of history” Rob Nixon, http://www.english.wisc.edu/rdnixon/files/hidden_lives.pdf (20.08.2014)

⁹⁰ Münif, *el-Katib ve’l-menfâ*, s. 115.

dönüştürülmesi gerekiyordu. Münif, Bu görüşünü çeşitli platformlarda defalarca dile getirmiştir. Kısaca Münif, bir değişimi ama onun gözünde Arapların milli değerlerini tahrip eden bir değişimi okuyucuya tasvir etmek istemektedir.

Münif, bu değişimi Marksist bakış açısı ile izlemiştir. Sameer M. Al-Shraah'a göre Münif'in bu romanı Marks'ın sömürge ve ekonomi yorumuna dair bir manifestosu olarak incelenebilir.⁹¹

Bu yönüyle romanın 20. Yüzyılda yazılan bazı toplumcu gerçekçi romanlarla paralel hareket ettiği görülmektedir. Çizgisi sosyalist olan çağdaş Bulgar yazar Dimitar Dimov'un (1909-1966) "Tütün" romanı, *Mudunu'l-milh*'e amacı açısından benzemektedir. Tütün yapraklarının işlediği atölyelerin tozlu, acı havasında çalışan, benizleri solmuş, ciğerleri çürümüş kalabalık bir insan topluluğu ve onların karşısında sömürgeci bir avuç işbirlikçi. "Tütün", İkinci Dünya Savaşı öncesinde başlar ve savaş sonuna kadar toplumun on yıllık dünyasını destanlaştırır. Yine Türk Edebiyatında toplumcu gerçekçiliğin önde gelen yazarlarından Nazım Hikmet Ran'ın (1902-1963) "Kan Konuşmaz" romanı 1900'lerin hemen başından 1930'ların ortasına kadar İstanbul'un siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmesinin bir tür haritasını çizmektedir.

Aslında Münif'in bu romanda değindiği konunun 19. Yüzyılda başlayan Doğu-Batı kimlik krizinin 20. yüzyılda devamı olduğu söylenebilir. O yüzyılda Napolyon'un Mısır'ı işgali sonrası bu ülkede yaşanan kimlik bunalımı bu sefer petrol aracılığıyla Körfez ülkelerinde yaşanıyordu. *Mudunu'l-milh* bu kimlik bunalımının romana yansımış hali idi.

Kimlik bunalımı, Doğu-Batı arasında bu coğrafyada yaşanan ikilem bizim edebiyatımızda da yerini almıştır. Yukarıda geçtiği gibi Türk romanındaki Doğu-Batı probleminin, neredeyse romanımızın doğuşuyla birlikte kendini gösterdiğini görürüz.

Ahmet Mithat'ın "Rakım Efendi" tipi, benzer bir problemi, farklı açılardan ve farklı derinliklerden işler. Ahmet Mithat'ın (1844-1912) Felatun Bey'i, Recaizade Mahmut Ekrem'in (1847-1914) Bihruz Bey'i, Hüseyin Rahmi'nin (1864-1944) Şöhret Bey'i, Halide Edip'in (1884-1964) Rabia'sından Peyami Safa'nın (1899-1961)

⁹¹ Sameer M. Al-Shraah, "Marxism And Oil Literature Characteristics In Abdurrahman Munif's Cities Of Salt", *European Scientific Journal*, March 2015 edition vol.11, No.8, s. 319.

Neriman'ına, Yakup Kadri'nin (1889-1974) Hakkı Celis'inden Tanpınar'ın (1901-1962) Mümtaz'ına kadar birçok tip veya karakter, neredeyse aynı problemi ele almışlardır.⁹²

Yine Arap edebiyatından örnek verecek olursak Necip Mahfuz'un Hânu'l-Halîli romanında ki Ahmet Âkif, Mısır'da II. Dünya savaşı sıralarında Mısır'ın yaşamış olduğu sosyal değişimde kimlik bunalımı yaşayan bir karakterdir. Yine Tayyip Salih'in (1929-2009) Arap dünyasında 20. yüzyılda yazılan en iyi yüz roman arasına giren Mevsimu'l-hicra ile's-şemal romanında Mustafa Said karakteri, Doğu gözüyle Batı kültürüne bakışını yansıtmıştır.

Münif ile ilgili bir biyografi hazırlayan Sabri Hafız, Münif'in *el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l-Merzûk* adlı romanında “çarpıcı bir düalizm” olduğunu ifade etmiştir. Bu romanda Mansur ve İlyas karakterleri iki farklı dünyanın karşılaştırılması mahiyetindedir. Bunun dışında yine aynı romanda şehirli-köylü, doğu-batı, dindar-laik, zengin-fakir, kadın-erkek, gibi karşıt kavramlarda da düalizm yoğun bir şekilde görülür.⁹³

Mudunu'l-milh'e dönecek olursak bu roman, beş ciltten oluşmaktadır. Her bir cilt kendi içerisinde belirli konulara yönelmiş olsa da bir bütün olarak Mudunu'l-milh'in konusu, Ortadoğu'da petrolün bulunmasından sonra Arap Yarımadası'nda yaşanan hızlı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişimlerdir. Dolayısı ile burada Arap Yarımadası'nın 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren olan zaman dilimine kısaca göz atılacaktır. Burada öncelikli olarak bölge sakini olan bedevi Arapların yaşam tarzlarına değinilecektir. Zira araştırmamızın bu bölümünde amaç, Münif'in bu romanında yaşam tarzlarını tasvir etmiş olduğu bedeviler ve onların petrolün keşfi sonucunda sosyal açıdan yaşadıkları travmanın gerçeğe uygunluğunu tespit etmektir.

Arap Yarımadasının yerlileri olan bedeviler, çöllerde kabileler halinde yaşıyorlardı. Arabistan'ın büyük bir bölümünde tabiat şartlarının elverişsizliği, kurak iklimin buradaki hayatı zorlaştırması sebebiyle bedeviler sürekli göç etmek zorunda kalıyorlardı. Orta Arabistan'ın güney, kuzey ve doğusu çöl ile çevrilidir. Buralar,

⁹² Mehmet Narlı, *Roman Ne Anlatır Cumhuriyet Dönemi 1920-2000*, 2. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2009, s. 117. Türk romanında Doğu-Batı karşılaştırmasına örnek olarak bkz: Pei-Lin Li, *Attilâ İlhan'ın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.

⁹³ Harmancı, a.g.e., s. 42.

yağmur mevsimini takip eden birkaç hafta içerisinde çok uygun bir mera haline gelmekte idi.⁹⁴ Suyun bulunduğu yerlere merkezler kurmuşlar buralarda hurma yetiştirerek ve deve, koyun gibi hayvan türleri ile uğraşıp geçimlerini sağlıyorlardı. Ancak sadece tarımla uğraşmayı belli bir yere bağlı kalmayı küçümsüyorlardı.

Bedevi anlayışta mekâna veya mekâna ait bir şeye aidiyet, özgürlüğü kısıtlayıcı bir faktör olarak değerlendirilmekte idi.⁹⁵ Özgürlüklerine düşkün olmak karakterleri idi.⁹⁶ Her sene yağış aynı seviyede yağmadığı için bazen kuraklık bazen de bereketli yıllar geçiriyorlardı. Hayvancılıktan sonra onların en önemli geçim kaynakları kendilerine uğrayan ticaret kervanları idi. Bu kervanlar kendileri için çok önemli idi. Zira kervan sahipleri ile ticari alışverişleri oluyor, tüccarlar onların yanlarında kalırken hem istirahat ediyorlar hem de ihtiyaçları olan şeyleri bedevilerden başka bir şeyin karşılığında takas edip ticaret yapıyorlardı.

Arapların karakteristik özelliği açık sözlü, mert ve cömert olmaktı. Bedeviler için önemli olan sadece temel ihtiyaçlar olduğu için dünyevi ve lezzet ve rahat ikinci derecede kalıyordu. Bu durum onların ahlaki açıdan yücelmesine neden oluyordu. İbn Haldûn'a göre bedevilerin bu olumlu özelliklerinin yanı sıra saf ve temiz kalmış olmaları gibi üstün yönleri de vardı.⁹⁷

Siyasi açıdan bölgede bulunan büyük emirlere bağlıydılar. Emirler içerisinde tarihi olarak eskiye dayanan Suudi kabilesinin ağırlığı vardı. Devletin kurucusu olan Suud ailesi 1700'lü yıllardan beri bölgede önde gelen kabile konumundadır.⁹⁸ Modern anlamda Suudi Arabistan'ın kuruluşu ise 1932 yılında Abdülaziz İbn Suûd (1876-1953) tarafından gerçekleştirilmiştir.⁹⁹

⁹⁴ Fatih Açık, Mustafa Harput, "Toplumsal Bir Kategori Olarak Bedevilik", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 39, s. 420.

⁹⁵ Açık, Harput, a.g.e. , s. 421.

⁹⁶ Bedevilerin bu karakteri, çöle petrolün bulunması sonrası kurulacak olan şehirlerin nasıl karşılayacakları konusu Münif'in bu romanının önemli bir kısmını teşkil etmektedir.

⁹⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, (çev: Halil Kendir), C.I, Yeni Şafak Abone, Dağıtım ve Promosyon Departmanı, İstanbul, 2004, s. 163.

⁹⁸ Esra Demir, "Suudi Arabistan Devletinin Kuruluşu ve Osmanlı İle İlişkiler", *Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi IMPR*, Nisan 2014, S.26, Rapor, 2014, Ankara, s. 4.

⁹⁹ İsmail Akdoğan, "Rıdvan Kalaycı, Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Mayıs 2014, s. 157. Suudi Arabistan'ın siyasi tarihi bu araştırmanın konusu ile doğrudan ilgili değildir. Bu itibarla burada sadece Suudi Arabistan'da petrolün bulunması ile beraber ortaya çıkan kültürel ve sosyal değişiklikler incelenecektir. Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Esra Demir, "Suudi Arabistan Devletinin

Kral Abdülaziz Al-Suud, dini grupların desteğini alarak yeni Suudi Devletini yönetmeye başlamıştır. Ulema devletin politika oluşturmada etkili rol oynamıştır. Suudi Arabistan'da ortaya çıkan hemen hemen bütün siyasal ve toplumsal hareketler dinden esinlenmiş, dinden meşruiyet ve destek almaya çalışmıştır. Çünkü İslam, Suudi Arabistan'ın siyasal kültürünün merkezinde yer alıyordu.¹⁰⁰

Yeni kurulan Suudi Arabistan'da İngiliz petrol arama şirketleri bölgede petrolün varlığını keşfetmişlerdi. Fazla bir gelire sahip olmayan yöneticiler açısından bu, büyük bir fırsattı. Suudi Arabistan kısa zaman içerisinde petrol sayesinde çok önemli gelir elde etmeye başlamış ve Suudi Arabistan'a petrol ihracat gelirlerinin akışı bu devletin siyasal sistemi üzerinde geniş tabanlı etkiler doğurmuştu. Özellikle, Suudi Arabistan'ın petrol ihraç etmeye başladığı yıl olan 1948, bu devletin tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. 1946 ile 1948 yılları arasında yıllık devlet geliri ortalama olarak 14-16 milyon dolar seviyelerine ulaşmıştır. 1948'de 53 milyon doları aşmış ve 1950'ye gelindiğinde 100 milyon doları geçmiştir Suudi devleti, büyük ölçekli finansal kaynaklara erişim imkânı elde etmek suretiyle kapsamlı bir kurum inşa süreci içinde de girmiştir.

Petrol gelirleri doğrudan devletin eline geçtiği için, kurum inşa sürecinin yörengesi ve petrol rantlarının kime, ne şekilde dağıtılacağı hususları kraliyet ailesi tarafından belirlenmekte idi. 1950, 1960 ve 1970'li yıllar boyunca ülke, bürokrasinin merkezileşmesi ve aşırı ölçüde genişlemesi süreçlerine şahit olmuştur. Kral İbn Suud ve Kral Faysal (1903-1975) dönemlerinde devlet kurumları rejimin gücünü artıracak şekilde güçlendirilmiş ve merkezleştirilmiştir. Devlet bürokrasisinin merkezleştirilmesi ve genişletilmesi, Suudi devletinin petrol gelirleri üzerindeki hâkimiyetini artırmıştır.

Kuruluşu ve Osmanlı İle İlişkiler”, Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi IMPR, Nisan 2014, S.26, Rapor, 2014, Ankara, <http://mephouse.org/tr/wp-content/uploads/2014/04/Suudi-Arabistan-Osmanli%C4%B1-261.pdf>, (20.08.2014); Madawi al-Rasheed, A History of Saudi Arabia, Cambridge University Press, 2002, USA, <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam033/2001043609.pdf> (20.08.2014).

¹⁰⁰ Haleh AlamTabriz, *Ortadoğu'da Siyasal İslam*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014, s. 57. İslam'ın Suudi Arabistan'ın kuruluşunda bu denli etkin olması ve İslam'ın siyasetle iç içe ele alınması ayrıca Münif'in bu romanında eleştiri konusu olmuştur.

Suudi Arabistan'daki rejim, petrol gelirlerini, yönetici sınıfa yakın ve destek olan grupları güçlendirecek ve ihya edecek şekilde dağıtmıştır. Bu ve benzeri sebepler demokratikleşme ya da yönetimde şeffaflaşma açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarıyordu.

Suudi Arabistan'a bol miktarda petrol gelirlerinin akışı, ülkedeki ekonomi politikalarının ve kalkınma sürecinin izleyeceği yörüngeyi de kayda değer şekilde etkiliyordu. Petrolden elde edilen gelir, olumlu sonuçlar getirmişse de Suudi Devleti, ekonomi ve yer altı kaynaklarını büyük ölçüde kötü yönetmiş ve ekonomi üzerinde olumsuz yansımalar doğuracak politikalar izliyordu.¹⁰¹

Ayrıca genel olarak Ortadoğu'da ve konumuzla alakalı olarak ta Suudi Arabistan petroleri üzerinde işletme üstünlük mücadelesi İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya arasında yaşansa da daha sonra bu rekabet ABD ve SSCB ikilisi arasında yaşanmaya başlamıştır. Soğuk savaş döneminde üstünlük ise, Körfez ülkelerinin sadece üçünde diplomatik temsilciliği elinde bulunduran Rusya'ya karşı, sekiz ülkenin yedisinde temsilciliği olan Amerika'dır. Kaldı ki ABD özellikle Suudi Arabistan'da ekonomik ve sosyal hayatta da oldukça etkin bir roledir.¹⁰²

Sonuç olarak Suudi Arabistan'da bulunan petrol sebebi ile ülke yönetimi doğal olarak yabancı yatırımcıların hedefi haline gelmiştir. Yabancı olan bu sermaye sahipleri ile Suudi devletinin temasları sadece ekonomik işbirliği sadedinde kalmadığı anlaşılmaktadır. Ekonomik işbirliği beraberinde Arap yarımadasına yabancı bir kültürün gelmesine de kapı açmış bulunuyordu. Zira ülkeye gelen şirketlerin temsilcileri, rafinerilerde çalışan personel beraberinde kendi ülkelerinin kültürünü, yaşam tarzını da getiriyorlardı. Getirilen yaşam tarzı Arapların geleneksel adetlerine ne kadar uygundu ya da değildi? Petrolün öncesi ve sonrasında Arap halklarında ne türlü değişimler gerçekleşti? Bu değişim, özgün Arap kimliğine hizmet mi etti zarar mı verdi? Mudunul'l-milh'in bu tür sorulara cevap vermeye çalıştığı göze çarpmaktadır.

Romanın ilk cildinin başında tasvir edilen Vadi'l-Uyûn, genişçe bir coğrafya olan Arap yarımadasını temsil eden bir vadidir. Bu vadi sanki yerin altından fişkırmış

¹⁰¹ Onur Bilgen, "Petrol ve Suudi Arabistan: Bir Lütuf mu Yoksa Bela mı?", *Akademik Ortadoğu*, Cilt 5, sayı 1, 2010, s. 33.

¹⁰² Emeklier, Ergül, a.g.e., s. 71.

ya da gökyüzünden inmiştir. Daha doğrusu vadinin etrafındaki dünya ile bir ilişkisi de yoktur. Orayı gören kişi hayrete kapılır ve “böyle bir yerde sular ve yeşillik nasıl fişkıriverdi?” diye sormaktan kendisini alamaz.¹⁰³

Anlatıya mekân tasviri ile başladığını görüyoruz. Mekânın, çöl ortasında yer alıyor olması, çölde yaşayan ya da oraya uğrayan insanların oradaki nimetlere ne denli muhtaç olduğunu gözler önüne sermesi, konunun neler üzerine döneceğine dair imada bulunmaktadır.

Burada “Mut’ab el-Huzal” dünyaya gelir. “Huzâl” kabilesine mensup olan bu çocuğun doğduğu tarih petrolün bulunmasına yakın bir tarihtir. Bu kabile geçmişte Arap yarımadasında “Türkler” ile savaşlar yapmış bir kabile idi.

Böyle bir vadinin yakınlarına daha sonra Amerikan petrol şirketinden yetkililer arazi etüdü yapmaya gelirler. Vadi halkı emirin ve tabi ki de Sultanın izni doğrultusunda hareket eden bu ekibi hoş karşılar ve misafir ederler. Bu yetkililer vadi halkı için su aramaya geldiklerini söylüyorlardı. Ancak konu sadece –petrol- idi. Vadi halkı bu çalışanların hallerinden ve tavırlarından rahatsızdı. Çünkü onlara göre Amerikalılar onların hayrını istemezdi.

Kısa bir süre içerisinde şirket yetkilileri etütlerini yaptıktan sonra esrarengiz bir şekilde geri döndüler. Fakat bu sefer yanlarında traktörler, kazı araçları bulunmakta idi.

“Traktörler, aç kurtlar gibi ağaçlara saldırıyorlar peşin sıra hepsini parçalıyorlardı. Ağaçları yerle bir ediyorlardı. Bir grup ağacı kesip yıktıktan sonra diğer ağaç grubuna saldırıyorlar ve onları öldürüyorlardı. Ağaçlar sağa sola sallanıyorlar ve düşmeden önce de yalpalyıyorlardı. Bağırıyorlar, yardım istiyorlar, homurdanıyorlardı. Son bir kez acı içerisinde sesleniyorlardı... İşte bu şekilde Vadi’l-Uyûn katliamı başlamıştı.”¹⁰⁴

Bu sahnede Münîf’in teşhis sanatını kullandığı görülmektedir. Ağaçların “seslenmesi”, “acı çekmesi”, “yardım istemesi” gibi ifadeler ile aslında Münîf, Amerikan, İngiliz petrol şirketlerinin kendi çıkarları uğruna özellikle Arap Yarımadasında doğal bitki örtüsüne nasıl zarar verdiklerini ifade etmektedir. Burada yine dikkat çekilmek istenen diğer bir husus vardır. Bu şirketlerin, Arapların binlerce

¹⁰³ Münîf, *Mudunu’-l milh, et-Tih*, 11.B., Beyrut, el-Müessetu’l-Arabiyye li’s-sekâfeti ve’n-neşr, 2005, s. 9.

¹⁰⁴ Münîf, *Tih*, s.111.

yıldır yaşadığı bu doğal ortama zarar vermelerinden, bölgenin idaresini elinde bulunduran Arap yönetimleri sorumludur. Zira Münif'e göre onlara göz yumulmuş, petrol geliri ve batılı ülkelerle iyi geçinme adına bu "katliam"a izin verilmiştir. Ancak bu katliam yapılırken diğer taraftan da orada yaşayan sakinler, "para" kazanacakları ve "zengin" olacakları söylenerek ikna edilmeye çalışılmıştır. Bölge emirinin petrol aramasının yapılacağı vadide yaşayanlara karşı söylediği şu ifadelerine Münif dikkat çekmektedir.

"Ey vadi halkı! Sanki Allah sizden başkasını görmüyormuş gibi¹⁰⁵ insanların en zengini ve en mutlusu olacaksınız... Çok dayandınız ve sabrettiniz. Allah şahit. Ama şimdi rüyada imiş gibi yaşayacaksınız ve geçmiş günlerden geçmişin masalları, lafları gibi bahsedeceksiniz."¹⁰⁶

Vadi halkının ileri gelenlerinden olan İbn Râşid Emir'in ifadelerinden rahatsız olmuş kendisine bu dünyada paranın her şey olmadığını, paradan önce ırz, ahlak ve alıştıkları adetlerinin geldiğini söylemek ister ancak Emir'in abartılı kahkahası karşısında sözünü söyleyemez. Bu konularda tecrübeli olduğunu söyleyen İbn Râşid'e cevaben Emir der:

"Eğer ahlaktan bahsediyorsan sen de biliyorsun ki biz insanların ahlaka en önem vereniyiz. Eğer dini istiyorsan o bizde, başkasında değil."

Ancak Amerikalılar vadiye zarar vermiş ve bundan dolayı vadi halkı rahatsız durumdadır. Bu serzenişlerine karşın Emir'in tavrı ise şu şekilde olmuştur.

"Korkma! Size gelirim. Ancak benim sizden istediğim oradaki ekibe tüm yardımı sağlamanız. Çünkü onlar dünyanın uzak yerlerinden bize yardım etmek için geliyorlar."

Emir'in bu ifadesinden hiç de memnun olmayan Mut'ab, sinirli bir şekilde der:

"Allah onları rezil etsin. Ne onları isteriz ne de onların yardımını!"

Emir:

"Ama biz istiyoruz. Eğer sen istemiyorsan Allah'ın memleketi geniş."

Daha sonra Emir'in bu konuşma sırasında söylemiş olduğu ifadeler yer verir.

¹⁰⁵ "Allah sadece size nimet veriyor" anlamında bu cümle söylenmiştir.

¹⁰⁶ Münif, *Tih*, s.89

“Onların yardımı olmasa kim bizi idare eder? Onlar bize bu toprakların yer altı kaynaklarına sahip olduğunu söylediler. Onlar bu kaynaklara ulaşmak istedikleri için ve bizim dostlarımız oldukları için dediler ki size yardım edeceğiz ve geldiler.”

“Vadide, burada, bu mübarek toprakların her tarafında altın -petrol- var. Sultanımız bu toprakları kılıcının gücü ile aldığı zaman düşmanlarla, kâfirlerle savaştığı zaman ne için savaştığını biliyordu.”¹⁰⁷

Yukarıdaki ifadelerde Münîf'in nelere işaret etmek istediği açıktır. “Onların yardımı olmasa kim bizi idare eder?” ifadesi ile Suudi Arabistan'ın kuruluşunda Batılı emperyalist güçlerin desteği olduğunu belirtmektedir.

Başlangıçta sadece Mut'ab Amerikalıların kendilerine zarar verdiğine inanırken daha sonra bu kanaat diğer vadi sakinlerine sirayet etmişti. Onlar da büyük oranda Amerikalılardan nefret ediyorlardı. Ara sıra Mut'ab silahını alıp şantiyeye gidiyor, şantiye çalışanları olan Amerikalıların neler yaptığını izliyordu.

Hurma ağaçlarının kesimi ile başlayan katliam daha sonra vadi halkının bölgeden çıkarılması ile devam etmiştir. Vadi sakinlerinden orayı terk etmelerini istiyorlardı. Bu esnada Mut'ab bir karar almış ve aniden ortalıktan kaybolmuştu. Onun bu gözden kaybolması, eşinin rahatsızlanmasına ve sonuçta konuşma melekesini yitirmesine sebep olmuştu. Mut'ab ecdadının yaptığı gibi Amerikalılarla mücadele edecekti. Bu yönüyle kendisi, zamanında Türklerle savaşan atalarına benzeyecekti. Buradan itibaren Mut'ab romanın kalan kısmında gizemli bir karaktere dönüştürülmüştür.

Bölge halkı kısa zaman içerisinde geçici olarak bazı bölgelerde konakladıktan sonra en son olarak “el-Hadra” ya varmışlardı.

Vadi ise petrol arama şirketinin çalışmaları sonucu bir vadiden çok şantiyeye dönüşmüştü. Vadiye döşenen boru hattı ile petrol “Harrân”a taşınıyordu. Harran limanından daha sonra gemilerle yurt dışına çıkarılıyordu.

Aslında sıradan bir yerleşim yeri olan Harran, romanın bu bölümünde tamamen sıra dışı bir yer haline dönmüştü. Amerikalılar burada liman kurmuşlar, bu limandan petrol sevkiyatı yapıyorlardı. Gemilerle Amerikalılar gelmiş, kendileri için orada bir

¹⁰⁷ Münîf, *Tih*, s.91.

şehir kurmuşlardı. Kendi kurdukları bu şehirde ki lüks evlerinde klimalara sahiptiler. Son derece gösterişli evleri ve yaşam koşulları vardı. Villa tipi sitelerinin önünde yüzme havuzu vardı. Kadınlar erkekler beraber havuza giriyorlardı. Bunlar otomobil sahibi kimseler idi.

Amerikalılar aslında buraya petrol arama şirketinin personeli olarak gelmişlerdi. Ama aynı zamanda bölge halkının kültürünü de etkiliyorlardı.

Vadi sakinlerinden olan İbn Râşid, en başından itibaren bölgede Amerikan çıkarlarına hizmet eden Sultanın ve emirlerinin ayakçılığını yapan bir şahsiyet idi. Sultandan Amerikalılar hakkında verilen talimatlar vadi halkına onunla duyuruluyor ve kendilerine yardımcı olunmasını halka tebliğ ediyordu. Artık İbn Râşit bu hizmetlerinin mükâfatını alacaktı artık. Onun görevi şimdi Harran'da açılan liman çalışmaları için iş gücü bulmaktı. Bunun için Raşit ilk olarak dağılan vadi halkından gençleri işe çağırmişti. İster istemez kabul ettiler. Çünkü onlar için başka da bir iş imkânı kalmamıştı. Teklif ettiği maaş kendileri için cazip gelmişti.

Daha sonra Raşit, diğer bedevi Araplardan iş gücü bulmaya çalışmış ve ilk etapta kendisine yeterli olacak sayıda adam bulmuştu. Bu işçiler için ayrıca bir şantiye kurulmuştu. Bu kurulan şantiyenin imkânları oldukça kısıtlı idi. Yemekler gayet lezzetsiz, kalınan prefabrik evler son derece sıcak ve barınma açısından hiç elverişli değildi. Oysaki diğer taraftan Amerikalılar refah içerisinde yaşıyorlar ve aradaki konfor farkı işçiler tarafından açıkça görülebiliyordu.

Bu arada Amerikalı yetkililer işçilerin kişisel ve ailevi bilgilerini talep etmişlerdi. Bu durum işçiler tarafından olumsuz karşılanmıştı. Bu bilgiler ile işçilerin dini hassasiyetleri taranıyor ve aileye ait kadınlar ve çocuklar hakkında bilgi isteniyordu.¹⁰⁸

Ayrıca bu esnada işçiler tarafından çok sevilen bir arkadaşlarının iş kazası sonucu boğularak ölmesi tüm çalışanları derinden etkilemişti. Ölen işçinin tazminatını

¹⁰⁸ Münif'in dikkatini çeken konu diğer Arap yazarlarının da dikkatini çekmiştir. Bu aydınlar, Batılı güçlerin sömürge anlayışının sadece zor kullanarak, silahla değil, kültürel olarak, ajanlar kullanarak devam etmekte olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısı ile burada Amerikalı şirketin, işçilerin ailelerine ait, dini yaşantılarına ait şahsi konular hakkında sorguda bulunmaları, yabancı bir devlet lehine ajanlık faaliyeti olarak görülerek kuşkuyla karşılanmıştır. El-Vakkâf, a.g.e., s. 25.

alma konusunda problemler yaşanmıştı. Daha öncesinde de Raşid'in işçilerin develerini bedeli ile de olsa ellerinden alması onların morallerini tamamen bozmuştu. Bütün bu durumlar üst üste birikince işçiler arasında Amerika nefreti had safhaya çıkmıştı. Artık akşamları toplandıkları kahvehanede tek konu, gündüz yaşadıkları olumsuzluklar ve Amerikalıların başlarına açtıkları bu büyük bela idi. Elllerinden binlerce yıllık toprakları gitmiş, birçok şeyin sembolü olan ağaçları kesilmiş, develeri alınmış yaşam tarzları bir avuç para için tamamen değişime uğramıştı. Vadiyi özleyiyorlar eski yaşam tarzlarına hasret duyuyorlardı.¹⁰⁹

Harran ise gündün güne değişiyordu. Sanayi atıkları bu yerleşim yerini kirletiyor ve olumsuz manzaralar her tarafı kaplıyordu. Bunlar yaşanırken Raşit hayatını kaybetti ama değişen pek bir şey olmamıştı.

Harran'dan diğer şehirlere ulaşımı sağlamak için şehre yabancı bazı kişiler gelmişti. Bunlardan birisi Ermeni idi. Bunlar otobüs işletiyorlar; diğer şehirlerle olan ulaşımı sağlıyorlardı. Bunlar arasında yaşanan rekabetler, Arap insanına yakışmayacak durumlar meydana geliyordu. Bu otobüs işletmecileri şehre dışarıdan birçok elektronik eşya getiriyorlardı. Ancak bu getirdikleri elektrikli cihazlar yavaş yavaş halkı israfa sürüklüyor ve kültürel olarak da yeni bir dönüşüme mecbur kalıyordu bölge sakinleri.

Getirdikleri eşyalar içerisinden radyo, dürbün gibi iletişim araçları da vardı. Bunların zaman içerisinde Harran sakinlerinin ahlakını dini değerlerini nasıl yıprattığı romanın bu kısmında değişik şekillerde ele alınmıştır.

Bu arada Harran'da ilk defa bir askeri birlik kurulmuş ve ilk defa bir cezaevi inşa edilmişti. Bu şekilde orada bir otorite yavaş yavaş kurumsallaşmaya başlıyordu.

Romanın bu cildinde öne çıkan konular şu şekilde özetlenebilir: Bölge halkının hayatının alt üst olması, ağaçların yok edilmesi modern hukuk kanunlarının sade işyerlerini yutması, işçilerin kötü koşullar altında zulüm görmesi, büyük bir

¹⁰⁹ II. Dünya savaşıdan sonra Almanya ve Fransa gibi ülkelerin hızlı bir şekilde sanayileşerek dünya sermayesinde önemli bir konuma sahip olduktan sonra, işgücü açığını sağlamak üzere Türkiye, Tunus ve Fas gibi ülkelere kitleler halinde işçiler göç etmiştir. Harran örneğinde olduğu gibi ülkemizde de birçok aile geçimini sağlamak ve yurttan geride kalan ailelerine maddi yardım göndermek için uzun bir gurbet hayatına atılmışlardır. Bu durum Türk romanında konu olarak yerini almış ve gurbet ve göç konuları işlenmiştir. Emine Kolaç, "Gülten Dayıoğlu'nun Yurdumu Özledim Romanında Dış Göç Sorununun Çocuk Boyutu", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 3, Sayı: 7, Yıl: 2008, s. 459.

çoğunluğunun işten ayrılması, kuyu açılması için zorunlu tesislerin kurulması ve petrol çıkarılmasından dolayı halkın evlerini ve köylerini terk etmek zorunda kalması, limanı önemsizleştiren boru hattının Harran'a uzanması ve nüfusun azalması ve böylece bölgenin nüfus yoğunluğu fazla olan yerlerden işçileri çeken önemli bir sanayi merkezi olmasıyla biter.¹¹⁰ Bütün bunlardan fırsatçılar ve rantçılar faydalanır. Birçok asırdır uygulanan hayat tarzları zamanla kaybolur. Başkalarına yardım edip onların onurlarını koruyan ve birbirleriyle yardımlaşan, insani değerlerin ön planda olduğu geleneklerin yerine maddenin hakim olduğu ve orada zayıfın yerinin olmadığı hayat tarzı fark edilir.¹¹¹

İkinci cilt olan *el-Uhdūd* ise, Moran Sultanı olan Hureybit'in ölümüne yakın oğlu Hazal'ı tayin edip ülkenin başına geçirmesi ile başlar. Sultan'ın diğer kardeşleri de vardır ancak Hureybit onu tercih etmiş ve vefat etmiştir. Bu sırada Hureybit ile iyi ilişkiler içerisinde olan Doktor Suphi romanın bu cildinde başkarakter olacaktır. Zira kendisi aileye olan yakınlığından dolayı Moran'da yaşamaya başlayacaktır. Burada kendisine ülkenin içişleri bakanlığı ve başdanışmanlık görevi teklif edilmiş ve o da kabul etmişti. Artık ülke, Sultan Hazal döneminde petrol gelirleri sayesinde yeni bir döneme giriyordu.

Bu ciltte önemli bir yere sahip olan Doktor Suphi, kısa zamanda kendisine çok önemli bir rol verildiğinin farkında idi. Bir ülke için neler ve hangi kurumlar gerekli ise bunları tesis ediyordu. İstihbarat birimi, emniyet teşkilatı, ulusal basın, resmi tarih yazımı gibi ülkenin ihtiyaç duyacağı konularda kendisine büyük yetkiler verilmişti. Sultan neredeyse ülke yönetiminin hayati kısımlarını Doktor'a bırakmış kendisi lüks ve refah içerisinde hayat sürüyordu. Doktor karizması ve becerisi sayesinde bunu, kişisel ranta çevirmeyi başarmıştı.¹¹² Harran'dan daha önce tanıştığı arkadaşlarını Moran'a celp etmiş onlarla adeta bir şirketleşme içerisine girmişti artık. Moran'da araziler satın

¹¹⁰ Harrân'da yaşananlar 1955'lerden sonra ülkemizde yaşanan gelişmelere benzemektedir. Bu yıllarda yapılan kalkınma hamleleri ile İstanbul adeta yeniden imar edilir. Yıkılan binalar, yeniden yapılanlar İstanbul'u bir şantiye alanına çevirir. Anadolu'dan gelen yoksul insanların çoğu bu inşaatlarda çalışır. Devrin diğer yüzünde ise hızlı kalkınma hamlesinin, zengin olma hırslarının üretim-tüketim ilişkilerine getirdiği yeni boyutlar vardır. Para, Anadolu halkının yozlaşmasına sebep olur. Narlı, a.g.e., s. 55.

¹¹¹ Sakkût, a.g.e., s. 101.

¹¹² Doktor Suphi Ahmet Midhat'ın Taaffüf romanındaki Daniş Bey karakterine benzerlik arz etmektedir. Daniş Bey, çok zengin olduğu halde teklif edilen mülkiye memurluğunu kabul eder. Ardından önemli bir unvan sahibi olmak için paşalık peşinde koşar. Bu karakterler, resmi makamları kibirlerini doyurmaya yarayan birer araç olarak görmektedir. Levent Ali Çanaklı, *Türk Romanında Bürokrasi ve Memurlar 1872-1950*, Ankara, Özgür Yayınları, Ocak-2011, s. 521.

alıyor bürokrasi ve siyaset içerisinde etkin olduğu gibi bu etkinliğine ekonomik çıkarlarına da yardımcı yapabiliyordu. Karısının da olaylarda bir yeri vardı. Arzularına düşkün, israfa eğilimli olan bu kadın eşi ile birlikte şahsi ihtirasları peşinde koşuyordu.

Romanın bu cildinde Doktor'un saray içerisinde etkin olma mücadelesi anlatırken onun çevresi ile olan rekabetine şahitlik etmekteyiz. Kendisi hırsla peşinde koştuğu hedeflere ulaşırken, rakiplerini nasıl hezimete uğratacağına dair planlar peşinde idi. Daha sonra oğlu Amerika'ya okumak için gitti. Mezun olunca Amerikan şirketleri ile ortaklıklar kurma konusunda Sultan Hazal'a danışmanlık hizmeti vermeye başladı. Buradan itibaren Moran Devleti'nin Amerikalı silah şirketleri ile yapacağı uzun vadeli anlaşmalara girilmektedir.

Sultan daha sonra Doktor Suphi'nin kızına talip olup evlenir. Düğünde ülkede büyük şenlikler düzenlenir ancak bu şenlikler esnasında korkunç israflar göze batar. Ülke artık sultan ve başdanışmanı Suphi gibi kimselerin zevk ve hevesleri yolunda ülke gelirleri ziyan edilir.

Ülke bu durumda iken Doktor Suphi'nin kızı ile evlenen Sultan balayı için Almanya'ya gider. Bu esnada uzun zamandan beri gizli bir şekilde şartları hazırlamaya çalışan kardeşi Fener, ülkede darbe yapar ve romanın bu cildi bu darbenin şaşkınlığı ile sona erer.

Üçüncü cilt olan *Tekasumu'l-leyl-i ve'n-nehâr* ise, bu ciltte krallığın kuruluş yılları ele alınmıştır. Sultan Hureybit'in devletini kurarken diğer kabilelerle yaptığı savaşlar ve galibiyetleri ele alınmıştır. Hureybit, hakimiyetini Arap yarımadasının her tarafına yaymıştı. Kendisi bu hakimiyeti sadece savaş yoluyla değil, diğer kabilelerin ileri gelenleri ile yaptığı evlilikler ve sıcak ilişkilerle temin etmişti. Başarılı bir siyaset izleyerek hızlı bir şekilde Arap yarımadasında nüfuzunu genişletiyordu. Bu ciltte öne çıkan Hureybit'in, Britanya Krallığı'nın müsteşarı olan Mr. Hamilton ile kurduğu ilişkiler yoğun olarak ele alınmıştır. Hureybit, oğulları Fener, Hazal ve Faysal'ı dikkatli bir şekilde yetiştirmeye önem veriyordu. Örneğin; Fener'i daha iyi yetiştirmek için İngiltere'ye göndermişti. Aslında veliahtlığa uygun olarak gördüğü Fener'i özel olarak yetiştirmesine rağmen sultanlık kendisinden sonra diğer oğlu olan Hazal'a kalmıştır. Hazal babasının vefatından sonra tahta geçmiştir. Bu cilt devletin ilk kuruluş yıllarını ve

ülkenin yabancı bir devlet olan İngiltere ile olan sıkı ilişkilerini ve Hureybit'in otoritesini kurma ve sağlamlaştırma adına ortaya koyduğu başarılarını konu edinmiştir.

Dördüncü cilt olan “*Münbet*” ise, romanın ikinci cildinde Sultan Hazal'ın Doktor Suphi'nin kızı Selma ile balayını geçirmek için Almanya'ya gittiği sırada kardeşi Fener tarafından yapılan darbe ile yönetimden uzaklaştırılmış olması işlenmişti. Bu ciltte ise devrik kral Hazal'ın Almanya'da eşi Selma, dünürü Doktor Suphi ve eşi ve diğer saray görevlileri aralarında yaşanan olayları ele alınmaktadır. Balayını geçirmek için kiraladıkları konağın sahibi ve civarda yaşayan komşular burada kalanlardan rahatsızlık duymuşlardı. Konak sahibiyeye kirayı artırmalarını ya da konağı terk etmelerini talep etmişti. Bu Sultan'ın onurunu inciten ilk gelişme idi. Diğer taraftan yönetimi devralan Fener'in kardeşine susması karşılığında Almanya'daki ihtiyaçlarını karşılama sözü vermesi ve bunu kendisine Almanya'da bulunan Moran Büyükelçisi ile kendisine iletmesi yine onur kırıcı bir davranış olmuştu. Hazal ve başdanışmanı Doktor Suphi olarak bütün beraberinde bulunanlarda tam bir buhran hâkim olmuştu. Balayını bitirince tekrar ülkelerine ihtişamlı bir şekilde dönmek varken bu yaşadıkları tam bir travmayı temsil ediyordu. Bütün bu yaşanan olumsuz gelişmelerden Hazal başdanışmanı Suphi'yi sorumlu tutmaya başlamıştı. Ona göre yaptığı en büyük hata, yanlış kişileri yanına yaklaştırması idi. Bunların başında Suphi bulunmakta idi.

Bu arada Fener, eşi Selma'yı boşar; Doktor Suphi, kızı ile birlikte Almanya'yı terk edip İsviçre'ye taşınır. Eşi ise, bir süre önce Amerika'daki oğlu Gazvân'ın yanına gitmişti. Bir süre sonra Doktor Suphi, her ne kadar eşinin geri dönmesini istese de eşi dönmez. Oğlundan ve eşinden vefasızca davranışlar gördüğünü düşünen Suphi bütün bu yaşadıklarından daha vahim olarak kızını kaybeder. Bu cildin sonunda Hazal ölür ve cenazesi ülkesine götürülür. Bu cilt diğer ciltlerden içerik ve olay örgüsü bakımından epey farklıdır. Burada adeta Münif, Sultan Hazal ve Doktor Suphi'den intikam almaktadır. Onların Moran'da yaptıkları yanlışlıklar, ülkelerinde uyguladıkları politikalar, yabancı güçlere bu denli sırtlarını dayamaları bu ciltte kelimenin tam anlamı ile cezalandırılmaktadır.

Tüm ciltlerin özetinden sonra anlaşılan, petrol ülkenin kuruluşunda etkili olduğu gibi, yabancıların ülkenin sadece siyasetinden değil sosyal yapısında da etkili olmuştur. Münif'e göre Araplar için en büyük üç sorundan birisi olan petrol, yerinde

değerlendirilememiş ve Arap toplumu açısından olumsuz sonuçlar getirmiştir. Petrol ile gelen ani servet, Arap toplumunun binlerce yıl içerisinde oluşan milli değerlerin yıpranmasına neden olmuştur. Tüm bu olumsuzlukların aslı nedeni petrolün kendisi değil, kötü yönetilmesidir. Yurt dışından gelen sermayedarlar ve işçiler ülkenin sosyal ahenginin bozulmasına neden olmuştur.¹¹³

Münif'in, petrolün körfez ülkelerinde yaşayan Arap insanı için sosyal ve kültürel bir krize neden olduğu görüşüne bazı eleştiriler yapılmıştır. Örneğin, bu romanın başlığının *Mudunu'l-milh* olarak konulmuş olmasına Hamdi es-Sakkût dikkat çekmektedir. Ona göre bu başlıkla, petrol gelirleri ile kurulan bu şehirler tuzun eriyip kaybolması gibi yok olup gideceği ima edilmektedir. Halbuki es-Sakkût'a göre, endüstriyel ve zirai gelişmeler ve büyük miktarda maden zenginliklerinin keşfedilmesinden sonra petrolün istismar edilmesinin, tamamen olumsuzluk olarak takdim edilmesi doğru değildir. Eğitim atılımları, birçok üniversitenin ve araştırma enstitülerinin kurulması, petrol ile gelen servetle yapılabilmektedir. Bu açıdan romanda petrolün sadece olumsuz taraflarının ele alınması, yazarın tarafsızlığına uygun düşmemektedir. Hamdi es-Sakkût şöyle devam eder:

“Biz, yazarı bu romanda etrafındaki hayata bakış açısını –ister olumlu ister olumsuz olsun- doğru bir şekilde yansıtan başarılı bir sanatçı olarak kabul edemeyiz.”¹¹⁴

Münif, hayata bakış açısının sosyalist ve anti-emperyalist olduğunu sıklıkla dile getirmiş bir yazardır. Onun gözünde öncelikli olarak dikkate değer olan, sömürgeci ülkelerin Arap halklarını sömürmüş olmasıdır ve bunu yaparken de ulusal güçlerle bir işbirliği içerisinde olmalarıdır.

Dolayısıyla bir edebi eser değerlendirilirken, yazarının amacı ve estetik anlayışı çerçevesinde meseleye yaklaşılması daha doğru olacaktır. Abdurrahman Münif, toplumcu gerçekçi bir roman yazarı olarak, bölgedeki Arap liderlerinin o toprakların milli serveti olan petrolü emperyalist güçlere peşkeş çektiğine odaklanmaktadır. Marksist diyalektiğin çatışmacı kuramına göre burada ezilen bir sınıf ve bu sınıfı ezen bir ideoloji söz konusudur. *Mudunu'l-milh* romanında Münif'in asıl amacının bu çatışmayı gözler önüne sermek ve petrol ile Arapların ne tür olumsuzluklarla karşı

¹¹³ Bilgen, a.g.e., s. 37.

¹¹⁴ Sakkût, a.g.e., s. 109.

karşıta kaldığına dikkatleri çekmektir. Kanaatimize göre Münif amacında başarılı olmuştur.

2.4.2. Basın

Araştırmanın birinci bölümünde Dünya Savaşlarından sonra yeniden şekillenen Ortadoğu’da otoriter rejimlerin kurulduğuna ve bu rejimlerde yöneten elit bir kesim ile yönetilen halk arasında büyük ayrımların olduğundan söz edilmişti. Bu yeni kurulan ülkelerin yönetim biçimleri krallık, cumhuriyet, sultanlık gibi farklı olsa da büyük oranda ortaklık arz eden bir durum vardı ki bu da, yönetilen kesim üzerinde değişik şekillerde baskıların uygulanmasıydı. Rejimler, resmi ideolojilerini özellikle medya aracılığı ile halka aşılamaaya çalışıyorlardı.

Medya bu ülkelerde gerçek habere ulaşmak amacından ziyade yöneticileri halka sevdirmek ve zihinlerde rejimin bekasını daha derin hale getirmeye yönelikti. Münif, bu duruma ışık tutmak istemiştir.

Suudi Arabistan’ın kuruluş yıllarının panoramasının verildiği *Mudun’l-Milh* adlı beş ciltlik romanın ikinci cildi olan “el-Uhdûd”da Sultan Harbî ölüp yerine babasının vasiyeti ile oğlu Hüz’al geçmiştir. Hüz’al, babasının doktoru olan Doktor Subhi’yi başdanışman olarak göreve almış ve diğer bir vilayet olan Harrân’dan onu ülkenin başkenti olan Moran’a getirtmiştir. Kısa zaman içerisinde Suphi, ülke yönetimine dair önemli bir mevkiye gelmiş, başarılı olduğunu ispatlamıştır. Ancak her şeye rağmen ülkede yeterli olmayan bir şey vardır. O da, sultana halk nezdinde sevgi ve halkın zihninde onun iyi biri olduğuna dair imaj uyandırmaktı. Bunu gazete ile yapma fikri Suphi’nin aklına gelmiş ve onu hayata geçirmiştir.

Bu dönemde Moran’da yeni türde gazeteler yayınlanması düşüncesine de karar verildi. Aylardır hazırlık yapan Mutî bir grup gazete editörü ve sanatçılarla anlaşmak için iki kez Kahire’ye üç kez de Beyrut’a gitti. İlk başlarda Doktor’un gözünde bunca beklemeye ve çabaya değmeyecek bir malzeme ile dönmüştü. Ancak günlük gazete “el-Bâdiye” ve bundan beş ay sonra da yayımlanmaya başlanan “el-Vâha” dergisinin her sayının hemen sonrasında etkisi görülünce Doktor’da şu kanaat pekişmişti: Medya silahının, öldüren, tahrip eden ve sonunda da zaferi gerçekleştiren gerçek silahlardan geri kalır bir önemi yok.

Doktor gazeteden birçok şey istiyordu. O, gazetenin rolünün, sadece meydana gelen olayları aktarmaktan ya da vakit geçirmekten daha ötesine gidiyor diye kabul ediyor; basının rolünün tam ve sürekli yenilenen bir şekilde olmasını istiyordu. Bu rol, insanın düşüncesinin, duygularının ve bakışlarının tekrardan oluşturulması idi. Öyle ki insanlar, bu bakışın dışında bir açı ile düşünemeyecek ve davranışta bulunamayacaklar. Tam da dinlerin yaptığı gibi!

“Bir tür hayret ve sorgulama ile başını sallar ve kendi kendine hitap ederek şöyle der : “Dinler, -hangi din olursa olsun semavi ya da değil- mensuplarına basmakalıp bir yapı kazandıran bir güce ve etkiye sahip. Öyle ki sanki onların tamamı bir adamın zürriyetinden gelme: Ahlakları, düşünceleri, davranış şekilleri, bakışları... Tek kelime ile her şeyi.”

Doktor, çingeneler hakkında okuduğu bir kitabı hatırlar:

“Bir kavim ki adetleri, düşünceleri, hatta özelliklerini hiçbir öğretmen onlara öğretmeksizin, hiç kimse onlara söylemeksizin almışlar. Bu, bunların yaşadığı psikolojik atmosferin sonucu meydana gelen bir durum. Böylece kendinden öncekilerin özellikleri ve düşünceleri onların bünyelerine işledi ve onlardan bir parça haline geldi. İşte bu şekilde çoğunlukla da bilinçsiz bir şekilde nesilden nesile geçiyor, bir nesil diğerinden alıyor. O derece ki birinci dede ve son torun sanki aynı yolu tutmuşlar ve aynı öğretmenden öğrenmişler.”

Kendine böyle dedi. Sonra düşüncelerine devam etti:

“Basından istenen her aklın hatta sultanın aklının bile yeniden yapılandırılması.”¹¹⁵

Bu bağlamda Doktor, Moran'ın dış dünya ile bağlantılı olduğunu, halkın dışarıda olup bitenlerden haberdar olduğunu düşündü. Dünyada ülkeler kurulmakta, yıkılmakta hatta bir kısmı idam edilmekte idi. Sultan bu gelişmelerden korku duyuyordu.

“Biz bu araçları tamamlayıncaya kadar kesinlikle aşılama yapmalıyız. Çünkü aşı, hastalıktan önce yapılır. Bölgeyi ve dünyayı saran salgına karşı bağışıklık kazandırmak amacımız olmalıdır. Özellikle de bölgede fitne tohumlarının ekildiği, insanların açlık ve baskı altında neler yapabileceğinin açık olduğu böyle bir dönemin gölgesinde... Bir nevi hüznle kendine şöyle dedi. “Fakirlik hayallerle birleştiği zaman devrim” meydana getirir. Eğer insanları yazdıklarımızı okumaya boyun eğdirebilirsek, başkalarının

¹¹⁵ Münif, *Uhdûd*, 11.B., Beyrut el-Müessetu'l-Arabiyye li's-sekâfeti ve'n-neşr, 2005, s. 232.

yazdıklarını okumalarını engelleyebilirsek ve her şeyi kontrol edip gedikleri nasıl kapatacağımızı bilirsek savaşın yarısını kazanmış olacağız.”

Kendisi, Mutî ve¹¹⁶ daha sonra da Hammâd¹¹⁷ ile aralarında sağlanan tam bir uzlaşma ile şu karara varıldı: “Oyuna kurallarına göre başlamalıyız. Bir gazete ortaya çıkarmak ve gazeteciler kazanmak zorundayız. Mutî, bazıları alanında üne sahip olan bir grup profesyonel gazeteci seçti. Onlara çok miktarda para ödemesi yapıldı. Büyük maaşlar bağlandı. “Sonunda kazanan nasıl olsa biziz” anlayışı ile bu gazetecilere hak ettiklerinden çok daha fazla ikamet ve yolculuk imtiyazları gibi ayrıcalıklar veriliyordu.”¹¹⁸

Mudunu'l-milh'in son cildi olan Bâdiyetu'z-Zulumat'ta da yine aynı konu işlenmektedir. Burada da Sultan Hureybit'in oğlu Fener ile basıma girecek yeni bir gazete hakkında Sultanın en yakın adamlarından olan Yûnus Şâhîn, tüm krallıkta hakim olması gereken bir düşünceni, n gazete ile yayılması gerektiğini söylemektedir.¹¹⁹

Yukarıdaki paragraflarda Münîf, otoriter bir rejimin basını hangi maksatlarla kullanmak istediği mesajını vermektedir. Dünya savaşları sonrası Ortadoğu'da henüz yeni kurulan Arap ülkelerinde basın faaliyetlerinin rejimlerin kontrolünde hâkim ideolojinin propaganda aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; Suriye'de Baas rejimi, medyayı rejimin Suriye'de politik, sosyal ve kültürel ajandasına propaganda aracı olarak görmüştür.

Irak'ta ise yine Baas rejimi medyayı, sosyo-ekonomik gelişim hedeflerini Irak halkına ulaştırmak amacı ile kullanmıştır. Irak Baas Partisi ulusal kültürü, parti ideolojisine uygun olarak yeniden şekillendirmeye karar vermiş, medyanın asıl görevinin de bu konuda bilinçlendirme gerekliliğine vurgu yapmıştır. 1972 yılında Irak Telekomünikasyon Bürosu, medyayı en önemli araç olarak belirlemiştir.¹²⁰

Suudi Arabistan'da da aynı şekilde Medya benzer amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Bu ülkelerde medya rejim tarafından yoğun bir şekilde sansüre tabi tutulmaktadır. Birçok politik konunun açık bir şekilde eleştirilmesi yasaktır. Arap

¹¹⁶ Bu karakter, romanda başdanişman Suphi'nin yardımcısıdır.

¹¹⁷ Hammâd, romanda ülkenin İstihbarat Teşkilatı başkanıdır.

¹¹⁸ Münîf, *Uhdûd*, s. 234.

¹¹⁹ Münîf, *Badiyetu'z-zulümât*, s. 17.

¹²⁰ Lieutenant Colonel Ahmed Mady, “Roles and Effects of Media in the Middle East and the United States”, School of Advanced Military Studies, Kansas, Academic Year, 04-05, s. 18.

Medyası hala da kurumsallaşmaktan ve demokratik sistemler tarafından korunabilmekten çok uzaktır.¹²¹

Medyanın Ortadoğu’da otoriter rejimler tarafından siyasi amaçlarla kurulduğu ve bu çerçevede kontrol altında tutulduğu anlaşılmaktadır. Ancak Münif’e göre bu denetim sadece ulusal irade ile alakalı da değildir. Medya üzerinde yurt dışı baskılar da bulunmakta idi. Mesela; “Semir Kayser” Doktor Suphi’nin yardımcısı Mutî’nin Kahire’de anlaştığı usta gazetecilerden biridir. O da Moran’a diğer gazetecilerle beraber gelmiş, “el-Bâdiye” gazetesinde çalışmaya başlamıştır. Ancak ne var ki gazetenin yayına girmesinin akabinde birkaç ay içerisinde Amerikan Büyükelçiliği’nden saraya nota verilmişti. Bu nota, gazeteci Semir’in gazetede farklı tarihlerde yazmış olduğu üç makaleye işaret ediyordu. İki tanesi açık Semir ismi ile bir tanesi de ismin baş harfleri ile yazılmıştı. Kırmızı çizgilerle yazarın yazmış olduğu tehlikeli kabul edilen bazı yazılarına işaret ediliyordu. Büyükelçilik bununla da yetinmemiş yazar Semir’in Mısır hapishanelerinin birinde birkaç yıl tutuklu kaldığına vurgu yapıyordu.

Bu bilgiler ve değerlendirmeler, kaygı vermiş, korku uyandırmıştı. Sadece bu şahsın yurt dışına çıkarılması belki yeterli olacaktı ama problem bu şahsın saraya en yakın şahsiyetler tarafından getirilmiş olmasıydı. Bu yüzden onu sınır dışı etmek yerine kendisi ile görüşüp daha dikkatli yazılar yazmasını istediler. Aralarında geçen diyaloga göre Semir, sol eğilimli bir yazardı. Kendisi ile konuyu görüştüler. Semir üslubundaki değişikliği kabul etmiş ve Amerikan Büyükelçiliğini memnun edecek tarzda yazılar yazmaya başlamıştı. Gazetenin genel yayın ilkesini Münif, “saray etrafında olumlu kamuoyu oluşturmak, ılımlı düşünceleri pekiştirmek, dini ve ahlaki değerleri sıkıca bağlılık” olarak özetliyordu.¹²²

Bu arada Münif, gazetenin özelliklerinden biri olarak bol resimli olması tercihine dikkat çekmektedir. Gazete uzun analizlere dalmamalıydı. Çünkü Moran’da okuma yazma oranı çok düşüktü. Bir sonuca götürmeyen teorik konuşmalara ayıracak vakitleri yoktu. Bu yüzden okuyucuların dikkatini çekecek, onları eğlendirecek sıra dışı resimler yer almalıydı. Bu başarının tek ölçütüydü.

¹²¹ Kai Hafez, *The Role of Media in the Arab World’s Transformation Process*, s. 326. https://www.uni-erfurt.de/fileadmin/userdocs/phillfak/kommunikationswissenschaft/files_publicationen/hafez/inhalt899_bound_hafez.pdf

¹²² Münif, *Uhdûd*, s.270.

Karl Marks'ın “yanlış bilinç” kavramı bağlamında bakıldığında Münif'in anlatının bu kısmında popüler kültür olgusuna vurgu yaptığı görülür.

“Marks ve onun önemli takipçilerinden olan Louis Althusser (1918-1990)' e göre ideoloji, bir toplumda egemen bir sınıf tarafından oluşturulmuş ve en sıradan ve olağan kurumlara ve toplumsal ilişkilere nüfuz eden toplumsal bir yapıdır. Bu ideoloji, şiddet ya da zora başvurulmadan halk tarafından benimsenmeli ve zihinler üzerinde bir hegemonya kurmalıdır. Medya, aile, okul, ordu, vs. tüm bunlar, bireyleri egemen iktidara baskıdan çok rıza ile bağlayan hegemonik aygıtlardır.”¹²³

Harran'da yaşayan bireyler, kurulacak olan bu gazete ile ülkede oturtulmak istenen ideolojiyi sevecek, benimseyecek ve iktidara sadece baskı ile değil kendi rızalarıyla bağlanacaklardı.

Marksist yaklaşıma paralel olarak Münif, medyanın “sistemi istikrara kavuşturma” adına geniş halk kitleleri üzerindeki etkisinden yararlanıldığına dikkat çekmektedir. Gazetecilik açısından durum böyle olduğu gibi o zamanlar yeni kullanılmaya başlanılan radyo hakkında da Münif'in görüşü benzerlik arz etmektedir. Moran'dan önce Amerikan Petrol Şirketlerinin petrol arama faaliyetlerine başladığı şehir olan Harrân Emiri'ne yurt dışından radyo hediye getirilmişti. İlk defa radyoyu gören, sesini duyan kimselerin halini betimleyen Münif'in hedefinde radyonun “bireyleri egemen iktidara baskıdan çok rıza ile bağlayan hegemonik aygıt” olması vardı. Emir ve yanındakiler kısa zaman içerisinde radyoyu kullanmayı öğrenmişlerdi. Radyoyu ilk defa Harrân'a getiren “Hasan Rıdâ” onun hakkında bilgi verirken şöyle diyordu:

“Diğer ülkeler radyoya çok önem veriyor ve onun için çok paralar harcıyorlar. Yüze tutulan ayna gibi o. Ülkelerin gücünü ve önemini gösteriyor. Bununla dünyada ne olup bittiğini, haberleri anlıyorlar. Haberler bittiğinde eğlence başlıyor.”¹²⁴

Burada daha henüz kurulma aşamasında olan bir devletin halkın eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarından önce eğlence türü unsurlara daha öncelik vermesi konusuna değinilmektedir.

¹²³ M. Bilal Arık, “Popüler Kültüre Temel Yaklaşımlar”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, s. 336. file:///D:/Downloads/12969-29228-1-SM.pdf.

¹²⁴ Münif, *Tih*, el-Müessetu'l-Arabiyye li's-sekâfeti ve'n-beşr, 11.B., Beyrut 2005, s. 423.

2.4.3. İngiltere- Suûdî Siyasi İlişkileri

Münif, anti-emperyalist bir sosyalisttir. Buna çalışmanın ilk kısımlarında değinildi. Bu sömürge karşıtı tutumu, romanlarında yoğun bir biçimde işlenmiştir. Ona göre Arap vatanına ait olan yeraltı zenginlikleri -örneğin petrol- otoriter rejimler tarafından başta Amerika ve İngiltere olmak üzere batılı ülkelere peşkeş çekilmekteydi. Bunun başlıca sebebi, halkıyla barışık olmayan bu yönetimlerin kendi güvenliğini, istikrarını sağlayabilmek için yabancı güçlerin desteğini almak zorunda olmalarıydı. O ülkelerin ekonomik ve askeri gücünden korkuyorlardı.¹²⁵ *Mudunu'l-milh* romanında Sultan Harbî onlardan korkuyor ve çatışmaktan kaçınıyordu. Zira güçlü olduklarını biliyordu.¹²⁶

Bu yüzden Sultan, oğluna onlarla sürekli bir işbirliği içerisinde olması gerektiğini nasihat ediyordu.

“Namazda kıbleye karşı dönmeden namazın doğru olmayacağı gibi, bizim de onlarla istişare etmeden adım atmamız gerekir. Çünkü İngilizler oğlum, onlara güç yetmez. En iyisi onlarla dost olmaktır.”¹²⁷

Bu esaslar üzerine Sultan, ülke yönetimine koyuldu. Her adımda onları takip ediyor, İngilizlerin kendisinden razı olup olmadığını soruşturuyordu. Bölgede onlardan başka dost edinmekten korkuyordu. Bu yüzden İngiltere'nin kendisinden istediği her şeyi yerine getirmeye özen gösteriyordu. İngiltere doğuda büyük ve aynı zamanda bu ülkenin de kendisi ile müttefik olmasını istiyordu. Bu amaç için İngilizler başlangıçta para ve silah yardımı yaptılar ve bunların kullanımı konusunda da şartlar ileri sürdüler.

Sultan bunları uygulamak zorundaydı. Bundan dolayı Sultan'ın komşu ülkelere İngiltere'nin onayı olmadan savaş açması söz konusu değildi. Hatta bu konu Sultan'la

¹²⁵ Muhittin Ataman, “Suudi Arabistan Dış Politikasında Yeniden Yapılanma Çabası: Kral Abdullah Dönemi”, *Ortadoğu Analiz*, Temmuz-Ağustos'09 Cilt 1 - Sayı 7-8, s. 65, Suudi Arabistan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin Osmanlı'ya karşı kullandığı iki Arap ailesi (Şerif Hüseyin ile Abdülaziz bin Suud aileleri) arasındaki rekabetin neticesinde Suud ailesi tarafından kurulmuştur. Jeo-stratejik, jeo-kültürel ve en önemlisi jeoekonomik özelliği dolayısıyla Suudi Arabistan, Ortadoğu ve hatta dünyanın en önemli devletlerinden biridir. Arap dünyasının ve Ortadoğu'nun en uzun ömürlü ve en istikrarlı krallık yönetimi altındaki Suudi Arabistan, uzun süre petrol üretimine ve Batı'ya bağımlı bir siyaset izlemiştir. Suud hanedanının ülkesel istikrarı sağlamasından sonra İngiltere ile yakın ilişkiler kurmuştur.

¹²⁶ Deyme Mahmûd el- Vekkâf, *Sûratu'l-Emrikiyyîn ve'l-Ûrubbiyyîn fi rivâyâti Abdirahmân Munîf*, Baas Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri İlişkiler Fakültesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, s. 76.

¹²⁷ Deyme Mahmûd el- Vekkâf, *Sûratu'l-Emrikiyyîn ve'l-Ûrubbiyyîn fi rivâyâti Abdirahmân Munîf*, s. 76.

kendisine hasım olan diğer bölge ülkeleri ile arasında sorunlara sebep olsa bile. Bu konular birinci derecede İngiltere'nin umurunda değildi. Çünkü onların bölgede ayrıca müttefikleri bulunmaktaydı.

Sultan her ne kadar İngilizlerin bu tutumundan rahatsız olsa da elinden bir şey gelmiyordu. Zira İngilizler, kuzey, doğu ve şimdi de batıda da bulunuyorlar. Verenler onlar, vermeyi durdurmaya muktedir olanlar da onlar. Ülkeleri ve kralları değiştirebiliyorlardı.¹²⁸

2.4.5. Kapitalizm Ve Tüketim Kültürü

Abdurrahman Münif, yaşadığı dönemde Arapların tüketime yönelmesini, tüketici bir toplum halini almasını yanlış ve bunu önemli bir sorun olarak gördüğünü ifade etmiştir.¹²⁹ Bu, sosyalist bir anlayışa sahip birinden beklenen bir durumdur. Zira Marks'ın çatışmacı kuramına göre toplumda egemen sınıf olan burjuva, daha çok üretip daha çok satabilmek için daha fazla tüketime ihtiyaç duyacaktır. Toplumunu oluşturan fertler daha çok tüketmeye istekli hale getirilir. Bir kültür halini alan “tüketim” o toplumun fertlerini onlar farkında bile olmadan alışveriş yapmaya zorlar. Böyle bir kültür içerisinde ihtiyaçlar sınırsız olacak ve “tutumlu olmak”, “tasarruf etmek” gibi kavramlar yerini “daha fazla tüketmek”e bırakacaktır. Böyle bir toplumda refah ancak daha fazla tüketmekle mümkün olacaktır. “Moda” başlığı altında hayatın her alanında her gün yeni bir şeyler çıkacak ve bireyler bunları elde etme hırsı ile harcama yapacaktır.¹³⁰ Marks'a göre yeni ihtiyaçlar etkin piyasa talebinin sağlanması ve kapitalistler için daha fazla kârın gerçekleştirilebilmesi için gerekli görülen kaynağın bir ögesidir.¹³¹

Böylesi bir toplumda tüketim kültürünün bir bakıma toplumun değerlerini yozlaştırdığını ve toplumun karşı karşıya olduğu gerçek konuların ve sorunların ciddiye alınmasına engel olduğunu söylemek yerinde olacaktır.¹³²

¹²⁸ el- Vekkâf, *Sûratu'l-Emrîkiyyîn ve'l-Ûrubbiyyîn fi rivâyâti Abdirahmân Munîf*, s. 77.

¹²⁹ Kaşma'î, a.g.e., s.34.

¹³⁰ Yılmaz R. Ayhan, “Tüketim Kültüründeki İki Sunum Biçimi: Reklam ve Moda”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, s. 8, İstanbul, 1998, s. 291.

¹³¹ Cengiz Yanıklar, “Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2010, Cilt 34, Sayı 1, s. 27.

¹³² Ceyda Ilgaz, “Tüketim Toplum ve Küresel Kültür”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, s. 330. file:///D:/Downloads/18478-40547-1-SM.pdf (18.09.2014).

Bu önemli nokta Münif'in romanlarında üzerine eğildiği bir konudur. Tüketime alışmış bir Arap toplumu kendi varlığını, kültürünü, kimliğini çevreleyen birçok tehdidi göremeyecek, üzerinde oynanan oyunların farkına varamayacaktır. Çatışmacı kuramın bakış açısı ile Ortadoğu'ya bakan Münif bu olguyu romanlarında işlemiştir.¹³³

Doktor Suphi Harran'dan geri dönerken beraberinde Muhammed Eid, Said el-Usta ve Hüsnü Gerger adında üç tüccarı getirmiştir. Bunlar; Moran'da uluslararası ithalat ve ihracat şirketi diğeri ise, yapı malzemeleri şirketi kurmuşlardı.

Şirketlerini kurduktan sonra pazarlama sorunu ile karşı karşıya gelmişlerdi. Ortaklardan biri şu sözlerle şirketin öncelikli olarak neye önem vermesi gerektiğine vurgu yapıyordu:

“Ben tüm dünyayı gezdim. İnsanların nasıl meşgul olduklarını ve nasıl davrandıklarını gözlemledim. Bütün mesele; Zeka, imaj ve reklam. Zeka insanın gözünü süte açtırıyor. Ne zaman satın alacağını ve ne zaman satacağını bilirsin. Bu bir Allah vergisidir. İmaj ise; her insan dış görünüşten etkilenir ve onun büyüüne kapılır. Reklam ise, o silahların en önemlisi ve en güçlüsüdür. Şirketin durmadan, duraklamadan adının geçmesi lazım. İnsanların onu hatırlaması gerekir. Rüyalarında ve uykularında bile...”¹³⁴

Burada şirket ortaklarının işe nereden başlanması gerektiği konusunda Münif'in dikkat çekmek istediği konu reklamdır. Reklamın, kapitalist tüketim kültüründe nasıl bir karşılığı olduğuna şöyle değinilmiştir:

“Tüketim idealist bir uygulama olduğu için, ihtiyaçların sona erdirilmesi ve doyuma ulaştırılması mümkün değildir. Diğer bir deyişle, tüketim kapitalizminde, birey açısından tüketim malları için ihtiyaç duymaya devam etmek kaçınılmaz bir süreç halini almıştır...”

Görülüyor ki, tüketim kültürünün temel niteliklerini yansıtacak bir çerçevede, mallara yüklenen farklı değerler hem ihtiyaçları oluşturarak tüketiciyi yönlendirmekte hem de tüketim faaliyetinin idealist bir görünüm almasına katkıda bulunmaktadır.

¹³³ 1950'ler Suudi Arabistan açısından büyük bir değişimin başladığı yıllardır. Petrol gelirleri ile ülkedeki siyasal, ekonomik ve toplumsal hayatta değişim yaşanmış, kamu ve alt yapı hizmetlerinde artış, bedevi yaşam tarzından yerleşik şehir hayatına geçiş hızlanmış, bu geçiş petrolün çıkışı kadar hızlı gerçekleştiği için bölge halkının sosyal yaşamında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Emrah Utku Gökçe, *Suudi Arabistan'da Arap Baharı'nı Engelleyen Dinamikler ve Suudi Arabistan'ın Geleceği*, s. 8, https://www.academia.edu/8904279/SUUDI_ARABISTAN_DA_ARAP_BAHARI_NI_ENGELLEYEN_DiNAMiKLER_ve_SUUDI_ARABISTAN_IN_GELECE%C4%9E%C4%B0 (19.09.2014)

¹³⁴ Münif, *el-Uhdûd*, s. 116.

Tüketim mallarına atfedilen bütün bu değerler, farklı ihtiyaçlara sahip olduğu varsayılan tüketiciyi daha fazla tüketim yapmaya yönlendirmede bir zemin hazırladığı gibi “ikna görevi”ni de üstlenmektedir. Tüketim toplumunda bu ikna görevinin yerine getirilmesinde rol oynayan en önemli araç, hiç şüphesiz ki reklamın kendisidir.”¹³⁵

Adı geçen iki şirketin kurulmasının üzerinden yaklaşık iki yıl geçmeden şirket ortaklarından olan Said yeni ortaklarla iki yeni şirket daha kurdu. Biri, halı ve mobilya ithalat şirketi, diğeri ise, ev araçları şirketi. Şirket ortaklarından olan Râtib, bu tür ürünlere Moranlıların ilgi göstermeyeceğini düşünüyordu. Zira Moran Marsilya ya da Beyrut değildi. Burada insanlar bu tür lüks şeylere henüz alışkın değillerdi.¹³⁶

“Bu tür lüks şeylere alışkın olmamak” ifadesi ile Münif’in neyi kastettiği anlaşılmaktadır. Alışkın olmadıkları hayat tarzı onların satış yapmalarına engel olacaktır. Anlaşılan, şirket Moranlıları Beyrut ya da Marsilya’daki gibi bir yaşam tarzına alıştırmayı hedefleyecektir. Buradan kültürel değişimin ayak izlerini ve asıl sebebini hissettirmek istemektedir Münif.¹³⁷

Konu ile ilgili olarak roman karakterlerinden biri olan Said şöyle demektedir:

“Mademki kahve, çay; pirinç, şeker gibi gıda maddelerini satıyoruz. Bütün bunlar yemek için, eğlenmek için değil. İnsanlar onu yemek zorunda. Bu yüzden bizim onlara aletler satmamız gerekiyor.”

Said, sattıkları şeylerin temel ihtiyaçlar olduğunu, bunları insanların tüketmesinin zorunlu olduğunu söylüyor. Kapitalist yaklaşıma göre zorunlu olan ihtiyaçlar üzerinden daha fazla tüketim olmayacaktır. Netice itibarıyla daha fazla üretim ve satış ta olmayacak. O halde vatandaşı zorunlu ihtiyaçların dışında başka şeylere

¹³⁵ Yanıklar, “Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma”, s.31.

¹³⁶ Münif, *Uhdûd*, s. 120.

¹³⁷ Türk romanında toplumsal gerçekçi romanın ilk örneklerini veren Sadri Ertem’in “Çıkrıklar Durunca” romanında Anadolu’da yaşanan değişimlere dikkat çekilmektedir. XIX. yüzyılda yabancı sermaye Anadolu’ya nüfuz etmiş, yabancı ürünlerin bol miktarda girebilmesi için moda fikri yayılmaya başlamış, tüccar sınıfı yabancı sermayeye ve emperyalizme önyak olmuştur. Mudunu’l- Milh romanında olduğu gibi bu romanda da bir Anadolu köyü olan Adaköy’e yabancılar gelir ve orada keçi çiftliği açarlar. Sadri Ertem’in bu romanında onun öne çıkan antiemperyalist duruşunun Münif’in hemen tüm romanlarında benzer hassasiyetlerle kendini hissettirdiği görülmektedir. Mustafa Parlak, “Sadri Ertem’in “Çıkrıklar Durunca” Romanının Tahlili”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7, Yıl: 1996, s. 370.

yönlendirmek gerekecektir. “Bizim onlara aletler satmamız” ifadesinden asıl amacın daha maliyetli şeyler satarak daha fazla para kazanmak olduğu anlaşılıyor.

“Bir şeyin ihtiyaç olup olmadığı, yani insanın bir yaşam biçimine katılarak insani niteliğini geliştirme amacına hizmet edip etmediği, herhangi kişisel bir inançtan, arzudan ya da tercihten bağımsız nesnel bir konudur. O nedenle böyle bir görüş sağlık, eğitim ve barınma gibi ihtiyaçlar söz konusu olduğunda kesinlikle geçerlidir. Ancak kapitalizm yalnızca temel ya da gerçek ihtiyaçların karşılanmasına yönelik tüketim mallarını değil, oldukça farklı türdeki ihtiyaçların giderilmesine yönelik malları da sunmaktadır. Esasen, tarihsel bir açıdan düşünüldüğünde giderek artan üretkenliğin belirgin bir sonucu olarak “arzular” ”isteklere”, istekler de “ihtiyaç” lara dönüşmüş ve mallar farklı kullanımlara sahip hale gelmiştir. Benzer bir şekilde lüks kabul edilen mallar gerekli mallara, gerekli oldukları düşünülen mallarda standart ihtiyaçlara dönüşmüştür.”¹³⁸

Münif, *Mudunu'l-milh* romanında, kapitalist bir sistemin adım adım bir Arap ülkesinde nasıl yerleştiğini, kök saldıgını gösterdikten sonra şöyle bir özetleme yoluna gider:

“Dediler ki: Zenginler daha da zengin, fakirler daha da fakir bir hale geldiler. İşler birbirine karıştı. Ölçütler bozuldu. Kimse doğrunun ne olduğunu yanlışın ne olduğunu bilmiyor. Kimse ne yapması gerektiğini neyden kaçınması gerektiğini de bilmiyor.”¹³⁹

2.4.6. Ulusal Tarih Yazımı

Bir ülkede hakim olan ideoloji kendi hizmetinde kullanacağı bir tarih yazdırır. Bu açıdan tarih bir bilim olmaktan çok o ulusun asli öğelerinden biri haline gelir. Bu türden tarih tasarımı ile rejim sağlam temeller üzerine oturtulmuş olur.¹⁴⁰

Sadece devletlerin değil, her siyasi yapının da meşruiyetini sağlamak için tarihsel bir alt yapıya ihtiyaç duyacaktır. Tarih bu yönüyle; halkı yönlendirmede, düşüncelerine hâkim olmakta kullanılmaktadır.¹⁴¹

¹³⁸ Yanıklar, “Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma”, s.26.

¹³⁹ Münif, *Bâdiyetü 'z-zulümât*, s. 563.

¹⁴⁰ Fuat Hacısalihoglu, “Azerbaycan’da Ulusal Tarih Yazımı”, *History Studies*, s. 175, http://www.historystudies.net/Makaleler/742875275_12-Fuat%20Hac%C4%B1salihoglu.pdf (20.09.2014).

¹⁴¹ Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih, Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu*, 1. B, İstanbul, Alfa Yayınları, 2003, s. 37.

Moran Sultanı'nın başdanışmanı olan Doktor Suphi, bu türden bir ulusal tarih yazımının ülke geleceği için gerekli olduğuna inanıyordu. Kendisini evinde ziyarete gelen Sultan'a bu konuyu açmıştı.

“Büyük adamlar, efendim, gelecek nesillerin hafızalarında kalmalı. Onların isimleri gelecek nesillerin dillerinden düşmemeli. Bu geleceğe ait bir tarihin görevi değil, şimdiki tarihin bir görevi olmalı. Bu yüzden efendim, bana izin vermenizi rica ediyorum. Bana onay verirseniz bir önerim var. Hazretlerinin küçüklüğünden itibaren şimdiki zamana kadar biyografinizi yazmak isterim. Yazacağım bu kitabın adı da –Moran Kartalı- olacak”

Konu üzerinde uzun uzun ayrıntılara giren Suphi, bu konunun son derece önemli olduğunu, çalışmanın tüm aşamalarını kendisinin takip edeceğini, bu görevi en iyi şekilde yerine getirmeye yetkin birisini bildiğini söyledi. Sultan bu konuda kendisine söylenen sözlerin ciddiyetini denemek için sordu:

“Babam hakkında mı yoksa saltanatın tarihi hakkında mı yazsanız daha iyi olur acaba?”

Doktor Suphi:

“İki konuya değinilecek efendim. Başlangıç olarak merhum babanız ve saltanatın kuruluşu hakkında bazı bölümler tahsis edilecek. Daha sonra da Moran'ın tarihi ve coğrafyasına geçilecek. Efendim bu sadece bir tarih kitabı olmayacak. Bu aynı zamanda büyük bir şahsiyetin biyografisi de olacak. Zatinızın çocukluk, gençlik yıllarınıza ait fotoğraflar olacak. Bunun çok geniş bir alana yayılması gerekiyor efendim. Kişilere, kurumlara... Hatta diğer dillere de çevrilmesi gerekiyor.”¹⁴²

Tarih kitabının yazımı ile görevlendirilen Semir, bu işi yapmak için birkaç aya ihtiyacı vardı. Bu süre içerisinde kaynakları taraması ve Sultan ile görüşmeler yapması gerekiyordu. Ancak Münif burada Semir ile Doktor Suphi arasında yaşanan bir görüşmeye yer veriyor.

“Semir: Ne kadar kazanırım bu işten?”

Suphi: Sen de biliyorsun ki sultan hakkında kitap yazmak öyle başkaları hakkında yazmaya benzemez. Son derece gayretli olman, çok çaba sarf etmen gerekiyor. Hiçbir hata yapmamalısın. İstisnai bir şekilde konuyu ele alman gerekecek. Başka bir kitap olsa mesele basit..

Konuşmayı sonlandırmak için Doktor Suphi:

¹⁴² Münif, *Bâdiyetü 'z-zulümât*, 482.

- Sen korkma! Kitap tam düşündüğüm gibi çıktığı zaman, Sultan'ın da hoşuna gideceği tarzda olsa bunun mükâfatını sen sorma, düşünme artık. Paralar yağacak, benden ve Sultan Hazretlerinden. Ayrıca özel harcamalardan!"¹⁴³

Tarih yazma konusunun Münif'in gözündeki durumu böyle idi. Başdanışman Suphi, Sultan'ın halk nezdindeki itibarını güçlendirmek istiyordu. Zira kendi geleceği de bununla doğrudan ilişkili idi. Semir ise görüldüğü gibi –gerçek- bir tarihi yansıtmaktan çok bu konudaki başarısının getireceği maddi imkânlara odaklanmıştı. Münif, Semir'in bu tutumunu daha da netleştirmek isteyerek onun şu düşüncelerine yer verir:

“Semir, kendi kendine dedi. -Bu benim hayat boyu kazancımın teminatı olacak. Şimdi hayal bile edemeyeceğim bir geleceğin sınırsız ufukları bana açılacak. Bu yüzden oyunu ustalıklarla oynamalıyım.- Olası rakamları tasavvur etmeye başladı. On bin, yüz bin, beş yüz bin, milyon... gülerek dedi: Hangi milyon, cüneyh, frank, dolar? Parayı teslim aldıktan sonra neler yapabileceğini canlandırmaya başladı: Parayı bankayı koyar faiziyle geçinirim. Ya da bir projede değerlendiririm. Konuyu iyice araştırmam gerekiyor. İki ya da üç yıl içerisinde kazandığım paranın katlanması mümkün.”¹⁴⁴

Bu sözler ile Münif, bir takım çıkar sahiplerinin kendi menfaatlerini sağlama adına mevcut rejimlerle nasıl çıkar ilişkisi içine girdiğine işaret etmektedir. Bu paragraflarda aslı hedeflenen bu çıkar sahiplerinin gözünde ki “tarih” algısıdır. Zira Semir'in tarih yazmaktan tek anladığı şey kazanacağı “para” idi.

Burada Arap toplumunun bir bakıma manipüle edilerek, gerçek bilgiye ulaşmaması için nasıl bir çaba harcandığı görülür. Aslında Münif, halkın bilgi düzeyini de eleştirmektedir. Anlaşılan Moran halkı, kendi önlerine konulacak olan “saptırılmış” tarihten başka bir tarih bilgisine çok ihtiyaç hissetmemektedir.

Arap halklarını romanda, bilgi yetersizliği içerisinde tasvir etmek Münif'e mahsus değildir. Kendisi gibi toplumcu gerçekçi bir bakış açısına sahip olan Hâlim Berekât'ta da aynı yaklaşım görülmektedir. Hâlim Berekât, *Sitte Eyyâm* romanı ile Arap toplumunda mevcut olan çelişkileri açık ve net bir şekilde dile getirir. Arap toplumunun cehaletini, ilmî konulardaki düşüncesizliğini, toplumsal eşitliğin bulunmamasının

¹⁴³ Münif, *Bâdiyetü 'z-zulümât*, 486.

¹⁴⁴ Münif, *Bâdiyetü 'z-zulümât*, 486.

gölgesinde yaşanan yoksulluğu ve hiçbir şeyle ilgilenmeyerek avare avare gezen halkın bir kısmının tutum ve davranışlarını okuyucularının gözleri önüne serer.¹⁴⁵

2.4.7. Resmi Kutlamalar

Toplumun bir araya gelerek kutladığı dini ve milli özel günler, o toplumun inanç sistemi ya da geleneklerinden ortaya çıkmıştır. Bu özel günlerde toplumun milletleşme ve ve ulus devletini kurma süreci içerisinde önemli bir rolü vardır. Milli bayramlarda o ülkede hakim olan rejimin en temel nitelikleri, yapılan resmi törenler aracılığıyla topluma hatırlatılır ve rejimin kalplerde ve gönüllerde sevgisinin artırılmaya çalışılır.

146

Münif, milli bayramlarda, devletin desteklediği, düzenlediği festival ve etkinliklerde bu türden bir maksadın olduğunu ifade etmek istemiştir. Bu maksadı düşünenler ise yine yurt dışı mihraklardı. Mesela Moran Sultanı'nın Doktor Suphi'nin kızıyla evliliği münasebetiyle ülkede epey abartılı bir düğün gerçekleştirilmişti. Bütün ülke gereğinden fazla düğün ile meşgul edilmiş, şatafatlı bir gündeme sokulmuştu. Hâlbuki bütün bu yapılanlar ülke istihbarat teşkilatının başındaki isim Hammâd tarafından organize ediliyordu.

“Sultan’ın başkente geri dönmesi ve onun dönüşüne eşlik eden büyük kutlamalarla Moran, gerçek bir düğün yaşamaya başlamıştı. Sultan, Doktor Suphi ve ona eşlik eden herkes şaşkınlık içerisinde idi. Peki bu kutlamaların arkasında kim vardı? Ve nasıl? Evet, Hammâd bütün bu kutlamaların arkasındaki isim idi. Bunun sebebi ise, en son ulaşan Amerikalı grubun diğer tavsiyeleri kapsamındaki tavsiyelerinden biri idi. İnsanlara yoğun bir şekilde devletin varlığını özellikle de Sultanın varlığını hissettirmek. Ta ki herkesin kalbinde bir kanaat ve korku uyansın!”¹⁴⁷

Yeni kurulmaya başlayan bir Arap ülkesinde düğün, bayram, festival türü sosyal organizasyonlarda bile yabancı bir ülkenin nasıl etkin olduğuna, bir ülkenin kültürüne dahi nasıl müdahale edildiğini gözler önüne sermek istemektedir Münif, Amerika'nın bunu yaparken o ülkenin istihbarat birimi ile irtibata geçerek yapmış olduğunu dikkat çekmiştir.

¹⁴⁵ Emekli, Çağdaş Suriye Romancılığında Halim Berekât Ve Toplumcu Gerçekçi Romanlarının Çözümlemesi, s. 91.

¹⁴⁶ Hakan Uzun, “Milletin İradesi ile Oluşan Bir Bayram”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt:6, Sayı:24, Kış 2010, s. 109.

¹⁴⁷ Münif, *Bâdiyetu 'z-zulümât*, s.540.

2.4.8. Düşünce ve İfade Özgürlüğüne Karşı Baskıcı Tutumlar

Ortadoğu ülkelerinde “hükümet” ile “devlet” kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Hükümetler değişmez bir yapıya bürünerek otoriter bir hal almaktadırlar. Bu ülkelerdeki siyasi yönetimler geleneksel monarşiden askeri diktatörlüklere kadar geniş bir yelpazade şekillenmiştir.

Adı her ne kadar “cumhuriyet” de olsa bu ülkelerde yönetimin karakteristik özelliği bunların “otoriter” olması ve “kuvvetler ayrılığı” gibi bir ilkenin bulunmamasıdır. Bu durum bu ülke yönetimlerini elinde bulunduran siyasi elite sınırsız yetkiler vermiş, muhaliflerini bastırmak ve ezmek için her türlü baskıyı da meşrulaştırmıştır.

Bu tür rejimlerde çok partili bir görünüm olması ile beraber bu çoğulculuk sadece göstermelik olup, seçimleri sürekli aynı partinin açık ara kazanmasıyla güvenilirliğini kaybetmektedir.

Ortadoğu Arap Toplamları'ndaki yönetim biçimleri bu kıstaslar çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu toplumlarda otoriter rejimlerin hakim olduğunu söylemek mümkündür.

Suudi Arabistan, Katar, Ürdün ve Kuveyt'te monarşi, Birleşik Arap Emirlikleri'nde ise, herhangi bir temsili kurum bulunmamaktadır. Irak ve Mısır'da bir dönem monarşi ile yönetilmiştir.

Mısır, Yemen ve Irak birer cumhuriyettir. Lübnan ve Suriye ise kuruldukları andan itibaren cumhuriyet şeklinde örgütlenmiştir. Ancak bu cumhuriyetlerde, Batılı anlamda bir demokratik işleyişten söz etmek güçtür. Örneğin, Irak ve Suriye'deki Baas Partisi, askeri ve bürokratik-teknokratik unsurların hakim olduğu, “kişisel liderlikte” özdeşleşmiştir.¹⁴⁸

Kuvvetler ayrılığına dayanan demokraside, bireysel hakları güvence altına alan, karar alıcıları vatandaşların çıkarlarını kollayan politikalar oluşturmaya zorlayan ve devlet otoritesinin istismarını kısıtlayan sivil bir toplumdur.

¹⁴⁸ Demirhan Fahri Erdem, Çiğdem Erdem, a.g.e., s. 214-218.

Arap dünyasında sivil toplumun güçsüzlüğü, yukarıda değinildiği gibi otoriter, totaliter rejimlerin hakimiyeti, bir ölçüde yakın geçmişte diktatörlerin medyayı baskı altına alarak, entelektüel sorgulamayı suç sayarak, sanatsal etkinlikleri kısıtlayarak ya da engelleyerek ve siyasi partileri kapatarak muhalif sesleri bastırmasıyla ilişkilidir.¹⁴⁹

Entelektüel sorgulamanın suç sayıldığı Ortadoğu’da Arap yazarları rejimlerle açıktan mücadele etme yoluna alternatif olarak edebiyat üzerinden toplumsal eleştirilerde bulunmuşlardır. Zira açıktan bir eleştirinin onların hayatları için tehlike arz edeceğini biliyorlardı. Birçok Arap ülkesinde cezaevlerinde insanlar işkencelere maruz kalıyorlardı.¹⁵⁰ Özellikle cezaevlerinde yaşanan hukuksuz uygulamaları ancak romanlar üzerinden ifade edebiliyorlardı ki bu “cezaevi edebiyatı” adı verilen bir roman türünün de Arap edebiyatında ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.¹⁵¹

Cezaevi edebiyatı, parmaklıkların arkasında yaşanan hayatı tasvir eden edebiyat türlerinden biridir. Mahkûmların maruz kaldıkları haksızlıkları ve kendilerinin hapse girmesine neden olan konuları ele almaktadır. Burada mahkûmlar, günlük yaşadıklarını yazıya döküyorlar ve hapisane içerisinde yaşadıkları çirkin olayları belgelendiriyorlardı.¹⁵²

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında Ortadoğu’da sıkça başvurulan bir yöntem olarak aydın kesimin cezaevine konulması bu türden bir romana yoğunlaştığını göstermektedir.¹⁵³ Bu tür romanlara örnek olarak; Ürdünlü yazar Eymen el-Atûm’un, 1990’larda cezaevinde yaşadığı hatıralarından yola çıkarak yazdığı “Yâ Sâhibiye’s-Sicn” romanı, Fransa’dan Suriye’ye dönüşünde havaalanında tutuklanarak cezaevine konulan ve Suriye cezaevlerinde 13 yılını geçiren Mustafa Haliyye’nin “el-Gavгаа” romanı, Mısır cezaevlerinde yaşanan trajediyi Arap okuruna aktaran Sun’ullah

¹⁴⁹ Timur Kuran, *Doğu-Batı*, 2012, Kasım, s. 92, http://econ.duke.edu/uploads/media_items/timur-kuran-kose.original.pdf (25.09.2014)

¹⁵⁰ Haféz, a.g.e., s.159.

¹⁵¹ Genel anlamda “Cezaevi edebiyatı” ise batıda VI. yüzyılda Filozof Boethius’un bir yıl kadar süren cezaevi hatıralarını yazması ilk örneğini teşkil etmektedir. Yine Hugo Grotius ve Marko Polo mahkum olarak cezaevinde buldukları zamana dair yazılar yazmışlardır. “Cezaevi Edebiyatı”nın batıdaki serüveni ile ilgili olarak bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Prison_literature (25.09.2014)

¹⁵² <http://www.arageek.com/2014/10/08/best-prison-novels.html> (01.10.2014).

¹⁵³ Türk romanında Orhan Kemal’in yazmış olduğu 72. Koşuş romanı 2. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’deki cezaevi şartlarını anlatmaktadır. Abdurrahman Münif’in yazmış olduğu cezaevi konulu romanlarında görüldüğü gibi bu romanda da yazarın amacı, cezaevlerinde yaşanan sefaletin insanlık onurunu yok edemeyeceğini vurgulamaktır. Musa Yaşar Sağlam, “Dünya Edebiyatına Uzanan Yolda Bir Türk Romancı: Orhan Kemal”, *Erdem*, Sayı: 67, Yıl: 2014, s. 92.

İbrahim'in "Şeraf" romanı,¹⁵⁴ Fas Kralı II. Hasan'a düzenlenen bir suikast girişimine karıştığı iddiasıyla 18 yıl hapse mahkûm olan Ahmet el-Merzûki'nin "Tezemmart" romanı gösterilebilir.¹⁵⁵

Iraklı roman yazarı Aliye Tâlip Arap dünyasında bu türden romanların ilk örneği Abdurrahman Münif'in "Şarku'l-Mutevassıt" romanı olduğuna dair görüş birliği olduğunu söylemiştir.¹⁵⁶

Münif'in muhalif seslerin susturulduğu bir coğrafyada edebiyatı özel olarak ta romanı bir gerçeği yansıtmaya aracı olarak kullandığına bu çalışmada daha önce değinildi. Münif, Ortadoğu ülkelerinde yaşanan bu antidemokratik, hukuk dışı bu sistemlerin halkına uyguladığı baskıları romanlarında yoğun ve hissedilir derecede işlemiştir. Zira ona göre Arapların yaşadığı en büyük krizin üçayağından biri diktatörlük idi.¹⁵⁷ Hacimli kabul edebileceğimiz iki romanını tamamen bu konuya ayırmıştır. Bu romanların ana konusu, siyasi muhalif olmasından dolayı bazı kişilerin rejimler tarafından hukuksuz bir şekilde tutuklanması ve cezaevinde acımasız bir şekilde birçok açıdan şiddete maruz bırakılmasıdır. Bu romanlar Münif'in yaşadığı dönemde cezaevlerinde yaşanan olaylara ışık tutması açısından tarihi bir belge olarak kabul edilebilir. Zira o dönemlerde -kendi ifadesi ile- yazılan tarih, yalanlardan ibaret bir tarihti. Daha sonraki kuşaklara toplumda gerçekten yaşananları aktarmaktan tamamen uzaktı. Ona göre bu görevi yerine getirecek olan romandı. Gerçekten de Münif özellikle bu iki romanında Arap cezaevlerinde yaşananları gözler önüne seriyordu.

Burada Münif'in Arap cezaevlerinde yaşanan hukuk dışı uygulamalara romanlarında yer vermeden önce, İşkencenin önlenmesine dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesine kısaca bir göz atmanın romanın hedefinin ne olduğunu anlamak konusunda yardımcı olacaktır.

¹⁵⁴ Abdurrahman Münif gibi Marskist bir düşünceye sahip olan Sun'ullah İbrahim siyasi görüşlerinden dolayı cezaevinde tutuklu kalmıştır. Alkadumi, a.g.e., s. 5.

¹⁵⁵ Modern Arap Edebiyatında Cezaevi romanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Adnan Arslan, "Modern Arap Edebiyatında Cezaevi Romanı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 2, 2016, Bursa.

¹⁵⁶ <http://www.imn.iq/articles/view.3360> (02.10.2014).

¹⁵⁷ Iskandar Habash, Unpublished Munif Interview: Crisis in the Arab World, Oil, Political İslam, Dictatorship, <http://www.aljadid.com/content/unpublished-munif-interview-crisis-arab-world-%E2%80%93-oil-political-islam-and-dictatorship> (02.10.2014); Münif'e göre diğer iki sorun ise: Siyasal İslam ve petrol idi.

“Madde 1:

Sözleşme amaçlarına göre, “İşkence” terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetken herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatıyla uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırıp veren bir fiil anlamına gelir. Bu yalnızca yasal müeyyidelerin uygulanmasından doğan, tabiatında olan veya arizi olarak husule gelen acı ve ızdırabı içermez.”¹⁵⁸

Münif’in öncelikli olarak siyasi özgürlükleri esas aldığı görülür. Münif’in roman yazımına başladığı zamanlar olan 1970’li yıllar Ortadoğu’da otoriter rejimlerin 1967 yenilgisi sonrası kendilerine yöneltilen eleştiri ve muhalefetlere şiddetle karşı koyduğu, muhalif sesleri bastırmaya çalıştığı zamanlara karşılık gelmektedir. Dolayısı ile bu tarihlerde “vurgulanması gereken özgürlük “siyasi özgürlük” ya da “düşünce özgürlüğü” olmalıdır. Münif, bu durumun farkındadır ve öncelikli olarak siyasi ve düşünce özgürlüğünün sağlanması gerektiğine inanmıştır.¹⁵⁹

Arap dünyasında cezaevlerinde yaşananlara ışık tutan Şarku’l-Mutavassıt romanından 15 yıl sonra yazdığı “el-Ân hunâ Şarku’l-Mutavassıt Merraten Uhra” romanında Münif, sanki bu süre zarfında yönetici ve yönetilen vatandaş arasındaki ilişki açısından hiçbir şey değişmemiş olduğuna işaret etmektedir. “el-Ân” “Şimdi” ifadesi ile hiç değişmeyen “zaman” a, “hunâ” “Burada” ifadesi ile de mekânca Ortadoğu’da hala her şeyin aynı yerinde durduğuna dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır. Şarku’l-Mutavassıt romanında olduğu gibi burada da olayların yaşandığı cezaevlerinin zaman ve mekânca durumu açıkça belirtilmiş değildir.

Saddam Hüseyin döneminde Irak cezaevlerinde yaşananları konu edinen Irak cezaevi edebiyatına dair eser kaleme alan Adnân Hüseyin Ahmed, eserinde, Münif’in gerçek zaman ve gerçek mekâna işaret etmeyerek kurgusal isimler kullanmış olmasına ve “Ortadoğu” anlamına gelen “Şarku’l-Mutevassıt” ile sadece bir ülkeye değil geniş bir

¹⁵⁸ <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/25703--Iskence-ve-Diger-Zalimane,-Gayriinsani-veya-Kucultucu-Muamele-veya-Cezaya-Karsi-Sozlesme.pdf> (04.10.2014)

¹⁵⁹ Nâbulî, a.g.e., s. 369.

bölgeye dikkat çektiğini belirtmiştir. Ona göre Münif, bu romanıyla Irak cezaevlerine işaret etmekteydi.¹⁶⁰

Roman üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan “dehliz” daha önce Amûriyye¹⁶¹ şehrinde yaşayan ve siyasi bir örgüt mensubu ve bir aydın olan Âdil el-Hâlid’in Çekoslavakya’nın başkenti olan Prag şehrinde bir hastaneye tedavi amaçlı gelmesi ile başlar.

Romanın anlatıcısı Âdil’dir. Burada Âdil, yine kendisi gibi bir aydın olan Tâli’ el-Arîfî ile tanışır. Tali’ Mudunu’l-milh romanlarında olayların yaşandığı yer olan Morân’dan yine aynı maksatla tedavi için gelmiştir.¹⁶² Kendi ülkelerinde siyasi düşüncelerinden dolayı siyasi tutuklu olarak uzun yıllar cezaevlerinde kalmış ve fiziki şiddete maruz bırakılmış olmaları onları Prag’da buluşturmuştur.

Ortak siyasi kanaatleri dolayısıyla kısa bir sürede samimi arkadaş olmuşlardı. Hastanede gece yarısına kadar süren siyasi konuşmalara dalarıyorlardı. Ülkelerinde yaşanan olayların gerçek sebeplerini, rejimlerin ne yapmak istediklerini, halkı nasıl uyuttuklarını ve karşılığında halkın neler yapması gerektiği gibi birçok konu hakkında uzun uzun tartışmalara giriyorlardı.

Bu iki aydının aralarında geçen diyaloglarda birçok siyasi yorumlar, tahliller yer aldığı gibi, derin psikanalitik çözümlemeler, aşka dair konuşmalar da yapıyordu. Münif, bu iki karakter arasında yaşanan diyalogların dışında hastane çalışanları ile aralarında yaşanan samimi ve sıcak ilişkilere de yer vermiştir.

Hastanedeki doktorlar, hemşireler, hizmetliler gibi diğer karakterler romanda yer almış ve bunların birbirleri ile olan ilişkileri birinci kısımda işlenmiştir. Birinci kısmın anlatıcısı olan Âdil, hayatının en önemli olayı olarak gördüğü Tali’ ile

¹⁶⁰ Nebîl Abdülemîr er-Rabîî, *Edebu’s-sucûn, Hîlale’s-senevâti’l-hukmi’d-diktâtûriyyi fi’l-İrâk*, Evrâk, Eylül, 2014, s. 4.

¹⁶¹ Bu hayali şehir, Münif’in Cebra ile beraber yazmış olduğu Âlem bilâ Harait romanında olayların yaşanmış olduğu yerdir.

¹⁶² Bu romanda geçen Moran, Mudunu’l-Milh romanının olaylarının yaşandığı yerdir. Burada Kral en sonunda ülkede cezaevlerini inşa etmiş, şehrin her tarafına muhbirler salmıştı. Kralın adamları insanların şafak vakti evlerinin kapısı kırıyorlar ve ellerinde silahlarla insanları sorgusuz sualsiz tutukluyorlardı. Dolayısıyla bu romanda ele alınan konuların daha öncesi için Mudunu’l-Milh romanına bakılması yararlı olacaktır.

tanışmasından dolayı çok etkilenmiştir. Kendisinin düşünceleri, mahkumiyet yıllarında maruz kaldığı işkenceler karşısında dik duruşu Âdil'i derinden etkilemiştir.

Âdil, Tâli'in başından geçenleri yazmasını istiyordu. Hastanedeki diğer hastalar ve çalışanlar tarafından kısa bir zamandan ilgi ve sevgiye mazhar olan bu ikili sayesinde hastanede kısa zamanda sıcak bir hava meydana gelmişti. Ne var ki bu hava Moran petrol bakanının Prag'a düzenlediği resmi bir ziyaret sebebiyle tamamen bir trajediye dönüşecekti. Zira bakan Çekoslovakyalı yetkililerden Tâli'nin ziyaret süresinde odasından dışarı çıkarılmaması ve ellerinin de kelepçelenmesini talep etmişti. Bu istek kabul edilmiş ve Tali' odasında tecritte bırakılmış ve kendisi tekrar adeta cezaevi hayatına geri dönmüştü. Kapısının önünde bırakılan görevli onu gözetliyor ve başkaları ile hatta hemşire ile dahi görüşmesine izin vermiyordu. Anlaşılan Moran petrol bakanı ziyaret süresinde kendisinin hastaneden kaçıp bir suikast düzenleyeceğinden şüpheleniyordu. Bu durum hastanede son zamanlarda yaşanan o sıcak samimi havayı tamamen tersine çevirmişti.

Zaten gördüğü işkencelerden dolayı sağlık durumu kırılgan olan Tâli' kısa zaman içerisinde kötüye gitti ve ateşler içerisinde kıvranarak kahrından dolayı öldü.

Romanın ikinci kısmı Âdil'in Tâli'in kendisine emanet ettiği cezaevi hatıralarının aktarılmasından ibarettir. Burada 500 küsur sayfalık romanın üçte birini teşkil edecek epey uzun bir geriye dönüş (flashback) tekniğine rastlarız.¹⁶³ Bu bölüm tamamen Tali'nin Moran cezaevlerinde yaşadığı içler acısı olayları tasvir etmektedir. Anlatıcı Tâli'nin kendisidir. Âdil aradan çekilmiş durumdadır.

Romanın bu kısmı “Ben Tâli' el-Arifî, Moran Cezaevlerinde on yıl boyunca yaşayanlardan biriyim.” diyerek başlar. Okuyucu, birinci bölümde Tâli'nin gerçekten acıklı ölümü sonrası yaşadığı üzüntüden sonra tekrar hayata geri dönmesi ile garib bir duygu yaşatılmaktadır. Bir taraftan okuyucu Tali'nin tekrar hayata dönmesi ile sevinecek ama cezaevlerinde yaşadığı işkenceler ve kötü muamelelerden dolayı da üzülecektir.

¹⁶³ Geriye dönüş tekniği hakkında bu çalışmanın üçüncü bölümünde bilgi verilecektir.

Üçüncü bölümde ise, anlatı tekrar Âdil'e dönmektedir. Âdil hastaneden taburcu edildikten sonra bir arkadaşının talebi üzerine Paris'e gider. Paris'te kendi partisine mensup olan kimselerle bir araya gelir. Partisine yönelik yapmış olduğu eleştirilerden dolayı partisinden gelen tedavi yardımları kesilir. Burada da Âdil'in daha önce yaşamış olduğu hapisane tecrübelerine yer verilmektedir.

Romanın ikinci kısmında Ortadoğu ülkelerinde yer alan otoriter rejimlerin yapısı hakkında bilgiler yer almaktadır. Romanın bu bölümünün anlatıcısı olan Tâli' konuya şöyle başlıyor:

“Bunları yazmaktan amacım, acıma hissi uyandırmak ya da bireysel kahramanlıkları ortaya koymak değildir. Aynı şekilde Moran yöneticilerine ¹⁶⁴ küfür etmek ya da bize haksızlık yapan cezaevi görevlilerinden intikam almak ta değildir hedefim. Çünkü gördüğüm kadarıyla problem, benim gördüğüm kadarıyla bundan daha büyük ve daha tehlikelidir. Sorun, bu rejimin doğası ve oluşumu ile ilgilidir. Bu itibarla cezaevi olgusuna bireysel perspektiften bakmak değil, onun derin bir bozukluk olması itibariyle ele almak gerekmektedir.”¹⁶⁵

“Kaydetmeye değer bulduğum ikinci bir konu da şudur: bu sayfalarda yer alan vahşice davranışların boyutunun gözler önüne serilmesi korku ya da tereddüt meydana getirmek için değildir. Belki de biraz mübalağa edeceğim ama maksat bunun tam aksinin ortaya koyulmasıdır. Burada ortaya çıkacak olan öfke, nefret bizi doğru yöne sevketsmeli. Kişilere karşı değil bir olguya, bir duruma karşı koymaya yönlendirmeli. Çünkü bu durum bu tür bozuk kişileri ortaya çıkarmaktadır.”¹⁶⁶

Görüldüğü gibi Münîf, cezaevlerinde yaşanan hukuk dışı fiziki ve psikolojik şiddet uygulamalarının bizzat kendisini gözler önüne sermek asıl hedefi değildir. Bunu romanın başkarakterinin dilinden ifade etmektedir. Münîf'in asıl dikkat çekmek istediği konu, bu türden insanlık dışı uygulamalara zemin hazır eden bir sistemin eleştirilmesidir. Gerçekten de işkence unsurundan tamamen arındırılmış bir bölgenin düşünülebilmesi mümkün görülmemektedir.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Moran'da cezaevlerinin kurulma aşaması için bkz: Münif, *Badiyetu'z-Zulümât*, s. 563.

¹⁶⁵ Münif, *el-Ân Huna Şarku'l-Mutavassıt*, I.B., Beyrut, el-Müessesetu'l-Arabiyye li'd-dirâseti ve'n-neşr, 1991, s. 147.

¹⁶⁶ Münif, *el-Ân Huna Şarku'l-Mutavassıt*, s. 148.

¹⁶⁷ Justice For Torture Worldwide, *Law, Practise and Agendas for Change*, Ekim, 2013 s. 3. <http://www.redress.org/downloads/publications/Global%20Report.pdf> (05.10.2014)

Tali' Morân sokaklarında dolaşırken, üç kişi kendisini zor kullanarak götürmek ister. Burada bir vatandaş olarak Tali' kendilerinden tutuklanmasını gerektiren herhangi bir bilgi varsa bunun gösterilmesini talep eder. Yetkili kişinin cevabı şu şekilde olmuştur.

“Onur kırıcı bir şekilde ve kafan kırılmasındansa kendi rızanla gelsen daha iyi olur.”

Öncelikli olarak yapılan tutuklamanın uluslararası insan hakları bildirgesinin 9. maddesine aykırı olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir.¹⁶⁸

Tali' cezaevine getirildikten sonra hemen gözleri bağlanmıştı. Kendisini sorgulayan kimseleri görmesi istenmiyordu. Kendisini tanıdıklarını söylüyorlar ve örgüt hakkında bildiği her şeyi söylemesini istiyorlardı. Tali' ısrarla herhangi bir örgütle bağlantısı olmadığını ifade etse de inanmıyorlardı. İlk iki üç gün yapılan sorgularda bir dahaki sefer konuşması gerektiği, eğer konuşmazsa başına geleceklere dair tehditler savuruyorlardı. Bu arada kendisine küfürler ediyorlar hatta “p.ç” diyerek hakaret ediyorlardı.

Tali' yine gözleri bağlı ve elleri arkadan kelepçeli olarak bir koğuşa atılmıştı. Kısa bir sessizlikten sonra koğuşa kaç kişi olduklarını kestiremediği sayıda adamlar girmiş ve hiçbir şey demeden dövmeğe başlamışlardı. Yumrukların, tekmelerin ardı ardına gelmesi ile yere yuvarlanıyor, tam doğrulacakken tekrar tekmeler ve yumruk darbeleri ile duvara ya da yere çarpıyordu. Bir saati aşkın süren bu dayaktan sonra Tâli artık öldürülmek istendiği sanmıştı. Zira kafası haşlanmış yumurta gibi olmuştu. Sadece dövseler bunun bir açıklaması olacaktı belki. Ama onlar fiziki şiddetin yanı sıra çok çirkin küfürler de ediyorlardı.

Bu romanda benzer dayak sahneleri dramatize edilmiştir. Ayrıca hapishane koşullarının insanlık dışı fiziki durumlarına da yer verilmiştir.

Koğuşlarda, fareler ve böcekler cirit atıyordu. Yemek ise yetmeyecek derecede, lezzetsiz ve sağlığa uygun olmayacak şekilde veriliyordu. Odaya getirilen yiyecekleri odada bulunan böcekler ve fareler de paylaşıyordu. Hücre karanlık idi. Hücresinin dış

¹⁶⁸ <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf> (06.10.2014). Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez.

dünya ile olan bağlantısı sadece yemek için kapıda bulunan küçük deliğin açılmasından ibaretti. Hücreyi daha önceki tutuklulardan kaldığı anlaşılan kan ve ten kokuları kaplamış olup ağır ve pis bir koku hâkimdi.

Romanın bu kısmında sıklıkla cezaevinin fiziki tasvirlerine yer verilmiş, gardiyanların mahkûmlara karşı sergilemiş oldukları vahşice tutumları gözler önüne serilmişti. Tâli'in aylarca kimse ile irtibat halinde olmayışı nedeniyle romanın bu kısmında iç ve dış monoloğa sıklıkla başvurulduğu gözlemlenmektedir. Yine sıklıkla diğer mahkûmların iç çözümlemesine girişilmiş onların yaşamış oldukları duygular çözümlenmeye çalışılmıştır.

Roman, gerçeği yansıtma amacı ile yazılmış olmakla beraber diğer taraftan, işkencelere maruz bırakılan ya da ifade özgürlüğü elinden alınan halk kitlelerinin nasıl davranması gerektiğine dair içinde bolca mesajlar ve yönlendirmeler de bulunmaktadır. Örneğin Tâli' defalarca değişik işkencelere maruz kalmasına rağmen örgüt ile olan bağlantısını söylememiştir. Kendi ifadesine göre kendisine işkence yapanlar onun bu duruşu karşısında sanki ondan korkmaktadırlar. Onların Tâli'in gözlerini kapatarak işkence yapıyor olmaları Tâli'e göre aslında bir gerçeği yansıtıyordu. Zira bu uygulamaları halklarına reva görenler aslında zayıf bir rejime sahiplerdi. Bir rejim kendi halkını bu türden evhamlarla korkutmaya, şiddet uygulamaya gerek duyuyorsa rejim güçlü değil, zayıftır. Onların karşısında duran halk kitleleri aslında haklı oldukları için güçlüydüler ve öyle olmaları gerekiyordu. Buna Tâli'in kendi kendine yaptığı bir konuşma ile örnek verilebilir.

“Bunca aşağılama ve işkenceden sonra onlara etimi lezzetli bir akşam yemeği olarak takdim etmem ayıptır. Sonra ben adaletli ve sade bir davayı savunuyorum. Ben ve başkaları hayattaki hak ve hürriyetlerimizi; onlar, imtiyazlarını, yolsuz efendilerini savunuyorlar. Benim onlardan daha güçlü olmam gerekir. Çünkü davam haklı!”¹⁶⁹

Görüldüğü gibi Münîf, Tâli' üzerinden ya da onun dilinden hak bir davada sebat etme dersi vermeye çalışmaktadır. Romanda bu türden örneklere sıklıkla rastlamak mümkündür. Epik denilebilecek bir türden olan bu romanda “Tipik” bir karakter olan Tâli' direnişi, haksızlık karşısında dik duran bir halk kahramanını temsil etmektedir.

¹⁶⁹ Münîf, *el-Ân Huna Şarku'l-Mutavassıt*, s.213.

Bu romanda dikkat çeken diğerk bir husus, aslında romanın yazıldığı tarihten yaklaşık 20 yıl sonra meydana gelecek olan ve Arap Baharı denilen olayları önceden haber vermesidir. Çünkü romanda sıklıkla (الثورة) “Devrim” ifadesi kullanılmıştır. Bu denli haksızlıklara maruz kalan halk kitleleri, en sonunda seslerini yükseltecekler ve kendilerini sürekli kontrol altında tutmaya çalışan bu otoriter rejimlere isyan edeceklerdi. Bu açıdan Münif’in siyasi ileri görüşlülüğü konusunda başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Zira romanda yer alan karakter Tali’e göre bu halk eninde sonunda devrimini gerçekleştirecekti.

2.4.9. Arap Toplumunda Sosyal Baskı

Arap toplumbilimcilerinin yapmış olduğu çalışmalara bakıldığında, Arap toplumunda ataerkil bir aile yapısının olduğu görülmektedir. Arap halkları üzerinde uygulanan siyasal baskının, ifade özgürlüğü bağlamındaki kısıtlayıcı uygulamaların, ailede uygulanan baskıcı tutumların bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Arap aile yapısının bu türden bir baskıya müsait olduğu, özgürlüklerin daha henüz aile aşamasında kısıtlandığı ifade edilmiştir.¹⁷⁰

Münif, Arap insanının, aileden başlayarak, eğitim, özellikle de dînî eğitim aşamalarında bu yoğun baskı altında yetiştiğini düşünmektedir. Ümmü’n-Nüzur adlı romanının tamamen bu temaya tahsis edilmiş olduğu söylenebilir.

Bu romanda “Sâmih” adında bir Arap çocuğun ailesinde, din eğitimini aldığı medresesinde, köyünde yaşamış olduğu olaylar ele alınmaktadır. Bakış açısı “özgürlük”tür. Bu özgürlük sadece kişilere, toplumlara, siyasal sistemlere değil aynı zamanda inançlara karşı özgürlüğü de kapsamalıdır. Romana adını veren “Ümmü’n-Nüzur” ağacı ve onun yanında yer alan “Şeyh Mücîb” tekkesi köyde hemen herkesin değer verdiği, kutsadığı nesnelere dir. Bu ağaca, çaputlar bağlanmış, renkli renkli, süslü şeyler takılmıştı. Anadolu’da da bazı yerlerde örneğine rastlanılan bu ağaç köye “berekat” saçıyordu. Çocuğu olmayanlar, hastalık geçirenler vb. bu ağaca, bu tekkeye geliyorlar, derman bulup gidiyorlardı.¹⁷¹

¹⁷⁰ Mazûz, a.g.e., s. 14.

¹⁷¹ Münif, *Ümmü’n-nüzur*, 1. B., Ammân, el-Muessesetu’l-Arabiyye li’d-dirâseti ve’n-naşr, 2005, s. 13.

Anlaşılan Münif, bu romanında sembolizme ağırlık vermiştir. Zira Arap halklarının gelişme kaydedebilmesinin önünde o, “gaybiliği” yani görünmez olana inanmayı bir engel olarak görüyordu. Onun burada bu ağaca ve tekkeye gösterilen sıradışı ilgi ile Arapların bu tür inanış ve anlayışlarını eleştirdiği anlaşılmaktadır.

Köyde herkesin değer verdiği, eline eteğine sarıldığı “Hacı Derviş” olağanüstü özelliklere sahip olduğuna inanılan biridir. Köyün erkekleri “eğer Hacı Derviş köyden giderse, onu bir daha tekrar bulamazlarsa hayat nasıl olacak?” diye telaş etmektedirler. Anlatı, şu soruları sorarak Arap insanının bu türden şahsiyetlere karşı özgürce düşünebilmesi, eleştirebilmesinin önünü açmak istemektedir:

“Bu Hacı’nın ne faydası var? Bunun işi ne? Ona gösterilen bu saygının açıklaması ne?”¹⁷²

Köyün medresesinde çocuklara ders okutan Şeyh Zeki, Münif’in bu romanında hedef haline gelmektedir. Münif, bu karakter üzerinden bir Arap toplum eleştirisine girdiği görülüyor. Zira romanın ikinci bölümünde bakış açısı birinci tekil şahsa dönmektedir. Anlatıcı bu şeyhin öğrencisi olan “Sâmih”tir. Onun gözünden bu şeyhin davranışları, eğitim metodu hatta bir bakıma Arap eğitim anlayışı eleştirilmektedir. Zira Sâmih’in babasının onu ilk medreseye verirken tutumuna dikkat çekilmektedir.

“Sen aynı benim gibisin oğlum. Herşeyde bana benziyorsun. Sakın beni hayal kırıklığına uğratma!”¹⁷³

Bu tutumla Münif’in ortaya koymak istediği konunun, Arap aile yapısı olduğu anlaşılıyor. Bir baba, oğlunun gelecekte ne olmak istediğini sormadan, çocuğunun şahsi yeteneklerine dikkat etmeden kendisi gibi olması gerektiğini ima ediyor. Eğer babası gibi olmasa “hayal kırıklığı” yaşayacaktır.

Şeyh Zeki ile ilk görüştüğünde babası Sâmih’in kulağından çekmiş ve ona Türçemizde de bulunan “Eti senin kemiği bizim” diyerek hocasına teslim etmişti.

Romanın kalan kısımlarında bu şeyhin paraya olan düşkünlüğü,¹⁷⁴ Sâmih’in babasından korktuğu,¹⁷⁵ medresede oturma düzenine mukaddesmiş gibi dikkat

¹⁷² Münif, *Ümmü’n-nüzur*, s. 18.

¹⁷³ Münif, *Ümmü’n-nüzur*, s. 24.

¹⁷⁴ Münif, *Ümmü’n-nüzur*, s. 25. Şeyhlerin, hocaların bu şekilde tasvir edilmesine Türk romanında toplumcu gerçekçi roman yazarlarından Orhan Kemal’in “Kanlı Topraklar” romanında da rastlanır.

edildiği,¹⁷⁶ hocanın talebelere domuz, köpek vb. diyerek hakaretler savurduğu,¹⁷⁷ talebelerin korkudan Şeyh Zeki'nin gözlerine dahi bakamadığı,¹⁷⁸ onları elindeki sopa ile acımsızca dövdüğü¹⁷⁹ tekrar tekrar işlenmektedir.

Münif'in bu romanında yer alan dayak sahneleri ile cezaevi edebiyatına dair olan diğer iki romanındaki işkence sahneleri karşılaştırıldığında Münif'in amacını gerçekleştirmiş olduğu söylenebilir. Zira bu romanlar ile yazarımız, Arap dünyasında var olduğuna inandığı baskı gerçeğini yansıtmaya çalışmaktadır.

2.4.10. Siyasal İslam

Münif'in kendisi ile yapılan bir röportajda Arap dünyasının özellikle üç sorunu üzerine durduğundan bahsedilmişti. Bunlar: Petrol, siyasal İslam ve diktatörler.¹⁸⁰ Münif bu üçünü özellikle zikrederek bunları bir zincirin halkaları olarak düşünüyordu. Ona göre Arap halklarına baskı yapan diktatörlerin elinde petrol ve din araç olarak kullanılıyordu. Onlar petrolden elde ettikleri korkunç geliri halkları ile paylaşmamak, bencilce kendilerinin ve hanedanlarının tekelinde tutmak için halklarına baskı uyguluyorlardı.

Aslında ona göre bu türden baskıların ardında daha fazla yabancı devletler bulunuyordu. Zira Ortadoğu'da çıkan petrolün güvenli bir şekilde Dünyaya yayılabilmesi için bu servete hakim olan yöneticilere hakim olmak gerekiyordu. Eğer söz konusu Arap ülkelerinden Batı türü bir demokrasi, halk iradesi hakim olsa, petrolü kendi çıkarlarına uygun bir şekilde yönlendirmek kolay olmayacaktı. Dolayısı ile Ortadoğu ülkelerinde mevcut otoriter rejimlerin varlığı ve onların varlığının devamı adına antidemokratik politikalar desteklenmişti. Petrol ve diktatör rejimlerin arasında bulunan bu organik bağın kıvamını arttıracak olan bir unsur daha gerekiyordu Münif'e göre. O da siyasal İslam'dı. Kendisi birçok defa bunu bir tehlike olarak gördüğünü ifade

“Kabak Hafız” sadece kendi çıkarları için imamlık yapan aslında inaçsız bir insandır. “Dünyada iyi ve rahat yaşamak için” hafız ya da hoca kisvesi altında yapmayacağı alçaklık yoktur. Uslucan, a.g.e., s. 119.

¹⁷⁵ Münif, *Ümmü'n-nüzur*, s. 26

¹⁷⁶ Münif, *Ümmü'n-nüzur*, s. 34

¹⁷⁷ Münif, *Ümmü'n-nüzur*, s. 36,41,42,45,46,51

¹⁷⁸ Münif, *Ümmü'n-nüzur*, s. 40

¹⁷⁹ Münif, *Ümmü'n-nüzur*, s. 47,78.

¹⁸⁰ “Our crisis is a trilogy: oil, political Islam, and dictatorship.” Röportajın tamamı için bkz: <http://www.aljadid.com/content/unpublished-munif-interview-crisis-arab-world-%E2%80%93-oil-political-islam-and-dictatorship#sthash.QU2GuDeN.dpuf> (15.10.2014).

etmiştir. Siyasal İslam onun gözünde İslam'a ve İslam'ın sembollerine güçlü ve derin bir şekilde bağlı olan Arap halklarını baskı altında tutabilmek ve isyan ettirmemek için araç olarak kullanılıyordu. Baskıya, işkenceye maruz bırakılan kimseler halk nezdinde itibarsızlaştırma adına “dinsiz, kafir, solcu, mürted” gibi yaftalarla yıpratılıyordu. Bunun örneklerini sıklıkla görmek mümkündür. Romanda gardiyan ile başkahraman Arîfi arasında yaşanan diyaloglar aracılığıyla bu duruma işaret edilmektedir:

“Gardiyan: Beni dinle İbn- Arîfi! Bundan sonra sana soru sormayacağım. Seninle konuşmayacağım. Bundan sonra benimle konuşmak isteyip itirafta bulunmak istediğin zaman işaret parmağımı hareket ettir.”

Gardiyan Arîfi'nin inancını alaya alarak şöyle der:

-Fakat sen bir kafirsin, bir ateistsin.

Gardiyanlardan biri neredeyse kıracak bir şekilde işaret parmağını tuttu. Biraz sonra gardiyan eş-Şehîrî şöyle dedi:

“Bu senin işaret parmağın. Onu hareket ettirdiğin zaman ben senin bir insan olduğunu, aklının başına geri döndüğünü anlarım.”

Daha sonra bir sessizlik hâkim oldu. Birazdan tekrar bir ses geldi. Ancak bu defa ses tamamen farklı idi. Münif, “İslam'ın vahşice uygulamalarda nasıl alet edildiği” ni vurgulamak için gardiyanların işlerine besmele ile başlayıp dualar okuduklarını gösterir.

Gardiyanın işkenceye başlamadan önce işini (işkence), Allah'ın rızasını kazanmak ve yeryüzünde onun adını yüceltmek için yapacağını, bu şahsın (Ârîfi) içine bir şeytan girmiş olup onu çıkarmak için çalışacaklarını, bu konuda “el-Kaviyy, el-Cebbâr”ın yardımına ihtiyaç duyduklarını niyaza benzer bir sessizlikle dile getirmiştir.

181

Bu dua ve niyazlardan sonra yine şiddetli bir şekilde işkenceye başlamışlardı. Sanki ayaklarını koparacaklarmış gibi vuruyorlar, her tarafından şimşekler çıkıyordu. Bu acıları yaşarken, Münif bu sahneyi Tâli'in ağzından şöyle aktarır:

“İşkence esnasında belirli anlarda kıvılcımlar gözümde uçuşuyordu. Kan ayaklarımdan fişkirarak çıkıyordu. Nerede ise parmağım hareket edecekti.

¹⁸¹ Münif, *el-Ân Huna Şarku'l-Mutavassıt*, s.215.

Ama ben bu arada annemin bana küçükken anlattığı “Allah”ı hatırlıyorum. Parmağım eskimiş ve kuru bir kök gibi kalıyor. Cevap vermiyor ve hareket etmiyor. Fakirleri seven, kollayıp gözetten, esirgeyen Allah’ı hatırlıyorum. Merhametsizliği, haksızlığı ve fasık insanları sevmeyen Allah’ı hatırlıyorum. İçimde ki seslenişe mi cevap verecek yoksa benim üstüme çuvallanan bu kimselere mi teslim olacak Allah!?”¹⁸²

Burada Tâli’ işkenceye maruz kalırken gözünün önüne annesinin silueti gelir. Sanki kanat çırpan bir kuş gibidir. Onu sessizlik vesûkunun olduğu bir yere doğru götürür. Hiç kimsenin kimseye düşmanlık etmediği ve “gerçek Allah” ın olduğu yere doğru onu götürmeye çalışır.

“Gerçek Allah” ifadesi burada Tali’in dilinden aslında Münif din anlayışının ipucu vermektedir. Görüleceği üzere din ve dînî unsurlar rejim mensuplarının muhalifleri bastırmak için kullandıkları bir argüman haline gelmiştir ki bu, “gerçek Allah” ın razı olacağı bir şey değildi.

Yine aynı romanın ilerleyen sayfalarında Tali’ bu sefer daha fazla işkenceye maruz kalmakta idi. Bu işkence sırasında Tali’ çok susamıştı. Gözü sudan başka bir şey görmüyordu. Gardiyanlardan su istemişti. Başgardiyan olan Şehîrî onun bu sefer itirafta bulunacağını sanarak hemen su getirilmesini emretmişti. Tali kana kana suyunu içiyordu. Bir ara su ile yüzünü yıkamak istemişti ki Şehîrî elinden suyu alıp, yere atıp ayağı ile iterek yeni bir umutla sordu:

-Konuş bakalım Şimdi!

-Bir şey bilmiyorum.

-İt oğlu it bugüne kadar sidiğini içiyordun. Bugünden sonra kanını içeceksin!

Bundan sonra Şehiri gitmişti. Ama ayak sesleri geliyordu. Koğuşa biri yaklaşıyordu. Sessizlik hakim olmuştu. Belli ki gelen rütbeli biriydi.

“Dinle ey Tâli’! Şeriat kurulu deliller sonucunda senin bir kafir ve mürted olduğuna karar verdi. Sen soruşturmayı yürütenlere yalan söyledin. Sana doğruları söyleme ve tövbe etmen konusunda fırsatlar verildi. Fakat sen bunu yapmadın. Biz şeriat ve din adına soruşturmayı yürütenleri bu konuda yetkili kıldık. Müslümanların yararı, hak dinin yüceltilmesi, kâfirler, zındıklar ve dinsizlerle mücadelede seni ölüme bile götürse tüm araçları

¹⁸² Münif, *el-Ân Huna Şarku’l-Mutavassıt*, s.216.

kullanmaları konusunda kendilerini yetkili kıldık. Ya tövbe eder hakka dönersin ya da kanın mübahtır.”¹⁸³

Bundan sonra bu şahıs konu ile alakalı dualar eder ve sonra başgardiyen Şehiri çıkar gelir.

-Şeyhimizi duydun ve anladın mı?

Allah razı olsun Şeyhimiz. Biz bu zındığın işini artık görür ve şeriatın emrettiği gibi gereğini yerine getiririz.

Bundan sonra Tali kendi kendine konuşur:

-Bunlara bu yetkiyi veren kim? İnsanları öldürme hakkını bunlara kim veriyor? Onları küçük düşürme hakkını nereden alıyorlar? İnsan hayatı bu derece ucuz mu?”¹⁸⁴

Münif, baskıcı Arap rejimlerinde yaşanan bu türden olayların petrolün getirdiği “tahrip”in bir yansıması olarak görmektedir. Ona göre petrolün ortaya çıkışı; kültür de dahil olmak üzere bir çok alanda olumsuz etkiler bırakmıştır. Bu etkiler düşünceleri, değerleri, ilişkileri ve kriterleri etkilemiştir. Körfez krizi de bundan dolayı ortaya çıkmıştır. Birçok satın alınmış yazar topluluğu ortaya çıkmış, Amerikan müdahalesine karşı çıkan, Irak halkına düzenlenen saldırıyı kınayan bütün muhalif seslere karşı fetvalar çıkartılmıştır. Gerçekler saptırılmış ya da gizlenmiştir. Acımasız bir korkutma havası hâkim olmuştur. O derece ki sadece bir ses ortada görünür olmuştur. O da, resmi ses.¹⁸⁵

Münif’in konu ile ilgili görüşünün hukuksuz bir şekilde tutuklanan ve kendisine –kafir- olduğu için işkence yapılan Tali’in başına gelenlerle örtüştüğü görülmektedir.

Bazı Arap rejimlerinin dini siyasi amaçlarına alet etmiş olması, din unsurunun otoriter Arap rejimleri tarafından yanlış maksatlarla kullanılıyor olması birçok Arap yazarının dile getirdiği bir konudur. Romanında sahnelendirdiği gibi Ortadoğu cezaevlerinde birçok Arap aydınının siyasi düşüncelerinden dolayı zındıktık ya da kâfirlik iddiasıyla işkenceye maruz bırakılmış olduğu inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Ancak bu İslam’ın suçu değildir. İslam hukuku; suçu kati delillerle ispat edilinceye kadar herkesin suçsuz kabul edilmesi gerektiğini savunur. Şiddete başvurarak delil

¹⁸³ Münif, *el-Ân Huna Şarku’l-Mutavassıt*, s. 253.

¹⁸⁴ Münif, *el-Ân Huna Şarku’l-Mutavassıt*, s. 254.

¹⁸⁵ Münif, *ed-Dimukrâtiyye evvelen ed-dimukrâtiyye dâimen*, s. 281.

toplamaya çalışmak ya da itirafa zorlamak gibi uygulamalar İslam'ın temel prensipleri ile tamamen zıttır. Burada Münif'in diktatör Arap yönetimlerinin insanlık dışı uygulamalarını İslam'a mal etme gibi bir eğiliminin olmadığını fark etmek mümkündür. Zira konuya değindiği yerlerde bu insanlık suçlarının İslam ile ilişkili olmayacağına dair yorumlarda bulunmuştur.

2.4.11. Kadın

Arap kadınının toplumdaki yerini alması, erkek karşısında eşitliği gibi meseleler modern Arap romanının kadim temalarından olmuştur. Bu konuya girmeden önce “Arap kadını”nın modern tarihine kısaca bir göz atmak Münif'in konu içerisindeki yerini belirlemede faydalı olacaktır.

Batı, kadının Müslüman toplumlardaki durumunun, İslam'ın ve Müslümanların yanlış bir yolda olduğuna dair delil olarak görüyordu. Bunu sömürgeci politikalarına bir gerekçe olarak öne sürüyordu. Özellikle bu fikrin oryantalistler tarafından empoze edilmeye çalışıldığı dönemde, Müslüman Arap toplumlarında Müslüman ya da Arap kadınının durumu açısından tarihi bir dönüm noktası olmuştur. Bu telkinlerin birer sonucu olarak bu dönemden itibaren Arap kadını konulu birçok araştırma ve inceleme yapılmıştır. Konu hakkında ki Arap yazarların tutumu genel olarak üç kısma ayrılıyordu. Geleneğe bağlı kalarak batıdan gelen bu yorumları mutlak anlamda ret edenler¹⁸⁶, bu yorumları büyük oranda kabul ederek öz eleştiri yapanlar¹⁸⁷ ve bu yorumları kısmen kabul edip kısmen de ret eden orta yollu bir düşünceyi takip edenler.¹⁸⁸ Bu üç akım taraftarlarının yazdıkları eserler, kadının iş hayatındaki yeri, kocasına karşı sorumlulukları, eğitimi, giyinmesi gibi çeşitli konular tartışma dünyasında geniş bir alanda yerini almıştı.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Enis el-Makdîsî, *el-İtticâhâtul'-edebiyye*, 6. B., Beyrut, Dâru'l-İlm, Haziran 1977, s. 268. Bu şekilde düşünenlere göre kadın, okuma, yazma, hesaplama ve Arap dili gibi alanlarda bilgi sahibi olması yeterli idi. Bu kesim, kadının eğitim görmesinin, sosyal hayata çıkmasının kötü sonuçlarına karşı insanları uyarıyorlardı.

¹⁸⁷ Kasım Emin, *Tahrîru'l-mer'a*, Kahire, Müessesetu Hindâvî, 2012, s. 18. Emin'e göre, Mısır kadınının Batılı kadın gibi bilimde, edebiyatta, güzel sanatlarda, ticarete, endüstride geri kalmasının nedeni cahil ve eğitimden mahrum bırakılmasıydı.

¹⁸⁸ Muhammed el-Gazâlî, *Gadâya'l-mer'a*, 7. B., Kahire, Dâru'ş-Şurûk, 2002, s. 35.

¹⁸⁹ Zeynep Alvâni, “el-Mer'etu'l-Arabiyye Beyne'd-Dîni ve't-Tekâlîd”, *Arap Diyalogu Merkezi Sempozyumu*, 07.Aralık 2011, s. 7. <http://karamah.org/wp-content/uploads/2012/02/ArabWomen-Arabic.pdf> (25.10.2014).

Bu tartışma günümüze kadar sürekli bir istifhamı da beraberinde getirmişti: “Kadının özgürleştirilmesi konusu, Arap toplumlarının kendi gerçeğinden mi kaynaklanıyor yoksa Batıdaki kadın özgürlüğü hareketlerinin bir taklidi mi?”¹⁹⁰ Buradan hareketle, kadının özgürlüğü konusunda yapılan çalışmaların ve yazılan eserlerin önemli bir kısmında bu kaygıların bulunduğu görülmektedir.

Orta yollu düşünce sahiplerine göre İslam, kadına, Batı medeniyetinden de önce zaten haklarını vermişti.¹⁹¹ Ancak zaman içerisinde İslam’ın da ön görmediği fakat zamanla kültür ya da teamül halini almış bazı uygulamaların ortaya çıktığını söylüyorlardı. Bunlara göre evet, kadın Arap toplumlarında haksızlıklara uğramıştı ama bunun çözüm mercii Batının kadın anlayışı değil yine İslam’ın kendisi olmalıydı.¹⁹²

O dönemde yaşanan önemli siyasi ve toplumsal gelişmelere ilgisiz kalmayan, anı anına takip eden Arap romanı bu konuya da tartışmanın ilk başlangıcından itibaren ilgi duymakta geç kalmadı.¹⁹³ Hatta ilk Arap romanı kabul edilen “Zeynep”in de konusunun köylü bir kızın aşk hikâyesi ve sorunları olduğunu görürüz. Modern Arap romanında “kadın” Arap romanının çıkışından itibaren önemli bir yere sahip olmuştur.¹⁹⁴ Yine Mısırlı kadın edebiyatçılarından Latife ez-Zeyyat’ın yazmış olduğu el-Bâbu’l-Meftûh romanı Arap kadınının ataerkil bir toplumda “kendi olma” yolundaki mücadelesine yer vermektedir.¹⁹⁵

Münif’in romanlarında kadın kahramanlar çoğu zaman haksızlığa maruz kalan, ezilen Arap kadını temsil eder. Zaten o tarihlerde Arap kadınının toplumdaki yerini

¹⁹⁰ Birleşmiş Milletler Yıllık Kalkınma Programı, *Hibrâtu nuhudi’l-mer’a fi’l-vatani’l-Arabi*, 5. Bölüm, s. 117. <http://www.arab-hdr.org/publications/contents/arabic/2005/Chap5.pdf> (25.10.2014).

¹⁹¹ Ümeyye Muhammed el-Hasen Ali en-Nekıyyu, “Hukuku’l-Mer’a Beynel’l-İslâmi ve Ehvâi’l-Garbi”, *Sudan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslami İlimler ve Araştırmalar Enstitüsü*, s. 22, http://www.sustech.edu/staff_publications/20120221123429917.pdf (25.10.2014).

¹⁹² Konu ile ilgili detay hakkında bkz: Muhammed el-Gazâli, *Gadaya’l-mer’a*, 7. B., Kahire, Dâru’ş-Şurûk, 2002.

¹⁹³ Hatta Fransa’ya yaptığı yolculukta oradaki hatıralarını hikaye eden Rifâa Râfi’ et-Tahtâvi, Fransa’da kadının sosyal hayattaki yerini anlatırken şöyle diyordu: Bir kadın bir meclise girdiği zaman, boş bir sandalye yoksa bir erkek ona yer verir ve ona oturmasını rica ederdi. Bir başka kadın ona yer vermezdi. Kadın daima meclislerde erkeklerden daha ziyade bir konuma sahipti. Sonra kişi bir eve misafirlige gittiğinde önce evin bayan olan sahibesine selam verirdi. Rifâa Râfi’ et-Tahtâvi, *Telhisu’l-ibriz fi telhis bâris*, ty., Kahire, Kelimât Arabiyye li’-Tercümeti ve’n-Neşr, s. 136.

¹⁹⁴ Arap romanında “kadın” konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Mefkûde Sâlih, *el-Mer’a fi’r-rivâtetü’l-Cezâiriyye*, 2. B., Muhammed Haydar Biskere Üniversitesi, 2009, s. 14-35.

¹⁹⁵ Yusuf Köşeli, “Latife Ez-Zeyyat’ın El-Bâbu’l-Meftûh Adlı Romanında Birey Ve Ulusun Bağımsızlık Mücadelesi”, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9 Summer 2013, p. 1865-1878, Ankara, Türkiye.

alması, özgürlüğüne kavuşması sıklıkla dile getirilen bir mesele idi.¹⁹⁶ Kadın erkek eşitliğine dayanan sosyalist görüşlerine bağlı kalarak o, Arap toplumunda kadına bu çerçeveden bakmış ve bunun eleştirisini dile getirmiştir. Kadının romanda sadece bir dekor olarak kullanılmasını doğru bulmamıştır.¹⁹⁷ Arap toplumu ile Batı toplumunun sık sık karşılaştırılmasının yapıldığı “Sibâk’ul-Mesâfâti-Tavîle” romanında buna dair örneklere rastlanmaktadır. Burada iki batılı arasında Münif’in Arap kadını hakkındaki düşüncelerinin özeti gibi algılanabilecek şu diyalog geçer.

-“Doğu kadını sosyal hayata katılabiliyor mu? Doğrudan ya da dolaylı yoldan temel konularda her hangi bir rol oynadığı oluyor mu?”

-Bu tür sorulara kelimelerle cevap vermek zor. Bazı cevaplarım aceleci ve tam yerinde olmayabilir. Doğrusu kadının sosyal hayatta yerini alması sınırlıdır ve etkin değildir. Çoğu zaman görünmez de. O (kadın) her zaman kocasının gölgesi altındadır.¹⁹⁸ Ancak sosyal hayat her zaman zorunlu olarak her şey anlamına gelmez. Çünkü Doğuda kararların çoğunun ne zaman, kim tarafından ve neden dolayı alındığı bilinmez. Her şey karanlıkta yapılır. Kapalı kapılar ardında. Tam bir sürat içerisinde. Buradan kadının hayatta nasıl bir role sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.”¹⁹⁹

Yine aynı romanda Münif, Peter’in aşk yaşadığı Şirin dolayısıyla hissettiklerini bir monolog üzerinden aktarmaktadır. Onun gözünde bir erkeğin hayatında en tehlikeli şey, bir kadının esiri haline gelmesidir. Kadın bir erkeği esir ettiği zaman onu kendine alıştırmaktan geri durmaz en sonunda ona tamamen hâkim olur. O sanki bu yolla, asırlar boyu kadının maruz kaldığı baskının intikamını almaktadır. Bununla da yetinemez, gücünün ve üstünlüğünün ispatı için devam etmeye meyillidir. Bunu sağlamak için tüm yollara başvurur. Kızdığı zaman erkeğin onu razı etmek için her şeyi yapması gerekir.

¹⁹⁶ Hüseyin Abdullah, a.g.e., s. 17.

¹⁹⁷ Münif, *el-Kâtib ve'l-menfâ*, s. 132.

¹⁹⁸ Münif’in roman karakterleri üzerinden Arap toplumunun kadına nasıl baktığı mesajını vermek istemesi onun toplumcu gerçekçi bakış açısı ile örtüşmektedir. Zira bu bakış açısına göre toplumda asıl sorun, bir çatışmanın bulunduğu varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla arap toplumunda zengin fakir arasında bir çatışma varsayıldığı edildiği gibi kadın erkek arasında da bir çatışmanın bulunduğunu düşünmektedir. Benzer duruma Türk romanında toplumcu gerçekçi kabul edilen Talip Apaydın’ın romanlarında da görülür. O, romanlarında Türk kadını içinde yaşadığı erkek egemen toplumda ikinci sınıf insan muamelesi gördüğünü, ailenin alacağı kararlarda hiçbir etkisinin olmadığını ifade edecek şekilde tasvir etmiştir. Kemal Erol, “Talip Apaydın’ın Roman ve Öykülerinde Kadın ve Sorunları”, *İlmi Araştırmalar*, Sayı: 21, 2006, 92.

¹⁹⁹ Münif, *Sibâk’ul-mesâfâti-tavîle*, Ammân, el-Müessesetu’l-Arabiyye li’d-dir’aseti ve’n-Neşr, 1990, s. 139.

Onun vahşice fantezilerine tahammül etmek zorundadır. Onunla savaştığın zaman onu suskunluğu öldürücü olabilir.²⁰⁰

Yine bu romanın diğer bir yerinde, Peter'in yolculuk yapacağı ülkelerin (Ortadoğu) kadına bakışı aktarılmaktadır.

-“Gideceğin ülkeler, kadın ülkeleridir. Orada perde arkasında kadın hükmetmektedir. Oralarda kadın üzerinde hükümlerlik kurabildiğin ölçüde birçok kapıları açabilirsin. Aynı şekilde kadın seni öldürebilir ya da tüm kapıları yüzüne kapatabilir. Bu yüzden Beyrut'ta kadınlarla bir süre geçirmelisin ve doğu kadını keşfetmelisin.”²⁰¹

Münif'in kadın motifini kullandığı yerlerde Arap erkeğinin kadın algısını anlatmaya çalıştığı dikkat çekmektedir. Kadının ön plana çıkan şefkati,²⁰² ailesine bağlılığı, fedakârlığı değil cinselliğidir. Bu algıyı gözler önüne sermek için birçok yerde kadın cinsel özellikleri ile ön plana çıkartılır.²⁰³ Sultan Hazal'ın, babası Hureybit'in, istihbarat başkanı Hammâd'ın, köylü İlyâs'ın, fakir kahveci Muhammed Abduh'un kadınlarla olan ilişkilerinde öne çıkan kadının “cinsel” yönüdür.²⁰⁴

Yine Mudunu-l nilh romanının önemli bir karakteri olan Wadha, saray içerisinde Sultan üzerinde etkisi olan, saray çalışanlarının hepsinin de üzerinde açık bir nüfuza sahip bir kadındı. Romanın farklı ciltlerinde bu kadının maceraları hikâyede yerini almıştır.

Yine aynı romanda başkahraman olan başdanışman Suphi'nin karısı Vidâd, cinsel isteklerine mahkûm olmuş, kocasını fırsat buldukça aldatan bir kadındır. Vidâd karakteri hakkında daha ayrıntılı bilgi bu çalışmanın “karakterler” kısmında verilecektir.

²⁰⁰ Münif, *Sibâk'ul-mesâfâti-tavile*, s. 195.

²⁰¹ Münif, *Sibâk'ul-mesâfâti-tavile*, s. 68.

²⁰² Münif, kadının bir siyasi etkinliğe katılması için doğrudan siyasi bir partiye üye olması gerekmez demıştır. Ona göre bir kadın, örneğin Şarku'l- Mütevasit romanında siyasi bir karakter olan Recep'in annesi, şefkatli duruşuyla aslında siyasi bir kişiliğe sahiptir. Oğlunun arkasında duruşu, ona manen destek oluşu onun aslında siyasi bir tutumdur. Münif, *el-Kâtib ve 'l-menfâ*, s. 131.

²⁰³ Benzer durum Necip Mahfûz romanları için de geçerlidir. Mahfûz'un romanlarında cinsel tasvirlerin bulunması eleştiri konusu olmuştur. Kozakoğlu, a.g.e., s. 103.

²⁰⁴ Orhan Kemal'in de benzer bir yaklaşımla Türk kadınının erkekler tarafından cinsel açıdan istismar edilmeye çalışıldığı, onun sadece cinsel ihtiyaçları gördüğü için değer ifade ettiği ve sadece ev ve beden için kullanıldığı düşüncesini romanlarında işlemiştir. Ülkü Eliuz, “Orhan Kemal Romanlarında Kadının Nesne Olarak Kullanımı: Cinsel Taciz”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 13, 2010, 98.

Münif'in, el-Ân hunâ Şarku'l-Mutevassıt romanında cezaevinde işkencelere maruz kalan sadece erkekler değildi. Orada bir kadına tecavüz edilerek işkence yapıldığında da bahsedilmektedir.

Şarku'l-Mutavassıt romanında Recep'in kız kardeşi olan Enîse, romanın bazı bölümlerinin anlatıcısıdır. Kardeşi, siyasi düşüncelerinde ötürü cezaevlerinde kalmış, ama kardeşine maddi ve manevi destek olmaktan geri durmamış bir kadındır. Bundan sonra değineceğimiz “kırılmayan bir direniş” ruhunda bir kadının göstermiş olduğu desteğe örneklik teşkil edecektir.

Münif, el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt romanında Tali'in işkence sahnelerinde annesi dikkat çekmektedir. Burada Tali' işkence görürken artık acılara dayanamaz bir hale gelmişti. Tali' kendinden geçmiş, baygın bir halde annesini silüetini görüyordu. Annesinin ona küçüklüğünde vermiş olduğu bazı telkinlerin burada kendisine moral olduğunu görürüz. Annesinden aldığı bu manevi destek ile Tali tekrar toparlanır ve itiraf etmemekteki kararlılığını sürdürür.²⁰⁵

Âlem bilâ harâit romanında anlatıcı olan Alâaddin'in zaman zaman kadın hakkında düşüncelerine yer verilmiştir. Yasak ilişki yaşadığı evli sevgilisi olan Necvâ'nın ölümünden sonra kendi kendine “kadın” hakkında konuşur. Kadın, onun gözünde yaratılışın başlangıcıdır. Zevkin ta kendisidir. Nesnelerin aslıdır.²⁰⁶

2.4.12. Değişim

Toplumların içinde yaşamış oldukları mekanlar değişir. Bu değişim kimi zaman o kadar yavaş cereyan eder ki toplum bu değişikliğin farkına bile varamayabilir. Mekandan daha da ağır bir biçimde değişikliğe maruz kalan toplumun dinsel ve felsefi inançlarıdır. Bu inançlar ve inançlar etrafında şekillenen gelenek ve görenekler de toplumda değişikliğe uğramaktadır.

²⁰⁵ Anne ve kadın figürünü Abdurrahman Münif'in çağdaşı olan Filistinli roman yazarı Gassân Kenefânî de romanlarında işlemekte olduğu görülür. Münif gibi o da, doğu toplumlarında kadının sesini yeteri kadar duyulmadığını düşünerek romanlarında Arap kadınının duygularına tercümanlık etmeye çalışmıştır. Emel Allâme, *el-Umm fî rivâyâti Gassân Kenefânî*, el-Halîl, Merkezi's-senâbili li'd-dirâsâti ve't-turâsi's-şâ'bî, 1998, s. 7.

²⁰⁶ Münif, *Âlem bilâ harâit*, 2. B., Beyrut, el-Muessesetu'l Arabiyyeti li'd-dirâseti ve'n-neşr, 1992, s. 87.

Toplumda yaşanan bu değişimin sonucu olarak yaşamın alışkanlıkları ve sahip olunan değerler farklı alışkanlıklar ve değerlerle sonraki nesillerin karşısına çıkar.²⁰⁷

Yaşadığımız toplum içerisinde farkına varılmadan meydana gelen bu değişim kimi zaman toplumun yararına iken kimi zaman da kültürel açıdan zararlı olabilmektedir. Dolayısı ile yaşadığı topluma karşı duyarlı olan, mensubu olduğu bütün içerisinde sosyal ve kültürel alanlarda yaşanan değişikliklere tepkisini ortaya koyacak olan toplumcu gerçekçi bir yazar, bu değişimi gözlemleyecektir.

Arap edebiyatında toplumcu gerçekçi yazarların önde gelen isimlerinden olan Münif, Arap toplumunun 20. yüzyılda geçirmiş olduğu siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda değişimlere karşı duyarlı bir tavır içine girmiştir.²⁰⁸ Ona göre Arap halklarının bir değişim geçirmesi gerekiyordu. Ancak bu değişim ona göre sosyalist bir dönüşümü ifade etmeliydi. Ne var ki Arapların o zamanlarda yaşamış olduğu toplumsal dönüşüm ise tek kelime ile kapitalist bir dönüşümden başkası değildi. Bu değişime karşı Münif, tepkisini romanları ile dile getirmiştir.²⁰⁹ Moran'da, Harrân'da, Taybe'de toplumsal ve siyasi hayatta meydana gelen değişimler hep kapitalist anlayışa hizmet eden türden değişimlerdi. Örneğin; çöl ortasında bir arap köyü olan Taybe'de insanlar ağaçları kesiyorlar ve onun yerine pamuk ekiyorlardı.²¹⁰ Yine bu bölge insanları kıtlık ve kuraklık zamanlarında avlanma konusunda israfı kaçıyorlar ve şehre dışarıdan gelen misafirlere ikramda bulunmak için, sadece eğlenmek için ava çıkıyorlardı.²¹¹ Bu, önceden bu coğrafyada yaşanmayan bir durumdu.

Burada Münif, toplumcu gerçekçiliğe uygun olarak, Lukacs'ın gerçekçilik ve dönüşüm teorisini hayata geçirmiş, yüksek edebiyatın tipik karakterler, aksiyonlar ve

²⁰⁷ Kubilay Aysevenler, "Çok Kültürlülük, Değişim Ve Felsefi Tutum Alış", *Dört Öge*, Yıl: 1-Sayı:1-Ocak 2012, s. 2.

²⁰⁸ Toplumcu gerçekçiliğin en önemli isimlerinden biri ve hatta asıl kurucusu olan Maksim Gorki, içinden çıktığı toplumun değiştirilmesini ve dönüştürülmesini ister; bu gâyeye ulaşmak için de yapılması gereken şeyin devrim olduğuna inanır. Alver, a.g.e., s. 131.

²⁰⁹ Türk romanında Münif'in çağdaşı olan Tarık Buğra'nın "Yağmur Beklerken" romanında da benzer bir değişim anlatılmaktadır. 1930 yılında bir Anadolu kasabasında fırkacılık henüz yeni başlamıştı. "Taybe" köyünde olduğu gibi bu kasaba da "kuraklık" sorunu yaşıyordu. Buna karşı köyde bir "aydın" olan Rahmi, bu duruma karşı çözümler arıyor ancak köylülerden beklediği duyarlılığı göremediği gibi, fırkacılığın getirdiği çekişmeler de onu zor durumda bırakıyordu.

²¹⁰ Münif, *Eşcâr ve iğtiyâlu'-Merzûk*, s. 54.

²¹¹ Münif, *Nihâyât*, s. 24.

olaylar meydana getirerek belirli bir sosyo-tarihsel durumun özünü ya da hakikatini ortaya çıkardığını düşünmüştür.²¹²

Yine Harrân'da Arapların petrol şirketi gelmeden önce ki durumu ile petrolün bulunmasından sonra meydana gelen değişime dikkat çekmektedir. Bu değişiklik sadece şehirleşme açısından değil ahlâkî açıdan da yaşanmaktaydı.

Örneğin; Harrân'da önceden birbirleri ile yardımlaşmak için geri durmayan, cömert Arapların kısa zamanda bencilleştikleri, birbirleri ile rekabet eder hale geldikleri göze çarpmaktadır. Açtıkları fırın bölgeye sonradan gelip yerleşen ve Amerikalılar ile işbirliği içerisinde olan İbn Râşid ve ed-Debbâsî'yi karşı karşıya getirmişti.²¹³

Yine bölgede dükkan sahibi olan Abduh Muhammed Amerikalıların getirdiği dergilere bakıyor onun içinde yer alan kadın resimlerini dükkânının duvarlarına, camlarına asıyordu. Bu surette zamanla ahlakının değiştiği dikkat çekmektedir. Öyle ki Abduh artık sosyal yaşamdan da uzaklaşmış, bu resimlere bakmaktan kendini alamaz hale gelmişti. Bir gün arkadaşları kendisine neden böyle bir hale düştüğünün sebebini sorunca cebinden bir kadının resmini çıkardı ve şöyle dedi:

“Bu kadın her şeyin sebebi”

Gösterdiği resimdeki kadın onun deyişiyle Amerikalıların geldiği gemide bulunuyordu. Abduh'a tebessüm ederek bir bakış atmış ve Abduh kendisine o anda âşık olmuştu. Kadın daha sonra Amerika'ya geri dönünce onun dergilerde resmini görmüş ve aşkı devam etmişti.²¹⁴

Âlem bilâ harait romanında olayların yaşanmış olduğu şehir olan Umuriyye'de Münif'in dikkat çektiği bu değişimden nasibini almıştır. Bu şehirde herşey değişmiş eski günler geride kalmıştı. İnsanların ahlakı değişmişti. Hayat burada azaba dönüşmüş, insanlar buradan kaçabilmek, bir gemi bileti alabilmek için her şeylerini satmaya başlamışlardı.²¹⁵

²¹² V. Zima, a.g.e., s. 136.

²¹³ Münif, *Tih*, s. 242.

²¹⁴ Münif, *Tih*, s. 244; Abduh karakteri ile yansıtılmak istenen toplumsal gerçeğin Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları romanındaki ırgatlara benzeşmektedir. Burada ırgatlar, çalışma dünyasında umutlarını kaybetmiş, kumar, cinsel sapma, deikodu yoluyla yozlaşıyorlardı. Narlı, a.g.e., s. 152.

²¹⁵ Münif, *Âlem bila harâit*, s. 73.

Amûriye şehrinin yerlileri olan çiftçiler, tarlalarını, köylerini terk edip yurt dışına gidiyorlardı. Tabiat boşluk kabul etmeyeceği için buraları, yurt dışından gelen garip insanlar dolduruyorlardı.²¹⁶ Bu şehir yirmi otuz yıl önceki Umûriyye değildi artık. Köylü bir gelinin kendini şehirli kadınlara benzetmeye çalışması gibi idi. Güzelleşmek için yüzüne abartılı miktarda makyaj malzemesi süren köylü bir kız gibi olmuştu.²¹⁷

Burada Münif'in sayfalarca devam eden anlatımından, Amûriyye adlı hayali şehir ile Suudi Arabistan başta olmak üzere diğer petrol zengini körfez ülkelerini kast ettiği anlaşılmaktadır. Zira yurt dışından aşırı oranda göç aldığı bilinen Arap ülkeleri, petrol zengini körfez ülkeleridir.²¹⁸

“Özellikle 1950’lerden sonra Suudi Arabistan’a petrol gelirlerinin akışıyla beraber, devlet önem arz eden ekonomik ve sosyal kalkınma projelerini yürürlüğe koymuştur. Ancak; başlangıçta, Suudi Arabistan, mevzu bahis projelerin ve gerekli ekonomik aktivitelerin icra edilebilmesi için gerekli olan işgücünden ve beşeri sermayeden yoksundu. İşgücünde bir boşluk bulunmaktaydı. Bu sebepten ötürü, göçmen işçiler, 1960’lardan itibaren Suudi Arabistan’a artan bir şekilde gelmeye başlamışlardır. 1966 ve 1967 yıllarında yabancı işçilerin sayısı 240,000 olarak tahmin edilmiştir.³⁴ 1970 yılına gelindiğinde bu rakam kuvvetle ihtimal 500,000 civarına çıkmıştır. Merkezi Haber Alma Teşkilatı’nın (CIA) 2009 tahminlerine göre: Suudi Arabistan’ın toplam nüfusu 28,686,633 iken, ülkede yaşayan yabancıların sayısı 5,576,076’dır. Dolayısıyla, yabancıların toplam nüfusa oranı neredeyse %20 civarındadır. İlk etapta, göçmen işçiler, genellikle Ürdün, Mısır ve Yemen gibi Arap ülkelerinden gelmişlerdir. Ancak; bilhassa 1970’lerden sonra; Pakistan, Hindistan ve Sri Lanka gibi Asya ülkelerinden de göçmenlerin gelmesiyle birlikte, yabancı işçilerin etnik oluşumu da değişime uğramıştır. Ülkede yabancı göçmenlerin mevcudiyeti; hem Suudi Arabistan üzerinde, hem de bölgesel ölçekte; sosyal, siyasi ve iktisadi etkiler meydana getirmiştir.”²¹⁹

²¹⁶ Münif, *Âlem bila harâit*, s. 79.

²¹⁷ Münif, *Âlem bila harâit*, s. 84.

²¹⁸ Konu ile ilgilenen bazı araştırmacılara göre, Arap körfez ülkelerinde petrol kaynaklı yaşanan bu sosyal değişimler Arap romanının gerçekçi bir yapıya sahip olmasında etkili olmuştur. Zira birçok ülkeden farklı kültür ve dillere sahip insanları bu ülkelerde neredeyse yerli nüfus kadar hatta Katar gibi bazı ülkelerde yerli nüfusu geçecek sayıya ulaşmıştır. Bu durum roman yazımında etkili olmuş ve sorun gerçekçi bir yaklaşımla ele alınmıştır. Hanı Elayyan, “Three Arabic Novels of Expatriation in the Arabian Gulf Region: Ibrâhîm Naşrallâh’s *Prairies of Fever*, Ibrâhîm ‘Abdalmagîd’s *The Other Place*, and Sa‘ûd al-San‘ûsî’s *Bamboo Stalk*”, *Journal of Arabic and Islamic Studies*, 16 (2016), s. 88.

²¹⁹ Bilgen, a.g.e., s. 37.

Arap toplumunda olumsuz değişimlere ilişkin Münif'in gözlemlediği ve kurguya döktüğü onlarca örnek, onun edebiyata sosyalist bakış açısının bir yansıması olduğu görölmektedir.

2.4.13. Kırılmayan Bir Direniş Ruhu

Romanlarında kendi asrının insanlarına ve gelecek nesillere mesajlar vermek istediği açık olan Münif'in yazdıklarında her zaman kendini hissettiren bir diğer husus ta direniş ruhudur.²²⁰ Haksızlığa uğradığını düşünen kimselerin taşınması gerektiği bir duruş olmalıydı ona göre. Kişi siyasi baskılara maruz kalsa da boyun eğmemeli, canı pahasına da olsa direniş sergilemeliydi. Bunu, özellikle Arap halklarının hiç görüşü alınmadan petrol servetini Amerikan petrol şirketlerine peşkeş çeken yöneticilere karşı Mut'ab'ın ve hiçbir yargılama olmaksızın tutuklanan ve işkenceye maruz kalan Âdil, Tâli' ve Recep'in tepkilerinde görmekteyiz.

Örneğin Tali' cezaevinde işkencelere maruz kaldıktan sonra kendi kendine şunu söylemekte idi:

“Tutundum ve yüz metre kadar yürüdüm. Belki de bundan daha fazla. Ben ne bu cezaevinden kurtulmayı ne de mahkûmların serbest bırakılmasını düşünüyordum. Düşündüğüm tek şey bir sonraki adıma (işkence) nasıl direneceğim ve nasıl karşı koyacağımdı.”

Tâli'nin Virdân adında bir köpeği vardı. Onu güzelce eğitmişti. Ama ona asıl öğrettiği en güzel şey “hayır” diyebilmesi idi. Tâli'e göre “hayır” tüm kâinatın sırrı idi. Bu küçük kelime tüm kâinatı, insanlığı ve yaşamı değiştirecek şey idi. İnsanı insan yapan, başlarına karşı durabilmeye imkân sağlayacak yegane şey “hayır” diyebilmektir.²²¹

Şarku'l-Mutavassıt romanında Recep'in idama mahkûm olduğu kendisine bildirilmişti. O zaten daha öncesinde de bunca işkencelerden sonra ölümü arzu eder hale gelmişti. Onu ve idam kararı verildiği söylenen diğer mahkûmları boş bir arsaya

²²⁰ Marksist diyalektiğin felsefesiyle hayata bakan eleştirel gerçekçi yazarlarda toplum, sınıf çatışmalarının, çıkar savaşlarının yaşandığı bir arenadır. Bu arenada, insanı sömürüp onun sahip olduğu nimetleri elinden gasp etmek isteyen haksız bir grup ile onun karşısında sefalet süren ama buna karşı direnmeye çalışan, hayatını ortaya koyan ezilmiş diğer bir grubun savaşı söz konusudur. Uslucan, a.g.e., s. 103.

²²¹ Münif, *el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt*, s. 207.

getirmişlerdi. Gözleri bağlı olduğu için nereye getirildiğini bilemiyordu. Bu esnada Recep'in direnişini sahneleyen bir monoloğuna yer verilir:

“Bağırarak istiyordum. Ey katiller! Ne yaparsanız yapın. Ölmeden önce bir şey yapmalıyım. Nuri'nin suratına tükürdüğümü gördüğüm zaman çok sevinmişim. Şimdi?! Onlara hiçbir şey söylemeden köpek gibi ölecek miyim? Son cümleli söyle Recep! Recep, köpek gibi ölmemelisin. Hiçbir direnç göstermeden, haykırmadan... Bağır ki bağırman onların kalplerini yerinden çıkarırsın. Seni öldürmekten fazla bir şey yapamayacaklar. Onların yapacağı en fazla budur.”²²²

Bir başkaldırı edebiyatı sergileyen Münif'in diğer kahramanları içerisinde de bu türden direnişçi karakterler bulunmaktadır. Örneğin “Tih” cildinin en yüksek sesli direnişçisi olan Mut'ab'ın, elindeki silahı göstererek “Amerikalılara yardım etmemiz gerekiyor, yoksa...!” diyen Emir'e karşı vermiş olduğu şu tehditkâr cevap çarpıcı bir örnektir.

“Bu güne kadar bazılarının karşısına silahla çıkmadıysak da yarın neler olacağını kimse bilemez.”²²³

Bu ifadeler aslında o dönemde Emir'e karşı söylenebilecek türden sözler değildi. Ancak Münif'in burada direnişin en son safhası olan “silahlı mücadeleyi” de olası gördüğü anlaşılmaktadır.

Yine bu cildin sonunda Amerikan petrol şirketi çalışanları ile taşeron firmada çalışan Arap işçiler arasında ki işçi hakları arasındaki fark gittikçe artınca işçiler grev yapmış ve seslerini bu şekilde yükseltmişlerdi.²²⁴

Sosyalist bir dünya görüşü olan Münif'in sadece siyasi baskılara karşı direniş değil aynı zamanda özel sektörün kapitalist anlayışına karşı da direniş gösterme gerektiğine dair mesajlar vermekte olduğu anlaşılmaktadır.

Mudunu'l-Milh'in ikinci cildi olan “el-Uhdûd'da başkahraman olan Doktor Suphi'nin sarayda bir yardımcısı olan Muhammed Eid, Doktor Suphi'ye baldızının kızı olan Nâdiye ile evlenmek istediğini söyler. Ancak Suphi onu kendi oğlu olan Gazvân ile evlendirmek istemektedir. Doktor kendisine bunun mümkün olmadığını, çünkü

²²² Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 103.

²²³ Münif, *Tih*, s. 89.

²²⁴ Mahmûd Emin el-Âlim, a.g.e.,s. 48.

Nâdiye'nin nişanlı olduğu yalanını söyler. Bunun üzerine Muhammed kahırlanarak Moran'ı terk edip asıl memleketi olan Harrân'a geri döner. Eid aslında sarayın tüm imkanlarını kaybetmektedir. Doktor'un vefasız tutumundan dolayı sarayı terk edip Harrân'da kendi ayakları üzerinde durmaya çalışacak, ticarete atılacak, piyasayı araştırarak, deyimli yerinde ise yönetime sırtını dayamayı bırakıp kendi ekmeğini kendi kotaracaktır.²²⁵

Burada Eid'in duruşunun ekonomik bir direnişi simgelediği düşünülebilir. Saraydaki yöneticilerin ya da rejim unsurlarının eline bakarak değil, kendi öz imkânlarıyla ayakta durmaya dair Münif'in Arap gençlerine bir mesajının var olduğu anlaşılmaktadır.

Şarku'l-Mutavassıt romanında Recep, gemide cezaevi hatıralarına geri dönmektedir. Ardı arkası eksilmeyen işkence örneklerini okuyucuya gösterirken bu arada işkencelere karşı tutumunun ne olduğunu veya ne olması gerektiğinin mesajını sürekli verir. Buralarda Münif, dolaylı anlatımı tercih ettiği görülmektedir. Recep'in ne kadar dirençli, güçlü bir karaktere sahip olduğunu işkence karşısındaki tutumları ile anlatmaya çalışmaktadır.

Gardiyanlar Recep'e türlü türlü işkenceleri yaparken ağzından itiraf yerine şu cümleler dökülüyordu:

“Boşuna uğraşma Nuri! ²²⁶ Bir kelimeye bile ulaşamayacaksın.”
“Suskunluğumu korumalıyım.”²²⁷

Kendisinin bütün güçleri ile testislerinden çekerek işkence yaptıkları sırada Recep'in tepkisi gardiyanın suratına tükürmek olmuştur. Recep, öleceğini düşünmüş ve ölmeden önce elinden ne geliyorsa yapmak istemişti.²²⁸

Özellikle yazıldığı yıllarda Ortadoğu'daki rejimler açısından romana bakıldığında romanın amacının ne olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü o tarihlerde, Ortadoğu cezaevlerinde yaşanan hukuk dışı uygulamaları dile getirecek hukuki

²²⁵ Münif, *el-Uhdûd*, s. 186.

²²⁶ Nuri, kendisine işkence yapan gardiyandır.

²²⁷ Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 94.

²²⁸ Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 96.

mekanizmalar bulunmadığını düşünen Münif, romanı aracılığıyla yaşananları yansıtmaya çalışmıştır.

Nihâyât romanının teması Arap ülkelerinde kötü yönetim ve sadece petrole dayalı bir ekonominin başarısızlığıdır. Bu mesajı, av konusunda israfa kaçan köy halkı ve buna dur demek isteyen usta bir avcı olan Assâf üzerinden vermektedir.

Bu romanın muhtelif yerlerinde, Arap rejimlerine karşı direnç göstermeye çağrıda bulunan mesajlar bulunmaktadır. Örneğin; Taybe halkı kuraklık yaşamaktadır. Devletin söz verdiği baraj inşaatı bir türlü başlamamaktadır. Köyün yaşlıları bu duruma hiç itiraz etmiyorlardı. Devletten korkuyorlardı. Taybe dışında uzak bir şehirde üniversite eğitimi gördüğü anlaşılan bir genç ile Taybe’de yaşayan babası arasında ki şu diyalog direniş mesajları içermektedir.

“ - İnsanlar orada sizin yaptığınız gibi yapmıyorlar. Sözcükleri güce, düzenli ve savaşı bir güce dönüştürüyorlar. Biz de ölüm bizi yutmadan onlar gibi acilen bir şeyler yapmalıyız.

- Ne yapmamızı istiyorsun?

Genç daha cevabını vermeden yaşlı adam şöyle dedi:

- Bilmelisin ki hiç kimse devlete karşı direnemez. Akıllı olmalıyız ve yapabileceğimiz şeyleri düşünmeliyiz.”²²⁹

Âlem bila Harait romanının anlatıcısı olan Alâaddin’in kendi hayat hikayesini anlatırken sık sık asıl memleketi olan Umûriyye’de yaşanan siyasi ve sosyal baskılara göndermelerde bulunmaktadır. Ancak bu baskılara karşı sürekli içinde “hak gördüğü davada direnç göstermekten korkmayacak bir insan" yetiştirmektedir.²³⁰

2.4.14. Demokrasi

20. yüzyılda kurulan Ortadoğu’daki Arap ülkelerinde bir iki ülke dışında²³¹ hakim olan rejimler adı ne olursa olsun aslında totaliter idi.²³² Bu ülkelerde demokrasi

²²⁹ Münif, *Nihâyât*, s. 47.

²³⁰ Münif, *Âlem bilâ harâit*, s. 93.

²³¹ Lübnan liberal ve laik bir demokrasi anlayışının gelişmekte olduğu bir Arap ülkesidir. Lübnan demokrasisi hakkında detaylı bilgi için bkz: Riad al-Khouri, “The Future of Democracy In Lebanon”, *UNISCI Discussion Papers*, No., 12, Ekim, 2006, s. 78., Uluslararası ilişkiler alanında yayımlanan makalelerde Arap ülkeleri içerisinde kanıtlanabilir bir şekilde en demokratik ülkenin Lübnan olduğu söylenmektedir. Konuya dair bkz: Julia Choucair, “Lebanon: Finding a Path from Deadlock to Democracy”, *Carnegie Papers*, sayı, 64, Washinton Ocak 2006, s. 3.

pratik hayatta uygulanmıyordu.²³³ Dolayısıyla bu dönemde Arap entelektüelinin bu rejimler karşısında sıkı bir şekilde demokrasi söylemine sarıldığı görülür. Zira demokrasi en genel tanımıyla halkın halk tarafından yönetilmesi, egemenliğin millete veya halka ait olması anlamına geliyordu.²³⁴ Münif sosyalist olması hasebiyle demokrasiye sıkıca sarılmış ve Arapların birçok sorununda onun bir çözüm vesilesi olduğunu belirtmiştir.²³⁵ O romanlarında demokrasi konusunu işlemiş, Arap ülkelerinde demokrasinin sadece adının olduğunu işlevselliğinin bulunmadığını roman karakterleri aracılığıyla ifade etmiştir.

el-Ân Hunâ Şarku'l-Mutavassıt romanı tamamen Arap ülkelerinde bulunan anti-demokratik uygulamaların örnekleri ile doludur. Romanın anlatıcısı olan Âdil, hastane çalışanlarından olan Radi'ye Arap ülkeleri hakkında bilgi verirken şöyle diyordu:

“Hayatta mutluluk veren birçok şeylerin var olduğunu biliyorum... İnsanın yaşamak, dostluk, cesaret, sevgi ve inandığı şeyler için bir mücadelesi vardır. Bütün bunlar hayata bir anlam verir. İnsanın hayatının daha doğru ve faydalı olmasını sağlar. Ancak bütün bunların gerçekleşebilmesi için şart değerli Radi, önce insanı insan olarak kabul etmektir. Ne var ki bu şart bizim ülkelerimizde bulunmuyor.”²³⁶

Âdil, “insanı insan olarak kabul etmek” gerektiğine inanıyor. Ve bu kabulün de kendi ülkesinde bulunmadığını söylüyor. Arap ülkelerinde bulunmadığını söylediği bu “kabul” ün demokratik haklar olduğu anlaşılmaktadır

Sibâku'l-mesâfâti't-tavîle romanında James ve Peter arasında geçen konuşmada Münif, James'in dilinden Arap ülkelerinde uygulanan yönetim sistemleri hakkında bir eleştiride bulunmaktadır.

²³² Totalitarizm, toplumu bir bütün olarak ele alan, bir bütün olarak dönüştürmek isteyen ve total kontrol sistemi ile toplumu sürekli düzenleyen devlet, ideoloji, siyasal parti ve liderlik olgularının bütünlüğü için kullanılır. Totalitarizmin en önemli özelliği toplumun, siyasal olarak total kontrolünün sağlanmasıdır. Totalitarizm, devlet ve toplumu bir ve bütünlük içerisinde birbirine ekleyen, birbiriyle uyumlulaştırır ve ortak bir dünya görüşünü topluma dayatan bir siyasal sistemdir. Totaliter sistemde toplum bir ideolojik totalite içerisinde plan ve programa tabi kılınarak kontrol altına alınır. Totaliter rejimler hakkında daha fazla bilgi için bkz: Halis Çetin, “Totaliterizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2002, Cilt:26, No:1.

²³³ Arap ülkelerinde demokrasinin neden uygulanmadığına dair ayrıntılı bilgi için bkz: Larry Diamond, “Why Are There No Arab Democracies”, *Journal Of Democracy*, January 2010, Volume 21, Number 1.

²³⁴ Hasan Tunç, “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, Yıl, 2008, s. 1115.

²³⁵ Münif, *ed-Dimukrâtiyye evvelen ed-dimukratiyye dâimen*, s.9

²³⁶ Münif, *el-Ân huna Şarku'l-Mutavassıt*, s. 85.

“Doğu’da kurumlar vehmidir. Partiler, parlamentolar ve diğer görüntüde olan tüm şekiller bir dekor olmanın ötesine geçmez. Doğuda sadece istediğini dayatan bir “kişi” vardır. Diğerlerinin bu “kişi” nin istediklerini uygulaması ve itaat etmesi gerekir...”²³⁷

Yine el-Ân hunâ Şarku’l-Mutavassıt romanında Tali’in vefatından sonra dava arkadaşları hastanede Âdil’i ziyaret eder. Aralarında siyasi meselelere dair bir konuşma geçer. Burada Münif demokrasi hakkındaki düşüncelerini Âdil’in dilinden şöyle aktarır:

“Geçmişten bahsetmeye eğilimli değilim. Ancak, ortaya atılmış konularda benim üç değişmezim var: Birincisi, demokrasi. Buna kesin bir inançla inanmamız gerekiyor. Onu fiili olarak uygulamalıyız... Ben bir partinin ya da grubun demokrasisine inanmış değilim. Demokrasi herkes için ve aynı seviyede olmalı. Ülkesine ihanet edenler hariç!”²³⁸

“Bir grubun demokrasisi” ifadesiyle Münif’in Arap ülkelerinde bulunan şekilden ibaret olduğunu düşündüğü demokrasiye işaret ettiği anlaşılmaktadır.²³⁹

2.4.15. Romantizm

19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan romantizm, klasisizme bir tepki olarak ortaya çıkan bir akımdır. Romantik yazarların kendilerini akli ve pozivitizmi ön plana çıkaran “rasyonalite”ve “aydınlanma” hareketine karşı durmakla nitelendirdikleri görülür.²⁴⁰

Romantizm, akli ön plana çıkaran “rasyonalite”nin yerine duyguyu, gerçeğe vurgu yapan “klasisizmin” aksine hayali öncelemiştir; kuralların karşısına çöşkuyu, ölçünün yerine de abartıyı çıkarmıştır.²⁴¹

Romantizm öncesi dönemde sanatçı kendine ait dünyadan bahsedemediği gibi, kendi duygularını da ifade edemezdi. Din adamları, feodaller ve kralların hâkim olduğu

²³⁷ Münif, *Sibâku’l-mesâfâti’t-tavile*, s. 136.

²³⁸ Münif, *el-Ân hunâ Şarku’l-Mutavassıt*, s. 104.

²³⁹ Örneğin Irak, Saddam Hüseyin döneminde yönetim biçimi olarak her ne kadar Cumhuriyet olarak tanımlanmış olsa da ülke de tam anlamıyla modern bir diktatörlük uygulanıyordu. Konu ile ilgili ayrıntı için bkz: Chapell Lawson, “Strom Thacker, Will Iraq Become a Democracy”, Temmuz 31, 2003, <http://www.bu.edu/sthacker/files/2012/01/Will-Iraq-Become-a-Democracy.pdf> (05.11.2014).

²⁴⁰ Bruce Harvey, “American Romantism”, <http://www2.fiu.edu/~harveyb/romover.pdf> (06.11.2014).

²⁴¹ Karataş, a.g.e., s. 392.

bir dönemde kişilerin duygusal coşkununun bir değeri yoktu. Romantizmin meydana getirdiği devrimin önemi kendini burada göstermektedir.²⁴²

Bu dönemde kişisel duygu ve heyecanlar ön plana çıkmış, fanteziler ve hayaller sanatta aklın ve geleneğin önüne geçerek²⁴³ hayal dünyasına mutlak bir özgürlük alanı sunmuştur. Bu yüzden romantik eserlerde abartı hâkimdir. Geleneğe bir karşı duruş egemen olduğu için, toplumsal ahlaki baskılara karşı bir direniş söz konusudur.²⁴⁴

Romantizm akımının toplum üzerinde egemen olan bir baskıya karşı bireylerin karşı koyduğu duygusal bir tepki olarak algılandığında, Münif gibi bir şahsiyetin romantizm ile olan organik bağı daha net anlaşılmaktadır. Münif, edebî olsun, bilimsel olsun bütün çalışmalarından anlaşılacağı kadarıyla o devrimci ruha sahip bir yazardı. Hatta “devrim” kelimesini haksızlıklara uğrayan karakterlerinin dilinden sıklıkla dile getiriyordu. Dolayısıyla onun edebi eserlerine hakim olan hava “devrimci romantizm”di.²⁴⁵

Arap toplumunun 20. Yüzyıldaki sosyal yapısı üzerine bir araştırma yapan Hişam Şerâbi, Arap toplumunun ve bu toplumun aile yapısının fertlere karşı baskı üzerine kurulduğuna işaret etmektedir. İster aile içinde olsun ister yaşadığı toplumda olsun her birey eşit seviyede bu baskıya maruz kalmaktadır. Aile bu sosyal baskıyı küçük ölçekte temsil etmektedir. Buradan hareketle Şerâbi’ye göre toplumun bu baskıcı yapısını değiştirmek ve özgür düşünebilen bir toplum meydana getirmek için önce aile anlayışının değişmesi gerekiyordu.²⁴⁶

²⁴² Abdülhalim Aydın, “Namık Kemal’in Sanat/Sanatçı Algısında Romantizm ve Victor Hugo Etkisi”, *Turkish Studies*, Volume 7/3, Yaz, 2012, S. 371.

²⁴³ Muhammed Hüseyin Abdullah, *er-Riyf fi’r-rivâyeti’l-Arabiyye*, Kuveyt, Âlemu’l-Marife, 1979, s. 15.

²⁴⁴ Ömer Tuğrul Kara, “Toplumsal Olayların Etkisiyle Gelişen Üç Büyük Akımın Türk ve Dünya Edebiyatında İzleri”, *The Back Sea Journal Of Social Sciences*, Yıl 2, Sayı 2, s. 80.

²⁴⁵ Münif’in Marksist bir ideolojiye sahip olması ile onun roman yazımında “devrimci romantizmi” benimsemiş olması doğrudan ilişkilidir. Zira Münif’in ideolojisinin şimdiki zamanda gerçekleşmediğinden dolayı onu hayaline kuracak, okuyucularının hayal gücüne hitap ederek “daha iyi” yi yaşatacaktır. Dolayısı ile devrimci bir bakış açısı ile romantizm ister istemez aynı çizgide bulunmaktadır. Konu ile ilgili detay için bkz: Mehmet Soğukömeroğulları, “Ahmet Ümit’in Kar Kokusu Romanında Toplumcu Gerçekçilik”, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1702555980_59so%C4%9Fuk%C3%B6mero%C4%9Fullar%C4%B1mehmet.pdf (10.11.2014).

²⁴⁶ Hişam Şerâbi, *Mukaddime li dirâseti’l-müctemai’l-Arabî*, Lübnan, Dâru’l-Müttehede li’n-Neşr, ty, s. 38.

Şerâbî, konuya olan hassasiyetini daha da ileri götürerek Arapların İsrail karşısındaki yenilgilerinin tek sebebinin siyasi olmadığını bunun sosyal bir yanlışın sonucu olduğunu söylemektedir. Bu yanlıştan kurtulmanın ilk yolu fertlerin yönetsel ve cinsel mahrumiyetlerden arındırılmasıydı. Cinsel mahrumiyet, erkeğin dolayısıyla da babanın mutlak egemenliğine yol açıyordu. Bunun sonucu olarak o toplumda otoriter bir yönetim ortaya çıkıyordu.²⁴⁷

O halde Arap halkları üzerinde kurulan iki türlü bir baskıdan söz etmek yerinde olur. Bunlardan ilki siyasi baskılar, diğeri de ailenin bireyler üzerinde kurduğu iç baskılar. Münif, Şerâbî'nin dile getirdiği bu iki türlü baskıya karşı romantik bir bakış açısıyla karşı koymaya çalışmıştır. Siyasi anlamdaki baskıya karşı koyuşunu, dik duruşunu ifade eden romanlarında²⁴⁸ karakterler bir “direniş” ve “direniş duygusunu” yansıtıyordu. Bu kahramanların örneğin “işkence görmeleri” işkence görürken çektikleri acılar karşısındaki “tahammülleri” aslında devrimci gence verilen mesajlardır. Buradan hareketle okura saygı duyacağı, imreneceği ve taklit etmek isteyeceği kahramanlar sunmak “devrimci romantizm”in amaçları arasındadır.²⁴⁹

Diğer taraftan yukarıda aktarıldığı gibi baskı sadece siyasi değildi. Aynı şekilde Nâbulsî'nin ifadesiyle “muhafazakâr dindar toplumun” değer yargılarını yeni nesiller üzerine dayatması söz konusuydu.²⁵⁰ Buna karşı da Münif 1974'te yayınladığı “Kıssatu hubbi Mecûsiyye” romanı ile karşı koymak istemiştir. Bu roman tam anlamıyla romantiktir.²⁵¹ Romanın anlatıcısı evli ve çocukları olan bir kadına âşık olmuş ve çevresindekiler bunu tepki ile karşılamışlardır. Yaşamış olduğu bu aşktan dolayı maruz kaldığı şeylere karşı göstermiş olduğu tepkiler bu romanın havasına hâkimdir.

Romanda anlatıcının adı belli değildir. Anlatıcı sıklıkla okuyuculara dönmekte ve ona tekrarlar onlara “umurumda değilsiniz” anlamına gelecek şekilde göndermelerde bulunmaktadır.

²⁴⁷ Abdulâlî Ma'zûz, *Hişâm Şerâbî ve nakdu'n-nizâmî'l-ebevî fi'l-müctemai'l-Arabî*, 1. B., Beyrut, Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 2012, s. 15.

²⁴⁸ Mudunu'l Milh, eş-Şarku'l-Mutavassıt, el-Ân Huna Şarku'l-Mutavassıt romanları buna örnektir.

²⁴⁹ Moran, *Edebiyat Eleştirisi*, s. 60.

²⁵⁰ Nabulsî, a.g.e., s. 58.

²⁵¹ Bu romanda anlatıcının âşık olduğu karakter “Leilian” a hakkında söylediği cümleler romantik eserlerde olduğu gibi abartılı ve coşkuludur. Aklın ve Müslüman Arap toplumunun kabul edemeyeceği türden birçok kadın tasviri romanda yerinin almıştır. Bu romanın olay örgüsü açısından eleştirisi bu çalışmanın 120. Sayfasında işlenecektir.

Yine romantizm unsurlarının görüldüğü diğer bir roman olan Âlem bilâ Harâit'te Kıssatu Hubbi Mecûsiyyetin romanında olduğu gibi bekâr bir erkek ve evli bir kadın arasında yaşanan bir aşk yer almaktadır. Romantik ifadelerin, aşk tasvirlerinin yer aldığı iki romanında da bu türden çarpık ilişkilerin bulunması dikkat çekmektedir.

Her ne kadar bahsi geçen iki romanda “aşk” işleniyorsa da aslında diğer romanlarında olduğu aslı mesaj, Arap toplumunun uygulamış olduğu sosyal ve dini baskılar olduğu anlaşılabilir. Münif'in diğer bütün romanlarında siyasi ve sosyal mesajlar, eleştiriler bulunması bu kanaati güçlendirmektedir. İki kişi arasında yaşanan bir aşkın üzerinde hissettirilen toplum baskısı aslında eleştirinin bizzat hedefi olmaktadır.

Benzer duruma Hâlim Berekat'ın Er-Rahîl beyne's-sehm Ve'l-vetr (Ok Ve Yay Arasında Yolculuk) romanında rastlanır. Nâil ve Zeynep arasında yaşanan aşk romanın konusudur. Tüm aksiyon evli olan iki kişinin yaşadıkları aşk karşısında kendilerine uygulanan toplumsal baskıdır. Münif'in bu iki romanına benzer bir şekilde Arap toplumunun bu türden ilişkilere gösterdiği ya da göstermesi olası olan tepkiler eleştirilmektedir.

Roman öncelikle, Nâil ve Zeyneb arasındaki aşk üzerine kurulmuş olmakla birlikte, daha sonra Arap toplumu, Arap toplumunda kadın-erkek ilişkisi, toplumsal değerler ve suçlamalar dâhilinde sosyal bir muhtevaya da bürünmektedir. Yazarın Nâil ve Zeyneb arasında geçen imkânsız aşkı vermesindeki asıl mesaj da bundan ibarettir. Öyle ki, romanda birçok yerde toplumun, evli iki insanın birlikte olmasına ne gibi tepkiler vereceğinin söylenmesi romanın sosyal muhtevada yazılmış bir eser olduğunu açıkça göstermektedir.²⁵²

2.4.16.Doğu- Batı Karşılaştırılması

Münif, üniversite eğitimi bitinceye kadar Ürdün, Irak, Mısır ülkelerinde yaşadıkdan sonra doktora eğitimi için Yugoslavya'ya, daha sonra da Fransa'ya girmişti. Bu seyahatler ve farklı ülkelerde ikamet etmesi kendisine farklı kültürler arasında karşılaştırma yapabilme imkânı veriyordu. Bu yüzden olacak ki romanlarında Doğu-Batı karşılaştırmalarına rastlarız.

²⁵² İlknur Emekli, a.g.e., s. 177.

el-Eşcâr ve igtiyâli'l-Merzûk romanında Abdüsselâm Mansûr, ülkesinde siyasi baskılara maruz kalmış bir akademisyendir. Kendisi yıllar sonra artık bir Avrupa ülkesine göç etmeye karar verir. Tren yolculuğu esnasında tanıştığı diğer önemli karakter İlyas bir kaçakçıdır. Daha sonra polis aynı kompartmanda buldukları için Mansûr'a İlyâs hakkında sorular sorar.

-“Burada oturan şahsı tanıyor musunuz, beraber miydiniz?

-Onunla trende tanıştım. Daha önceden onu tanımıyordum.

-Onu tanımıyor musunuz?

-Ne iş yaptığını biliyor musunuz?

-Bana eski elbiseler sattığını söyledi.

-Size bir şey verdi mi örneğin emanet olarak?”²⁵³

Bu sorulardan sonra Mansûr, kendi kendine konuşur. Polisin sorgulama yaparken kullanmış olduğu “örneğin” kelimesi onu etkilemiştir. O anda kendi ülkesinde yaşadığı durumlar aklına gelir.

“Düşünsenize.. Gümrük polisleri ne kadar da edepli insanlar. Cümle onların dilinde bizdeki polislerin dilindeki gibi bitmiyor. Bizde olsa salak derler ve döverler.”²⁵⁴

Arifi, Tali'in vefatından sonra hastanede bir müddet kalmıştı. Burada yine oda arkadaşları ve hastane personeli ile koğuş muhabbetlerine devam ediyorlardı. “Filozof” diye isimlendirdikleri Junk, Hollandalı bir seyyahın gözünden doğu insanı hakkındaki düşüncelerini aktarıyordu. Ona göre doğuda meydana gelen ölüm vakalarının tamamı hastalık ya da yaşlılık nedeni ile değildi. Bu ölümlerin bir kısmı özgürlüğün elinden alınması nedeni ile olmuştu. Bu da cezaların en ağır olanı idi. Bu seyyah, bizzat bu sebepten dolayı ölen kişilere şahit olmuştu. Kimin özgürlüğü elinden alınırsa en fazla üç gün içerisinde ölüyordu.

Hastalardan birinin “Doğululardan başka bu durumu yaşayan kimse yok mu?” sorusuna Cevabında Junk, her millette böyle bir durum söz konusu olabileceğini ancak

²⁵³ Münif, *el-Eşcâr ve igtiyâlu'l-Merzûk*, s. 194.

²⁵⁴ Münif, *el-Eşcâr ve igtiyâlu'l-Merzûk*, s. 194.

doğuluların çöllerde açık havada yaşadıkları için gökyüzünden başka tavana tahammül edemediklerini söylemiştir.²⁵⁵

2.4.17. Arap Köylüsü

Arap köylüsünün durumu tüm dünya edebiyatlarında olduğu gibi Arap romanında da önemli bir yeri işgal etmektedir. Özellikle 20. Yüzyılda sanayileşmenin etkisi ile köylülerin üretim tarzlarının değiştiği, köyden şehre göçün son derece hızlandığı görülür. Köylüler bu değişimden etkilenmiştir. Görevi hayatı yansıtmak olan romanın köye dikkat çekmesi, köy hayatını ele alması gayet tabii olmuştur.

Arap romanı ortaya çıkışından itibaren köylünün yaşam tarzını ele almış, onların sorunlarıyla ilgilenmiş, özellikle köyden şehre göç dolayısıyla yeni yaşantılarında ki uyum sorunları ilgi odağı olmuştur. Hatta ilk Arap romanı olarak gösterilen Heykel'in "Zeynep" inin konusu köy hayatıdır.²⁵⁶ Kerem Mülham, 1944 yılında yayınlanan "eş-Şeyh Gariru'l-Ayn" romanında köylünün ahlaki değerlerine ne denli önem verdiğini göstermeye çalışmaktadır. Mârûn Abbûd, 1954 yılında yayınlanan "el-Emîru'l-Ahmar" romanında Mısır köylüsünün feodal yapıya karşı vermiş olduğu silahlı direnişi konu edinmektedir. Yine Hûrî Mârûn Gusn'un "el-La'ne" roman köyden şehre göç eden gençlerin şehirde yaşadıkları sorunlara dikkat çekmiştir.²⁵⁷ Iraklı romancılardan Muhammed Hasan en-Nemrî, 1931 yılında yayınlanan "fi'l-Furâti'l-Evsat" romanında Irak'ın İngiliz sömürgesi olduğu yıllarda köylünün toprak mücadelesini işlemektedir.²⁵⁸

Arap köylüsü, Münif'in çağdaşı olan diğer toplumcu gerçekçi eğilimli Arap yazarlarının da öncelikle eğildiği konular arasında yer almıştır. Örneğin; Abdurrahman eş-Şarkavi'in (1920-1987) el-Ard romanında Mısır köylüsünün sorunlarına dikkat çekilmiştir.

²⁵⁵ Münif, *el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt*, s. 62.

²⁵⁶ Muhammed Hüseyin Abdullah, a.g.e., s. 17.

²⁵⁷ Muhammed Hüseyin Abdullah, a.g.e., s. 15.

²⁵⁸ Muhammed Hüseyin Abdullah, a.g.e., s. 22. Arap romanında "köy" hakkında detaylı bilgi için bkz: Selim Bitka, *er-Riyf fi'r-rivayeti'l-Cezâiriyye, Câmiat'i-Akîd el-Hâc liHidr*, Edebiyat ve Dil Fakültesi, (Doktora Tezi), 2012-2013.

Türk romanında da köy edebiyatı 1950’li yıllarda ortaya çıkmış 1960’lı yıllarda da altın günlerini yaşadktan sonra 1970’lerde giderek zayıflamış bir akım olarak tarihteki yerini almıştır.²⁵⁹

Arap toplumunun sosyo-politik eleştirisine yoğunlaşan bir romancı olarak Münif, Arap köylüsüne ilgisiz kalmamış, özellikle toplumun sosyal açıdan farklı kesimlerinin karşılaştırılmasının yapıldığı yerlerde Arap köylüsünün durumundan bahsetmiştir.

el-Eşcâr ve iğtiyâlu’l-Merzûk romanı bu konuda öne çıkmaktadır. Bu romanın ikinci derecede önemli kahramanı olan İlyas Arap köylü tipini temsil etmektedir. Toplumcu gerçekçiliğe uygun bir şekilde Münif, Arap köylüsünün yaşadığı sorunları ele alırken eylemlerin, duyguların ve düşüncelerin altında yatan temel noktaları tahlil etmiştir. Diğer bir ifadeyle, Arap kırsalındaki davranışları, eylemleri neden-sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirmeye çalışmıştır.²⁶⁰

İlyas, Mansûr ile arasında geçen konuşmada bir iş bulamadığı için canının çok sıkıldığını, bunaldığını ve bu durumun onu son derece asabi yaptığını söyler. Bu psikoloji ile bir şeyler kırmak, duvarı parçalamak, bulduğu bardakları kırmak gibi türlü türlü şeyler yapıyordu. Hatta bu sıkıntıdan dolayı intihar bile etmeyi düşünüyordu. Mansûr kendisine köyde çok iş olduğunu söyler. Ona göre köylünün canı hiç sıkılmamalı. İlyas’ın verdiği cevap Arap köylüsünün yaşamış olduğu sıkıntının temel nedenine yöneliktir:

“Babamdan kalan *toprağı sattıktan sonra* toprağa hiç elimi süremedim. Kulaç kadar bir yer bile kazmadım.”²⁶¹

²⁵⁹ Erol Çankaya, “Köy Edebiyatı ve Türk Edebiyatında Köye “İçerden” Bakış Doğuşu, Etkileri, Sonuçları” *Turkish Studies*, Volume, 8/4, Bahar, Ankara, 2013, s. 475. Türk romanında köylü ve işçi sınıfına ideolojik olarak eğilen Orhan Kemal de Münif gibi, ideolojik anlayışına uygun bir şekilde köylüyü esas olarak seçer. Sanayileşme gibi burjuvalaşmış güçler karşısında ezilen, yok olan insanların acılarını, direnişlerini, yaşam koşullarını anlatır. Özerinç, a.g.e., s. 5. Yine Fakir Baykurt’un *Yılanların Öcü* adlı romanında, Türk köylüsünün 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ağalık sisteminden kapitalist bir düzene geçişini konu almıştır. Kemal Tahir’in *Köyün Kamburu* romanında ise Türk köylüsünde hüküm süren yoksulluk ve cahillik olgusunu Çorum’un Narlıca köyünde yaşanan olaylar üzerinden işlemektedir. Kemal Erol, “Kemal Tahir’in Köyün Kamburu Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt: 6, Sayı: 3, 2013, s. 889.

²⁶⁰ Boris Suçkov, *Gerçekçiliğin Tarihi*, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1982, s. 151.

²⁶¹ Münif, *el-Eşcâr ve iğtiyâlu’l-Merzûk*, s. 51.

İlyas, ağaçlara çok önemi vermektedir. Hatta romanın isminde dahi önemine binaen yerini almıştır. Ancak köylüler ağaçları keserek yerine pamuk ekiyorlardı.²⁶² Münif ağaçları keserek yerine pamuk ekmenin doğru olmadığını, buna Arap köylüsünün neden tevessül ettiğini İlyas'ın dilinden şöyle söylüyordu:

“Siz hayata karşı düşmanlık yapıyorsunuz. Siz kendi ellerinizle rızkınızı kesiyorsunuz. Allah sizden intikam alacak.”²⁶³

İlyâs bir dükkânda çalışmaya başlar. Bir ara bir ağacın gölgesinde iş vakti yatıp dinlenirken işyeri sahibi onu bu vaziyette görünce şöyle der:

“Ben bu çiftçileri bilirim. Onlar kış uykusundaki yılanlar gibi *tembeller*. Ama ücret istemeye gelince bu yılanlar tilkiye dönerler.”²⁶⁴

Nihâyat romanı bir bütün halinde çölde yaşayan Arap köylüsünün özellikle kuraklık ve kıtlık yıllarında yaşamış oldukları sıkıntıları anlatmaktadır. Burada kuraklık yıllarında şehre gelen köylü çiftçiler ellerinde ki hayvanları ya da diğer ticari malları satmak isterler. Ancak ne var ki tüccarlar, kuraklığın olmadığı yıllardan farklı davranırlar. Daha önceki yıllarda borç veren ve borcun üstüne çok düşmeyen esnaf, bu sefer birçok şart öne sürüyor ve vermek istemiyorlar. Hatta daha öncesinde kolaylıkla borç verenler şimdi, borç karşılığında köylerinde ki tarlalarının üstüne borç karşılığında ipotek koyuyorlardı.²⁶⁵

Köylüler, kuraklık zamanından korktukları gibi, yağmurun uzun süre kesilmesinden sonra gelecek sağanak yağmurdan da korkuyorlardı. Zira aralıksız yağacak olan yağmur, onların ekinlerini yerler bir ediyor, seller meydana geliyordu. Bu tür yağışlar bitmesini istemedikleri asalak bitkilerin de yeşerme sebebi idi.²⁶⁶

²⁶² İlyas'ın ağaçlarla alakalı macerası için bu çalışmada bkz: 108.

²⁶³ Münif, *el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l-Merzûk*, s. 54. Bir Arap köylüsü olan İlyas'ın, köylülerin yanlış davranışları sonucu “Allah'ın intikam alması” gibi bir düşünceye sahip olmasına, Türk romanında Kemal Tahir'in Anadolu köy hayatını konu alan Sağirdere ve Körduman romanlarında da dikkat çekilmiştir. Romanın kahramalarından olan “Yakup Ağa”nın, köyde yaşanan kuraklığı ve kıtlığı “nimete karşı yapılan saygısızlıklar” a bağlaması benzer bir hassasiyettir. Bir Arap köylüsü olan İlyas ile Türk köylüsü olan Yakup Ağa'nın düşünce açısından ortak yönleri göze çarpmaktadır. Kamuran Eronat, “Kemal Tahir'in Sağirdere ve körduman romanlarında Halkbilimi Öğeleri”, *Milli Folklor*, 2005, sayı: 65, s. 99.

²⁶⁴ Münif, *el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l-Merzûk*, s. 68.

²⁶⁵ Münif, *Nihâyât*, Armea Center for Printing and Puplicaton, s. 7.

²⁶⁶ Münif, *Nihâyât*, s. 9.

2.4.18. Çaresizlik ve Ölüm

Ortadoğu coğrafyasında 1940’larda İsrail’in Filistin’i işgal etmesi ve kitlesel denebilecek seviyede katliamlar işlemiş olması bölge halkını “ölüm” olgusu ile daha yakın hale getirmişti. Yine 1967’de Arap-İsrail savaşlarında yenilgiyi tadan Arap ordularının ve sivillerin vermiş olduğu zayıtlarla Arapların “ölüm”le daha da yüzleştiği görülür.²⁶⁷ 20. yüzyıl Ortadoğu’sunda kurulan Arap rejimlerinin çoğunluğunun totaliter olduğundan daha önce bahsedilmişti. Bu rejimler Arap halklarına karşı siyasi baskı uyguluyor muhalif sesleri susturmaya çalışıyordu. Cezaevlerinin siyasi mahkûmlarla dolup taşıdığı görülüyordu. İşkence altında birçok siyasi düşünürün ya da siyasi tarafgirin cezaevlerinde öldürüldüğü ya da yargısız bir şekilde infaz edildiği söyleniyordu. Bu türden münferit olayların ispatlanması, belgelenmesi elbette mümkün olmayabilir. Ancak genele bakıldığında Ortadoğu’da bu türden insanlık dışı, anti-demokratik uygulamaların varlığı tartışma götürmez bir gerçektir.²⁶⁸

Bütün bu yaşananların Ortadoğu Arap halkları üzerinde “ölüm” olgusunu pekiştirdiği söylenebilir. Hayatın yansıtılmasından ibaret olan edebiyatta da ölümün varlığı söz konusudur. Dünya edebiyatının edebi eserlerine bakıldığında ölüm temasını işleyen sayısız metnin olduğu görülmektedir.²⁶⁹

İnsan, yaşamının bir gün sona ereceği kesin bilgisini taşıdığından dolaydır ki çaresizce ölümü beklemek yerine ölüme ve ölümden önce hayata bir anlam vermeye çalışmaktadır.²⁷⁰ Bu anlamlandırma toplumsal-kültürel anlam dünyası tarafından kaçınılmaz bir durumdur.²⁷¹ Ölüm gerçeğine karşı ilgisiz kalıp, ölüm yokmuş gibi yaşaması akıl sahibi bir varlığın istese de yapamayacağı aşikârdır. Dolayısıyla hayatı

²⁶⁷ İsrail’in uluslararası sözleşmeleri ihlal ettiğine dair ayrıntılı bilgi için bkz: Davût Derâvî, *Takrîr havle cerâimi’l-harbi vel’-cerâim didde’l-insâniyye: Mes’ûliyyetu İsrâil*, Râmallah, The Palestinian Independent Commission for Citizen’s Rights, el-Hey’etu’l-Filistîniyyet’l-Müstakille, 2001.

²⁶⁸ Ortadoğu ülkelerinde hukuk dışı uygulamalar ve insan hakları ihlalleri için bkz: *Open wounds Torture and ill-treatment in the Syrian Arab Republic*, United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 14 Nisan 2014; Michelle Bubis, “Ortadoğu’da İnsan Hakları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Özel Sayı, 2012, Bubis bu tebliğinde “intifada sonrasında İşgal altındaki Filistin topraklarında belirgin bir şekilde insan hakları ihlallerinde artış” olduğunu söylemektedir.

²⁶⁹ Mustafa Aydemir, “Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde ölüm Algısı”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages*, Sayı, 8/4, Bahar, 2013, s. 235.

²⁷⁰ Dilek Başar Başkaya, “Hayatın Anlamı ve Ölüm: Albert Camus’den Yaşam Dersleri”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, Sayı 2, Aralık 2013, s. 21.

²⁷¹ Yıldız Akpolat, “Ölümün Sosyolojisi’ne Dair: Ölüm ideolojisi Ya da Ölümün Toplumsallaştırılması Olarak Eshabı-ı Kehf Miti”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı, 51, Aralık 2013, s. 122.

önemli hatları ile yansıtmaya çalışan romanın “ölümü” kendine konu olarak seçmesi gayet tabidir.

Arap romanında “ölüm” teması sıklıkla işlenmiş olduğu görülmektedir. 20. Yüzyıl Arap romanının öncülerinden olan Gassân Kenefâni (1936-1972), Necip Mahfuz (1911-2006) Hannâ Mînâ (1924-2015) gibi isimler romanlarında ölüm temasına yer vermişlerdir.

Münif açısından ölümün ayrı bir yeri vardır. Onun romanlarında “ölüm” bir “ideolojinin” yerleştirilmesi, yaşatılması içindir.²⁷²

Onun romanlarında ölüm, bir diriliş için gereklidir. Özellikle “direniş” içerikli romanlarında kahramanların bir mesaj vererek ölüme koştuğu görülür. Ölüm sadece okuyucuyu hüznlendirmek, ona bir acıyı tattırmak için değil, bir dava uğrunda kişinin ölümü göze alabileceğini göstermek için işlenmiştir. Dolayısıyla bu “ölüm” ideolojiktir. Onun romanlarında “ölüme meydan okuma” vardır. Bu, aslında Alman idealizminin temel isimlerinden olan Hegel, Nietzsche ve Heidegger’in ortaya koyduğu bir yaklaşımın yansımasıdır. Onlara göre insanın kendinin farkına varabilmesi için hiçliğe, yokluğa, ölüme meydan okuması, göze alması gerekir.²⁷³

el-Ân hunâ Şarku’l-Mutavassıt romanında Tâli’ el-Ârîfi, vefatından sonra arkada bırakmış olduğu Moran cezaevi hatıralarında bir olayı aktarır. Burada Osmân el-Muslih adında bir siyasi tutukludan bahsetmektedir. Kendisine bazı isimleri ispiyon etmesi için gece gündüz işkence yapıyordu. Üç gün süren devamlı işkenceden sonra vefat etmişti. Moran halkından biri olan İbn Gureyfe onun cenazesinde şöyle demişti:

“Ölüm, haktır. Hiç kimse ondan kurtulamaz. Fakat bir ölümle diğer ölüm arasındaki fark; bir ölüm başını yüceltir, diğer bir ölüm de vardır ki, sadece ölenin değil aşiretinin de başını kıyamete kadar alçaltır, zillete düşürür.”²⁷⁴

Burada Münif’in Arap ülkelerindeki siyasi muhaliflere mesajı açıktır. Direniş uğrunda ölüm arkada kalanlara onur, zelil bir şekilde ölüm yine arkada kalanlara aşağılama olarak kalacaktır. Burada bir romantizm söz konusudur. Duygular ön plana

²⁷² Nilüfer İlhan, “Cemal Süreyya’nın Şiirinde Ölüm Teması”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages*, Volume 6/2, Bahar, 2011, s. 474.

²⁷³ Akpolat, a.g.e., s. 124.

²⁷⁴ Münif, *el-Ân hunâ Şarku’l-Mutavassıt*, s. 179.

çıkarılmaktadır. Ancak burada öne çıkan romanlarının çoğu yerinde kendini hissettiren “devrimci romantizm”dir.

Şarku'l-Mutavassıt romanında Recep, işkencelere maruz kaldığı zamanlarda ölümü düşünür. Hayat ve ölüm arasında derin düşüncelere dalan Recep için ölümün özeti şudur:

“Ölümün ulaşabileceğim en büyük rahatlık olduğunu biliyorum. Yana yakıla artık bu rahatlığı bekliyordum.”²⁷⁵

Mudunu'l-milh romanının ilk cildinde halkın haklarının peşinde olan Müfdi, yıllardır Vadi'ye geri dönmeyen gurbetçi Hûş'un hasretiyle deliye dönen Ümmü Hûş, Amerikalıların petrol şirketinde sefil şartlarda çalışırken boğularak ölen Mezbân,²⁷⁶ Ermeni bir Hristiyan olmasına rağmen Müslüman Harrânlıların sevgisini kazanan şoför Agob, Amerikalıların taşeronluğunu yaparak Arapların nefretini celp eden İbn Raşid vefat eden karakterlerdir.

Üçüncü ciltte balayı için gittiği Almanya'da iken kendisine darbe yapılan Sultan Hazal'ın boşadığı karısı Selma bir intihar girişimi ile canına kıymış daha sonra da aynı cildin sonunda Sultan Hazal ölmüştür.

Şarku'l-Mutavassıt romanının başkahramanı olan Recep'in annesi, sevgilisi ve nihayet gurbette kendisi hayata gözlerini yummuştur.

Sonuç olarak Münif'in hemen hemen her romanında bir ya da daha fazla karakterin öldüğü görülmektedir. Bu ölümlerin sıradan bir ölüm değil, mesajlar içeren, bir amaca yönelik ölümler²⁷⁷ olduğu anlaşılmaktadır.

2.4.19. Sosyalizm

Münif'in bir sosyalist olduğuna birinci bölümde değinilmişti. O, bu düşüncenin Araplar için vazgeçilmez bir çözüm olduğunu düşünüyordu. Arap milliyetçisi bir sosyalist parti olan Baas Partisi'nden ihraç edilmiş olsa da o bütün varlığı ile sosyalizm düşüncesine bağlı idi.²⁷⁸ Dolayısı ile Münif'in romanlarında sosyalizmin izleri açıkça

²⁷⁵ Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 101.

²⁷⁶ Münif, *Tih*, s. 290.

²⁷⁷ Nabulsi, a.g.e., s. 488.

²⁷⁸ Arap ülkelerinde o tarihlerde Baas Partisi'nin prestijinden dolayı sosyalizm düşüncesinin geniş alanlarda yaygın olduğu görülmektedir. Örneğin Suriyeli ünlü öykücü Hannâ Mine de dünya görüşü olarak sosyalizmi benimsemiş ve ezilen Arap halklarının kurtuluşu için sosyalizmi bir reçete olarak görmüştür. Mehmet Bilir, *Hanna Mina'nın 'Nihayetu Raculin Şucain' Adlı Romanının İncelenmesi*,

görülmektedir. Zaten kendisi siyasi görüşlerini aktarmak için roman yazdığını açıkça belirtmiştir. Sosyalizm kelimesinin Arapça karşılığı olan “İştirakiyye” romanlarında açıkça geçmektedir. Basılan ilk romanı olan *Eşcâr ve İğtiyâlu'l-Merzûk* adlı romanında fakir bir Arap köylüsü olan İlyâs Nahle'nin dilinden sosyalizm Arap okuyucusuna tanıtılmaktadır.

Romanın yazım tarihi, Araplar açısından iki önemli olaya tekabül etmektedir. Birincisi: Mısır ve Suriye arasında kurulan siyasi birlik bu tarihlerde çökmüştür. İkincisi ise 1967 yılında Araplar İsrail karşısında yenilgiye uğramışlardır.

Bu iki olayın Arapların hafızasına kazındığı ve siyasi açıdan derin bir ümitsizlik doğurduğu anlaşılmaktadır. Bu ümitsizlik duygusunun romanda izleri açıkça görülmektedir. Zira romanın iki kahramanı olan İlyas ile Mansur, “ümitsizlik” duygusunu her fırsatta ifade etmektedirler.

Yazarın bu ümitsizlik karşısında ortaya koyacağı bir fikir ya da bir çözüm olmalı idi. Bu çözüm yolu ona göre “sosyalizm” idi. Bu romanda sıklıkla o dönem Arap rejimlerinin başarısızlıklarından ve buna karşı da halk iradesinin hâkim olmasından bahsedilmektedir.

Halk iradesinin hâkim olması ve tüm halk kitlelerine özgürlüklerinin verilmesi onun açısından “sosyalizm” ile mümkündü.²⁷⁹

İlyas'ın şu sözleri, Arap köylüsünün yaşadığı sorunların çözümü olarak sosyalizmi gördüğünü ortaya koymaktadır:

“Sosyalizmin görevi; şehir ile köyü, el işi ile zihin işini eşitlemektir. Her insanın gayretine ve ihtiyacına göre eşit olacağı bir gün gelecektir.”²⁸⁰

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır, Şubat 2006, s. 8. Yine Filistinli Gassân Kenefâni'de sosyalist ilkeleri ile bilinen ünlü bir Arap roman yazarıdır.

²⁷⁹ Cezâyirli roman yazarı Tâhir Vattâr da Arapların o dönemdeki mevcut sorunlarının çözümü için, Marksist Sosyalist ideolojiyi önermiştir. Vattâr sosyalist ideolojinin çöktüğünü asla kabul etmemiş ve hayatının sonuna dek bu ideolojinin savunucusu olarak toplumsal adaletin sağlanabilmesi için sosyalizmin uygulanması gerektiğinin arkasında durmuştur. Ahmet Hamdi Can, “Et-Tâhir Vattâr'ın Toplumcu Gerçekçi Romanlarında “Mücadele”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (26): 23-40, 2014, s. 25.

²⁸⁰ Nabulsi, a.g.e., s. 372.

Burada İlyas Nahle'nin sosyalizm hakkında vermiş olduğu bilgi, bu düşünce sisteminin tanımı hakkında ortaya atılanlarla aynı olduğu görülmektedir.

“Sosyalizm, sınıfsız topluma ulaşmada ilk evredir. Kır ile kent, tarım ve sanayi arasındaki eşitsizliklerinin yaşanmaya devam ettiği, işbölümünün henüz aşılmadığı bir geçiş dönemidir. Sınıfsız toplumun kendi temelleri üzerinde gelişebildiği daha yüksek bir evresinde, kapitalizmden devralınan eşitsizlikler sona erdirilmeye çalışılır. Üreticilerin kısmîlik ve parçalanmışlıklarının son kalıntılarıyla birlikte insanın insanı denetlemesi, sömürmesi ve baskı altına almasının son bulacağı öngörüldüğü bir düzen olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, sosyalizm, komünizme giden yolda aslında bir geçiş evresidir.”²⁸¹

Burada görüldüğü gibi İlyas Nahle'nin sosyalist düşüncesi ile sosyalizmin tarifleri birbirine benzemektedir.

İlyas, romanın birinci bölümünde geçimini temin etmek için işten işe dolaşmaktadır. Onun çalışmakla ilgili bir sorununun olmadığı anlaşılıyor. Hatta o “iş olmazsa yaşayamayacağını” söylüyor. Burada Münif'in sosyalizmin ne olmadığı konusunda bir ayrıntıya dikkat çekmek istediği anlaşılabilir. Zira sosyalizm çoğu kere çalışmadan geçinmek şeklinde algılandığı görülmektedir. Münif'in burada İlyas'ı çalıştırması, çalışmaktan kaçınmaması ile Arap toplumlarına bir sosyalizmin nasıl anlaşılması gerektiğine dair bir mesaj vermeye çalıştığı sezilmektedir.

Bu konuda sosyalistler gerçekten de “doğru anlaşılması gereken bir sosyalizm” üzerine vurgu yapmaktadırlar. Örneğin Leo Huberman sosyalizme dair sorulu cevaplı kitabında şu soruya yer verir: “Sosyalist toplumda herkes aynı ücreti mi alır?” bu soruya verdiği cevap Münif'in İlyas karakterini işten işe koşturmaktaki amacına açıklık getirmektedir.

“Hayır, herkes aynı ücreti almaz. Usta işçi, usta olmayan işçiden, ve yönetici de, işçiden daha fazla alır. 400 kile buğday üreten bir çiftçi, 300 kile ,üretenden daha fazla; sekiz ton maden çıkartan bir madenci, altı ton çıkartandan daha fazla para alır ve bu örnekler böyle sürer gider, insanlara, yaptıkları işin nicelik ve niteliğine göre para ödenir. Sosyalist toplumda en yüksek ücreti alan kimse bile, bunu, çalışmasıyla hak

²⁸¹ Kemal Yakut, *Kapitalizm, Sosyalizm Ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/2292/unite05.pdf> (15.11.2014)

ettiği sürece alır. Bunu, üretim araçları satın alarak, başkalarının emeğinin sırtından, kazanılmamış paraya çeviremez.”²⁸²

2.4.20. Oryantalizm

Abdurrahman Münif’in sosyalist Arap duruşu onu normal olarak anti-emperyalist bir eğilime sevk etmişti. Romanlarının neredeyse tamamı emperyalist batı politikalarına karşı bir direnişi ifade ediyordu. *Sibâku’l-mesâfâti’t-tavîle* romanı tam anlamıyla bu batı karşıtı duruşunun ya da düşüncelerinin yansımasıdır denilebilir. Bu romanda özellikle ortaya koymaya çalıştığı tema oryantalizmdir.²⁸³

Bu romanda Batılı ülkelerin Arap ülkeleri üzerinde oynamış oldukları oyunlar gözler önüne serilmek istendiği anlaşılmaktadır. Roman, Münif’in anti-emperyalist yönünü ortaya çıkarır. Oryantalistlerin doğu insanı hakkında ki düşüncelerine sayfalarca yer verilmektedir.

Araplar; yararlı oluşuna göre yemek yemezler, sadece lezzet almak için yerler. Yemek yerlerken adeta kendilerini kaybederler. Sanki dînî bir ritüeli yerine getiriyorlarmış gibi yerler. Onlar her zaman ve çok miktarda yemek yerler. Ancak yedikleri şeylerin çoğu faydasızdır. Sabahın erken saatlerinden gecenin geç saatlerine kadar yemeyi sürdürürler. Bu durum sadece zenginlere mahsus değil dar gelimli olanlar da böyledir. Pis yerlerde, sokaklarda her yerde yemeye devam ederler.²⁸⁴

Yemek konusunda oldukça detaya girdikten sonra konu içmeye gelir. Burada da Arapların israfa varacak derecede buna düşkün oldukları anlatılır. İçilmesi dinen sakıncalı olmayan çay gibi şeyleri çok içtikleri gibi dinen haram olan içkileri de içerler. Hatta öyle içerler ki yapıları bile değişir. Farklı bir insan haline gelirler. Şarkı söylerler, ağlarlar, birbirleri ile kavga ederler. İçtikleri vakit saldırgan olurlar. Kafalarını duvarlara vururlar.²⁸⁵

²⁸² Leo Huberman, *Sosyalizmin Alfabesi*, Ankara, Sol Yayınları, 1975, s. 70.

²⁸³ Oryantalizm hakkında daha fazla bilgi için bkz: Ülkü Ayşe Oğuzhan Börekçi, “Bir Oryantalizm Ürünü olarak İstanbul’un Frenk ve Levanten Mahalleleri Seyahatnamesinde “Doğu” ve “Batı” İmgeleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 2; Edvard Said, *Oryantalizm*, 4. B., İstanbul, İrfan Yayınevi, Mart, 1998.

²⁸⁴ Münif, *Sibâk’ul-mesâfâti-tavîle*, s. 140

²⁸⁵ Münif, *Sibâk’ul-mesâfâti-tavîle*, s. 143.

Sadece yeme içme değil bunun dışında Arapların kılık kıyafet konusundaki tutumları da ayrıntılı olarak burada ele alınmıştır.

Bu türden anlatımlar bu romanda sıklıkla yer almıştır. Burada kullanılan anlatı yönteminin gösterme şeklinde olması daha uygun olabilirdi. Zira oryantalizm faaliyetlerinin yoğun olarak işlendiği bu yerlerde Arap halklarının yaşam adetleri hakkında detaya girdiği görülmektedir. Rapor anlatım tarzı uzadığı, sayfalarca sürdüğü için roman havasından uzaklaşıldığı ve daha ziyade, tarih okuması şekline dönüştüğü kanaatini uyandırmaktadır.

Bu romanda oryantalistlerin faaliyet alanlarının neler olduğu anlatılmakla birlikte aslında bir öz eleştiri de yapılmaktadır. Batılı ülkeler Arap dünyasında kendi çıkarları peşinde koştururken buna karşılık Arapların ne yaptığı ya da yapmadığı sorusuna bu roman dolayısıyla cevap vermektedir.

Romanda İngiliz Tarihçi Lawrence ve Cleman ile İngiltere Başbakanı'ndan alıntılar yapılmaktadır. Bu alıntılar ile Ortadoğu bölgesinde olan bitenlerde emperyalist güçlerin ne kadar etkin olduğu pekiştirilmiş olmaktadır. Örneğin romanın dördüncü bölümünün başlangıcında bir casusa ait şu söz yer almaktadır:

“Başından beri Britanya'nın müttefiklerinin bölgesel arzularına karşı koyması gerekmekteydi. Bunun siyasi usullere ters düşmediğini onlara açıklamalı idi. Britanya'nın sürekli kendine ait isteklerini öne çıkarması gerekirdi.

“İngiltere'nin sürekli düşmanı ya da dostu yoktur. İngiltere'nin sürekli çıkarları vardır”

“Sözünden dönerek zafer elde etmek yenilgiden daha iyidir.”²⁸⁶

2.4.21. Tarih-Roman İlişkisi

Roman ve tarihsel anlatı arasındaki ilişki edebiyat ve tarih kuramcılarının ortak meselesidir. Tarih kuramcıları olayları aktarırken betimleme, öyküleme, yorumlama kavramlarından bağımsız davramazlar. Onlar tarihin aktarılmasında hayal gücünü ve kurguyu kullanırlar. Bu durum tarih ve roman arasında ayrımı zor hale getiren unsurlardan biridir.

²⁸⁶ Münif, *Sibâk'ul-mesâfâti-tavîle*, s. 274.

Aristoteles, bu iki tür arasında ayrımı “Tarih olmuş olanı, hikâye ise olabilir olanı anlatır” ifadesi ile belirtmiştir. Bir şair herhangi bir olayı “nedensellik, gereklilik dizgesi içinde, mümkünse karmaşık ve zekice tasarlanmış bir olay örgüsü veya öyküleme ile yapılandırır”sa anlatı evrensel ve kalıcı olacaktır.

Tarihçinin ise olayları bu şekilde aktarmak gibi bir kaygısı yoktur. “Amacı duygulara değil, akla hitap etmektir ve kendisini epistemolojik bir disiplin olarak sınırlandırır. Bu yönüyle tarih, roman türü kurguya dayalı anlatı türlerinden ayrılmakta olduğu görülür.”²⁸⁷ Tarihin ayrıntılara girmek gibi bir yaklaşımı bulunmazken edebiyat, tarihin anlatmadığı birçok sıradan ayrıntıyı ilginç bir üslupla etkileyici bir sahneye dönüştürebilir.²⁸⁸

Walter Scott’la başlayan dünya edebiyatlarında en çok ilgiye mazhar olan tarihi roman,²⁸⁹ tarih ile romanın yapı olarak ne kadar birbirleri ile yakın olduğunu göstermektedir. Tarihsel romanın amacı tarihi olayların yeniden aktarılması değil, bu olaylarda yer alan karakterlerin şiirsel bir dille yeniden canlandırılmasıdır.

“Tarihî romanlar iki boyutlu doğruları ve gerçekleri bünyesinde barındırır. “Birincisi tarihî, bilgisel gerçekler; diğeri ise felsefî, olgusal gerçeklerdir.” Felsefî gerçek; romana konu edilen olayın, kişilerin, çevrenin, konuşmaların ve ilişkilerin gerçek hayatla uygunluk göstermesidir. Bütün bunların ustaca bir araya getirilmesi eseri iyi bir roman yapar. Lakin aynı eserin, tarihsel gerçeklerin zıddına ya da çarpıtılmasına imkân verecek şekilde ortaya konması, okuyucunun esere güvenini zedeleyebilir. İyi bir roman olarak kabul edilen eser, güvenilir bir tarihi roman sınıfına giremez.”²⁹⁰

Sonuç olarak tarihsel romandan beklenen tarihsel koşulların ve şahısların varlığını ve tam da böyle olduklarını şiirsel araçlarla kanıtlamaktır denilebilir.²⁹¹

²⁸⁷ Zekiye Antakyalıoğlu, a.g.e., s. 113.

²⁸⁸ Kemal Erol, “Tarih - Edebiyat İlişkisi ve Tarihi Romanların Tarih Öğretimine Katkısı”, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, yıl: 2012, Sayı:2, s. 60.

²⁸⁹ Zeki Taştan, “Tarihî Gerçekler ve Kurgusal Gerçeklik Bağlamında Tarihi Roman”, *II. Milletlerarası Tarihi Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu*, s. 159.

²⁹⁰ Murat Koçak, “Tarih Romanda Tekerrür Eder mi?” *II. Milletlerarası Tarihi Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu*, s. 62.

²⁹¹ Lukacks, a.g.e., s. 51.

Münif'in neredeyse tüm romanları, Arapların özellikle son yüzyılda geçirmiş olduğu önemli tarihi gerçekleri yansıtmak üzere yazılmış olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Münif'in romanlarında, tarihe uygunluk ya da tarihi gerçekleri yansıtmaya hassasiyeti kendini hissettirmektedir. Kendisi değişik münasebetlerle, Arap rejimlerinin yazmış olduğu tarihin, yalanlardan ibaret olduğunu, halkların, yazdığı romanları aracılığıyla gerçek tarihe vakıf olacağını düşünmektedir.

Münif'in tarihî roman kategorisinde değerlendirilebilecek romanlarından biri *Ardu's-sevâd*'dir. Bu romanda Irak'ın 19. yüzyıl boyunca tanıklık ettiği olaylar kronolojik olarak verilmektedir. Romanın birinci cildi Irak Valisi olan Büyük Süleyman, vefat edip yerine oğlunun geçişi ve diğer bir oğlu olan Ahmet Ağa'nın ona isyanı ile başlar.²⁹² Anlatı içerisinde "tarihin rivayet ettiği gibi" diyerek, "tarihî gerçekliğe" atıfta bulunmaktadır.²⁹³ Seri bir şekilde dönemin valisi olan Ali ağa'ya karşı "Vahhâbî isyanı" ve sonrasında Ali Ağa'ya karşı düzenlenen bir suikastla öldürülmesi gibi tarihi olaylar anlatılmaktadır. Ali Ağa'nın öldürülmesinden sonra kız kardeşinin oğlu olan Küçük Süleyman Fransızların desteği ile Irak Valisi olmuştur. Ne var ki İstanbul, onun bir an evvel görevden alınması için fırsat kollamaktadır. İstanbul, vergiyi vermediği gerekçesi ile ona Hâlid Efendi'yi gönderir. Küçük Süleyman ise her hangi bir şey ödemekten kaçınarak isyan bayrağını çeker. Bu durumda Halit Efendi ile savaşa başlar. Savaşta yenilen ve öldürülen Küçük Süleyman'ın başı kesilerek İstanbul'a gönderilir.

Küçük Süleyman'dan sonra yerine geçen Abdullah Tütüncü de isyan eder ve İngilizler'den aradığı desteği bulamayınca kaçmak zarunda kalır. Daha sonra Irak valisi olarak Said atanır. Said genç yaşta vali olmasının verdiği neşe ile zev u sefaya düşer,

²⁹² Bu başlangıcın, anlatının aksiyon kazandığı ilerleyen aşamalarına göreceli olarak basit kaldığı söylenebilir. Daha dikkat çekici, belirsizlik üzerine kurgulanmış bir başlangıç daha uygun olabilirdi. Örneğin Ali Ahmed Bâkesîr'in *Vâ İslâmâ* adlı tarihi romanı, Moğol istilaları ve Harzemşahlılar'ın onlara karşı vermiş olduğu mücadeleyi konu alır. Bu roman Harzemşah Sultanı Celalettin ile damadı Memdud arasında oynanan bir satranç ile başlamaktadır. Yazarın romanına satranç oyunu ile başlaması, romanın tarihsel türde yazılmış olması ve romanın içeriği açısından oldukça isabetli bir tercihtir. Satrancın birbirini mat etmeye çalışan şahlar arasında geçen bir iktidar mücadelesi oyunu olması dolayısıyla savaşı, savaş taktiklerini simgelediğini düşündüğümüzde; romanın kurgusu ve konu bütünlüğü açısından mantıklı ve başarılı bir başlangıç olduğu anlaşılır. Furkan Asya, *Ali Ahmed Bâkesîr'in Vâ İslâmâ İsimli Romanının Çözümlemesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2015, s. 43.

²⁹³ Münif, *Ardu's-sevâd*, C. I, s. 18.

bunu fırsat bilen Hamûd b. Sâmir dizginleri eline almak ister. Münif, bu dönemde Irak'ı ziyaret eden bir İngiliz Seyyahın o dönemdeki duruma ilişkin gözlemine yer verir.

Said'in yönetimde olmasından rahatsızlık duyan bazı aşiretler isyan hazırlığında iken, Said'in annesi Nâbî Hatun, oğlunun yardımcılarında biri olan Dâvud'un görevden alınıp yerine Abdullah Zâhîrî'nin getirilmesinde rol oynar.

Abdullah bir süre sonra zaten istemeyerek getirildiği bu görevden ayrılır ve Bağdat'tan kaçır. Daha sonra Said sarayda Hamâdî el- Alûcî adında bir gence âşık olur. Ona olan sevgisinden dolayı tamamen onun kontrolü altına girer. Bu durumda ülke yönetimi tamamen kötüleşir. Durumu fırsat bilen Dâvud, adamlarını toplayarak ve Hâlit Efendi'nin de desteğini alarak Bağdat'ı kuşatır. Şehir kuşatma altında iken fiyatlar yükselir, hayat zorlaşır. Şehirdeki bazı ilim ehli kimseler artık Davud'un şehre girmesi gerektiğini söyler ve Davud, Bağdat'a saldırır.²⁹⁴

Buraya kadar anlatılanlar çok seri bir şekilde betimlemelere, diyaloglara, duygusal anlatıya yer vermeden aktarılmıştır. Buraya kadar olan yaklaşık 25 sayfayı kurgudan ziyade tarihi bilgi olarak algılamak mümkündür.²⁹⁵ Ancak Dâvud Paşa'nın Bağdat'ı alması esnasında insanların duyduğu sevinç, ona yakın olmak için gösterilen heyecan, çalınan müzik aletleri vb. buradan itibaren anlatıya roman rengini vermiştir. Aslında sıradan bir olay olan Bağdat'ın Dâvud Paşa tarafından teslim alınmasının ustaca tasvir edilmesi ile tarihi romandan amaçlanan "toplumsal ve insanî güdülerin hissettirilmesi" gerçekleşmektedir.

Bu romanla birlikte Mudunu'l-milh ve Sibâku'l-mesâfati't-tavîle romanlarının konusu, Ortadoğu'da bir dönem yaşanan olayların tarihi izdüşümünün, resmi olmayan farklı bir perspektiften yeniden okunmasıdır.²⁹⁶ Dolayısıyla bu iki romanın da tarihi roman kategorisinde değerlendirilmesi mümkündür.²⁹⁷ Zaten Sibâku'l-mesâfati't-tavîle romanının baş kısmında Münif, romanı yazarken Ardu's-sevâd'da olduğu gibi, anlatımda tarihi vesikalardan yararlandığını belirtmiştir.

²⁹⁴ Münif, *Ardu's-sevâd*, s. 26.

²⁹⁵ Abdülazîz Süleyman Nevvâr, *Târîhu 'ş-şuûbi'l-İslâmiyyeti*, Kahire, Dâru'l-fikri'l-Arabî, ty., s. 232.

²⁹⁶ İlyâs Nasrullâh, *es-Suûdiyye ve bid'atu't-târîhi'l-bedîl*, 1. B., Şam, Dâru'l-Medâ, 2010, s. 21.

²⁹⁷ Münif, bir kitabında "Ben müptezel anlamda bir tarihi roman yazmıyorum" demiştir. Ona göre onun yaptığı sadece tarihi olayları aktarmak değil, kendi çağında yaşanan olayların nasıl oluştuğunu ve o çağın girinti ve çıkıntılarının neler olduğunu daha etkin bir şekilde gözler önüne sermek olduğunu ifade etmiştir. Münif, *el-Kâtib ve'l-menfâ*, s. 131.

Sonuç olarak, Münif'in romanlarında işlemiş olduğu sosyal konuların bunlardan ibaret olduğu söylenemez. Daha birçok konuya az çok değinmiş, onlarla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Ancak bir doktora çalışmasının kapsamının sınırlılığı göz önünde bulundurularak öne çıkan konular seçilmiştir. Örneğin, Münif'in romanlarında hayvan figürleri yer almaktadır. Hüzal'ın devesi, Tali'in ve Zeki'nin ve Assâf'ın köpeği, İlyas Nahle'nin eşeği Sultan²⁹⁸ ve Doktor Suphi'nin muhabbet kuşları gibi örnekler bulunmaktadır.

²⁹⁸ Bu hayvanlardan İlyas'ın eşeği olan Sultan, esrarengiz bir şekilde İlyas'ın yıllardır aradığı eşini bulmasında yardımcı olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜNİF ROMANLARININ DİL, ÜSLUP, YAPI VE ANLATIM TEKNİKLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Edebi metinlerin temelini oluşturan ifade, edebi dil ve üslup bu metinlerin yazıldığı dilin özelliklerini taşımaktadır. Edebiyatın asıl malzemesi dil olduğu için, edebi eserler kelimelerden, deyim ve cümleciklerden meydana gelmektedir.

Edebi bir eserde kullanılacak olan dilin, çok yönlü özellikler taşıdığı görülür. Edebi metinlerde kullanılan dil sadece bir bilgiyi aktarma amaçlı değil, aynı zamanda yazarın iç dünyasını, duygu derinliğini yansıtmaya özelliğine de sahiptir. Bu itibarla edebi dil yalnız bir beyanda bulunmaz, aynı zamanda okuyucuyu da etkiler, ikna eder ve onda değişiklikler meydana getirir.¹

Her yazarın kendine mahsus bir dil kullanım şekli vardır ki buna da “idiolect” ya da üslup denmiştir.² Dil ve üslup romanda en büyük birer vasıta. Bundan dolayı olacak ki bugün artık “roman dili” denen ayrı bir dilin varlığından söz edilmektedir.

“Roman dili” ya da “romancının dili” denince bir romancının çıplak anlamda kullandığı dili veya gramer kast edilmez. Bundan romanda, roman kişilerinin konuştukları dil de anlaşılmalıdır. Roman dili denince “daha bütünsel bir şeyi, içerikle biçimin ve

¹ Mustafa Karabulut, “Edebi Metinlerde Dil ve Üslup İncelemeleri ve Edip Cansever’in Dil ve Üslubunda Psikolojik Unsurlar”, *VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, s. 2, http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mustafa_karabulut_edebi_metinler_dil_ustlup.pdf (05.12.2014)

² Philip Stevick, *Roman Teorisi*, 2. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, s. 189.

biçemin belli bir uyumla devinimi, gelişimi; böylece bütün öğelerin yeni bir enlem-boylama yerleşimi, yeni bir anlama dönüşerek “cümleleşmesi anlaşılabilir.”³

Her roman yazarının kendine mahsus bir üslubu olduğu için çalışmanın bu kısmında Münif’in romanlarında kullandığı dil ve üslubu ele alınacaktır.

Abdurrahman Münif siyasi ve kültürel olarak herhangi bir ülkeye tamamen ait bir şahsiyete sahip değildi. Kendisi babasından dolayı Suudi Arabistan pasaportuna sahip olmuş ama yazılarından ve siyasi düşüncelerinden dolayı bu ülkenin vatandaşlığından çıkarılmıştı. Ürdün doğumlu olmasına rağmen lise çağlarından sonra Ürdün’den ayrılmış, üniversite eğitimini almak üzere Irak’a geçmişti. Yine Irak’ta siyasi düşüncelerinden dolayı fakülteden uzaklaştırılmış Mısır’a gitmiş ve oradan da Fransa’ya doktora eğitimi için gitmişti. Kendisi aynı zamanda Yemen pasaportuna da sahip çok uluslu bir kimlik sahibiydi.

Bu etkenler birçok ülkenin kültürünü tanınmasında kendisine yardımcı olmuştu. Bu yüzden romanlarında kullandığı dil ister istemez büyük bir coğrafyanın dili idi. Belirli bir Arap ülkesinin dili ile sınırlı değildi dili.⁴ Onun bu özelliği roman yazımında etkili olmuş ve geniş bir yelpazeye sahip kültürü romanlarına yansıtmıştır.

Münif, ideoloji sahibi bir yazardır. Arap birliğine, özgürlüğe, Arap sosyalizmine tam anlamıyla inanmış bir şahsiyettir.⁵ Buna araştırmanın ilk bölümünde detaylı olarak yer verildi. Bu bölümde değinildiği gibi romanı da bu ideolojinin anlatılmasına yönelik bir araç olarak gördüğünü kendisi açık bir dille ifade etmiştir. Bu şekilde roman türüne eğilen bir yazarın üslup olarak doğrudan anlatım üslubunu benimsemiş olması tabii gözükmektedir.

Doğrudan anlatı yönteminin aslında o dönemde yazılan Arap romanının genel olarak özelliğini yansıttığını düşünen Şakir Nâbulsî’ye göre bu durumun sebeplerinden birisi; Arap toplumunun o dönemde henüz tarım dönemini yaşıyor olmasıdır. Ona göre tarım dönemi edebiyatı şiir idi. Şiirdeki doğrudan anlatım üslubu o dönem Arap romanı üzerinde etkili oluyordu.

³ Şaban Sağlık, *Popüler Roman Estetik Roman*, 1. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2010, s. 65.

⁴ Nâbulsî, a.g.e., s. 22.

⁵ Nâbulsî, a.g.e., s. 35.

Münif'in bu romanı yazdığı tarihler açısından kullandığı dil daha ziyade duygulara hitap eden, duyguları coşturmaya çalışan bir Arapça ile yazılmıştı. Dönem itibariyle Arap dünyası 2. Dünya Savaşı ve sonrası özellikle İsrail'in Arapları hezimete uğratması gibi etkenlerden dolayı dönemin Arapçası doğal olarak tepkili, coşkulu bir dildi. Bu eğilimde olan Arapçanın Münif'in roman yazımına etkisi olduğu söylenebilir. Ayrıca o dönem yaşanan siyasi olaylar, doğrudan duygulara hitap etmenin gerekli olduğu anlayışını getirmişti. Bir tarafta ülkelerini işgal eden ya da etmek isteyen batılı güçlere, diğer taraftan bu ülkelerin çıkarlarına hizmet eden içeride despot yönetimlere karşı halk bir duygusal hazırbulunuşluk halinde idi. Toplumun bu duygusal halinin, yazarların anlatım üslubunda etkili olduğu düşünülmektedir.⁶

Münif'in romanlarında kullandığı dil üslup açısından sıklıkla değişiklik göstermektedir. Karakterlerin iç dünyasını olabildiğince yansıtmaya odaklandığı için onların dili ile konuşmaya çalışmıştır. Dolayısı özellikle diyaloglara yer verildiği zaman aynı anda farklı dil ve üsluplar kullanıldığı görülür. Karakterlerin iç monolog denilen kendi kendilerine yaptıkları konuşmalar ile karşısındaki insanlarla yaptıkları konuşmalar arasında kullanılan dil açısından farklılık göze çarpmaktadır.⁷

Bu bakış açısının Münif'in romanlarında hâkim olması Münif'in amacı ile örtüşmektedir. Zira kendisi bir ideolojiye taraf olması hasebiyle siyasi mesajlar vermek isteyen biridir. Romanlarından ne anlaşılması gerektiğine kendisi karar vermek istemektedir. Söz gelimi bir yerde bireysel hak ve özgürlüklerin çiğnendiğini ya da kapitalist bir anlayışın ülke üzerinde yerleşmeye başladığını ifade etmek istediği bir yerde Münif bu durumu doğrudan okuyucuya anlatmak ister.

Bu anlatım tarzının Münif'in romanlarında baskın olmasının Ortadoğu Arap ülkelerinde o dönemde uygulanan otoriter rejimlerle ilişkili olduğu söylenebilir. Zira bu rejimler halkın doğru bilgiye ulaşmaması için bilgi kanallarını ellerinde tutuyorlardı. Okullarda okutulan tarih kitapları kurulan rejimleri aklamak, geçmişte yapılan hataları örtbas etmek için tasarlanmıştı. Basın sadece devlet tekeline kalmış, halkın haber alma özgürlüğü kısıtlanmıştı. Bu dönemde internet ya da uydu yayınları ile dış dünyadan Ortadoğu ülkeleri hakkında bilgi alma imkânı da bulunmuyordu.

⁶ Nabulsi, a.g.e., s. 37.

⁷ Münif'in bu yönleri, çalışmanın "roman teknikleri" açısından değerlendirildiği yerlerde daha ayrıntılı olarak işlenecektir.

Dolayısıyla demokratik temel haklardan mahrum bırakılan Ortadoğu halklarının ülkelerinde yaşanan olumsuzlukları öğrenebilmesi amacıyla Münif, romanlarını bu tür siyasi ve sosyal içerikli mesajlara açık hale getirmiş ve okuyucusunun mesajı anlamasına engel olacak unsurlardan arındırmak istemiştir denilebilir. Daha önce de değinildiği gibi Münif'in roman yazmaktaki amacı roman yazımında kullandığı dil ve anlatım tarzı üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır.

Ayrıca kendisi uzun yıllar Irak, Suriye ve Lübnan'da makale yazarlığı yapmıştır. Kendisinin romanları kadar belki de daha fazla politik ve ekonomik yazıları bulunmaktadır. Daha ziyade rapor anlatım türünde olan bu tür yazılarda kullandığı dilin romanlarına da yansımış olduğu belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır.

Münif'in kullandığı bu dil, siyasi mesajların net bir şekilde genel okuyucuya aktarılması açısından önemli olabilir. Kendisi edebiyat için yazmamış, halk için, toplum için yazmıştır. Bilgilendirme, bilinçlendirme adına yazmıştır. Hitap etmek istediği kesim, çoğu zaman rejimle yan yana duran entelektüel kesimin kullandığı dil değildir. Ezilen, temel hak ve hürriyetlerinin elinden alındığı ve çoğunluğu teşkil eden halk tabakasıdır. Münif düşünce sistemi olarak benimsemiş olduğu sosyalist gerçekçiliğe uygun olarak; sade, şeffaf, kolay anlaşılır bir üslup takip etmiştir.⁸

Münif çoğu zaman halkın kullandığı dile eğilme, iltifat etme amacıyla Ammiceyi dahi kullanmıştır. Halk arasında sıklıkla kullanılan teşbihler romanlarında yoğun bir şekilde serpiştirilmiştir. Yine halk tarafından kullanılan küfürlü ifadeler, alaycı üslup, sade ve samimi dil romanlarının tamamında göze çarpmaktadır. Hatta romanlarında çoğunlukla hissedilen ezilmişlik, trajedi, ölümler, işkenceler, ümitsizlik gibi tasvirlerin içinde dahi alaylı hatta bezen mizah unsurlarının kullanıldığı da görülmektedir.

Aslında bu, Toplumcu gerçekçi eğilimli roman yazarlarında sıklıkla görülen bir durumdur. Türk romanında Aziz Nesin, Türk toplumunun 1930'lu yıllarda geçirmiş olduğu değişimleri gözler önüne sererken halk tabakasının dili ile konuşuyordu. O romanlarında küfürlü ifadeler yer veriyordu.

⁸ Budribâla et-Tayyib, Câbullah es-Saîd, "el-Vâkıyye fi'l-edeb, Mecelltu'l-ulûmu'l-insâniyye", *Edebiyat ve Beşeri İlimler Fakültesi*, Batna Üniversitesi, sayı: 7, yıl: 2005, s. 13.

Münif'in romanlarında kurmuş olduğu cümleler ister fiil cümlesi olsun ister isim cümlesi olsun normal uzunluktadır. Genel olarak uzun cümleler kurmaktan çekindiği görülür. Uzun cümleler kurmuş olsa bile, bu cümlelerin özellikle nahiv açısından sağlam bir yapıda ve anlaşılır olduğu görülmektedir.

Münif'in romanlarında konuşturduğu en önemli figür “ezilen Arap genci”dir. “Ezilen” Arapça ifade ile “المقهور” sadece onun romanlarında değil, 1960'ların yarısından başlayarak 1970 ve 1980'lere kadar özellikle toplumcu gerçekçi Arap romanlarında sık sık yerini almıştır. Bu dönem yazarlarının nisbeten genç olduğu ve dolayısıyla ezilen Arap gencinin dünyasını yansıtmaya eğilimli oldukları görünür.⁹

Şarku'l-Mutavassıt'te Recep ve Enîse, *el-An Hunâ Şarku'l-Mutavassıt*'te Âdil ve Tâli', *el-Eşcâr ve İgtiyâlu'l-Merzûk'ta* İlyâs Nahle ve Mansûr Abdüsselâm, *Âlem bilâ Harâit*'te Alâaddîn, *Mudunu'l-milh*'te Amerikan Petrol Şirketi'nde çalışan, yaşadıkları vadiden zorla çıkarılan işçiler hep bu “ezilen” genç sınıfı temsil etmektedir.

Bu genç sınıfın geleceğe bakışları, çoğu zaman karamsar, yaşadıkları toplumdaki muhbirler, ispiyonculardan dolayı içine kapanık ve korku içinde, Arapların askeri ve siyasi yenilgilerinden dolayı özgüveni sarsılmış olduklarından olacak ki, Münif'in romanlarında bu sınıf, karşındakilerle uzun uzun konuşmak yerine, monoloğu tercih etmektedirler.

Münif'in dünyalarını yansıtmaya çalıştığı bu “ezilen” sınıfın gerçekten de ezildiğini vurgulamak için, tabi olarak “ezen” bir sınıf ta bulunmaktadır. Bunlar; merhametsiz, çıkarıcı, mukaddesatı alet eden, zalim bir sınıfı temsil etmektedir.

Dolayısıyla bir tarafta “ezilen” ve diğer tarafta “ezen” sınıfların mücadelesi Münif'in romanlarında kullandığı dile yansımıştır denilebilir. Zira onun romanlarında sıklıkla “hüzünlü bir şekilde”, “korku içerisinde”, “içini çekerek”, “başını sağa sola sallayarak”, “aynı noktaya derin derin bakıp dalarak” gibi durum zarfları kullanılmaktadır.

Münif'in bazı romanlarında anlatıcı, okuyucuya dönerek sorular sormaktadır. Bu soru cümleleri, takrir ifade eden istifhamlardır. Yani okuyucuya bir şey öğrenmek için soru sorulmaz. Toplumsal bir gerçeği okuyucunun kabul etmesi ya da anlaması beklenmektedir.

⁹ Abdurrahîm, a.g.e., s. 8.

Örneğin, *Kıssatu Hubbi Mecûsiyyetin* romanının anlatıcısı evli ve iki çocuklu bir kadına âşık olduğu için, yaşadığı toplumun toplumun onun üzerindeki baskısını hisseder, bundan rahatsız olur ve okuyucuya dönerek sorular sormaya başlar.

Özellikle bilinç akışı tekniğinin kullanıldığı yerlerde, bu tekniğe uygun olarak cümlelerin kesik kesik, nahiv kurallarına dikkat etmeden, ünlem ve üç nokta ve soru işaretlerini peş peşe kullandığı görülmektedir. Bunun, Münif'in romanda kullandığı dilin geneli ile değil, bilinç akışı tekniğinin kendisi ile ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.1. Avamcanın Kullanımı

Modern Arap edebiyatında fasih Arapçanın mı yoksa yerel lehçelerden ibaret olan Avamcanın mı kullanılması gerektiği konusu 19. Yüzyılın sonlarından itibaren süre gelen bir tartışma olmuştur. Özellikle bu tartışmaların önce Fransız daha sonra da uzun yıllar İngiliz işgali altında kalan Mısır'da yaşandığını görmekteyiz.¹⁰

Yusuf es-Sibâi ve Selâme Musa (1887-1958)¹¹ ve İbrahim Herkal gibi bazı edebiyatçılar Avamcanın edebi eserlerde yerini alması gerektiğini savunuyorlardı. Bu yazarlara göre ammicce hayatın vazgeçilmez bir gerçeği idi. Roman hayatı yansıtacaksa Arap ülkelerinde dil fasih Arapça değil bu yerel lehçeler idi. Halk bu Arapça ile duygularını dile getiriyor, üzüntülerini, sevinçlerini, öfkelerini bu dil ile ifade ediyorlardı. Dolayısıyla Avamcanın yazı dili olarak edebiyatta kullanılması bir Fransız ya da İngiliz sömürgesi olmaktan dolayı değil, doğru yansıtma ihtiyacından ileri geliyordu. Bunların düşüncesine göre Arap halklarının yüzde sekseni günlük hayatlarında ammicce konuşuyorlardı. Dolayısıyla Avamca yazmak onlarla iletişimi daha etkin bir hale getirecekti.¹²

Ancak Tâhâ Hüseyin, Mahmûd Şâkir (1909-1997), Abdussabûr Şahin (1929-2010), Abbas Mahmut el-Akkâd ve Mustafa Sadık er-Râfîi (1880-1937) gibi önemli isimler âmmicenin yazın dili olarak kullanılması düşüncesine tavizsiz bir şekilde karşı çıkıyorlardı. Taha Hüseyin Yusuf İdris'in bir romanının önsözünde onun romanlarında

¹⁰ Fasih ve Ammicenin beraber kullanılması olgusuna "diglossia"deniyordu. Bu konuda ayrıntı için bkz: <http://www.qabaqaosayn.com/content/06.12.2014>.

¹¹ Abdullah Ahmed Halîl İsmail, "Kırâatun cedîdetun fi kadıyyeti'd-da'vati ilâ'l-Âmmiyyeti", *Mecelletul'-câmiati'l-İslamiyye*, %, Dergi, Sayı, 5, Haziran 1997, s. 73-77, http://www.mohamedrabee.com/books/book1_16794.pdf (06.12.2014).

¹² Aîşe Yahya el-Hikemi, *İsti'mâlu'l-lugâti'l-Âmmiyye fi'l-kıssati ve'r-rivâye*, <http://www.dr-aysha.com/inf/articles.php?action=show&id=2679> (06.12.2014).

Avamcanın kullanmasını eleştirmişti. Zira ona göre Avamca çok yönlü anlamlar ifade etmekten uzak değersiz bir dildi. Edebiyatın görevi halkın kullandığı dili nakletmek değil, bu dili daha yüksek bir yere çıkartmaktı. Avamca ise hiçbir zaman bir edebiyat dili olmaya uygun değildi.

Bu iki kesin görüş ayrılığının ortasında düşünen yazarlar da bulunmakta idi. Bunlar romanda serdin fasih Arapça olması gerektiğine inanmakla beraber diyalogların Avamca olabileceği kanaatinde idiler.¹³ Abdurrahman Münif bunlardan biridir.

Münif, romanlarında fasih Arapça kullanıyor, fasih Arapçanın kullanılması gerektiğine inanıyordu.¹⁴ Ancak karşılıklı konuşmaların geçtiği yerlerde kullandığı dil o olayların geçtiği yerin lehçesi olabiliyordu. Zira o her ne kadar fasih Arapçanın önemini kabul etmiş olsa da insanların duygu dünyasını tam olarak yansıtabilmek için Ammicenin önemini inkâr edilemeyeceğini düşünüyordu.¹⁵ Ona göre tamamen fasih Arapçanın kullanılması roman diline donukluk verecek, özellikle tahsili olmayan okuyucu kitleyi göz ardı edecek; tamamen Avamcanın kullanılması ise eseri Arapça olmaktan uzaklaştıracaktır. O bu ikisininde doğru olmadığı düşüncesinden hareketle “Lugatu’l-Vustâ” yani “orta dil” düşüncesini öne sürmüştür.¹⁶ Romanda kullanılan hakim dil fasih Arapça olmakla birlikte karakterlerin iç dünyasını tamamen yansıtabilmek ve romana ayrı bir tat katabilmek için ammiceyi kullanmıştır. Dramatik romanda ön plana çıkan “karakterlerin yazardan özgürce” konuşabilmeleri için¹⁷ onların konuşma dili olan ammice yerini diyaloglarda yerini almıştır.

Bu açıdan Mudunu’l-milh romanının tüm ciltleri açısından bahsedilecek olayların aktarımında tamamen fasih Arapça kullanılmakla beraber diyalogların çoğu zaman ammice olduğunu görürüz.

¹³ Seyyit Muhammed Ahmed Deyb, *Lugatu’r-rivâye beyne’l-fusha ve’l-âmmiyeh*, s. 5, http://www.alarabiahconference.org/uploads/conference_research-1873308903-1408955599-466.pdf (07.12.2014).

¹⁴ Kaşmaî, a.g.e., s. 51. Ona göre fasih Arapça geleceğin dili idi. Medyanın ve eğitimin yaygınlaşması ile Ammicenin halklar nezdindenki kullanımı gittikçe azalıyordu.

¹⁵ Nabulsî, a.g.e., s. 52.

¹⁶ Münif, *el-Katib ve’l-menfâ*, s. 23.

¹⁷ Kantarcıoğlu, a.g.e., s. 26.

Aslında bu durum Münif'e özgü bir durum değildi. Çağdaşı olan birçok önemli Arap roman yazarı Avamcayı romanlarında kullanmıştır.¹⁸ Örneğin Mısırlı roman yazarları Yusuf İdris,¹⁹ Necip Mahfuz ve Muhammed Şükri (1935-2003)²⁰ Avamcayı kullanan yazarlardandı. Bunlar da Münif gibi Avamca sadece diyaloglarda kullanıyorlar tahkiye için fasih Arapçayı kullanıyorlardı.

Avamcanın kullanımının Arap romanında hissedilir derecede hâkim olmasının sebebi o dönemde yükselen bir değer olan Arap milliyetçiliğine bağlanabilir.

Romanın birinci cildi olan Tih'te, Petrol arama şirketi personeli ilk defa Vadiye geldiklerinde romanın başkarakteri olan Mut'ab Emir tarafından görevlendirilen İbn Râşid'e onlarla konuşurken ciddi olması gerektiğini söyler.²¹

- İbn Raşid! Onlarla erkek gibi konuş! Erkek gibi davran!
- Allah seni ıslah etsin Ebû Süveyne!²² Ağır konuştun.
- Vallahi onlar geldiğinden beri onlarla gülmekten başka bir iş yapmıyorsun.²³
- Ey Ebu Süveyne! Bu insanlar bizim insanımız gibi değil. Onlara karşı cömert davranmalıyız. Ta ki bize Arap desinler.²⁴

Romanın dördüncü cildi olan el-Münbet'te Almanya'nın yeşil oluşuna hayran kalan Zeyd el-Hüreydi yeşillik karşısında şaşkınlığını şu şekilde ifade etmiştir.

- لعن الله والدين الألمان. منين جابوا هذي الخضرة كلها!²⁵

¹⁸ Türk romanında toplumcu gerçekçi akımın ilk isimlerinden olan Kemal Bilbaşar'ın da Güneydoğu Anadolu bölgesi kırsalında yaşanan olayları konu alan "Cemo" romanında yer yer diyaloglarda karakterleri yöre halkının ağzı ile konuşturduğu görülür. Kemal Bilbaşar, *Cemo*, 1. B., İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2003, ss. 17,19,20; Aynı şekilde Orhan Kemal'in yazmış olduğu 72. Koğuş adlı cezaevi konulu romanda da cezaevinde kalan tutukluların yöresel ağız ile konuşmalarına yer verilmiştir. Örneğin; eserin başkahramanı olan kaptanın kullanmış olduğu "Kalacağuz burda deyrum sa!" ifadesi Türkçe'nin Rize ağzını yansıtmaktadır. Sağlam, a.g.e., s. 93.

¹⁹ Konu ile ilgili örnekler için bkz: Yusuf İdris, *Haram*, Mektebetu Mısriyye, ty, s. 12, 41,55, 67,104, 116, 131.

²⁰ Muhammed Şükri, *el-Hubzu'l hâfi*, 6. B., Londra, Dâru's -Sâkî, 2000, s.,16,18,24.

²¹ Münif, *Tih*, s. 39.

²² Bu ifade fasih Arapça açısından doğru değildir. Ebâ Süveyne demesi gerekiyordu.

²³ من يوم جاؤوا şeklinde söylenen bu ifade fasih Arapçada doğru bir kullanım değildir.

²⁴ لازم نكون كرماء ifadesi fasih değildir. Müzari fiilden önce أن edatının getirilmesi gerekiyordu.

²⁵ Münif, *el-Münbet*, s.10. Allah ve din Almanlara lanet etsin! Bütün bu yeşilliği nereden getirmişler?

منين kelimesi aslında من ve أين kelimelerinin birleşiminden oluşmuş ammicce bir kulanımdır. Nerden anlamına gelmektedir. جابوا ise aslı fasih Arapça'da var olan جلب ya da ب جاء fiillerinden birinin bozulmuş halidir. هذي ise aslı هذه olan işaret ismidir. Dolayısı ise metnin fasih Arapça ile hali şu şekilde olmalıdır.

من أين جلبوا هذه الخضره كلها!

Kullanılan bu lehçe, Şam lehçesi diye bilinen Suriye, Filistin, Ürdün, Lübnan ülkelerinde kullanılan lehçedir.

Romanın ikinci cildi olan el-Uhdûd'da ticaretle uğraşan biri olan Abid'le çarşı sakinlerinden birisi arasında geçen diyalogda şöyle denmiştir:

-أسكت هالحين يا ابن الحلال! خلنا نشوف درينا!²⁶

Burada kullanılan هالحين ifadesi fasih Arapça'da aslı bulunan هذا "bu" ve الحين "zaman" kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Birleşince "bu zaman" yani "şimdi" anlamına gelmektedir. Bu lehçenin Suudi Arabistan'ın daha ziyade sahra sakinleri olan bedevi Arapların lehçesi olduğu anlaşılmaktadır.

Yine birinci ciltte vadide petrol arayan Amerikalılardan rahatsızlık duyan Mut'ab'ın oğlu ile arasında geçen bir diyalogda Mut'ab oğluna şöyle sormaktadır.

-عرفت منين هم ويش يريدون?²⁷

Burada Mut'ab'ın kullandığı bir kelime olan ويش kelimesi fasih Arapçada bulunan أي شيء "hangi şey" kelimesinin bozulmuş halidir.

Romanda karşılıklı konuşmalarda tamamen ammicenin kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Zira birçok diyalogda fasih Arapçanın kullanıldığı da görülmektedir. Burada göze çarpan ayırım diyalogun kimler arasında ve hangi konuda olduğudur. Eğer

²⁶ Münif, *el-Uhdûd*, s. 356. Sen sus ey Helal süt emmiş! Yolumuzu görelim.

²⁷ Münif, *Tih*, s. 33.

diyalog, belli bir kültür seviyesine sahip karakterler arasında geçiyorsa ve konuşma belli bir bilgi birikimi gerektiren bir konu hakkında ise burada fasih Arapçanın tercih edildiği görülmektedir.

Doktor Suphi romanın önemli karakterlerinden biridir. Kendisi özetlerden anlaşılacağı gibi Sultan Hazal'ın ülke yönetiminde olduğu dönemde başkanışmanlık yapmış önemli bir şahsiyettir. Bu açıdan kendisinin yapmış olduğu diyaloglar çoğu zaman fasih Arapça olarak gerçekleşmiştir. Örneğin kendisinin Sultan Hazal'ın sekreterliğine getirmeye çalıştığı kız kardeşinin oğlu olan Muti' ile arasında geçen şu diyalog konuya örneklik edebilir.

-ويريد أن يتم كل شيء عن طريقه. قلت له لا بد أن نحدد المسؤوليات وأن نتقاسم العمل قال : حتى كأس الماء

التي تدخل غرفة السلطان لا بد أن أعرف بها.. ولم تتفق على شيء.²⁸

“Her şeyin kendi üzerinden gerçekleşmesini istiyor. Ben ona sorumlulukları belirlememiz ve iş paylaşımı yapmamızı gerektiğini söyledim. Dedi ki: Sultan'ın odasına giren su bardağından bile benim haberim olmalı. Her hangi bir konuda uzlaşmaya varmadık.”

Diyaloğun bu kısmında kullanılan Arapça tamamen fasihtir. Kelimelerin kullanımı ve dil yapısı Arap dilbilgisine uygundur.

Mudunu'l-milh, petrol gelirleri sebebi ile dışarıdan çok hızlı göç alan bir ülkede yaşanan olayları konu edinmesinden dolayıdır ki diyaloglarda kullanılan lehçe sıklıkla değişmektedir. Bunun buraya dışarıdan gelen tüccarların, gazetecilerin ve diğer meslek erbabı kimselerin kültür seviyesi ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Moran'a Lübnan ve Suriye'den iş adamları, Mısır'dan yazarlar geliyorlardı. Farklı beldelerin insanları farklı lehçeler kullanıyorlardı. Bu durum Münif'i farklı lehçelere yer vermeye sevk etmiştir.

Bu türden onlarca örnek verilebilir. Genel bir durum olarak özetlemek gerekirse romanda kullanılan dil fasih Arapça olmakla beraber konuşmaların yansıtıldığı yerlerde değişik yöresel lehçeler kullanılmaktadır. Ancak tüm romanlarında diyaloglarda

²⁸ Münif, *el-Uhdûd*, s. 249.

ammicenin kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Örneğin Sibâku'l-mesâfâti't-tavîle, el-Eşcâr ve igtiyâlu'l-Merzûk, Kıssatu hubbin Mecûsiyye, Şarku'l-Mutavassıt ve Ummu'n-Nuzur romanında ne tahkiye yapılan yerlerde ne de diyaloglarda ammicenin kullanıldığı görülmez. el-Eşcâr ve igtiyâlu'l-Merzûk romanında sadece bir kelimedede Şam lehçesi kullanıldığı görülmüştür.²⁹ Irak'ın yakın tarihinin konu alındığı Ardu's-Sevâd romanında ise diyaloglarda sıklıkla Irak lehçesinin kullandığı görülmektedir.³⁰ Mudunu'l-milh romanında çeşitli lehçeler kullanılmasına karşın bu romanda Irak lehçesinin baskın olduğu söylenebilir.

3.1.2. Metinlerarası Okuma

Bu kavram ilk kez 1960'larda Julia Kristeva (d.1941) tarafından ileri sürülmüştür.³¹ Metinlerarasılık, bir metnin içinde başka bir metnin unsurlarının bulunması ve alıntılanması durumudur.

Bir metnin içerisinde başka metinlerden alıntılar yapılması tüm metinler için geçerlidir. Her metinde diğer metinlerden birtakım göndermeler, atıflar veya ondan alıntılar bulunabilir. Bu alıntı ve referansları ortaya çıkarmak, kimi metinde kolayken kimilerinde bunların izini sürmek bile oldukça zor olabilmektedir.³²

Metinlerarası çözümleme yönteminin arka planında yatan iki önemli akım Postmodernizm ve Yapısökümcülüktür. Yirminci yüzyılın her türlü sanat ve kültür alanında belirleyici olan, toplumsal eğilimi demokratikleştirmeyi, diğer bir deyişle çoğulculuğu amaçlayan Postmodern akım, çok farklı alanlarda kendi çeşitlilikleriyle hep birlikte, yan yana var olma hakkı tanımaktadır.

Postmodernizmin metnin kavramını yeniden gözden geçirmeye ve metinlerarası incelemeye önemli katkıları vardır. Temelde, her okumada aynı metnin başkalaşabildiğini savunan metinlerarası düşünce, Postmodernizmin çoğulculuk düşüncesiyle paralellik göstermektedir. Bunun yanı sıra Postmodernizm metni kendi içerisinde tamamlanmış bir

²⁹ Burada romanın kahramanlarından İlyas, Mansur'a معي كم رأس demektir. “Ben de birkaç soğan var.” Anlamına gelen bu cümlede kullanılan كم ammicce bir kullanımdır. Kanaatimizce burada Münif, farkında olmadan ammicceyi yazı dili olarak kullanmıştır.

³⁰ Ardu's-Sevâd, C. I, s. 39.

³¹ Zindziuviene Ingrida, “Transtextual Bridge between the Postmodern and the Modern”, *Literatura*, 49 (5), 2007, 147.

³² Salih Özer, “Hadis Metninin Anlaşılmasında Diğer Metinlere Referansların Önemi Ya da Hadiste Metinlerarasılık ve Metinlerarası Okuma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII, 2008, sayı:1, s. 308, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/daad/article/view/5000077182/5000071221> (10.12.2014).

bütün olmaktan öteye taşımakta ve yazarın daha önceki okuma deneyimlerini aktarabileceği bir mozaik haline getirmektedir.³³

“Metinlerarası” kavramının zaten edebiyatta var olan “alıntı” ya da “iktibas” olgusundan farklı algılanmasının sebebi “alıntı estetiği”ne gösterilen hassasiyet olduğu söylenebilir.³⁴ Yazar öncel okumalarını kurmacanın içine dahil eder. Bunun ile okurun o bağlamda yeni bir şeyler anlaması yeni anlamlar katmasına yardımcı olur. Okuyucu metinden yeni anlamlar kazanılması konusunda metne dahil edilir. Bu da yukarıda belirtildiği gibi, Postmodernizmin “çoğulculuk” anlayışı ile örtüşmektedir. Dahil edilen metin sadece bir alıntı değil, kurgunun potasında eritilmiş ve yeni bir karışım elde edilmiştir.³⁵

O halde bir romanın metinlerarası kavramı bağlamında değerlendirilmesinde şu şekilde bir kriter ortaya çıkmaktadır: Yazarın önceki okumalarından yapmış olduğu alıntı yeni oluşturulan metnin ya da kurgunun içinde okuyucuya yeni bir şeyler anlaması konusunda ne katıyor? Alıntı estetik bir şekilde metne yedirilmiş mi? Türkçede deyimleşmiş olan şekliyle alıntı “sırıttıyor” mu?

Metinlerarası okuma başlığı içerisinde Münif’in romanlarına bakıldığında kendisinin bu tekniği kullandığı görülür. Münif araştırmanın daha önceki bölümlerinde de değinildiği gibi ideoloji sahibi bir yazardır. Edebiyata yönelmeden önce siyaset, ekonomi, felsefe ve tarih gibi alanlarda okumalar yapmış biridir. Dolayısıyla onun romanlarında bu türden öncel okumalarının izlerinin bulunması gayet tabidir. O romanlarında bir olayı takhiye ederken bazen hiç değiştirmeden konu ile ilgili bulduğu başka bir metni alır. Bu alıntı kimi zaman Arap edebiyatından kimi zamanda bir filozofun hikmetli sözleri olabilir.

Hunâ Şarku’l-Mutavassıt romanında Tali’ el-Arifî vefat ettikten sonra naaşın ne yapılacağı ile ilgili hastane personelinin kafası karışıktır. Zira tedavi için yurt dışından

³³ Ayşe Eda Gündoğdu, “Metinlerarasılık Bağlamında Tahsin Yücel’in Yalan Adlı Romanı”, *Turkish Studies*, Volume 7/4, Fall, 2012, Ankara, s. 1895, http://turkishstudies.net/Makaleler/302073469_G%C3%BCndo%C4%9FduAy%C5%9Fe%20Eda_S-1893-1903.pdf (15.12.2014).

³⁴ Tefvik Ediz, “Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 47, 2(2007), s. 125, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/920/11481.pdf> (20.12.2014).

³⁵ Halid b. Rabî’ b. Muhammed eş-Şâfiî, et-Tenâs Âfâgu’ -Tanzîr, <http://www.jazanu.edu.sa/Administrations/sfc/Documents/law/%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%B1%D9%8A%D8%B9%D8%A9%20%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%86%D8%A7%D8%B5.pdf> (20.12.2014).

hastaneye gelmiş bir siyasi idi. Kendi ülkesine mi geri gönderilecek yoksa bu ülkede mi toprağa verilecekti. Onunla kısa zaman önce bu hastanede tanışan ve hayranlık duyan Âdil, onun hayatında iken rahat görmediği gibi ölümünde dahi rahat edemediğini düşünür. Tali' ölmüştür. Fakat hastanenin doktorlarından olan Meylân, yine hastanenin hemşirelerinde olan Julia, Âdil'e çok iyi davranmaktadırlar. Hastane de hastalar ile hastane çalışanları arasında gayet samimi ilişkiler bulunmaktadır. Âdil Arapça bilmeyen bir hastane çalışanı bayanın yüzüne bakarak eş-Şabbu'z-Zarîf³⁶ (v.661-1263) diye bilinen bir Arap şairin şu beytini okur.

طريد ولي مأوى مباح ولي حمى

وحيد ولي صحب غريب ولي أهلي

Sığınağım var ama kovulmuşum

Koruyanı var fakat açıktayım

Arkadaşlarımın olmasına rağmen yalnızım

Ailem arasında dahi yabancıyım³⁷

Burada Âdil'in hemşirenin yüzüne karşı söylemiş olduğu bu beyit tam olarak onun hislerine tercümanlık etmektedir. Kendisi bulunduğu ortamda aslında halinden memnundur. Hastane çalışanları ile arasında gayet sıcak bir dostluk kurmuştur. Ama ne var ki en yakın dostu olan Tâli' ölmüş ve kendisini bu kadar dostları arasında yalnız hissetmektedir. Münif'in yapmış olduğu alıntı, metinlerarasılık bağlamında gayet estetik durmakta ve okuyucunun Adil karakterinin yaşadığı duyguyu anlamasına yardımcı olmaktadır.

Mudunu'l-milh romanında Doktor Suphi Moran'da ülkenin kuruluş ve gelişme aşamasında birçok rolü olan bir danışmandır. Ülkenin kurumsallaşması açısından Sultandan sonra ikinci adamdı. İstihbarat, medya, iç güvenlik, silah anlaşmaları, şehirleşme

³⁶ Muhammed b. Süleyman b. Ali b. Abdillâh et-Tilamsâni Şemseddîn, Kahire'de doğdu, Şam'da yetişti. Şam'da bulunan İbn Esîr'in yanında ders aldı. Şiirlerinde fıkıh ve usûl terimlerini kullanmasından anlaşıldığı kadarı ile dönemin alimleri içerisinde kültür sahibi oldu. 27 yaşında daha henüz çok genç iken H. 688 yılında hayata gözlerini yumdu.

³⁷ Münif, *el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt*, s. 55.

ve dış politika gibi birçok konuda önemli yerlere kendi belirlediği adamları yerleştirmişti. Ne var Sultan Hazal'la beraber balayında iken darbe yapılmış ve yüz üstü bırakılmıştı. Münif, karakterin bu psikolojik durumunu ortaya koymak için onun ağzından şu dizeleri söylüyordu.

أعلمه الرماية كل يوم فلما اشتد ساعده رماي

وكم علمته نظم القواني فلما قال قافية هجاني³⁸

“Ona ok atmayı öğrettim, O ise güçleninde bana attı. Ona, o kadar şiir öğrettim, Fakat o şiiriyle beni hiciv etti.”

Mudundu'l-milh romanının son cildi olan Bâdiyetu'z-zulûmat'ta kardeşi Hazal'ı bir darbe ile deviren Fener'in babası olan Hureybit'in krallığı kurduğu ilk yılları ele alınmaktadır. Sultan Hureybit çocuklarına iyi bir eğitim verilmesi gerektiğinin farkındadır. Ona göre ileride ülkenin geleceğinde söz sahibi olacak kimselerin iyi eğitilmiş olması gerekiyordu. Sultan bizzat kendisi çocukları ile ilgileniyor onlara hikâyeler anlatıyordu. Bu cildin başlarında Sultan Hureybit'in çocuklarına anlattığı hikâyeler bulunmaktadır. Bu hikâyeler didaktik olup her birinde çocukların alması gerektiği mesajlar bulunmaktadır. Bu hikâyelerden birisine yer verilecektir.

“Bir zamanlar bir kral varmış. Bir gün ona müneccimlerinden birisi, önümüzdeki yıl yağacak yağmur suyundan içmemeleri gerektiğini söylemiş. O sudan kim içerse aklını kaybedecekti. Buna binaen kral kendi çocukları ve yakınlarının içmesi için bir sonraki yıla su biriktirilmesini emretti. Gerçekten de bir sonraki yıl yağın yağmurdan içen herkes delirmişti. Sadece kral ve ailesi akıllı olarak kalmıştı. Halk sadece kralın ve hanedanının kendileri gibi olmadığını görünce kralın azlini istediler. İsyan edeceklerdi. Haber krala gidince çareyi aynı sudan içmekte ve halk gibi deli olmakta buldular. Gerçekten de plan işe yaramıştı. Halk kralı kendileri gibi görünce kralın düzeldiğine hükmederek isyandan vaz geçtiler.”³⁹

³⁸ Burada yer alan şiir, muhadram şairlerden olan Muin b. Evs'e aittir.

³⁹ Münif, *Bâdiyetu'z-zulûmat*, s. 18.

Kral Hureybit'in ağzından verilen bu hikâyeye ve bunu takip eden diğer beş hikâyeye ile⁴⁰ toplam altı hikâyenin romandaki akışı yavaşlattığı ve romanın olay örgüsünün dışına çıktığı söylenebilir. Aslında bu hikâyelerin vermek istediği mesajların, alınacak derslerin romanın konusu ile alakalı olduğu anlaşılıyor. Ancak yine de bunların yaklaşık beş sayfa sürmesi olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Bu hikâyelerin bir arada değil de roman içerisinde bağlamlarına uygun olacak şekilde serpiştirilmesi daha uygun gözükmektedir.

Yine el-Ân Hunâ Şarku'l-Mutavassıt romanında Âdil, hastane arkadaşı Tâli' ile dertleşmektedir. Âdil arkadaşının daha önce hiç aşk yaşayıp yaşamadığını sorar. Tâli' hapisaneyeye girmeden önce bir kadınla olan ilişkisinden bahseder. Birbirlerini sevmişler ama cezaevi ayırmıştı. Dediklerine göre kadın Tâli cezaevine girdikten bir ay sonra kahrından verem olup vefat etmişti. Daha sonra Tâli' aşk konusunu kapatmıştı.

Âdil arkadaşının bir anda hüznülediği görünce ona teselli vermek için Nazım Hikmet'in karısına yazdığı şiirinden bir cümleyi Türk şairin ismini de vererek aktarır:

“Yiminci yüzyılın insanlarını ölümler en fazla bir yıl meşgul eder.”⁴¹

Nazım Hikmet'e ait olan şiirin bu kısmının Âdil'in yapmak istediği ile örtüştüğü dikkat çekmektedir. Nazım hikmet bu şiir cezaevinde iken karısına yazmıştı. Savcı kendisi için idam talebinde bulunmuş ve bunu Nâzım karısına haber vermişti.⁴² Karısının üzüntüsüne teselli vermek için bu şiiri yazdığı anlaşılıyor. Yalnız bir fark var ki Nazım'ın şiirinde teselli verilen kadın, Adil'in teselli vermek istediği ise bir erkektir.

Münif'in romanlarını metinlerarasılık bağlamında değerlendirdiğimizde, karşımıza sadece siyaset, edebiyat ve felsefe değil aynı zamanda Kur'ân âyetlerine de atıfta bulunan bir yazar çıkar.

⁴⁰ Münif, *el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt*, s. 18-23.

⁴¹ Münif, *el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt*, s. 22.

⁴² Şiirin aslı şu şekildedir:

Yaşarsın, karıcığım,
kara bir duman gibi dağılır hatıram rüzgarda;
yaşarsın, kalbimin kızıl saçlı bacısı,
en fazla bir yıl sürer
yirminci asırlarda
ölüm acısı.

Şiirin tamamı için bkz: http://www.siiirdefteri.com/?sayfa=siir&siir_id=1249 (25.12.2014).

Örneğin; Nihâyat romanında Münif, şehirli esnafın kuraklık ve kıtlık zamanlarında çölde yaşayan Arap köylüsüne karşı borç verme yaklaşımını eleştirmektedir. Diğer vakitlerde borç verirken serbest davranan esnaf bu kere Münif'e göre mukaddes şeyleri alet etmektedir. Onlar verdikleri borç karşısında, senetle tarlalarına ipotek koyuyorlardı. Bunu yaparken “Müdâyene âyeti” diye bilinen ayeti okuyurlardı.⁴³

Âlem bilâ harâit romanında orijinal görülebilecek bir yöntem, metinlerarasılık bağlamında göze çarpmaktadır. Bu romanın anlatıcısı olan Alâaddin, roman yazmaya hevesli olan bir Arap gencidir. Aynı zamanda yurt dışında lisansüstü çalışmalar yapmış bir akademisyendir. Bu roman içerisinde Alaaddin, kendine ait bir roman denemesini sunmaktadır. Bu denemede Alâaddin uzun bir diyaloga yer vermektedir. Diyalogun taraflarından biri kendisi diğeri de “Şeçeretu'n-nâr” adlı romanında rol oynayacak kahramanı “Rayyad”dır. Onunla siyasi içerikli bir konuşmaya girmektedir. Bu konuşma ile roman, zaten siyasi olan içeriğinde daha bir derinlik kazanmış olduğu görülmektedir.⁴⁴

3.1.3. Karakterlerin Küfürlü İfadeler Kullanması

Özellikle Mudunu'l-milh romanında olaylar çölde ya da çöle yakın bölgelerde yaşanmaktadır. Dolayısı ile karakterlerin kullandığı dil sade, samimi, içten ve biraz da halk kullanımı diyebileceğimiz türden küfürlere yer verilmiştir. Kahramanlar düşüncelerini ifade ederlerken serbest bir şekilde konuşmaktadırlar. Aslında bu tarzda küfürlü ifadeler yer verilmesindeki sebep, ammicenin kullanımındaki sebeple doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Zira Münif, halk için yazıyor, halkın duygularına hitap etmek istiyordu. Dolayısı ile onların dilini yansıtmak isteği onu bu türden ifadeler sevk etmiştir denilebilir. Münif bu konudaki anlayışını şu şekilde ifade etmiştir.

“Ben Avamcayı ne teşvik ne de teyit etmek istiyorum. Ben bir filolog değilim. Ancak benim kast ettiğim şudur: Ben içinde yaşadığım yüzyılı ve insanlarını tasvir etmek istiyorum. Ben burada bir romancı olarak konuşuyorum ve insanların nasıl konuştuklarını ve nasıl küfür ettiklerinin ve olanlar karşısında tepkilerinin neler olduğunu ve bunu nasıl ifade ettiklerini dile getirmek istiyorum.”⁴⁵

Özellikle romanın ilk cildinde bu türden kullanımlara tanıklık etmekteyiz. Zira romanın bu cildinde petrol arama şirketi sahibi olan Amerikalılar bedevi Arapları

⁴³ Münif, *Nihâyât*, s. 7.

⁴⁴ Münif, *Âlem bilâ harâit*, s. 214-230.

⁴⁵ Kaş'amî, a.g.e., 52.

yanlarında kötü koşullarda çalıştırıyorlardı. Bu durumdan rahatsız olan işçiler onlara karşı kendi aralarında küfürlü ifadeler kullanıyorlardı.

Bir akşam vakti Harrân'da kahvehanede insanlar toplanmışlardı. İçlerinde İbn Neffâ' da bulunuyordu. Neffâ' Amerikalıların bu şehre gelmesinden orada petrol işletmelerinden ve kendi kültürleri ile bu şehrin insanlarını etkilemelerinden son derece rahatsızlık duyuyordu. Amerikalıların bir musibet olduğunu, başlarına bela getirdiğini düşünüyordu. Düşüncelerini hiçbir zaman sakınmadan söyleyen, biraz patavatsız ve dine bağlı bir karakter olan Neffâ' işçilerin Amerikalıların yanında çalışmasından ve insanların onların yaşam tarzını benimsemiş olmalarından çok sıkılıyordu.

Kahvehanede birisi Neffâ'nın duyacağı şekilde bir gencin buluş çağına erip ermediğini ortalığa sormuştu. Aslında bu bir kışkırtmadan ibaretti. Onun kızmasını ve konuşmasını istiyorlardı. İbn Neffâ' hiç tereddüt etmeden yüzlerine karşı şöyle dedi:

-Ey Harrân halkı! Cinsel organlarınızı⁴⁶ kesin! Ve onları köpeklere atın. Amerikalılar erkeklerin arasına girip onları kadınlaştırdı. Amerikalılar sırtımıza bindiler. Yarın bize bir sihir yapıp erkekleri kadın yapacaklar. Herkesi maymuna çevirecekler. Allah'a sığınırım şeytandan."⁴⁷

Yine aynı cildin son sayfalarında karakterlerden biri olan Râcî bir tartışmada asıl "orospu"⁴⁸ çocuğu'nun Rızaî olduğunu söylemiştir.

Sadece çöl kültürüne yakın çevreler değil, erkek ağırlıklı ortamlardan biri olan cezaevleri ortamında yaşayan karakterlerinde de bu türden küfürlü ifadeler kullandığı görülür. Örneğin; El-Ân Hunâ Şarku'l-Mutavassıt romanında cezaevinde tutuklu bulunan Tali'e işkence uygulanmaktadır. Başgardiyen olduğu anlaşılan Şehîrî, sürekli onu işkence yapmak üzere Sirdab denilen bir bölmeye alıyordu. Gözlerini kapatıyorlar kendilerinin görünmelerini istemiyorlardı. İşkence başlamadan önce itiraf etmesini istiyorlardı. Kendisinin örgüt bağlantısını itiraf ederse ve örgüt elemanlarının listesini verirse buna karşılık kendisini serbest bırakacaklardı. Ama Tali' güçlü bir karakteri temsil etmektedir. Dayanıklıdır. Bu yüzden her seferinde "Ben hiçbir şey bilmiyorum." diyerek işkenceyi kabul etmektedir. Bundan dolayı gardiyanlar her seferinde daha fazla kızıyorlar ve

⁴⁶ Metnin aslında cinsel organın Arapçada sokak dilinde kullanılan زب şekli bulunmaktadır. Bunun Türkçemizde tam karşılığı "s.k" tir.

⁴⁷ Münif, *Tih*, s. 320.

⁴⁸ Fasih Arapçada العاهرة olan hayat kadınının ammicedeki karşılığı olan شرموطة kelimesi kullanılmıştır. Bunun Argoda karşılığı "oros.u" dur.

işkencenin dozunu artırıyorlardı. Tabii bu esnada sadece işkence değil küfürlerde kullanılıyordu. İşte Münif'in en çok küfürlü ifadelerine yer verdiği romanı budur. Bu romanın olay örgüsü bu çalışmanın “Münif'in romanlarında sosyal konular” başlıklı bölümde işlenecektir. Burada bu küfürlü ifadelerine örnekler verilecektir.

“Kalk it oğlu it!”⁴⁹

Karakterlerinin küfürlü ifadelerine sansür uygulamayan Münif'in bu tavrının diğer bir romanında değiştiği görülür. Örneğin Şarku'l-Mutavassıt romanında “kimsin sen ey ...”⁵⁰ diyerek küfürlü kısmı noktalamıştır. Buraya dipnot vererek “çirkin bir kelime” açıklamada bulunmuştur. Hâlbuki aynı paragrafın devamında “Ey ka.pe çocuğu” diyerek açıktan küfürlü ifadeye yer vermektedir.⁵¹ Aynı ifade yine bu romanın ilerleyen sayfalarında da göze çarpmaktadır.⁵² Anlaşılan Münif'in küfürlü ifadelerin açıkça yazılmasına dair kendine göre bir sınırlandırması vardı.

Diğer taraftan Münif'i bu tür küfürlü ifadelerine sevk eden bir düşünce de aslında onun klasik Arap edebiyatına duyduğu ilgi olduğu söylenebilir. Zira o özellikle gençlik yıllarında okumuş olduğu makamat türü yazılardan hoşlanıyordu. O kitaplarda genel ahlaka uygun düşmeyen küfürlü ifadeler, cinsel unsurlar bulunmakta idi. Münif o tür yazılardan etkilenerek kendisi de benzer bir yol izlemiş olduğunu ifade etmiştir. O bu türden ifadelerin romanda kullanılmasının doğru olduğunu düşünüyordu. Fakat ona göre bunu yavaş yapmak gerekirken o bir anda yüksek doz vermiş olduğunu kabul etmiştir.⁵³

⁴⁹ Münif, *el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt*, s. 229.

⁵⁰ Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 81.

⁵¹ Münif gibi toplumcu gerçekçi bir yazar olan Yaşar Kemal'in de *Teneke* adlı romanında olayların yaşandığı yer bir köy olması itibarıyla oralarda kullanılan argo ifadeler roman karakterlerinin konuşmalarına yansıtılmıştır. Örneğin; “Deyyusun biri”, “Vay anasını”, “Gö.ünüzde don yoktu”, “B.k yeme öyle”, “Daş.ağımı yesin senin”, “Git şu pezevenklerin içine”, “Oros.u dölü” ifadeleri romanında sansüresüz bir şekilde kullanılmıştır. Satı Sarıaslan, *Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir'in 1950-1960 Yılları Arasındaki Köy Romanlarında Halk Kültürü Unsurları*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2014, s. 30; Yine Orhan Kemal'in *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanında işçiler ve köylüler birbirlerini sevmeyen ve birbirleri hakkında küfürlü ifadeler kullanırlardı. Romandaki gerçekçiliği artırmak için Orhan Kemal'in romanında “Oro.pular sizi”, “İş gö.ü yoktu herifte”, “Ağzına iti sı.tıracağım”, “Vay ker.aneci vay”, gibi ifadelerin kullanıldığı bilinmektedir. Sarıaslan, a.g.e., s. 159; Toplumcu gerçekçiliğin önde gelen Türk romancılarından olan Kemal Tahir'in halkbilimsel öğeleri sıklıkla kullanmış olduğu *Sağirdere* romanında da bu türden argo kullanımlara yoğun bir şekilde yer verdiği görülmüştür. Sarıaslan, a.g.e., s. 188.

⁵² Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 157, 102.

⁵³ Münif, *el-Kâtib ve 'l-menfâ*, s. 126.

3.3. SEMBOLİZM VE MÜNİF ROMANLARI

Duyularla ifade edilemeyen şeyleri işaret, rumuz ya da simgeler yoluyla anlatma anlamına gelen sembolizm akımı, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Batı şiirine hakim olmuş ve daha sonra da roman ve tiyatro eserlerinde de varlığını göstermiştir.⁵⁴

Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan ve Aydınlanma Çağından sonra da sanat alanında etkin bir hale gelen pozivitizm, determinizm ve materyalizm karşıtı tepkiler, sembolizm akımının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Zira söz konusu olan felsefeler hayatı akıl, madde ve bilimle sınırlamış sezgisel bilgiyi dışlayan bir tutum izlemiştir.

Sembolistler ise bu felsefelerin aksine evrende var olan her şeyin bir bütünlük içerisinde olduğuna, bu bütünlüğün bir sonucu olarak madde ile ruh, görünen ile görünmeyen arasında bir ilişkiler ağı bulunduğuna inanırlar.⁵⁵ Dikkatle bakılırsa, görünenin ötesine geçilebilirse söz konusu ilişkiler ortaya çıkarılabilir. Dolayısıyla bu bakış açısına göre sanatın amacı madde ile mana arasındaki bu benzerlikler armonisini ortaya çıkarmaktır.⁵⁶

Kavram olarak XIX. yüzyılda Batı edebiyatında ortaya çıkmasına karşın sembolizm, bir anlamda klasik Arap şiirinde de kullanılmakta idi. Cahiliye şairlerinden İmru'l-Kays'ın, Emevi ve Abbâsîler dönemindeki şairlerin de sembolik unsurları şiirlerinde kullandıkları görülmüştü.⁵⁷

İslam sonrası Arap şiirinde sembolik unsurların kullanılmasında Kur'ân'ın etkisi bulunduğu söylenmektedir. Zira Kur'ân manası gayet açık olan muhkem ayetler içerdiği gibi, manası hemen herkes tarafından anlaşılacak müteşabih ayetler de ihtiva etmektedir. Bu itibarla mesela Kur'ân'da geçen “Zakkûm ağacı”nın sembolik bir olgu olduğu düşünülmektedir.⁵⁸

⁵⁴ Yaşar Düzenli, “Sembolizm Açısından İsrâ ve Miraç'a yeni bir yaklaşım Denemesi”, http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/2_1_Makale_3.pdf, s. 32 (01.09.2014).

⁵⁵ Turan Karataş, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 2. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, s. 414.

⁵⁶ İsmail Çetişli, *Batı Edebiyatında Akımlar*, 4. B., Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1957, 2009, s. 115.

⁵⁷ İmru'l-Kays'ın bir kasidesinde yer alan *إِسْحِلْ ظِي أَوْ مَسَاوِيكُ إِسْحِلْ ظِي* beytinde *ظِي* kelimesiyle kastedilenin “Güneş” ve “Sevgili” olduğu söylenmektedir.

⁵⁸ Semir Emîr Mahmûd Enver, Gulâm, Rıza Gülçin Râd, “er-Remziyye fi'l- edebeyni'l-Arabi ve'l-Garbi”, *et-Turâsü'l-edebî*, yıl 2, sayı 6, s. 69.

Hayatın birçok alanında olduğu gibi edebiyat sahasında da Arap romanı batı romanından birçok unsuru almıştı. Bunların birisi de Batı sembolizmi idi. Aynı zamanda özellikle Lübnanlı yazarların Amerika ve Avrupa ülkelerine göç etmesi etkeniyle olacak ki Cübrân Halil Cübrân (1883-1931) gibi bu yazarların eserlerinde de sembolizmin etkileri görülmekte idi. Hatta Cübrân'ın modern Arap edebiyatında sembolizmi ilk kullanan yazar olduğu bilinmektedir.⁵⁹

Aslında sembolizmin Ortadoğu ülkelerinin edebiyatlarında kullanılmasının edebi hassasiyetler dışında diğer bir nedeni de olabilir. Çalışmanın daha önceki bir bölümünde geçtiği gibi 20. Yüzyılda kurulan Ortadoğu Arap ülkelerinde siyasi özgürlükler yok denecek kadar azdı. Siyasi ortam ifade özgürlüğüne izin vermiyordu. Bu tarzda bir siyasi hayatın olduğu ülkelerde bulunan yazarlar önemli ölçüde toplumun siyasi ve sosyal eleştirisini edebiyat üzerinden yapıyordu. Dolayısıyla edebiyat kendilerine siyasi bir eleştiri imkânı veriyordu. Bu açıdan şairler ya da romancılar eserlerinde açıkça baskıcı rejimleri ve despotça yöntemlerini ifade edemiyorlardı. Bu ortamda yazılan eserlerinde sembolizm, kendilerine kamufle olmaları için bir imkan veriyordu.

Sembolizmin hem klasik Arap edebiyatında hem de modern Batı'da ortaya çıkan bir edebi akım olduğu anlaşıldıktan sonra Münif'in bu akıma ilgisiz kalması mümkün değildi. Zira daha önce belirtildiği gibi Münif roman yazımında Arap yazarın hem kendi geleneğine bağlı kalmasını hem de yeni roman edebi gelişmelerin yakından takip edilmesi gerektiğine inanıyordu. Dolayısıyla sembolizm unsurlarını sıklıkla romanlarında kullanmış olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Aynı zamanda yukarıda bahsedildiği sebepten ötürü Münif'in sembolizmi romanlarında kullanmış olması kanaati uyandırmaktadır. Mesela hemen hemen tüm romanlarında gerçek zaman ve gerçek mekânı vermekten çekinen Münif'in sadece "Beyrut"un ismini açıkça kullanmış olması⁶⁰ bu kanaati güçlendirmektedir. Zira Münif'in romanlarını yazmaya başladığı tarih olan 1970 yılında Ortadoğu'da askeri diktatörlüğün ya da monarşi'nin olmadığı tek ülke Lübnan'dı. Lübnan o tarihlerde düşünce özgürlüğünün ya da demokrasinin uygulandığı tek ülke idi. Münif'in romanlarında gerçek mekân olarak sadece Beyrut isminin geçmiş olması bu açıdan dikkat çekicidir.

⁵⁹ Emir, a.g.e., s. 73.

⁶⁰ Nâbulî, a.g.e., s. 61.

Münif'in sembolik unsurları en sık kullandığı romanlarından biri olan El-Eşcâr ve İğtiyâlû'l- Merzûk bize bu konuda epey örnekler vermektedir. Romanın konusunun, geçtiğimiz yüzyılda bir Arap aydını ile taşralı bir Arabın yaşadığı iktisadî, içtimaî ve siyasi sorunların, bir yolculuğun merkeze alınarak anlatılması olduğunu görüyoruz. Roman, akademisyen Mansûr 'Abdusselâm ile köylü İlyâs Nahle'nin bir tren yolculuğunda tanışmasıyla başlamaktadır.⁶¹

Romanın bu iki kahramanı, sömürgeci Batı ülkelerinden görünüş itibariyle kurtulmuş ama fiili olarak hala Batılı ülkelerin siyasi ve ekonomik baskıları altında olan Ortadoğu ülkelerinde birçok sorunlar yaşayan entelektüel ve köylü kesimini ele almaktadır. Mansur tren yolculuğu boyunca tanışmış olduğu İlyas'ı hep konuşurmak ister. Zira o anlattıkça Mansur, Arap insanının yaşamış olduğu trajediyi görmektedir. Bu roman sembolik unsurları içermektedir. Hatta bu romana Münif'in koymuş olduğu ismin dahi sembolik bir anlamı bulunmaktadır. Romanın adı Türkçe "Ağaçlar ve Merzuk Suikasti" dir. İlyas trenden ininceye kadar tanışma sonrasında ağaçlarla olan hikayesini konu etmektedir. Bu romanın olay örgüsünü daha sonra çalışmanın bir başlığı olan olay örgüsüne bırakılacaktır. Burada sadece bu roman özelinde Münif'in ele aldığı sembolik anlamlandırmalara dikkat çekilecektir.

El-Eşcâr ve İğtiyâlû'l- Merzûk romanının kahramanlarından biri olan İlyas bir köylüdür. Evlerinin önlerinde babasının diktiği ağaçlar bulunuyordu. Babası ona bu ağaçlara gözü gibi bakmasını vasiyet etmişti. Köylü ise tamamen pamuk üretimine geçmiş köydeki tüm ağaçları kesmişti. Ondan da ağaçlarını kesip pamuk dikmesini istiyorlardı. O ısrarlı idi. Kesmeyecekti. Ama ne var ki kendisi kumara düşkündü ve alkol alıyordu. Bir akşam alkolün etkisiyle ve kumarın verdiği hırsla ağaçların üzerine kumar oynanmıştı. Bir kazandı iki kaybetti derken elinden bütün ağaçlar gitmişti. Bunun üzerine kazanan ve ağaçlarına el koyan arkadaşının ahırına gidererek onun yüz kadar koyununu öldürmüştü. Arkadaşını da oraya çağırarak çırılçıplak soymuş ve bir ağaç parçası ile vücudunda yaralar açmış; bunun ona unutmayacağı bir ders olmasını istemişti. Daha sonra kaçmış ve yaklaşık

⁶¹ Harmancı, a.g.e., s. 42.

4 yıl kadar dağlarda yaşamış⁶² ve sonra parası az işlerde çalışmış ve sefil bir hayat geçirmişti.

Burada Münif, romanının ismini de oluşturan “Ağaçlar”a vurgu yaptığı görülmektedir. Abdurrahman Münif bir sosyalisttir. Bir Arap milliyetçisidir. Ona göre Arap ülkeleri kendi ayaklarının üzerinde durmayı bilmeli ve kendi öz imkânlarından gücünü almalıydı. Ona göre Arap ülkelerinde yatırım yapan yabancı sermaye kısa vadede para getirirse de uzun vadede ülkelerin geleceğine zarar veriyordu.

“Sanayi devrimini finanse eden kaynağın çoğu dünyanın geri kalanın sömürsünden, yağma ve talanından sağlanmıştı. Bir önceki döneme göre daha büyük ölçekli ve birbirleriyle rekabet halindeki kapitalist işletmeler, pazar için üretim yapıyor ve bunun çoğunu başta İngiliz sömürgeleri olmak üzere dünyanın her yerine ihraç ediyordu. Elbette sermaye büyüdükçe onu üreten işçi sınıfı (proletarya) da büyümek durumundaydı.

İngiltere denetimi altında tuttuğu bölgelerden (sömürgelerden) ucuz hammadde (özellikle de pamuk) sağlıyor ve ürettiği pamuklu māmulleri tüm dünyaya ihraç ediyordu. Üretim sürecine sokulan her yenilik verimliliği artırıyor, sömürüyü derinleştiriyor, sermayeyi büyütüyor ve her seferinde yeni pazarlar elde etmek, bu amaçla daha çok alanı denetim altına almak zorunlu hale geliyordu.”⁶³

Bu duruma romanın birçok yerinde semboller kullanılarak İlyas’ın ağzından işaret edilmiştir. Köydekiler ağaçları tamamen kesip yerine pamuk ektikleri için artık köye yağmur yağmaz olmuştu. İlyas buna mukabil şöyle demişti.

“Ağaçlardır yağmuru getiren. Ağaçlar çocuk gibidir. Nasıl ki rabbimiz çocuklara bakar ve onları gözetir. Onun gibi yeryüzüne de ağaçlarından dolayı bakar. İnsanlar ağaçları kestikleri vakit Rabbimiz de onları terk eder ve ağaç nerede ise oraya verir yağmuru.”⁶⁴

Burada ağaç ile Arapların yerli üretimi, geleneksel tarımsal ekonomiyi öncelemesi gerektiğine işaret edilmektedir. Burada yağmur ile “rızk” sembolize edilmektedir. Rızk, fayda verecek gelir ancak yerli üretim ile mümkündür. Yoksa yabancı sermayeden onlara gelecek yardım yine Münif’in ifadesi ile “köpek sidiği” gibi olacaktır. Yabancı sermayenin

⁶² İlyâs karakterinin, Türk romanında Sabahattin Ali’nin “Kuyucaklı Yusuf” romanında ki başkahraman Yusuf’un hikâyesinin sonunda atını alıp daha çıkması ile konu benzerliği arz ettiği görülmektedir.

⁶³ Fikret Başkaya, Ankara Bia Haber Merkezi, <http://bianet.org/bianet/siyaset/17244-kapitalizm-emperyalizmdir> (01.05.2015).

⁶⁴ Münif, *el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l-Merzûk*, s. 64.

burada bu şekilde sembolize edilmiş olduğu da anlaşılmaktadır. Yerli üretim yağmur gibi ise yabancı sermaye ancak bir sidik kadar olabilir.

İlyas ağacın önemini gayet iyi bilmesine rağmen neden ağaç üzerine kumar oynamayı kabul etmiş ve sonunda ağaçları kaybetmiştir. Burada İlyas'ın “para kazanma hırsı”nın sembolik olduğu düşünülebilir. Arap halkları her ne kadar kendi imkânlarının, geleneksel üretim tarzlarının daha uygun olacağını kabul etmiş olsalar bile pratikte, hırs ve heveslerine mağlup olmuşlardı. Sonradan pişman olmuş olsalar bile artık geri dönüş yoktu.

Yine bu romanda iki yerde Mansûr'un trene bindiği zaman *ikinci mevkiden* bilet almasından bahsedilmektedir. Bu durum Mansûr'u etkiler. Kendisi bir akademisyen olmasına rağmen *ikinci mevkide* yolculuk yapacak olması onu düşüncelere sevk eder. “İstediğim mevkide giderim.” der kendi kendine. Kimse karışamaz buna. “Neden kendimi ezik hissedeyim ki?” diyerek kendi ile tartışır.⁶⁵ Burada Mansûr'un yaşamış olduğu mesleki benlik kaygısı⁶⁶ ön olana çıkartılmaktadır. Kendisi bir akademisyen olduğu halde *ikinci mevkiden* bilet alıyor olması, maddi durumunun ancak buna el vermiş olması kendisini bir tür komplekse sokmaktadır. Kısa da olsa kendi dünyasında bir tür mesleki benlik kaygısı yaşıyor ama bunu yenmeye dair bir ruhsal çatışma içine girdiğini görüyoruz. Mansûr'un seyahat ettiği *ikinci mevki* ile Batı ülkelerine göç etmiş ya da göç etmek isteyen Arap entelektüellerinin ya da akademisyenlerinin yaşamış olduğu psikolojiye işaret etmek istediği anlaşılabilir.

Yine aynı şekilde “para kazanma hırsı”nın Arapların geleneksel binitleri olan develerini satmalarına bir başka romanda dikkat çekmektedir.

Romanın bu kısmında İbn Raşid'in develeri satın almak ve verdiği parayı saklamak üzere geri almasının bankacılık sektörüne işaret etmek istediği anlaşılmaktadır. Araplar kendileri için bir kültürü, geleneği, ticareti temsil eden develerini satıyorlar. Karşılığında

⁶⁵ Münif, *Sibâk'ul-mesâfâti-tavîle*, s. 20. Aynı konu ile alakalı monolog, diğer ülkenin gümrüğünde gümrük memurları ile de yaşanır. s. 114.

⁶⁶ Mesleki benlik hakkında detay için bkz: Nuri Baloğlu, Engin Karadağ, Nihat Çalışkan, vd., “İlköğretim Öğretmenlerinin Mesleki Benlik Saygısı ve İş Doyumları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, sayı 2, s. 347.

elde ettikleri parayı da kullanamıyorlar onu saklamak için yine geri veriyorlar. Münif sanki şu soruyu sordurmak istiyor. “Ne kazandılar?”⁶⁷

Münif’in romanlarında sembolleri kullandığına dair örnekler çoğaltılabilir. Hatta romanlarına koymuş olduğu isimler dahi semboliktir denilebilir. *Mudunu’l-milh* Türkçe “tuz şehirleri” anlamına gelmektedir. Neden bu ismi bu romanına koymuştur? Evet, Münif’e göre petrol gelirleri ile kurulan bu yeni Arap şehirleri her ne kadar debdebeli de görünse sanki tuzdan şehirlermiş gibi en sonunda tuz gibi eriyip gidecektir. Körfez Araplarının şu anda elde etmiş oldukları ekonomik refah eninde sonunda ellerinden çıkacaktır. Bunu romanın ikinci cildinde açıkça dile getirmiştir.

“Moran’ın etrafındaki devletler zaman içerisinde yıkılmış ve tuzun suda eridiği gibi erimişlerdir.”⁶⁸

Buradan anlaşıldığı kadarıyla “tuz” kelimesi ile kurulan şehirlerin sürekliliğinin olmayacağını, gerçek Arap kültürüne dayanmayan bir kalkınmanın söz konusu olduğuna işaret edilmiştir.⁶⁹

Hıyne Terakne’l-Cisr “köprüyü terk ettiğimiz zaman” romanının adındaki “köprü” simgesel olup birçok anlama işaret etmektedir. Bunların en önemlisi de “özgürlük”tür.⁷⁰ Romanın kahramanı olan Zeki en-Nedâvî, sanki romana ismini veren köprü ile şunu kast etmektedir: Bir köprü var ama kimse onun üzerinden geçmek istemiyor. Bir özgürlük var ama kimse onu istemiyor. Öyle ki özgürlük sanki güzel bir rüya olmuş, insanlar onu bilmiyorlar ama seviyorlar.⁷¹ Bir başka görüşe göre bu romanda yer alan köprü ile “engellerin aşılmasına” işaret edilmiştir.⁷² Ancak ne var ki Arap ülkelerinin gelişmesi için aşılması gerekli olan bu köprünün kendisi başarısızlığın, hayal kırıklığının ve kuruntuların da kaynağı haline gelmiştir.⁷³

⁶⁷ Münif, *Tiy*, s. 196.

⁶⁸ Münif, *Tih*, s. 233.

⁶⁹ İlhan Tarus’un *Duru Göl* romanında da, plansız ve programsız girişilen kalkınma hareketlerinin olumsuz sonuçları gösterilerek, kaynakların bilinçsizce heba edilişi ve devletle millet arasında ki kopukluk eleştirilmiştir. Nurullah Ulutaş, *Roman ve Hukuk*, 1. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2012, s. 142.

⁷⁰ Nâbulî, a.g.e., s. 58.

⁷¹ Muhammed Rüşdi Abdülcabbar Düreydi, *en-Nassu’l-müvazi fî a’ mâli Abdürrahmân Münif el-edebiyeye*, Necah Üniversitesi, lisansüstü Araştırmalar Fakültesi, (Yüksek Lisans Tezi), s. 83.

⁷² Maher Jarrar, “Upon Leaving The Bridge and Endings, A Redemptive Journey”, *MIT*, a.g.e, s. 60.

⁷³ Düreydi, a.g.e., s. 84.

Sibâku'l-Mesâfâti't-Tavîle Türkçe “uzun mesafelerin yarışı” anlamına gelmektedir. Bu romanın adında kullanılan üç kelimenin her biri sembolik bir anlam taşımaktadır. Romanın konusu İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu'nun petrol servetini sömürmede birbirleri ile girdikleri rekabettir. Dolayısı ile o tarihlerde yaşanan olaylar, aslında derinliğinde küresel güçlerin bir bakıma hesaplaşmasıdır. Bu hesaplaşmada “uzun mesafeler” ile işaret edilen konu ise, yarışın oldukça zorlu geçeceği, dolayısıyla büyük bir sabır ve dayanıklılık isteyen cinsten bir yarış olduğudur.⁷⁴

Nihâyât adlı romanın ismi “sonlar” anlamına gelmektedir. “Taybe” adında bir çöl kasabasının kıtlık dolayısıyla çektiği zorlukları ele alan roman birçok sembol içermektedir.⁷⁵ Romanın isminin Arap ülkelerinin en sonunda yaşayacakları durumlara işaret ettiği düşünülmektedir.⁷⁶

Örneğin bu romanda başkahraman olan Assâf, Taybe halkının av konusunda israf ederek köyün ormanlarında, çevresinde yer alan diğer kuşları ya da ceylanları öldürmemeleri konusunda onları uyarır. Gelecek günlerin felaket getireceğinden bahseder. Mudunu'l-milh romanında olduğu gibi burada da “Kuşlar” ile ya da “Ceylan” ile petrole işaret edildiği anlaşılmaktadır. Petrol Araplar için bir servettir. Ancak bu servet şu an için israf edilmektedir. Eğer böyle devam ederse, petrol serveti savurgan politikalarla “av yapmakta olduğu gibi” şahsi zevkler ve hevesler yolunda harcanırsa Arap ülkeleri için bir felaket kapıya dayanacaktır.⁷⁷

“el-Ân Hunâ Şarku'l-Mutavassıt” romanın ismi “Şimdi, burada... Ortadoğu” anlamına gelmektedir. Bu roman konusu itibariyle aslında Şarku'l-Mutavassıt romanının

⁷⁴ Erbay, a.g.e., s. 44. Bu romanın başkahramanı olan Peter bir Arap ülkesine ajan olarak gidecektir. Kendisine bu görev tevdi edildiği zaman bundan çok hoşlanmamıştır. Ancak istihbarat birimindeki şefi bu görev için en layık olarak onu görmüştür. Neden böyle bir görev verildiğine dair müdürün ona söylediği şeyler bu romanın adının neden “yarış” olduğu hakkında bilgi vericidir. Zira Müdür Peter'e bu görevin önemine dair şöyle diyecektir: “Bütün her şeyden daha önemli olan şudur ki, başkalarının bizden önce başarılı olmalarına izin vermeyeceğiz. Bize istediklerini dayatmalarına imkân tanımayacağız.” Bu ifadeler küresel güçlerin Ortadoğu'da hâkimiyet kurma mücadelesinde nasıl bir yarış içinde olduklarını ifade etmektedir.

⁷⁵ “Taybe aynı zamanda el-Eşcâr ve İğtiyâlu'l-Merzûk romanında İlyas'ın doğup büyüdüğü köyün de adıdır. Münif bir röportajda bu ismin sembolik olduğunu ifade etmiştir. “Taybe” aslında fakirlik, sefalet çeken tüm Arap köylerini temsil etmektedir. Belirli bir köyün ya da yerleşim yerinin ismini vermemesi fakirlik olgusunun her Arap ülkesinde bulunabileceğine işaret etmektedir. Münif'in romanlarında belirli yer isimlerini kullanmaktansa sembolik isimler tercih etmesi onun çok uluslu şahsiyeti ile alakalı olduğu söylenebilir. Suudi Arabistan doğumlu, annesi Iraklı, Suriye pasaportlu gibi birden fazla Arap ülkesine aidiyeti bulunmaktaydı. Münif, *el-Kâtib ve'l-menfâ*, s. 129.

⁷⁶ Nâbulî, a.g.e, s. 58.

⁷⁷ Münif, *Nihâyât*, s. 40.

devamı niteliğindedir. Şarku'l-Mutavassıt'ın konusu bir Arap aydını olan Recep'in siyasi düşüncelerinden dolayı işkence ve benzeri hukuksuz muamelelere maruz kalmasıdır. Bu romanda ise Moran ve Urûmiye adlı Arap ülkelerinde yıllarca cezaevlerinde işkence görmüş iki düşünce suçlusunun Çekoslavakya'da bir hastanede tanışmasıdır. Bunlardan biri olan Tali' el-Ârîfi, yine hastanede siyasi düşüncesinden dolayı hücreye hapsedilmiş, kelepçelenmiş ve ölmüştür. Dolayısı ile romanın adının içeriği ile uyumaktadır. Aynı şeyler “şimdi” hala “burada” devam etmektedir. Ortadoğu ülkelerinde ilk romanı yazdığı tarihten sonra siyasi ve sosyal haklar konusunda pek bir şey değişmediğine işaret etmektedir.

Şarku'l-Mutavassıt romanı ise Türkçe “Ortadoğu” anlamına gelmektedir. Romanın konusu aslında bir ülke toprakları içerisinde yaşanan hukuksuzluklar olduğu halde geniş bir coğrafyanın adının kullanılmasının sembolik bir değeri bulunmaktadır. Bu romanla ilgili bir çalışması olan Âdil Usta'ya göre bunun sebebi; haksızlığın bütün Ortadoğu ülkelerine şamil bir durum olmasıdır.⁷⁸

Kıssatu hubbin mecusiyyetin romanının ismi Türkçe “Mecusi aşk hikâyesi” anlamına gelmektedir. Roman adından anlaşılacağı gibi romantik bir aşk hikâyesidir. Evli ve yabancı bir kadın ile bir Arap erkeğinin platonik aşkını konu edinmektedir. Romanın içerisinde ne kadının ne de romanın anlatıcısı olan kahramanın “mecusilik” ile bir alakası vardır. Münif romanları hakkında geniş çaplı bir araştırma yapan Nâbulsi, burada zikredilen “Mecusi” kelimesinin sembolik bir anlamı olduğuna işaret etmektedir. Ona göre “Mecusi” kelimesi ile Arap dünyasında yaşanan baskıların sadece siyasi ya da fiziki olmadığına muhafazakâr dindar kesimin “aşk” olgusu üzerinde de baskı uyguladığına işaret edilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla romanın anlatıcısının yaşamış olduğu aşk duygusu Müslüman Arap toplumunda Mecusilik gibi batıl görülmektedir. Mecusilerin ateşe taptığı gibi âşık olan da sevdiği kişiye adeta tapar durumdadır.⁷⁹

⁷⁸ <http://www.najah.edu/ar/page/2172>, (10.01.2015).

⁷⁹ Nâbulsi, a.g.e., s. 58.

Read_the_reviews_in_the_novel_East_of_the_Mediterranean(1)

3.4. YAPI ÖZELLİKLERİ

Edebi eserlerin temel unsurlarından biri olan “yapı”, bir anlamda edebi eseri ayakta tutan iskelettir. Bu iskelet, eseri dağınıklıktan kurtardığı gibi estetik şekilsizlikten de muhafaza etmektedir. Yapının sağlam olduğu bir eser “bütünlük” ve “birlik” kazanmaktadır.¹

Herhangi bir oyun ya da roman türü eserin yapısını oluşturan temel unsurlardan en önemlileri; eserde anlatılan olaylar dizisi (action), bu olayların yaşandığı zaman ve mekân ve bu zaman ve mekan içerisinde yaşanan olaylar dizisinde rol alacak karakterler olarak özetlemek mümkündür.²

3.4.1. Zaman

Edebi eserler içerisinde özellikle romanın diğer edebi eserlerden en önemli ayırtedici özelliği, zamansal süreç üzerinde ısrarla durmasıdır.³ Bu yüzden romancının romanını okurken zamanı yok sayması imkânsızdır. Sımsıkı değilse bile az çok öyküsünün ipini elinde tutması gerekir. Yoksa roman anlaşılmaz duruma gelir ve bu romancı için kötü bir kusurdur.⁴

Anlatma esaslı metinlerde üç tür zamandan bahsetmek mümkündür: Maceranın kendi zamanı, anlatma zamanı, yazıya geçirme zamanı.

Zamanı ele alırken değinilmesi gereken önemli bir konu “kronoloji” dir. Bir eserde zamanın akışı gerçek hayattaki gibi “düzenli” olabileceği gibi, geriye dönüşler veya ileriye gidişler de olabilir.⁵

Anlatı esnasında yapılan bu ileri ya da geri gidişler, ya da olayların aktarımında zaman unsuruna riayet edilip edilmemesi romanın estetik başarıyı elde edip etmemesi açısından önemli bir kriterdir.

¹ İsmail Çetışli, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, 1. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2008, s. 81.

² Stevick, a.g.e., s.128.

³ Ian Watt-Roland Barthes, *Roman ve Gerçek Etkisi*, 1. B., İstanbul, Donkişot Yayınları, 2002, s. 32.

⁴ Forster E. M., *Roman Sanatı*, (çev. Ünal Aytür), İstanbul, Adam Yayınları, 1985, s.81.

⁵ Mehmet Narlı, “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c5s7/makale/c5s7m6.pdf> (10.01.2015).

“Romanlarda temel olarak şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman kullanılır. Ancak bunlar daha karmaşık bir şekilde de kullanılabilir. Olmuş veya gelecekteki bir vakayı, bu üç zamanla aktarabilir yazar. Gelecekteki bir zaman için şimdiki zaman ve gelecek zaman kullanımı; geçmiş bir vakayı anlatmak için şimdiki zaman; geçmiş zaman şimdiki zamanla anlatıldığına göre, gelecekteki bir vaka için de şimdiki zaman kullanımı imkânı vardır. Bu kullanım sadece zaman dilimlerinin kullanımında değil, ölçüye bağlı zamanın süresinde de olmuştur.”⁶

Münif’in romanlarında zaman unsuruna dikkat edildiğinde, onun tarihî olarak nitelendirilebilecek romanlarında karmaşık olmayan bir zaman kullandığı görülür. Olay örgüsü gerçek hayatta olduğu istikamette ilerler. Okuyucuda kafa karışıklığına sebep olacak türden zaman karmaşasına genel olarak rastlanmaz. Münif, romanlarında gerçek yer isimlerini vermekten çoğu zaman imtina ettiği gibi⁷ aynı tutumu zaman konusunda da takınmıştır.

Mudunu’l-milh romanının ilk cildi olan “Tih”te, cildin kahramanlarından olan Mut’ab’ın en küçük erkek çocuğunun doğum tarihi hakkında şöyle denmiştir.

“Kendinden önceki binlerce güne benzer bu günde Mut’ab’ın son oğlu dünyaya geldi. Kesinlikle ilkbaharın son günleriydi. İkinci vaktiydi. Daha önceki günler gibi havanın çok sıcak olduğu bir gündü.”⁸

Bu örnekte görüldüğü gibi doğum tarihi ile ilgili kesin bir ifade kullanılmamıştır. Bu roman hakkında eleştiride bulunan Mahmûd Emin, Münif’in burada “doğum tarihi ve günü olarak neden kesin bir tarih vermemektedir?”diyerek bir soru sorar. Hâlbuki kırk elli yıl önce Mut’ab’ın babaları, dedeleri bu topraklarda Türklere karşı bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Kırk elli yıl öncesini hatırlayan anlatıcı burada Mut’ab’ın çocuğunun doğum gününü tam olarak bilmemesi unutkanlık olamaz.

Emin’e göre Münif’in zaman konusundaki bu yaklaşımın sebebi, büyük olayları esas almasıdır. Vadide kırk elli yıl önce Türklerle savaşmak nasıl önemli bir olay ise şimdi de bu çocuğun doğumu önemli bir olaya tanıklık edecektir. Ne idi bu önemli olay? Evet, o tarihlerde Mut’ab’ın yeni doğan çocuğunun dedeleri Türklere karşı nasıl bir mücadele

⁶ Başarslan, a.g.e., <http://www.derindusunce.org/2010/07/14/roman-turunde-zaman-kavrami-ve-kullanimi/> (15.01.2015).

⁷ Örneğin; Moran, Harrân, Taybe, Urûmiye... Bunlar Ortadoğu’da yer alan gerçek şehirlere ait isimler değildir.

⁸ Münif, *Tih*, s. 20.

verdiyse şimdi de yeni bir mücadelenin zamanı yaklaşmaktadır. Bu sefer bu savaş Türklere karşı değil. Arapça konuşan, Müslüman olduklarını söyleyen yabancılara yani Amerikalılara.⁹

Özellikle Mudundu'l-Milh romanında olaylar, çöl koşullarında yaşandığı için Münif'in zamanın ilerleyişini çölün coğrafi özellikleri ile anlattığı görülür. Zira çölde mevsimlerle beraber meydana gelen değişimler çöl insanı için hayati bir önem arz eder. Yağmurun yağdığı mevsim, tarım ve hayvancılık açısından çöl sakinleri açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Bu açıdan Mudundu'l-Milh romanında mevsimsel olarak zamana işaretler edildiğini görürüz.

“Bereketli yıllarda bol yağmur yağar.”

“Kuraklık yıllarında ise...”¹⁰

“Sonbahar günlerinden bir günün akşamında...”¹¹

“Sonbaharın son günlerinde vadiye gelen kabilelerin artmasıyla beraber...”¹²

“Merbiâniyye'nin¹³ son on gününde...”

“İlkbaharın son günlerinden başlayarak...”¹⁴

“Yaz mevsiminin son günlerinde...”¹⁵

Görüldüğü gibi olayların yaşandığı bölgede zamanın akışına mevsimsel olarak dikkat edilmiştir.

⁹ el-Âlim, a.g.e., s. 44.

¹⁰ Münif, *Tih*, s. 12. Çocuğun doğum tarihinin kesin olarak verilmemiş olması ve “Kendinden önceki binlerce güne benzeyen bir günde doğmuş” ifadesi Arap roman eleştirmenleri arasında bir tartışmaya yol açmıştır. Nabulsî, burada zamanın belirsizliğinden doğumun ya da anlatılacak hikâyenin bir mitoloji olduğunu göstermeyeceğini söylemektedir. Zira ona göre bu tarih ya da Mut'ab'ın yaşadığı zamandilimi az çok bilinmektedir. 1933 ya da 1938 tarihlerinde sonra bir dönemden bahsettiği açıktır. Çünkü Suudi yönetiminin Amerikalı petrol şirketleri ile yapmış olduğu petrol imtiyaz anlaşmaları tarihi yaklaşık olarak bu yıllara tekabül etmektedir. Konu ile ilgili detay için bkz: Nâbulsî, a.g.e., s. 315.

¹¹ Münif, *Tih*, s. 53.

¹² Münif, *Tih*, s. 69.

¹³ Bu ifade kış ayında soğuğun en şiddetli olduğu dönem için kullanılmıştır. Kırk gün sürdüğü için bu isimle adlandırılmıştır. Aralık 22'sinden Ocak ayının 31'ine kadar devam eder. Bu tarihlerde kar yağışı görülebilir. Arapların takvim içinde belirli günlere verdikleri isimler hakkında tablo halinde bilgi için bkz: http://faculty.kfupm.edu.sa/PHYS/alshukri/PHYS215/Phys215_Material/Astronomical_Houses.pdf (20.01.2015).

¹⁴ Münif, *Tih*, s. 87.

¹⁵ Münif, *Tih*, s. 101.

Aynı durumunun yine çöl hayatını konu alan “Nihâyât” romanı için de geçerli olduğunu görürüz. Bu romanda olayların yaşandığı tarih I. Dünya Savaşı sonrasıdır. Bu, Türklerin bölgeye demir yolları döşemek için geldiği zaman ağaçları kestiğinden anlaşılmaktadır. Olayın yaşandığı “Taybe” köyü, Münif açısından kuraklığa maruz kaldığı, devlet tarafından bir baraj planlanmış olduğu halde bürokratik engellerden dolayı yıllarca ihmal edildiği için önemlidir. Münif’in dikkat çekmek istediği konu çoğu romanında olduğu gibi Arap halklarının yönetildikleri rejim tarafından haksızlığa maruz kalmasıdır. Dolayısıyla bu romanda zaman unsuru yoğunluklu olarak mevsimsel ele alınmıştır.

“Bu yıl, kendinden önceki herhangi bir yıl gibi değildi. Kışın ilk günlerinden itibaren bu şekilde başlamıştı.”¹⁶

“Tam Mart ayının sonunda yağmur yağdı.”¹⁷

“Nisan ayının ilk yarısında ve ikinci yarısında yağacak olan yağmur, daha sonra Mayıs ayının yarısında yağacak olan yağmur.”¹⁸

Mudunu’l-milh romanının ilk cildinde olaylar arasında geçen zamanı tam olarak verdiği görülür. Sıklıkla zaman unsuruna işaret edilmektedir.

“Amerikalı adamların ve beraberinde bulunan rehberlerin gidişinin üzerinden on yedi gün geçtikten sonra...”¹⁹

“Binanın tamirinden iki ya da üç gün geçtikten sonra...”²⁰

“Acra’da geçirdiği dört gün...”²¹

“Bekleme, azap ve hastalıkla dolu iki haftadan sonra...”²²

Ancak zaman unsuruna örneğin Münbet cildinde daha az sıklıkla vurgu yapıldığı görülür. Anlaşılan zamana yapılan vurgunun yoğunluğu hareketin (action) çokluğu ile ilgilidir. Zira Münbet cildinde konu darbeye yönetimden uzaklaştırılmış bir kralın

¹⁶ Münif, *Nihâyât*, s. 30.

¹⁷ Münif, *Nihâyât*, s. 32.

¹⁸ Münif, *Nihâyât*, s. 34.

¹⁹ Münif, *Nihâyât*, s. 49.

²⁰ Münif, *Nihâyât*, s. 54.

²¹ Münif, *Nihâyât*, s. 126.

²² Münif, *Nihâyât*, s. 130.

Almanya’da kiraladıkları bir köşkte geçirdikleri süre içerisinde yaşadıkları olaylardır. Dolayısıyla entrika²³ açısından kurmaca hızlı değildir. Doğal olarak hareketin azlığıyla beraber zaman unsuruna da daha az dikkat çekilmektedir.

“Öğleden sonra, kaylule yapmadan önce bir süre...”²⁴

“Doktor Suphi’nin Baden Baden’e varmasının yedinci gününde...”²⁵

“Yolculuk bir gün, bir gece sürdü.”²⁶

İkinci cilt olan el-Uhdûd’da bir şehrin yeni yönetim anlayışı ile birçok açıdan değişime uğramasıdır. Şehirde birçok şirketler kurulmakta, bu şirketler kendilerine pazar aramaktadır. Binalar değişmekte, yeni yerleşim yerleri kurulmaktadır. Dolayısıyla hareketin yoğunluğu ile doğru orantılı olarak zaman da sık sık vurgulanmıştır.

Üçüncü cilt olan el-münbet’te zaman detaylara inilerek verilmiştir.

“Sabah tam olarak 08:30’da asansör üçüncü kata gelmişti. 08:31’ de doktor danışma bürosunun önünde olur ve selam verir. Restorantın tam karşısındaki odada beş dakika durur. Saat 09:00’ da ya da birkaç dakika önce Selma gelir ve kahvaltıyı getirir... Yaklaşık olarak 10:30’da otelden ayrılırlar. 14:30’dan önce otele geri dönmezler. 16:30 ile 17:00 arasında kafeteryada otururlar... 22:30 ile 23:30 arası haber bültenini dinledikten sonra kalkarlar.”²⁷ Görüldüğü gibi Münif, iki karakterin gün içerisinde neler yaptığını dakikası dakikasına dikkat etmektedir.

Yine aynı şekilde Kıssatu Hubbi Mecûsiyyetin romanında konu bir aşk hikâyesidir ve birinci tekil şahıs anlatıcının kullanıldığı bir romandır. Maceranın kendi zamanı ile yazıya geçirme zamanı arasında bir mevsimlik bir süre vardır.

“Bu yazın oldu. Yazın sonlarında.”²⁸

²³ Entrika: Hikaye, roman ve tiyatro türü eserlerde anlatılan olayı, merakı sürükleyecek şekilde karmaşık ve cazip bir hale getirme. Macera ve polisiye romanlarında entrika önemli bir yer tutar.

²⁴ Münif, *Münbet*, s. 11.

²⁵ Münif, *Münbet*, s. 25.

²⁶ Münif, *Münbet*, s. 26.

²⁷ Münif, *Münbet*, s. 148.

²⁸ Münif, *Kıssatu hubbi Mecûsiyye*, s. 9.

Romantik olduğu için normal olarak aksiyondan çok daha ziyade duygu ve hayal yoğunluğu bulunmaktadır. Dolayısıyla zaman unsuruna sıklıkla işaret edilmemektedir. Hatta bu romanında olayların zamanına anlatıcının çok önem vermediği açıkça dile getirilmiştir.

“Bir vakitte...(Hangi vakit olduğunu bilmiyorum. Çünkü birçok olay kafamdan hiç görmeden geçip gitmişti.”²⁹

“Bir vakitte...(Hangi vakit olduğunu bilmiyorum. Bu son derece garip bir şey.)³⁰

Çoğu zaman olduğu gibi Münif bu romanında da olay örgüsünün yaşandığı tarihe kesin olarak işaret etmemektedir.

“O vakitte, gölün kenarında idim.”³¹

“O zamanlarda canım sıkılıyordu.”³²

“Uzun yıllar sonra ağlamak istiyordum.”³³

“Yıllar sonra ilk defa kendimi ağlar bir halde buldum.”³⁴

Olayın yaşandığı tarihin kesinliği bildirilmemekle beraber, roman içerisinde az da olsa olayların kronolojik sırasına dikkat edilmiştir.

“Dağda on gün...”³⁵

“Bir sonraki günün sabahı boyunca...”³⁶

“Üçüncü günün sabahında hava açıldı.”³⁷

Şarku’l- Mutavassıt romanında ise Münif’in zaman konusunda karmaşık bir tutum içine girdiği görülür. Burada zamanın akışı geri dönüşlerle yavaşlatılmıştır.

²⁹ Münif, *Kıssatu hubbi Mecûsiyye*, s. 29.

³⁰ Münif, *Kıssatu hubbi Mecûsiyye*, s. 31.

³¹ Münif, *Kıssatu hubbi Mecûsiyye*, s. 9.

³² Münif, *Kıssatu hubbi Mecûsiyye*, s. 10.

³³ Münif, *Kıssatu hubbi Mecûsiyye*, s. 15.

³⁴ Münif, *Kıssatu hubbi Mecûsiyye*, s. 30.

³⁵ Münif, *Kıssatu hubbi Mecûsiyye*, s. 27.

³⁶ Münif, *Kıssatu hubbi Mecûsiyye*, s. 33.

³⁷ Münif, *Kıssatu hubbi Mecûsiyye*, s. 36.

Recep, beş yıl kadar cezaevinde tutuklu kalmış bir siyasi muhaliftir. Beş yıl sonra cezaevinden çıktıktan sonra bir müddet kız kardeşi Enise'nin de bulunduğu ailesinin yanında vakit geçirmiş ve daha sonra gemi ile Avrupa'ya gitmeye karar vermişti. Recep gemiye biner ve geminin kalkmasını beklerken hayalen geriye döner. Roman bu şekilde başlamaktadır.

Hayalen 17 Ekim Çarşamba gününe geri döner.³⁸ Bu gün, Recep'in cezaevinden çıktığı gündür. Cezaevi doktorunun kendisine yaptığı tavsiyeleri hatırlar. Daha sonra 16 Ekim Salı günü akşamı hapisane görevlilerinin kendisi ile yaptığı konuşmaları hatırlar. Tekrar 17 Ekim sabahına geri döner. Sabah saat tam olarak on bir.³⁹ Bundan sonra cezaevinden çıkışı ve evine gidişini hayal eder. Evine gittikten sonra evinde de cezaevi hatırlarını düşünür.⁴⁰

Burada görüldüğü gibi zaman açısından geriye gidiş ve onun da ötesine bir gidiş bulunmaktadır. Gemi seyahati boyunca Recep cezaevinde yaşadıklarını anlatır.⁴¹

İkinci bölümde ise, yine zamanda geri gitme yaşanır. Bu sefer Recep'in kardeşi Enise, Recep'in cezaevinden çıkıp evine geldiği günün gecesine geri döner. Artık bu bölümde romanın anlatıcısı Recep değil Enise'dir. Recep'in Avrupa'ya gittiği zamana kadar yaşanan olayları Enise'ye aktarır. Üçüncü bölümde tekrar gemiye geri dönülür. Gemi hala hareket etmektedir. Kalkışından itibaren üç gün geçmiştir.⁴² Birinci bölümde olduğu gibi Recep tekrar cezaevi hatıralarına geri dönmektedir.

Bundan sonraki diğer üç bölümde zamanın akışı normal bir şekilde ilerleyecektir. Görüldüğü gibi bu romanda zaman akışı diğer romanlarından farklı olarak hareket etmektedir.

Yine cezaevi konulu bir roman olan “el-Ân Hunâ Şarku'l- Mutavassıt” romanı da Şarku'l- Mutavassıt romanına zaman unsuru açısından yaklaşımı benzerlik arz etmektedir. Bu romanda cezaevinden çıktıktan sonra Çekoslavakya'da bir hastanede buluşan iki Arap

³⁸ Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 9.

³⁹ Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 11.

⁴⁰ Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 13.

⁴¹ Bu romanın önemli bir bölümünde Recep'in zihin dünyasındaki gelgitlere uyularak kronolojik sıralı anlatım bozulmaktadır. Bu yönüyle romanda, Münif'in postmodernist bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Postmodernistler, edebiyat ve sanatta sıra dışı kabuller teklif ediyorlardı. Mehmet Önal, a.g.e., s. 370.

⁴² Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 79.

siyasi muhalifinin cezaevlerinde yaşadıkları ile ilgili hatıralarına geri dönüş tekniği ile değinilmiştir.

Cezaevi edebiyatına örnek teşkil eden bu iki romanda birinci tekil şahıs anlatıcının kullanılmış olması da bunların ortak özelliğidir. Her iki romanda geriye dönüş (retrospection) tekniğinin kullanılması roman yazımında sıklıkla görülen bir durumdur.⁴³

Modern romanda bir ilke olarak, giriş bölümünde başkişinin tanıtılmasından veya ilk sahnenin oluşturulmasından sonra, olay akışının kesintisiz bir şekilde kronolojik verilmesine karşı çıkılmaktadır. Bunun yerine bu iki romanda olduğu gibi, giriş bölümünü dönüşümlü olarak geriye dönüşler ve geleceğe ışık tutan hükümler şeklinde esas hikayenin içine yerleştirmekte, onunla örmektedirler.⁴⁴

Sonuç olarak, Münif'in roman yazımında zaman konusunda dikkatli olduğu görülmektedir. Olayların akışı ile paralel olarak zamanın ilerleyişini ihmal etmemiştir. Yazdığı romanın macera yoğunluğuna, bakış açısına ve konunun içeriğine bağlı olarak zamansal değişikliğe özen göstermiştir. Roman tekniklerinin işleneceği bölümde belirtileceği gibi geriye dönüş (flashback) ve ileri alma (flashforward) teknikleri ile zaman içerişinde ileri-geri sıçramalar yapmıştır. Karakterlerin iç çözümlmelerine özellikle cezaevi romanlarında önem vermiştir. Bu romanlarda normal olarak objektif zamandan iç zamana ya da diğer bir ifade ile psikolojik zamana⁴⁵ yer vermiştir. Vaka zamanı ile anlatma zamanı arasında romandan romana değişen bir zaman farkı bulunmaktadır. Daha çok tarihi roman denilmesi uygun olan romanlarında bu fark normal olarak fazla iken diğer romanlarında fazla değildir. Mesela Mudunu'l-milh ve Nihâyât romanları 20. yüzyılın ilk başlarını ele alırken Ardu's-Sevâd romanı 19. yüzyıl Irak'ını anlatan bir romandır. Ancak Şarku'l-Mutevassıt romanı ise, nisbeten Münif'in yaşadığı tarihlere tekabül etmektedir.

Yıl ve ay olarak romanlarında zamanı kullanmamış olması, kesin zamanı vermekten çekinmesinin onun ideolojisi ve roman yazmaktaki amacı ile örtüştüğü söylenebilir. Zira Münif, Arap toplumunda bir dönüşümü sağlama amacı gütmektedir. Romanlarının tamamı bu amaca yöneliktir. Hatta tamamen aşkı ele alan, romantik bir

⁴³ Stevick, a.g.e., s. 232.

⁴⁴ Stevick, a.g.e., s. 230.

⁴⁵ Narlı, a.g.e., s. 93.

romanında dahi Arap toplumunun duygusal sorunlarını ele almaktadır. Dolayısıyla Münif'in amacının belirli bir tarihe yoğunlaşmaktan öte düşüncelere, akımlara karşı bir mücadele vermektedir. Bu mücadele belirli bir zamanda belirli bir takım çevrelere karşı verilmiş bir mücadele değildi.

3.4.2. Olay Örgüsü

Roman ve hikâyede kişiler arası münasebeti düzenleyen ve ilişkiler ağını kuran bir vasıta vardır. Tüm gelişmeler, olayların birbirleri ile münasebetini şekillendiren vakalar üzerine kurulur. Olay, diğer bir ifadeyle öykü anlatımının var oluş sebebidir. Öykü yoksa eylem yoktur, eylemin olmadığı bir yerde anlatım, anlatıcı, kısaca anlatıya ait unsurlar bulunmaz. Olay örgüsü anlatımının çimentosu olarak kurguda en önemli işi görür.⁴⁶

Olay örgüsü, anlatımın içinde yer alacak olan şahıs kadrosunu teşkil eden fertler arasında herhangi bir münasebetin varlığı, onları birbirine bağlayan veya bir arada bulunmaya zorlayan bir alaka anlamına gelmektedir. Böyle bir alaka bulunmadığı takdirde fertler birbirinin varlığından habersizdir. Bu durumda onlar arasında herhangi bir münasebetin varlığından söz edilemez.

Öyle ise, olay örgüsü ya da vaka herhangi bir alaka ile bir arada bulunan veya birbiriyle ilgilenmek mecburiyetinde kalan fertlerden en az ikisinin karşılıklı münasebetlerinin tezahürüdür.⁴⁷

Olay örgüsü, (action-fortur) bir romanda başkişinin ahlak durumu, sosyal durumu, şöhreti, maddi varlığı, sevdikleri, sağlığı ve geçimi üzerinde durur. Olay örgüsü, kahramanların mutluluğunu veya mutsuzluğunu, planların başarı veya başarısızlığı ile çözüme kavuşturur. Olay örgüsünü, “olayların sebep-sonuç ilişkisine göre anlatılmasıdır.”⁴⁸ diyen Forster, bir örnekle açıklamasını somutlaştırmaktadır: “Kral öldü, arkasından kraliçe öldü” dersek, bu hikaye olur. “Kral öldü, sonra üzüntüsünden kraliçe de öldü dersek, olay örgüsü olur. Zaman dilimi bozulmuş değildir; ancak sebep sonuç ilişkisinin iyice gölgesinde kalınmıştır. Yani olay öyküsü, “Niçin ölmüş?” sorusunu

⁴⁶ Nazım Elmas, *Romana Doğru*, Konya, Çizgi Yayınları, Mayıs 2011, s. 36.

⁴⁷ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, 7. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s. 46.

⁴⁸ Sağlık, a.g.e., s. 258.

sorduğumuz yerde başlar; ne olduğu değil, neden olduğu sorusu bizi öykü ile olay örgüsü arasındaki farka ulaştırır.⁴⁹

Romanın olay örgüsüne verdiği öneme binaen olmalı ki değişmez ahlaki doğruları yansıtan zaman üstü öykülere dayalı eski edebi gelenekten kopmakta olduğu görülmektedir. Romandaki olay örgüsü onu daha önceki kurmaca yapıtlardan da ayırır. Çünkü roman geçmiş yaşantıları şimdiki eylemin nedeni olarak değerlendirir: eski anlatılara güç katan şaşırtmacaların ve rastlantıların yerini, zaman boyunca ilerleyen nedensel bir bağ almıştır. Bu da romana çok daha tutarlı bir yapı kazandırmaktadır.⁵⁰

Olay örgüsü, romanında oluşturulmasında eserin tüm olaylarını oluşturan bir iskelet gibidir. Dağınık vaziyette bulunan sahneleri bir arada tutan, eseri dağınıklıktan kurtaracak olan bu iskelet ile eserde, heyecan ve gerilim duygusunun sürekliliği sağlanacaktır. Olay örgüsü yazarın öncelikli amacını ve eseri meydana getirmesindeki masakdı anlamak mümkündür.⁵¹

Ancak burada belli bir amaç doğrultusunda tasarlanan bir olay örgüsünün kronolojik olarak bir düzen içinde olmasını gerektirmez. Nitekim birçok romanda olayların zamandizinsel cereyan etmediği görülür. Yazar, bu sırayı bozar, altüst eder ve yaşamdakine uymayan yapay bir diziye yerleştirebilir olayları. Böylece alışılmış kırılmış olur.⁵²

Olay örgüsü, romanda zaman boyunca ilerleyecek bir nedensel bağ ya da vücuttaki bütün organları ayakta tutan bir bağ olarak kabul ettiğimiz takdirde bir romanın değerlendirmeye tabi tutulacağı esas unsurlardan biri olduğu anlaşılmaktadır.

Bu unsura yeteri kadar dikkat edilmediği bir romanda okuyucu, heyecan beklediği yerde hayal kırıklığı yaşayacaktır. Zincirin bir halkasının koptuğu gibi hayalindeki olay akış sekteye uğrayacaktır. Zevkle dinlediği bir şarkının bir anda bitmesi gibi zihninde bir

⁴⁹ Suzannur Başarslan, *Roman Nedir? Nasıl Yazılır*, Derin Düşünce Fikir Platformu, http://www.derindusunce.org/wp-content/uploads/2011/03/roman_nedir_nasil_yazilir.pdf (20.01.2015).

⁵⁰ Ian Watt-Roland Barthes, *Roman ve Gerçek Etkisi*, 1. B., İstanbul, Donkişot Yayınları, Haziran 2002, s. 33.

⁵¹ Hüdayi Can, “Anlatma Esasına Bağlı Türlerde Olay Örgüsü”, *Yağmur Dil, Kültür, Edebiyat Dergisi*, <http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/konu/anlatma-esas305na-ba2871305-turlerde-olay-orgusu> (22.01.2015)

⁵² Moran, *Edebiyat Eleştirisi*, s. 183.

boşluk meydana gelecektir. Romanda yaşananlar arasında sağlam bir bağ kurulamaz ise bu durum romanın sanatsal değerini ve okuyucuyu kendine bağlama gücünü kaybedecektir.

Burada araştırmamıza konu olan Münif'in bazı romanlarında olay örgüsünün nasıl geliştiği ve olaylar arasında yukarıda bahsedilen nedensel bağın ne ölçüde kurulduğu bu bölümde işlenecektir. Romanlarının sayısı ve uzunluğu tüm romanlarındaki olay örgüsüne değinmeye imkân vermemiştir.

Mudunu'l-milh'in et-Tih cildinde, Münif'in amacı Suudi Arabistan Krallığı'nın Amerikan petrol şirketleri ile yapmış olduğu petrol anlaşmalarının bölge ve bölge halkı üzerinde getirmiş olduğu olumsuz sonuçları ortaya koymaktır. Bu çalışmanın bir önceki bölümünde bu konu özetlenmiştir. Bu ciltte olay örgüsü, yani sebep sonuç ilişkisine dayalı bir incelemede karşımıza çıkan tablo burada değerlendirilecektir.

Vadi'l-Uyûn, çöl ortasında yemyeşil, suları bol, sakinleri sade ve huzurlu bir yaşam süren bir mekandır. Burada yaşayan insanların bir yaşam değişikliğine ihtiyacı yoktur. Hayatlarından memnun insanların topluluğudur Vadi'l-Uyûn. Çünkü yaşadıkları doğal ortam ve sahip oldukları toplumsal alışkanlıkları ile zaten mutludurlar.

Kendilerine sorulmadan, istişare edilmeden, bu topraklardaki söz söyleme hakları yok sayılarak yöneticiler bu vadiye yabancı petrol şirketlerinin çalışmasına izin vermişlerdir. Bu şirketlerin çalışmasına izin verilmesinin tek sebebi o ülkelerin dostluğunu elde etmek ve para kazanmaktır.

Petrol şirketi, tüm doğal güzellikleri ile vadiyi mahvetmeye başlamış, canları gibi sevdikleri, değer verdikleri hurma ve diğer ağaçları kesmeye koyulmuştur. Yaşam koşulları artık değiştiği için buradan göç etmek zorunda kalırlar.

Hayatlarını da devam ettirmek zorunda oldukları için bu vadi sakinleri başka bir şehirde, petrol şirketinin limandaki şantiyesinde olumsuz koşullarda şsefalet içinde işçi olarak yaşamak zorunda kalmışlardır. Eski hayatlarına ve yaşam koşullarına hasret duymaktadırlar. Çünkü onların yaşadıkları vadiye karşı sevgileri vardı.

Bütün bu yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında dik duran, mücadele etmeye çalışan sadece bir kişi vardı, o da: Mut'ab el-Hüzâl. Bu kahraman, Amerikalıların

gelmesine karşı çıkmış ama engel olamamış ve kendisi romanın baş kısmında kaybolup gitmiştir.

Petrol şirketinin gelmesinden ve işlerinin yoğunluğundan dolayı şehir artık tanınmaz hale gelmiş, o eski güzelliğinden, sakinlerin güzel ahlakları bozulmuştu. Çünkü Amerikalılar beraberinde kendi yaşam tarzlarını da getirmişlerdi.

Bu ciltte roman boyunca devam eden olay örgüsüne baktığımızda karşımıza sağlam olarak kabul edebileceğimiz bir yapı çıkmaktadır. Münif, kanaatimize göre başarılı bir şekilde bir olaylar zincirinin halkalarını düzenli bir biçimde birleştirmiştir. Olayların birbirleriyle olan bağlantısı doğal gerçekleşmiş ve sebeplere paralel gerçekleşen sonuçlar verilmiştir. “Neden petrol şirketlerine izin verildi?” sorusunun cevabı “servet” için ya da “onların desteği” için şeklinde verilmiştir. “Neden vadi sakinlerinin görüşü alınmamıştır?” sorusunun cevabı “Halka önem vermiyorlar.” olmuştur. Münif’in bir maksadı halka yapılan zulmü ortaya koymaktı. Bunu başarmıştır. Katledilen ağaçlar, hukuksuz bir şekilde şantiye iççilerine yapılan muameleler, ülkenin petrol gelirleri ile plansız, programsız yapılan kalkınma hareketlerinin çevre ve ahlak üzerinde olumsuz yanları yansıtılmıştır. Mudunu’l-milh romanının ilk cildinin olay örgüsü bakımından diğer ciltlerden bağlantısı zayıftır. Hatta zaman olarak bu cildin olaylarının, daha sonra ki ciltlerden sonra gerçekleştiği görülmektedir. Peki, bu cildin öne alınmasının sebebi nedir? The Arabic Novel çalışmasında Münif’in ciltler arasındaki kronolojik dizine uymaması hakkında değerlendirmede bulunan Hamdi Sakkût, şöyle cevap vermektedir:

“Bana öyle geliyor ki yazar, bu sıra dışı kronolojik düzenlemelerle sembolleri belirsizleştirip gizlemeyi hedeflemektedir. Belki de yazar, dolaylı anlatımı gerçekleştirmeyi amaçladığı için şahıs, ülke ve şehir isimlerinin tek başına değiştirilmesinin yeterli olmadığını düşünmüştür. Bu sebeple, okuyucu ipuçlarını kolay bir şekilde yakalamasın diye bu ileri-geri sardırma ve geri dönüş kronolojisini kullanmıştır.”⁵³

Kanaatimize göre Münif’in bu romanda “okuyucu ipuçlarını kolay bir şekilde yakalamasın” gibi bir kaygısı bulunmamaktadır. Zira özellikle bu romanda, Münif’in petrolün Arap toplumu ve fiziki durumu üzerindeki olumsuz taraflarını ortaya koymak istediği gayet açıktır. Bunu, romanında dolaylı değil doğrudan anlatım ile ifade etmiştir.

⁵³ Hamdi Sakkût, a.g.e., s. 103. (çev. Muhammed İpek).

Neredeyse romanın her sayfasında bu olumsuzluğa değinilmiştir. Hatta bu romanın Suudi Arabistan'da basılması yasaklanmıştır. Dolayısı ile Münif'in okuyucuya ipucu vermek istemeyişi düşüncesi isabetli gözükmemektedir.

Münif'in Hîne terakna'l-cisr romanı açısından böyle bir kanaate varmak mümkündür. Bu roman, yoğun bir şekilde sembollere başvurmuştur. Kendisi bu romanı 1967 yılında Arapların İsrail karşısında yenilgiye uğraması sonucu tüm Arapların yaşamış olduğu o psikolojik durumu anlatmak için yazdığını söylemiştir. Bu romanda sıradan bir okuyucunun bu tarihi ve siyasi gelişmeleri takip etmeksizin romanı anlaması kolay değildir.

Hîne terakna'l-cisr romanı hakkındaki bu durum, Mudunu'l-milh için söz konusu değildir. Kanaatimize göre bu cildin olay örgüsü ve zamansal açıdan öne alınmasının en önemli sebebi okuyucuya bir an evvel petrolün olumsuz etkilerini gösterme isteğidir. Eğer Suudi Arabistan'ın kuruluşu, diğer kabileler ile yapılan savaşlar, İngiltere ile olan derin ilişkiler ve anlaşmalar sonrasında petrolün bulunması ve işletilmesi kronolojik olarak ele alınmış olsaydı, olumsuzlukların yansıtılması gecikecekti.

Bu durumda, Münif'in bu romanında Arap okuyucusuna vermek istediği mesaj, gecikmiş olacaktı. Romanın tamamının beş cilt ve 2439 sayfa olduğu göz önünde bulundurulursa, genel okuyucunun uzun süre romana bağlı kalması kolay değildir. Bu açıdan bakıldığında Münif'in, bu cildi öne alması hedeflediği mesaj açısından isabetli olmuştur.

Burada bu cildin alışkanlığı kırma, okuyucuyu şaşırtma açısından başarısı değerlendirilecektir. Şiirin alışkanlığı kırma gücü nasıl kendi dışında bir şeye işaret etmesinden değil de, dilsel düzenlenişinden kaynaklanıyorsa, romanın alışkanlığı kırma gücü de yaşamı yansıtmasından değil, onu özel bir biçimde düzenleyişinden kaynaklanmaktadır.⁵⁴ Dolayısı ile olay örgüsünün, sıradan olayları gözümüz önünde getirmesi beklenmez. Romanda herkesin başına gelebilecek olaylar alışılmadık, beklenmedik durumlar ile karşımıza çıkmalıdır.

Bu ciltde alışkanlığın kırılması ve özel bir biçimde düzenlenişi açısından baktığımızda bizi şu noktalara ulaştırmaktadır:

⁵⁴ Moran, *Edebiyat Eleştirisi*, s. 182.

Petrol bir servettir. Ona sahip olan ülkeler dünya enerji piyasasında söz sahibi olurlar. Petrol ülkeye para getirir ve para da o ülkenin maddi refahını temin eder.

Bu, alışılmış bir durumdur. Münif, bu sıradan doğruyu tamamen tersine çevirerek petrolün bir bela, musibet olduğunu dile getirir. Bunu konuda Münif'in başarılı olduğu görülmektedir. Zira bu ciltte ve diğer ciltlerde de anlatıldığı gibi Moran ve Harrân şehirleri, kısa zaman içerisinde tarihi ve doğal güzelliğini kaybetmiştir. Arap insanının binlerce yıldır sahibi olduğu milli karakteri yozlaşmıştır.

Mudunul-Milh romanı yukarıda değinildiği gibi beş cilt ve iki bin sayfadan daha fazla olduğu için bu romanın yapısal açıdan incelenmesinin daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Gerçeği tek tek nesnelere üzerinden değil nesnelere arasındaki ilişkiler yoluyla saptama yöntemi olarak kabul edilen yapısalcılık, yüzeydeki görüntünün altında, derinde yatan kuralların ve yasaların oluşturduğu yapıyı araştıran bir yöntemdir.⁵⁵ Yapıyı oluşturan birimlerin tek başlarına anlam taşımadıklarını, yapı içinde birbirleriyle olan bağıntılardan anlam kazandıklarını savunur.

Yapısalcı akımın önemli isimlerinden biri olan Todorov, anlatıların çözümlenmesinde bir "anlatı grameri" oluşturmayı hedeflemiştir. Todorov, incelediği yüz öykünün ortak yapısal özelliklerini saptamak için öykülerin nasıl bir şemaya indirgenebileceğini araştırır. Karakterlerin niteliklerini, bir başka ifadeyle sıfatları durumlar, iç özellikler ve dış koşullar olarak üç gruba indirgeyen Todorov, olay örgüsü tiplerini saptamak amacıyla eylemleri de üç tür fiil grubu altında toplar. "durumu değiştirmek", "bir yasayı çiğnemek", "ceza vermek ya da vermemek" başlıkları altında toplanan üç fiil grubundan hareket ederek öykünün kaç çeşit olay örgüsüne ayrılabileceğini ortaya çıkarır.⁵⁶

Yapısalcı bir yöntemle Mudunu'l-milh' e bakıldığında karşımıza şöyle bir şema çıkmaktadır.

X petrolden para kazanıp mutlu olmak istiyor. Petrol başka bir bölgede bulunuyor.

⁵⁵ Nedret Öztokat, *Tzvetan Todorov'un Yapıtı ve Yazınsal Araştırmalarda Yöntemsel Yenilenme*, s. 22, www.journals.istanbul.edu.tr/iudilbilim/article/download/1023017081/1023016341

⁵⁶ M. Elif Tüfekçi, "Yapısalcı Yöntem ve Uygulama Alanları", s. 62. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/13/186/1452.pdf> (01.02.2015).

Y petrolün olduğu bölgede yaşıyor. Petrolsüz mutlu.

X ile Y çatışıyor.

X güçlü olduğu için Y eziliyor.

Burada tüm romanın sonunda ezilen Y, yani Arap halklarının herhangi bir zaferinden bahsetmek mümkün değildir. X, yani körfez liderleri, istedikleri gibi yabancı ülkelerle petrol anlaşmalarını yapmış ve istediklerini elde etmiş bulunmaktadır.

Peki, Mudunu'l-milh okuyucuya ne vermek istemiştir? Ezilen halk kitlesinin ne yapması gerektiği ile ilgili herhangi bir tavsiyede bulunmuş mudur? Kanaatimize göre, Münif büyük ölçüde bir sorunu ortaya koymakta başarılı ama sorunu çözme adına tipik olumlu karakter meydana getirmekte pek başarılı gözükmemektedir. Okuyucunun zihnine var olan toplumsal, geniş çaplı bu sorunun çözümünde neler yapabileceği ile ilgili herhangi bir somut örnek verilmemektedir.

Romanın epik karakteri olan Mut'ab Huzâl bir mücadele vermiş ama romanda bir daha görünmemek üzere kaybolup gitmiştir. Kendisi neden kaybolup gitti? Hâlbuki okuyucunun ondan istifade edeceği, ders alacağı birçok şey vardı. Mut'ab'tan ikinci cildin ortalarında yine bahsedilmiştir.

Burada Mut'abın civar kabilelerden bazı insanları yanına alarak petrol boru hatlarını patlatarak sabotajlar yaptığı anlaşılmaktadır. Harran şehrinde yetkililer bir genç ve ihtiyarı elleri, gözleri bağlı bir şekilde şehrin ortasında arabadan indirirler. Ve onların teker teker kafalarını keserler. Bu arada bu işi yapan cellat, bunların suçunun Mut'ab'ın adamları olduğunu ve petrol boru hatlarına saldırı düzenlediklerini söyler.

Bunun dışında tekrar Mut'ab'dan bahsedilmemiştir. Olay örgüsünün bu şekilde kurulmuş olması ile Münif ne yapmak istiyor? Neden bir mücadeleyi sürdürmekten kaçınmıştır? Arap ülkelerinde petrolü istedikleri gibi işleten, satan, para kazanan Arap liderlerinin karşısında dik duran bir tipik karakter olmalı idi. Toplumcu gerçekçiliğin esaslarından biri olan “olumlu tip” olarak bu romanda, Mut'ab'ın yerini aldığı görülüyor. Emperyalizmi derin sezileri ile anlayan, küresel güçlerin Arapların milli servetini nasıl sömürmek istediğini erkenden fark eden bir kahraman.

Burada Münif'in tarihi gerçeğe bağlı kalmak istediği anlaşılmaktadır. Zira Amerikan ya da İngiliz emperyalist siyasetlerine ve onlarla işbirliği yapan Suudi Arabistan yönetimine karşı tarihte "İhvan hareketi" diye bilinen bir başkaldırı yaşanmıştı.

Münif'in amacı; bu çalışmanın birçok yerinde değinildiği gibi tarihi gerçekliği gözler önünde sermektir. Modern Arap romanının son kırk yılına dair bir eleştiride bulunan Mahmûd Emîn el-Âlim, genel insanlık tarihi ile romanın tarihçiliği arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğuna dikkat çekerek şöyle demektedir.

"Romanın içinde bulunan özel tarih genel insanlık tarihinin bir parçasıdır. Romanın tarihi, siyaset, sosyoloji, ekonomi, bilim, düşünce, felsefe, kültür ve teknolojinin tüm boyutlarıyla tarihidir. Bu yüzden romanın kendine özgü tarihi genel insanlık tarihine olan bilincimizi aydınlatmakta ve derinleştirmekte katkıda bulunacaktır. Aynı şekilde genel insanlık tarihi romanın kendine özgü tarihini meydana getirmekte katkı sağlamaktadır."⁵⁷

Mut'ab'ın romanın ilk kısmında önemli bir mücadeleyi verdikten sonra gözlerden kaybolması ve daha sonraki ciltte de kendisinin bir grup kurarak mücadeleyi devam ettirmesi Münif'in gerçekçiliğini ortaya koymaktadır denilebilir.

Zira Suudi Arabistan'ın kuruluş yıllarında önce Abdülaziz b. Âl Suûd ile beraber hareket eden ve Şerif Hüseyin (1854-1931) ile yaptığı savaşta onun yanında duran bazı kabileler daha sonra isyan etmişlerdi. Bunun gerekçesi ise onlara göre Abdülaziz'in Batı ile sıkı ilişkiler içerisine girmesi ve ülkede modernleşme hareketlerinin başlaması idi. Bu hareketin adı yukarıda belirtildiği gibi "İhvan" hareketi idi.⁵⁸

Bu hareket daha sonra bastırılmış ve tekrar tarih sahnesine çıkmayacak bir şekilde gözden kaybolmuştu. Romandaki olay örgüsünün, mücadele eden kahramanın harika bir zaferle ve halkla kucaklaşması ile sonlanması mümkündür. Ancak Münif'in roman yazmaktan amacı, tarihi gerçeklere bağlı kalarak üstü örtülü sosyal mesajlar vermektir.

"Kurmacanın Retoriği" adlı eserinde Wayne C. Booth (1921-2005), kimilerinin özenli bir neden-sonuç zincirine sıcak bakmadığını belirtmiştir. Zira, gerçek hayatta bu türden şeyler her zaman olmaz. Bazen hayatın içinde şanslar da vardır. Yine kimilerine göre ise bir hikâye gerçek hayatta nasıl anlatılıyorsa öyle anlatılmalıydı.⁵⁹

⁵⁷ el-Âlim, a.g.e., s. 25.

⁵⁸ <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/vahhabilik-suudiler-ve-mekke-serifi-1146629/>.

⁵⁹ Wayne C. Booth, *Kurmacanın Retoriği*, I. B., Metis Eleştiri Yayınları, Şubat 2012, s. 66.

Bu romanda da Münif, olay örgüsünde gerçeğe bağlı kalmaya dikkat etmiş ve kurguyu gerçeğe uygun bir şekilde kurmuştur.

Romanın üçüncü cildinde petrol gelirleri ile adeta ülkeyi bir israf ve eğlence yatağına çeviren Sultan Hazal, başdanışmanı olan Doktor Suphi'nin kızı ile evlenmiş ve Almanya'ya balayına gitmiştir. Uzun zamandan beri kardeşinin tönetim tarzından rahatsız olan ve o makama aslında daha layık olduğunu düşünen Fener ülkedeki otorite boşluğundan yararlanarak yönetime el koymuştu.

Burada dikkat çeken şey Münif'in bu ciltte adeta bir intikam duygusu içine girmesidir. Aslında Mudunu'l-milh romanı bir bütün halinde Münif'in Suudi Arabistan'da yaşanan haksızlıklara, yabancı güçlerin Arapların milli serveti olan petrol ve doğal güzelliklerini, ahlaklarını nasıl tahrip ettiğini gözler önüne sermektir. Romanın bu cildi dışında diğer dört ciltte tarihi bir panorama verilmişken bu cilt yoğun bir şekilde haksız bir rejimin mensuplarının nasıl cezalandırıldığını göstermektedir.

Kanaatimizce bu cilt eğer Mudunu'l-milh'te bulunmasaydı romanın bütün olay örgüsü içerisinde bir eksiklikten söz etmek mümkün olacaktı. Zira tam olarak 606 sayfa süren bir hikâyeden sonra bu konunun bir şekilde sonlandırılması gerekmektedir. İkinci cilt olan el-Uhdûd'un tamamı veliaht olan Hazal'ın babasından sonra ülkeyi kötü bir şekilde yönetmesini göstermek istemektedir. Bir diktatörlüğün nasıl kurulduğunu, hangi unsurlardan yararlandığını, kimlerle işbirliği yaptığını, ülkeyi nasıl kötü bir şekilde yönettiğini göstermektedir. Bunun sonunda olay örgüsünün nasıl sonuçlanacağı merak edilecektir. Münif bu konuda başarılıdır. Okuyucu bu gidişatın sonunu merakla beklemektedir.

James Scott Bell, "Plot & Structure" adlı çalışmasında romanların ya da hikâyelerin üç temel şekilde sonlanacağını belirtmektedir.⁶⁰

- a- Pozitif Son
- b- Çok ihtimalli Son
- c- Negatif Son

⁶⁰ James Scott Bell, *Plot & Structure*, 1. B., USA, Fw Publications, 2004, s. 102.

Buna göre ülkesini kötü bir şekilde yöneten bir liderin ve rejimin diğer unsurlarını nasıl bir son beklemektedir? Eğer Sultan Hazal, sonunda bir şekilde cezalandırılırsa bu pozitif bir son olacaktı ve böyle de oldu.⁶¹ Dolayısıyla romanın bu cildi Bell'in sonlandırma tekniklerinden birincisi ile sonuçlanmıştı ve okuyucunun merakla beklediği ceza verilmiştir.

Mudunu'l-milh romanının 2. cildi olan el-Uhdûd'da Doktor Suphi, oğlunun Moran'dan ayrılarak Amerika'ya eğitim için gitmesini istiyordu. Ona göre Amerika'ya giderse hem onlarla ilişkilerini geliştirecek hem de mezun olup döndüğü zaman saray içerisinde kendine iyi bir yer edinecekti. Doktor Suphi bu amaçlarla gönderdiği oğlunu daha sonra çok özleyecektir. Evladından ayrı kalmanın acı bir şey olduğunu daha sonra fark etmiştir. Ama Doktor Suphi vatan kavramını ona öğretmiş ve “doğduğun yer değil geçimini temin ettiğin geleceğini elde edeceğin yer senin vatanındır” demiştir. Buna rağmen Doktor Suphi evlat hasretinden ıstırap çekmekte ve hatta onu ziyaret etmek için Amerika'ya gitmeyi dahi düşünmektedir.

Bu esnada ülkenin istihbarat başkanı olan Hammâd Amerika'ya diplomatik bir görüşme için gitmiştir. Orada Doktor Suphi'nin oğlu ile de görüşme imkânı bulmuş onunla Amerika'da gezintiler yapmışlardı. Orada görüşmelerini yapmış ve Amerika'dan çok etkilenmiştir. Döndüğünde akli fikri Amerikan yaşam tarzında kalmıştı. Dönüşünde yine Doktor Suphi ile ülkenin iç güvenliği ile ilgili konuları konuşmaya başlamışlardı. Burada uzun uzun Hammâd'ın Amerikan yaşam tarzından etkilendikten sonra davranışlarında ne tür değişiklikler olduğuna dikkat çekilmektedir. Ancak kanaatimize göre Münif burada Hammâd'ın davranış değişikliklerine odaklanmışken olay örgüsü açısından bir noktayı gözünden kaçırmıştır. Zira Doktor Suphi, oğlunu çok özlemişken ve onun hasretini çekiyorken Hammâd'a oğlu ile ilgili hiçbir şey sormamıştır. Bu epizotta doktorun oğlunun nasıl olduğunu sorması, oğlunun ona hediyeler göndermesi gibi heyecanlı sahneleri Münif'in atladığını görmekteyiz.

Yine Hammâd'ın Amerika'da geçirdiği günler içerisinde anlattıklarından bahsedilir. San Francisco ve diğer eyaletlerde tanıştığı kadınlar anlatılır ve orada yaşamış

⁶¹ Bu roman, cezalandırma yapı tipi (The Punitive Plot) diye isimlendirilen bir yapı üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bu yapıya göre kötü kahraman, (hero-villain) haksızlıklar yapmakla okuyucunun nefretini çekmektedir. Romanın sonunda yazar tarafından cezalandırılarak okuyucuda var olan adalet duygusu tatmin edilmiş olmaktadır. Bu yapı ile ilgili ayrıntı için bkz: Stevick, a.g.e., s. 143.

olduğu gayrı meşru ilişkilere yer verilir. Hâlbuki romanın bundan önceki ve daha sonraki bölümlerinde Hammâd'ın kadın düşkünü ya da cinsel zaaflarına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Hammâd neden böyle bir davranış değişikliği yaşadığına dair bir açıklama bulunmamaktadır.⁶²

Yine el-Eşcâr romanında tren kompartımanında Mansur'un tanıştığı İlyas'tan başka biri daha vardı. Bu kişiye Mansur'un içi hiç ısınmamıştı. Hareketlerinden rahatsızlık duyduğu bir insandı. Bir ara Hristiyan olan İlyas cebinden bir rakı çıkarmış ve onu içmeye başlamıştı. Mansur'a teklif etmiş o ilk başta içmek istemese de daha sonra içmişti. Mansur aslında içmemeye dair kendi kendine yemin etmişti.

Kompartımanda bulunan diğer şahıs bu esnada uykuya dalmıştı. Uyanınca hemen ilk sorduğu şey aldığı kokunun kaynağıydı. Mansur hemen cevabı vererek rakı içtiklerini söyledi. Onlara Müslüman olup olmadıklarını sordu. İlyas mahcup bir şekilde Hristiyan olduğunu söylese de Mansur “Müslüman ya da Mecusi sana ne?!” diyerek çıkıştı. Ortam gerilmiş ve aralarında bir tartışma başlamıştı. İçki içmelerine karşı çıkan adam bu tepkisinin dini bir vecibe olduğunu söylüyordu. Ona göre Müslüman, Müslüman kardeşini uyarmalıydı.

Mansur'un buradaki tutumu gayet serttir. Bu adamın dış görünüşünden hoşlanmadığını açıkça belirtmiştir. Uyarıda bulunan adam da nezaket içerisinde kalarak uyarıda bulunmakta idi. Hatta kendileri ile konuşurken “af edersiniz” diyecek kadar nazik birisidir. Konuşma devam eder. Bu arada Mansur kendi kendine bu tip adamların ne kadar sahtekâr olduğunu ve din maskesi altında neler neler yaptığını düşünür. Bir ara adam:

- “Kardeşim! Eğer bana hakaret etmek istiyorsan buyur.” der.

Ancak biraz sonra adam kızar ve odadan sinirli bir şekilde aniden çıkar ve çıktuktan sonra küfür etmeye bağırılmaya başlar. Mansur'da “bu köpekten” kurtulduğuna sevinir ve rakı içmeye devam eder.⁶³

⁶² Münif, *el-Uhdûd*, s. 231.

⁶³ Münif, *el-Eşcar ve iğtiyâlu 'l-Merzûk*, s. 44.

Romanın olay örgüsü içerisindeki bu epizotta⁶⁴ kanaatimize göre nedensellik açısından bir belirsizlik görünmektedir. “Adam neden küfür etti ve bağırды?” sorusu burada cevapsız kalmaktadır.

Eğer epizot içerisinde adamın konuşmalarında kabalık ya da nezaketsizlik ima eden unsurlar bulunsa idi daha uygun düşebilirdi. Nazik, kibar bir şekilde uyarılarda bulunan bir Müslümanın daha sonra kompartımandan çıktıktan sonra küfürler savurmuş olmasının olayın kendi örgüsü içerisinde açıktan bir ilişkisi görünmemektedir. Anlaşılan Münif romanın bütünlüğü içerisinde bu ayrıntıya değinmesinin sebebi daha önce değinildiği gibi düalizmi sağlamaktır. Zira burada Arap toplumunda dini hassasiyeti olan ve bu hassasiyetinden dolayı diğer Müslümanları uyararak zorunda olduğunu hisseden mütedeyyin ile aslında içkinin doğru olmadığını kabul edip tövbe eden ama tövbesini bozan, uyarılmaya da gelmeyen bir tip karşılaştırılmaktadır.

Benzer bir epizoda Müdüdü’-Milh romanının birinci cildinde rastlıyoruz. Agop Ermeni asıllı olan bir Hristiyan olup Harran ile diğer şehirler arasında yeni yapılan yollarda otobüs taşımacılığı yapmaktadır. Kendisi Müslümanların arasında yaşayan, dürüst, sevilen ve cömert bir karakter olarak karşımıza çıkar. Agop bir cinayet sonucu mazlumen ölür; kimsesi yoktur. Orada yaşayan Müslümanlar onun ölümüne çok üzülürler. İmam olan İbrahim el-Humeydî onun cenaze namazını kılmak istemez. Cenazesine elini bile sürmeyeceğini söyler. Çünkü Agop bir “kafir”dir. İçlerinde mutaassıp bir dindar olan İbn Neffâ ise birçok kimse gibi onu çok seviyordu. Ona göre onun Müslüman olmasının delili ağzına hiç içki sürmemiş olmasıydı. İmamın namaz kılmak istememesine karşın İbn Neffâ’ Agob’un cenazesini İslâmî usullere göre yıkar, cenaze namazı kılınır ve bir Müslüman gibi defin işlemleri gerçekleştirilir. İbn Neffâ’ bir Müslüman cenazesi gibi ona kabrinde telkinde bulunur. Hatta Mut’ab b. Hüzal’ın oğlu Fevâz gelip mezar taşına “el-Fatiha” yazar.⁶⁵

Amerikalılardan sıklıkla “kafir” diye behseden, onlardan nefret ettiğini defalarca söyleyen İbn Neffâ’nın burada Agop karşısında tutumu farklıdır. Agob’un bir gayri müslim olarak ölmüş olmasını kabul edememektedir. Romana trajedi katma adına yapılmış olduğu

⁶⁴ Turan Karataş, a.g.e., s. 147. Roman, hikaye, masal, destan ve efsane gibi anlatma esasına bağlı metinlerde, asıl olayın içinde bazı yönlerden kendi içinde bütünlük gösteren, bir bütün gibi görünen küçük bölümlere verilen addır. Epizotlar, ana konuya bağlı ikinci derecede bir olay gibi görünür.

⁶⁵ Münif, *Tih*, s. 489.

kanaatini uyandıran bu sahnenin romanın gerçekçiliği açısından kabul edilmesi uygun görülmemektedir. Zira romanın daha önceki kısımlarında da anlatıldığı gibi Harran sakinleri olan bedeviler dinlerine gayet bağlı insanlardır. Onların dinlerine olan bağlılıkları sıklıkla karakterlerin ağzından dile getirildiği halde böyle bir sahnenin yaşanmış olması gerçeklilikle çelişmektedir. Zira Müslüman olmayan birinin Müslüman gibi kabul edilerek namazının kılınması, cenazesinin yıkanması, Müslüman mezarlığına konulması dinen uygun olmadığı gibi romanda tasvir edilen gerçeğe de uygun düşmemektedir.

Buna benzer bir durum *Kıssatu Hubbi Mecusiyye* romanında görülmektedir. Bu romanda anlatıcı birinci tekil şahıstır. Ve anlatıcının ismi romandan anlaşılmamaktadır. Anlatıcı bir otelde kalırken evli ve iki çocuklu bir kadına âşık olur. Daha önce kadınlarla ilişkisi olan anlatıcının bir ara otelin balkonunda otururken bu kadın ile gözleri buluşur ve o oda daha önce hiç hissetmediği hatta küçümsediği “aşk” a kapılır. Zaman itibariyle henüz birkaç gün dahi geçmeden anlatıcı bu bayana karşı hissiyatını okuyucuya şöyle aktarır:

“Ey benim Mabudum!”

“Benim mabudum resimli bir dergiyi masanın üzerine doğru attı.”⁶⁶

“Kalbime bir hüznün çöktü. Ona gözlerimle dedim: beni bağışla! Beni bırak! Sana yaklaşamayacak derecede mukaddesin.”⁶⁷

“Ey bereketli yeryüzünün anası! Ey taşları yakan ateş! Git! Seni bu kadar yakından görmeye tahammül edemem. Seni görmeyi hak etmiyorum.”⁶⁸

Anlatıcı bu kadını o gün öğleden önce gördüğünü söylemektedir.⁶⁹ Böylece kadını, iki kez görmüş oluyor. Bir diğeri de öğle yemeği sıralarında olduğu anlaşılıyor.⁷⁰ Aynı gün içerisinde, bu kadar kısa bir zamanda anlatıcının bayan hakkında “mabud”, “mukaddes” gibi nitelendirmelerin yerinde olmadığı açık olmasına rağmen inandırıcılığı sağlamak için

⁶⁶ Münif, *Kıssatu hubbin Mecusiyye*, s. 23.

⁶⁷ Münif, *Kıssatu hubbin Mecusiyye*, s. 13.

⁶⁸ Münif, *Kıssatu hubbin Mecusiyye*, s. 25.

⁶⁹ Münif, *Kıssatu hubbin Mecusiyye*, s. 10

⁷⁰ Münif, *Kıssatu hubbin Mecusiyye*, s. 12.

“Size söylediklerim zan değil, gerçektir. Mutlak ve tek gerçektir.”⁷¹ diyerek yaşadığı duygunun gerçekliğini vurgulamaktadır.

Aynı zamanda anlatıcı, daha önce de Mira, Baula gibi başka kadınlarla da ilişkiler yaşamıştır.⁷² Mira’yı farklı birisi olduğu için sevdiğinden bahsediyor.⁷³ Dolayısıyla anlatıcının evli ve iki çocuğu olan bir bayana sadece üç ya da beş saat içerisinde “mabudum”, “ilahım”, “mukaddes” diyecek şekilde bir sevgi üzerine olay örgüsünün kurulması uygun düşmemiştir.

Arap bir romancının içinde yaşadığı Müslüman toplumda bu türden ifadeleri nasıl kullandığı konusu okuyucunun aklına gelebilir. O tarihlerde hatta daha öncesinde de Arap romanında İslam dini açısından sakıncalı olan cümlelerin sarf edildiği görülmüştür. Örneğin; Mısırlı romancı Yusuf es-Sibâî’nin ilk defa 1950 yılında yayınlamış olduğu “İnnî Râhile” romanında romanın anlatıcı kahramanı olan bayan âşık olduğu bir akrabasıyla evlenememiş başka bir erkekle zorla evlendirilmiştir. Aşık olduğu akrabasının karısı ölünce kocasını terk ederek onunla kaçmış ve aşk yaşamıştır. Netice de kaçtığı aşığı da aniden kollarının arasında ölünce buhran sonucu duygularını şöyle ifade etmektedir.

“Ben günahkâr değilim. Günahkâr benim yolumu düğümleyen, işlerimi alt üst eden benim için planlar yapan ya da doğrusu işini kötü yapan kaderdir. O yüzden ben kendi günahımı değil kaderin günahını yazacağım. Bu nasıl bir alay etmedir ki o bizim hakkımızda günah işliyor, bizim ise bu günahı itiraf etmekten başka elimizden bir şey gelmiyor.”⁷⁴

Sonuç olarak, Münif’in romanlarında olayların gelişmesi ve birbiri ile olan ilişkisi açısından genel olarak sağlam bir yapıdan bahsetmek mümkünse de zaman zaman bazı epizodlarda olaylar arasındaki örgünün zayıfladığı görülmektedir. Burada ele alınmayan diğer romanlarında da, olay örgüsünün önemli bir unsuru olan “çatışma” bulunduğu bulunduğu gözlemlenmektedir.⁷⁵

⁷¹ Münif, *Kıssatu hubbin Mecusiyye*, s. 10.

⁷² Münif, *Kıssatu hubbin Mecusiyye*, s. 19.

⁷³ Münif, *Kıssatu hubbin Mecusiyye*, s. 18.

⁷⁴ Yûsuf es-Sibâî, *İnnî râhile*, Mektebetu’l-Hâncî, 1950, s. 22.

⁷⁵ Çatışmanın olabilmesi, vaka zincirinin düğümlenmesi için birinci derecedeki kahramanla temsil edilen tematik gücün karşısında bir hasıma ihtiyaç duyulur. Aktaş, a.g.e., s. 154.

Ümmü'n-Nüzür romanında romanın anlatıcısı olan Sâmih, geleneksel Arap aile yapısı ve eğitim anlayışı ile çatışan bir kahramandır.

Şarku'l-Mutavassıt romanında başkahraman Recep, otoriter Arap rejimlerine karşı dik durmasıyla bir çatışmayı temsil etmektedir.

El-Eşcâr ve İğtiyalu'l-Merzûk 'ta önemli bir kahraman olan İlyas Nahle, Arap dünyasına o tarihlerde girmeye başlayan kapitalist sisteme karşı durmaya çalışan sosyalist bir Arap köylüsü olarak yine bir çatışmayı okuyucuya aktarır

3.4.3. Bakış Açısı

Kurmaca metinleri kaleme alan veya olayları yazar adına okura aktaran aracıya anlatıcı denmektedir.⁷⁶ Anlatıcının kim olduğu modern romanın en önemli konulardan biridir. Çünkü modern romanda ki gerçekçiliği sağlamanın iki yolu; gerçeğe yakın ya da benzer olanı anlatmak ve gerçeği sağlayacak anlatım tekniklerini kullanmaktır. Bu yüzden yazar ve anlatıcının hangi bakış açısına sahip olduğu başlı başına bir mesele olmuştur.⁷⁷

Bu bağlamda roman anlatıcısının kim olduğuna ve anlatı üzerindeki etkisinin ne boyutta olduğuna dair tasnifler yapılmıştır. Anlatıcı; birinci tekil şahıs (first-person) ya da her şeyi bilen hakim anlatıcı (omniscient) yahut değişken (roving) gibi sınıflandırmalara tabi tutulmuştur.⁷⁸

“Anlatı biliminde söz aktarımının temeli ve bu konuya verilen önem Platon'un Republic III eserinde, Sokrates'in mimesis / diegesis ayrımına bağlı olarak yapılan şiir (yazarın kendi sesi ile konuşması) ve epik (anlatıcının söz edimi, karakterin söz edimi ve bunların karışımı) ayrımına kadar gider. Mimesis – diegesis ayrımına göre anlatıdaki karakterlerin sözlerinin hiçbir aracı olmaksızın doğrudan aktarımı “mimesis” iken, dolaylı söylem, serbest dolaylı söylem ve konuşma raporu (speech report) şeklindeki aktarımı “diegesis”tir”.⁷⁹

⁷⁶ Elmas, a.g.e., s. 82.

⁷⁷ Selçuk Çıkla, “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, *Hece Dergisi*, Yıl 6, Sayı 65/66/67, Mayıs/Haziran Temmuz, 2002, s. 122.

⁷⁸ Stevick, a.g.e., s. 99.

⁷⁹ Soner Akşehirli, “Söz Edimleri Kuramı Açısından Kurgusal Anlatı Metinlerinde Söz Aktarımı”, *Turkish Studies*, Volume 6/2, Bahar 2011, s. 146.

Modern öncesi dönemde yazılan romanlara bakıldığında aktarımın “mimemis” iken modern romanda bunun yerini “diegesis”in aldığı görülmektedir. Bu konuda modern romanda “bakış açısı” alanında adeta bir kırılma döneminin ilk adımını atan yazarlar Henry James (1843-1916) ve James Joyce (1882-1941) idi. Bunlara göre en üstün metin türü, ele alınan kişi ve olayları yazarın varlığını hissettirmeden, müdahalesi olmadan doğrudan doğruya kişiler aracılığıyla gözler önüne seren dramatik metin türüdür. Bu değişimle birlikte, geleneksel anlatıcının ve geleneksel gerçekçiliğin yerini modern roman almıştır.

80

20. yüzyılda ortaya çıkan bu yenilik ile yazarın hâkimiyetinin yerini artık karakterler almıştır. Olayı anlatıcı değil, karakterler aktarmış ve kahramanın ağzından anlatım ile ona bağlı bakış açısı yaygınlaşmıştır.⁸¹

Modern romanın en önemli teorisyenlerinde kabul edilenn Henry James, “insanı tüm yönleri ile iç dünyasını göz önünde tutarak anlatma fikrini” benimsemiştir. Onun açısından romanın asıl konusu insanın bilinç dünyası olmalıdır. Olayların kronolojik olarak tek sesli bir biçimde anlatıldığı geleneksel romanın yerini karakterlerin iç dünyalarına yönelen, olayları kronolij sırayı bozarak anlatan, çok sesli, durum ve ruh analizleri ile dolu modernist roman almıştır.⁸² Modern romanda yazarın sahneyi terk edişi, modern romanın en etkileyici yönü olarak değerlendirilmektedir.⁸³

Münif’in romanlarında sıklıkla monologlara yer vermesi, bilinç akışı tekniğinin yoğun olarak kullanılması ve iç çözümlemelere yer yer girilmiş olması onun bakış açısı ile ilgilidir. Yine romanlarında ki anlatıcıların çoğu zaman 1. Tekil şahıs olması da onun roman yazımında benimsediği modern roman üslubundan dolayıdır denilebilir. Zira bahsedildiği gibi modern romanda eğilim dış dünyadan daha çok karakterlerin iç dünyalarını yansıtmak idi. Buradan hareketle kullanılacak en uygun bakış açısı 1. Tekil şahıs olmaktadır.

Münif, bazı epizotlarda roman karakterlerini konuşurarak onlara çok seslilik vermeyi başarabilmiş bir yazardır. Onun sesinden daha ziyade romanda karakterlerinin

⁸⁰ Antakyalıoğlu, a.g.e., s. 101.

⁸¹ Meral Demiryürek, “Kurgusal Metinlerde İkinci Kişili Anlatıcı ve Bakış Açısı”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı:2, Yıl: 2013 Güz, s. 120.

⁸² Antakyalıoğlu, a.g.e.s, s. 103.

⁸³ Booth, a.g.e., s. 35.

sesini duyarız. Münif, adeta sahneyi terk etmek istemektedir. Meydana getirdiği karakterin duygu ve düşünceleri yansıtmakta ki başarısından dolayı olacak ki, birbirine zıt karakterleri konuşurken, her karakterin kendi ifadesini kendi yazdığı fikrini okuyucuya vermek istemiştir. Zaten modern romanın yapmak istediği de budur.

Ancak bunun her bir romanı için ve her zaman uyguladığını söylemek mümkün değildir. Münif, doğrudan anlatıma da (diegesis) sıklıkla yer verir.⁸⁴ Buna dair burada örnekler verilmesi, onun bu konudaki yaklaşımını daha iyi anlamak açısından faydalı olacaktır.

Mansûr'un trende karşılaştığı bir şahıs vardı. Dinine bağlı, ticaretle uğraşan bir adamdı bu. Mansûr'a sadece konuşmak için sorular soruyordu. Ancak Mansûr bu adamdan hiç hoşlanmamıştı. Kendi kendine sorduğu sorular karşısında “sana ne?!” diyordu. Ondan rahatsız olduğunu tekrar tekrar açıkça ifade ediyordu. Halbuki Mansûr'un bu adamdan rahatsız olduğu, anlatma “diegesis” değil de gösterme “mimemis” yoluyla anlatılabilirdi. Flaubert'in “ümitsizlik, üzüntü, boyun eğme ve tevekkül, bezginlik” gibi kelimeleri kullanmadığına dikkat çekilmiştir. Onun bu türden kelimeleri kullanarak doğrudan anlatım yerine kahramanının iç dünyasını görünür hale getirdiği aktarılmıştır.⁸⁵

Aynı bağlamda başka bir örnek Recep'in cezaevinde işkence sahnesinde göze çarpmaktadır. Kendisine idam edileceği haberi verilince son bir isteği olup olmadığı sorulur. Recep cevap vermez. Gardiyan kendisine küfür eder, kızar, yüzüne tükürür.

“Gözümü bağladılar. Beni nereye götürdüklerinin bilmiyorum. Fakat sert ellerle beni yerden kaldırdıklarını hissettim. Teslim olmuşum. Çünkü bundan başka bir şey yapamıyordum.”⁸⁶

“Teslim olmuşum.” ifadesini burada kullanması doğrudan anlatıma “diegesis”e örnek olmaktadır. Zira Recep'in burada teslim olmaktan başka bir seçeneği yoktu. “gözlerinin bağlı” oluşu, “yüzüne tükürüldüğü” zaman, bir şey yapmaması, kendisine “kahpe çocuğu” diye küfür edildiği zaman sessiz kalması onun teslim olduğunu zaten gösteriyordu.

⁸⁴ Bu çalışmanın 95. sayfasında Münif'in “doğrudan anlatımına” ilişkin değerlendirmeye yer verilmiştir.

⁸⁵ Bourneur, a.g.e., s. 98.

⁸⁶ Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 102.

Bu türden örnekler sıklıkla verilebilir. Daha önce izah edildiği gibi, Münif 'in romanlarından iki türlü anlatıma da örnekler verilebilir. Münif'in iç çözümlenmeleri, iç monologları, dolaylı anlatıma örnek olabildiği gibi, doğrudan anlatıma dair de birçok örnek verilebilir.

Burada Münif'in yazmış olduğu romanlarda kullanmış olduğu bakış açısına göre bir tablo verilecektir. Tabloda görüldüğü gibi romanların çoğunluğu dikkat çekecek derecede 1. Tekil şahsın anlatımı ile yazılmıştır.

Mudunu'l-milh	3. tekil şahıs
Ardu's-Sevâd	3. tekil şahıs
Sibâk'ul-Mesâfâti-Tavîle	3.tekil şahıs
el-Ân Hüna eş-Şarku'l-Mutavassıt	1.tekil şahıs
Şarku'l-Mutavassıt	İki anlatıcı, ikisi de 1.tekil şahıs
Kıssatu Hubbi Mecûsiyyetin	1.tekil şahıs
El-Eşcâr ve İğtiyâl Merzûk	1.tekil şahıs
Hîne Terakne'l-Cisra	1.tekil şahıs
Ümmü'n-Nüzür	1.tekil şahıs
Âlem Bilâ Harâit	1.tekil şahıs

3.4.4. Tutarlılık

Bir romanın, parçalarının bütün içinde uyumu o romanın tutarlılığıdır denilebilir. Eser içindeki epizotlar parça bağlamında teknik kusurlar içermiş olsa da eserin tüm parçalarının arasında ki ahengin okuyucunun dünyasında bırakacağı etki bu kusurları göz ardı ettirebilecektir. Eserdeki tutarlılığın eksikliği eserin etkisini de kusurlu kılmaktadır.⁸⁷

Münif'in romanları aracılığı ile toplum eleştirisi yapmak ve Arap okuyucusuna siyasi içerikli mesajlar vermek istediğinden bahsedilmiştir. Bu konu onun roman yazımına etki etmiş olduğu açıkça görülmektedir. Her romanda olduğu gibi onun da romanlarında bir olay örgüsü vardır. Bu örgüdeki küçük olaylar yani epizotlar kendi içerisinde ilişki

⁸⁷ Stevick, a.g.e., s. 122.

içerisinde olmakla romanın ana unsuru olan örgüyü tamamlarlar. Ancak Münif'in bir romanı sadece bir konu ya da mesaj etrafında dönmemektedir. Aynı roman içerisinde birçok mesaj vermek istediği anlaşılmaktadır. Bu mesajları verebilmek için roman içerisinde yer vermiş olduğu kesitleri kullanmaktadır. Bu kesitlerin romanın bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde tasarlandığını görmekteyiz.

Örneğin el-Ân Hüna eş-Şarku'l-Mutavassıt romanında tema, Ortadoğu ülkelerinde siyasi muhalefetin durumudur. Bunu ortaya koymak için Prag'da bulunan Karlof hastanesinde iki Arap siyasi muhalifin cezaevlerinde yaşadıklarının geriye dönüş tekniği ile anlatacaktır. Ancak doğal olarak bu iki kahramanın hastane çalışanları ve diğer hastalarla da olan insani ilişkileri ele alınmaktadır. Fakat romanın ana teması içerisinde hastanede bulunan diğer insanlarla olan ilişkileri temanın dışında kalmaktadır. Dolayısıyla hastane çalışanları ile bu iki kahramanın ilişkilerinin anlatılması sınırlı kalmıştır. 536 sayfalık romanda iki kahraman arasındaki siyasi içerikli diyaloglar büyük oranda Tali' in 50. Sayfada ölmesi ile yoğunluğunu kaybeder. Bundan tam 70 sayfa sonra 120. Sayfada Âdil hastaneden ayrılır. Bu yetmiş sayfalık süre içerisinde Âdil olayın şokunu yaşar, travmalar geçirir, hastane personeli onu teskin etmeye çalışır. 536 sayfa içerisinde 70 sayfa yaklaşık %15'e tekabül etmektedir. Bu romanın bütünlüğü içerisinde kabul edilebilir bir süre olduğu kanaatini vermektedir.

Müdün'l-Milh romanının bütünlüğüne bakıldığında tema, petrolün körfez insanının siyasal ve sosyal hayatında meydana getirdiği olumsuzluklardır. 5 ciltte toplam 2439 sayfada tema budur. Ancak romanın önemli bir kesiminde başkahraman olan Doktor Suphi'nin saray içerisinde rakip olarak gördüğü kimseler ile olan çekişmeleri, onun karısının diğer saray kadınları ile olan ilişkileri, çocuğunun Amerika'ya öğrenim görmek için gitmesi, Sultan'ın evcilleştirilmiş doğan kuşu ile av yapma merakı gibi tema ile doğrudan alakalı görülmeyen bir çok epizot dengeli bir biçimde ele alınmıştır.

Diğer romanlarında da Münif'in parça-bütün ilişkisi açısından tutarlılık sağladığı görülmektedir.

3.4.5. Mekân

Romanın yapısını oluşturmakta son derece önemli olan mekan, eserde ifade edilmek istenen yaşama hayat verip derinlik kazanmaktadır. Mekan tasviri ile romanda

anlatılan olayların yaşandığı dönemde mekanın karakterler tarafından nasıl algılandığı ve zaman içerisinde ne tür değişimler yaşandığı ifade edilmiş olur. Mekanın hayalde canlandırılmış olması, o dönemin ekonomik yapısı ve kültürel durumunun anlaşılmasına yardımcı olur.⁸⁸

Zaman unsurunda geriye dönüşler, tarihsel atlamalar ve geleceğe sıçramalar ile değişiklik yapıldığı gibi; başta düş yolu olmak üzere diğer bazı teknikler sayesinde mekân değiştirilerek okuyucunun mekânı dikkatli bir biçimde takip etmesi sağlanabilir. Bu şekilde, karakterler üzerinde sağlanacak dönüşümler de içselleştirilmiş olur.⁸⁹

Münif'in romanlarında mekâna verilen önem romandan romana değişmektedir. Burada aslında önemli olan, romanın macerasıyla ilgilidir. Normal olarak maceraya önem veren romanlarda olaylar uzun zaman dilimleri içerisinde gerçekleşecektir. Dolayısıyla bu tür romanlar zamana ihtiyaç duyacaktır. Maceraya pek yer verilmeyen, bir durgunluk ve sükunet içerisinde geçen romanlarda normal olarak durağanlıktan dolayı daha ziyade mekana ihtiyaç duyacaktır.⁹⁰

Buradan hareketle Münif'in romanlarında mekânın ne ölçüde ve nasıl ele alındığına romanlarının her birisi için ayrıca bakmak gerekmektedir. Roman sayısının çokluğu ve mekan tasvirlerinin yoğunluğundan dolayı dokuz örneğin yeterli olacağı düşünülmüştür.

Münif'in başyapıtı denilebilecek romanı *Mudunu'l-milh*'tir. Daha önce de bahsedildiği gibi romanın konusu, petrol sebebi ile Arapların geleneksel yaşam koşullarında meydana gelen değişikliklerdir. Dolayısıyla bir değişikliği gözler önüne serebilmek için mekânın bu değişikliğin öncesi ve sonrasının tasviri gerekecektir. Bu romanın ilk cildinin *Vadi'l-Uyûn* adında bir vadinin mekânının tasviri ile başlamış olması mekâna verdiği ve vereceği öneme işarettir denilebilir.

⁸⁸ Mehmet Bakır Şengül, "Romanda Mekân Kavramı" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (2010/11), s. 531.

⁸⁹ Abdülhakim Tuğluk, *Servet-i Fünûn Romanında Mekân*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 2012, s. 12.

⁹⁰ Safiye Akdeniz, "İntibâh Romanında Mekân Kullanımı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, 2012, s.7, http://webb.deu.edu.tr/edebiyat.dergi/images/stories/sayil/akdeniz_safiye.pdf (11.02.2015).

Vadinin bulunduğu mekanın tasvirine geçmeden önce “inatçı sert çölün ortasında” diyerek çöl tasvir edilmiştir Zira vadinin güzelliği, çölün şartlarıyla beraber düşünüldüğünde daha net gözükecektir. Hatta kendisi ile yapılan bir röportajda Münif, çölün bu romanın başkahramanı olduğunu söylemiştir.⁹¹

Bu vadide “hurma ağaçları”, birçok yerden kaynarak gelen “pınarlar, dereler” bulunmaktadır. “tatlı suları” oraya uğrayan kervanlara hayat verir. Vadinin en son ağacından sonra uçsuz bucaksız kumlu, tuzlu bir çöl başlar.⁹²

Vadi'l-Uyûn'dan sonra oranın sakinlerinin taşındığı şehir olan Harrân'ın akşamüzeri tasvirini yapar:

“Harrân'ın geceleri gündüzünden farksızdır. Akşam vakti güneş batar batmaz parçalı bulutlar kümesi ufku kaplayıverir. Bu bulutlar görüşü kısıtlılar ve nefes alıp vermeyi de zor bir hale getirir.”⁹³

el-Ân Hüna eş-Şarku'l-Mutavassıt romanında hikayenin çoğunluğu cezaevlerinde geçtiği için doğal olarak cezaevine ait yerlerin tasvirleri bulunmaktadır.

“Moran'ın Kuzeybatı tarafında Avâlî yolu üzerinde insanların yaklaşmasına izin verilmeyen bir yer var. Etrafı dikenli teller ve yüksek duvarlar ile örülmüş. Bunun yanı sıra durmaya ve geçmeye engel olan gözleme noktaları bulunuyor.”⁹⁴

“Zindanlar birbiriyle bitişik ve duvarları da çok kalın olduğu ve birinin kapısı da diğer duvarın karşısına düştüğü içi, mahkûmlar arasında konuşma imkanı bulunmuyordu.”⁹⁵

El-Eşcâr ve İgtiyâlu'l- Merzûk romanında ilk bölümler İlyâs'ın köy hayatına ait hatıralarından oluştuğu için bağ, bahçe, ağaçlar ve köy tasvirleri yapılmaktadır.

“Bahçenin batı kısmı dikdörtgen şeklinde idi. Toprak ise kireçliydi. Bu bölümdeki ağaçlar az meyveli, doğu tarafındaki ağaçlar gibi meyvalı değildi.”⁹⁶

⁹¹ Münif, *el-Kâtib ve 'l-menfâ*, s. 121.

⁹² Münif, *Tih*, s. 9-13.

⁹³ Münif, *Tih*, s. 192.

⁹⁴ Münif, *el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt*, s. 193.

⁹⁵ Münif, *el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt*, s. 175.

⁹⁶ Münif, *el-Eşcâr ve İgtiyâlu 'l-Merzûk*, s. 55.

“Dağda insan ilginç bir yaratığa dönüşüyor. Rüzgâr, taşlar ve ay. Ağaçlar kasvetini kaybediyor ve insana daha yakın bir hale geliyor. Dağda bir taşa sırtını dayadığın zaman rahatlık ve lezzet hissediyorsun. Aya bakıyordum. Neredeyse ağlayacakmış gibi bana hüzünlü geliyordu. İçinde kaldığım mağara ise, kışın sıcak yazın serin oluyordu.”⁹⁷

Doğu ülkeleri hakkında yorum yapan bir ajan, gün içerisinde şehrin tasvirini yaparken şöyle demektedir.

“Gündüz saatlerinde çarşı ve sokaklara dikkat eden her yabancı, hareketli bir yaşamı fark eder. Ama öğlen saatlerinde şehri sanki tamamen terk edilmiş ve bomboş görür. Hiçbir insanla karşılaşman mümkün değil. Eğer tesadüfen birine rast gelirsen onu sanki hayat ve hareketini kaybetmiş bir ceset gibi bulursun.”⁹⁸

“İlk gece yağmurlu idi. Yağmur sağanak bir şekilde yağıyordu. Şimşekler ise gökyüzüne ara ara çarpıyordu. O gece insanlar bahçeye bakan geniş pencerenin karşısında yan yana oturmuşlar sohbet ediyorlardı.”⁹⁹

Cezaevine düşen Recep, kendisini attıkları koğuşun tasvirini yapar:

“Koğuş üç kişi aynı anda uyuyamayacak kadar küçük idi. Duvarlar ve tavan ise, birbirine çok yakın idi. Çok küçük bir pencere vardı ki buradan içeriye ancak cılız bir ışık girebiliyordu.”¹⁰⁰

3.4.6. Karakterler

Kurmaca bir eserde nakledilen veya değişik şekillerde ifade edilen olay örgüsünün meydana getirilmesi için gerekli insan ve insan hüviyeti verilmiş diğer varlıklar ve kavramlar şahıs kadrosu ya da karakterler diye isimlendirilmiştir.¹⁰¹ Bu karakterler, eserde olayları sürükleyen, gelişmeleri sağlayan düğümleri ve çözümleri yaşayan, romanın yükünü çeken varlıklardır.¹⁰² Roman kahramanları, romancının meydana getirdiği “kurmaca” dünyada çeşitli fonksiyonlar yüklenir. Roman kahramanı, sırasıyla, romanda hem objektif eleman, hem aksiyonun faili, hem yazarın sözcüsü ve hem de başkalarını ve

⁹⁷ Münif, *el-Eşcâr ve iğtiyâlu 'l-Merzûk*, s. 60.

⁹⁸ Münif, *el-Eşcâr ve iğtiyâlu 'l-Merzûk*, s. 127.

⁹⁹ Münif, *Sibâk 'ul-mesâfâti-tavîle*, s. 196.

¹⁰⁰ Münif, *Şarku 'l-Mutavassıt*, s. 85.

¹⁰¹ Aktaş, a.g.e., s. 133.

¹⁰² Elmas, a.g.e., s. 46.

gerçek dünyayı idrak edebilme, hissedebilme ve yaşayabilme tarzları ile “kurmaca” dünyanın bir insanı olabilmektedir.¹⁰³

Romanda karakterler açısından en önemli unsur karakterlerin diğer karakterlerle olan ilişkiler ağıdır. İnsanların şahsiyetlerinin büyük bir kısmı, diğer insanlarla olan ilişkilerinde ortaya çıktığından dolayıdır ki romanlar da karakterlerin dünyası diğer karakterler aracılığıyla aydınlığa kavuşturulmaya çalışılmaktadır.¹⁰⁴

Roman da kişilerin şahsiyetlerinin ortaya çıkarılmasında sadece diğer karakterler arasında yaşananların değil, engellerin de önemi vardır. Bu engellerle karşılaşmış göğüs gerdiği sürece kahramanların kendi cesaretlerini, yeteneklerinin gösterebilme imkânı doğacaktır.¹⁰⁵ Dolayısıyla bir romanda bir taraftan “başkahraman” (Protagoniste) diğer taraftan da buna karşılık ona engeller çıkaracak “hasım kahraman” (Antagoniste) bulunacaktır. Başkahramanın hasım kahraman ile yaşayacağı çatışma içerisinde tabii olarak bu çatışmada safını alacak, taraf olacak yardımcı kahramanları (Adjuvant) bulunmaktadır.¹⁰⁶

Karakterler hakkında bu sınıflandırmadan farklı olarak Forster’in ilk olarak ortaya attığı diğer bir tasnif de bulunmaktadır. O karakterleri; anlatı boyunca özelliklerini muhafaza eden “yalınkat”(flat), olaylara bağlı olarak sürekli değişim gösterenleri de “yuvarlak”(round) kahramanlar olarak ikiye ayırmıştır.¹⁰⁷

Çalışmanın giriş bölümünde bahsedildiği gibi Münif, roman yazmaya başlamadan önce uzun yıllar siyasi faaliyetlerin içerisinde bizzat bulunmuş bir şahsiyettir. O, içinde yaşadığı Arap toplumunun birçok sorunları olduğuna inanıyordu. Sadece bir Arap ülkesi ile değil tüm Arap coğrafyası ile yakından ilgileniyordu.

Onun bu siyasi yönü edebiyat alanına yöneldiği zaman sadece zemin değiştirmişti. Aynı hızla yine edebiyat alanında bu faaliyetine devam etmiştir. O Arap insanının sorunlarına eğiliyor ve Arap insanının da bu sorunların farkına varmasını istiyordu.

¹⁰³ Bourneur, a.g.e., s. 150.

¹⁰⁴ Stevick, a.g.e., s. 170.

¹⁰⁵ Bourneur, a.g.e., s. 143.

¹⁰⁶ Bourneur, a.g.e., s. 153.

¹⁰⁷ Forster, a.g.e., s. 108.

Buradan yola çıkarak romanlarında yer alacak şahıs kadrosunun da Arap insanının manevi yapısını yansıtacağı kuşkusuzdur. Romanlarında sık sık Arap insanının tahlili yapılmış ve ona dışarıdan yabancı kimselerin nasıl baktığına dair bilgiler verilmiştir.

Münif'in romanlarını yazdığı tarihlerde Arap dünyası birçok siyasi ve sosyal sorunlar yaşıyordu. Kendi ülkelerinde siyasi baskılara maruz kalıyorlar, ifade özgürlükleri kısıtlanıyor ve temel hak ve hürriyetlerden mahrum bırakılıyorlardı. Dolayısıyla onun romanlarında yerini alan karakterlerin Arapların sosyal yapısını yansıttığı görülür.

Münif'in romanlarında çoğu zaman kalabalık diyebileceğimiz bir şahıs kadrosu karşımıza çıkar. Özellikle doğrudan ideolojik unsurları içeren, ya da toplum eleştirisinin yapıldığı romanlarında bu karakter sayısının arttığı görülür. Karakter sayısında ki bu ziyadeliğin romanın uzunluğu ile alakalı olduğu düşünülebilir. Örneğin Mudunu'l-milh romanı tek başına beş cilt ve yaklaşık 2500 sayfadır. Yine onun tarihi diğer bir romanı olan Ardu's-Sevad üç cilt olup yaklaşık 1400 sayfadır. Özellikle bu romanların bu derece uzun olması ele aldığı zamanla da ilişkilidir. 70 ya da 80 yıl gibi bir tarihi sürecin içerisinde yaşanan olaylara göz atmak ve değerlendirmek için tabii olarak romanlarının da uzun soluklu olmasını gerektirmişti. Ele aldığı tarihin genişliği romanlarındaki şahıs kadrosunun da zengin ya da kalabalık olmasını icap ettirdiği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Münif, romanın tek bir kahraman etrafında oluşturulmasına da sıcak bakmamaktadır. Ona göre “tek kahraman”ın hüküm sürdüğü roman anlayışı artık yerini “birbirini takip eden kahramanlar”a bırakmıştır. Romanda olaylar geliştikçe, yeni kahramanlar ortaya çıkacak, verilmek istenen toplumsal mesajlar onların karşı karşıya kaldığı mücadeleler üzerinden verilecektir.¹⁰⁸

Araştırmanın ilk bölümünde değinildiği gibi Münif, Ortadoğu Arapları için kurtuluşun demokrasiye sahip çıkması ile mümkün olduğunu düşünmüştür. Demokrasi onun gözünde sadece bir yönetim aracı değil aynı zamanda hayat tarzı olmalıdır. Her bireyin kendi düşüncesini korkmadan ifade edebilmesi, toplumda varlığını hissettirmesi gerektiğini düşünür. O bu demokrasi anlayışını roman karakterlerinde de göstermek istemiştir. Ona göre roman yazarı kendi düşüncesini karakterlerine dayatmamalı,

¹⁰⁸ Münif, *el-Kâtib ve 'l-menfâ*, s. 12.

kahramanlar yazardan bağımsız olarak düşünebilmeli, arzuları doğrultusunda kararlar alabilmelidir. Yazarın siyasi ya da dini görüşü karaktere dayatılmamalıdır der Münif.¹⁰⁹

Münif'in karakter oluşturmada teorik olarak bu yöntemi benimsediği anlaşılıyor. Ancak uygulamada her zaman bunu başarmış olduğunu söylemek mümkün değildir. Kimi zaman okuyucu Münif'in özellikle siyasi içerikli romanlarında onun "siyasi görüşlerini" karakterlerin dilinden dinler.

Münif'in karakterlerin seçiminde toplumcu gerçekçi edebiyat anlayışının izinde gittiği görülür. Zira Marksist estetikte edebiyattan beklenen devrimin gerçekleşmesi için "olumlu karakterler" sunmak ve seçilen karakterlerin "tipik" olması gereklidir.¹¹⁰ O da bu kurama bağlı kalarak romanında rol verdiği karakterlerin o tarihte yaşayan Arap insanının özelliklerini somutlaştırmış ve geneli tikelde göstermeye çalışmıştır.

Münif'in romanlarındaki karakterlerin tipik olma hassasiyeti, onların fiziki özelliklerini gölgede bırakmış olduğu söylenebilir. Çoğu zaman karakterler normal olarak diğer karakterlerle aralarında olan ilişkiler ile tanıtılır. Çoğunlukla romanın başkahramanlarının nasıl bir vücuda sahip oldukları, göz renkleri, kiloları tasvir edilmez. Münif'in karakterler konusunda ki bu tutumunun amacına uygun olduğu anlaşılmaktadır. Zira onun için daha önemli olan, karakterlerin kişisel fiziki özellikleri değil taşıdıkları toplumsal mesajlardır.

Münif'in romanlarında karakterlerin çok güçlü özelliklere sahip olarak karşımıza çıkmayışının bir sebebi olmalıdır. Anlaşılan Münif, romanları ile kişileri değil bir toplumu öne çıkarmak istemektedir.¹¹¹ Özellikle 20. yy. Ortadoğu'sunun mağduru Araplardır. Bir ulus, diktatörlerin zulmü altında işkence görmektedir.¹¹²

Örneğin eş-Şarku'l-Mutavassıt romanının başkahramanı olan Recep, Ortadoğu'da 20. yüzyılın ikinci yarısında siyasi muhalefetin durumunu tipik olarak yansıtmaya

¹⁰⁹ Münif, *el-Kâtib ve 'l-menfâ*, s. 19.

¹¹⁰ Moran, *Edebiyat Eleştirisi*, s. 93.

¹¹¹ Mudunu'l-Milh romanı hakkında eleştirisi bulunan Mahmûd Emin, bu romanda başından sonuna kadar anlatının belirli bir ya da bir takım karakterler ya da belli bir olay üzerine değil, toplumsal hisler üzerine gerçekleştiğini ifade etmiştir. Onun bu ifadesine romanın son cildinin arka kapağında yer verilmiştir.

¹¹² Necip Mahfuz'un es-Sülâsiyye adlı üçlemesinde de benzer bir şekilde görüldüğü gibi romanın asıl kahramanı Mısır toplumdur. O bir bakıma, hayat dolu insanlarla dolu olmasına rağmen, örf ve adetleri, zihniyetleri ve hayat tarzlarını altüst eden bir zamanın temsilcileridir. Yasemin Kozakoğlu, *Necib Mahfuz'un Es-Sülâsiyye (Üçleme), Adlı Eserinde Kadın Figürü*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010, s. 44.

çalışmaktadır. Recep siyasi düşüncelerinden dolayı cezaevine girmiş ve işkenceye maruz kalmıştı. Yine aynı romanda yerini alan Enîse, Arap toplumunda bir takım sorunlar yaşayan Arap kadını temsil ettiği görülür.

Bu romanın içerik ve mesaj açısından devamı niteliğinde olan el-Ân Hüna eş-Şarku'l-Mutavassıt romanında ise Tâli' el-Arifî ile Âdil ikisi de siyasi nedenlerden dolayı yıllarca Ortadoğu cezaevlerinde işkence görmüş sabırlı, dirayetli, azimli iki karakterdir.

Mudunu'l-milh romanında çok sayıda kahraman yer almaktadır. Birinci cilt olan "Tîh"te başkahraman Mut'ab, petrolün çıkarılması ve işletilmesinin Amerikan şirketlerine verilmesine şiddetle karşı çıkan bir Arap bedavidir. Cesur, korkusuz, mücadeleci ve birazda nevroitik bir karakterdir.¹¹³

Aynı romanda önemli bir kahraman olan hatta romanın bütün ciltlerinde yerini alan Doktor Suphi; fırsatçı, yönetime olan yakınlığını ranta çevirmeye çalışan, para ve makam hırsı için sarayda her türlü entrika içerisine giren, kurnaz bir karakterdir. Münif düşünce olarak sosyalisttir. Dolayısıyla onun romanlarında hasım karakterin (antagoniste) Doktor Suphi olması amacına uygun bir seçim olduğu söylenebilir. Zira sosyalist eğilimli olan Münif'in hasmının kapitalist olması beklenen bir durumdur. Doktor Suphi, Moran'a diğer Arap başkentlerinden tüccarlar getirtmiş, onların şirketler açmasında öncülük etmiş ve halkın tüketim kültürüne alışması için bu şirket ortaklarına yardımcı olmuştur. Tam anlamıyla kapitalist bir anlayışın, Araplar içerisinde Arap burjuvasının oluşmasına ve yayılmasına çalışmıştır.

Doktor Suphi'in eşi olan Vidâd, yine bu romanda önemli bir kahramandır. Eşi ile evli iken aynı zamanda eşinin yakın arkadaşlarından Ratib ve Semir ile duygusal ilişkiler içerisine girmekte idi. Bundan önce de romanın başında yine Suphi'nin meslektaş olan İmâd ile de cinsel ilişki anlamında beraberliği olmuştu. Cinsel isteklerine gem vuramayan Vidâd'ın bu özelliği değişik münasebetlerle ifade edilmiştir. Münif'in bu karakter üzerinden Arap burjuvazisi içerisinde ne türden çarpıklıklar, ahlaksızca davranışlar bulunduğu dair mesajlar vermek istediği anlaşılmaktadır.¹¹⁴

¹¹³ Hüzal romanın ilk cildinden sonra kaybolmuş tekrar ortaya çıkmamıştır. Kendisine bunun sebebi sorulduğunda "ben onun bir rüya, bir ideal olarak Arapların zihninde yer almasını istiyorum" demiştir. Münif, *el-Kâtib ve 'l-menfâ*, s. 121.

¹¹⁴ Nâbulsî, a.g.e., s. 206.

Mudunu'l-milh'in ilk cildinde petrol şirketlerinin taşeronluğunu yapan İbn Râşid yine hatırı sayılır bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede petrol şirketinin eleman bulmasına yardımcı olan, Amerikalılara her fırsatta yardım etmeye çalışan İbn Râşid'e, artık şirketin işçileri tarafından kötü gözle bakılıyordu. Bu karakter ile Münif yabancı sermayenin ülkeye gelişine çanak tutan, kapitalizmin emellerine alet olan Arap işadamlarına işaret etmek istediği anlaşılmaktadır. Bu karakterin şahsiyetini ortaya çıkarma adına iççilerden de yardımcı karakterler (Adjuvant) çıkarılmıştır. İbn Raşid'in zaman içerisinde davranışlarında değişiklik görülmüştür. Kendisi bir müddet sonra Amerikalılar tarafından kullanıldığı anlaşılınca pişmanlık duymuş ve kendisini ibadete vermişti. Bu açıdan İbn Raşid karakterinin yuvarlak (round) olduğu anlaşılmaktadır.

El-Eşcâr ve İğtiyâl Merzûk romanının ikinci kahramanı olan İlyas, okuyucuda aynı anda iki farklı intiba uyandırır. Bir taraftan ağaçlara adeta aşık olacak kadar doğa sevgisi taşıyan bir mert, diğer taraftan o çok sevdiği ağaçlar üzerine kumar oynayarak onları kaybeden ve bunun intikamını almak için yüz tane koyunu teker teker bıçaklayarak öldüren bir cani. İlyâs, 20. Yüzyılın Arap köylüsünün genel hatlarını çizer. Köyüne bağlıdır ama tembeldir. Değerleri vardır ama kısa zamanda zevki için feda edebilir. Merhametlidir ama kızdığı zaman gözü döner. Belli bir işte sebat edemez. İleriyi düşünemez. Kadınlara düşkündür ama şehvetini dizginlemeyi bilir. Ahlaki tezatlar, bu karakterin genel özelliğidir.

Nihâyât romanında ise diğer romanlarından farklı olarak karakter sayısı azdır. Romanda başkahraman olan Assâf, çoğu zaman suskun, 40'lı yaşlarda hiç evlenmemiş, çoğu insanın gözünde köyün delisidir. Ancak bu deli Türkçemizde "abdâl" diye tabir edilen mübarek meczup gibidir. Örneğin; hikâyenin yaşandığı yıl, çok yağmur yağmasına rağmen o yılın birçok musibet ve bela getireceğini önceden kestirebilmiştir. Gerçekten de o yıl son derece kurak geçer, insanlar sıkıntı çeker ama en ilginç olanı da Assâf, köpeği ile beraber o yıl vefat etmesidir. Cenazesi, kum fırtınasında oradan oraya savrulup durmuştur.

Bu romanda gerçekten de Assâf'ın dışında öne çıkan başka karakter görülmez. Diğer romanlarında göreceli olarak çok sayıda karakter olmasına rağmen bu romanında ki karakter azlığı, Münif'in amacı ile ilgili olduğu söylenebilir. Münif, bu romanı ile Arap toplumuna mesajlar vermektedir. Şu anda sahip oldukları petrol serveti günün birinde bitecek, petrol üzerine bina edilen şehirler, ekonomiler zamanı gelince büyük sıkıntılar

yaşayacaktır. Bunun için Arap yönetimleri baraja, yani suya önem vermeli, tedbirler almalıdır. Bunu dile getiren kimseler de deli muamelesi görmektedirler.

Münif'in vermek istediği toplumsal mesajın bu olduğu düşünüldüğünde, karakter sayısındaki azlık daha iyi anlaşılacaktır. Zira burada önemli olan kişiler değil, bir toplumun davranışı ya da toplumsal algılardır. Bu itibarla kişilerin düşüncelerinden daha çok toplumun algıları önemli görülmüştür. Bu açıdan, Assâf'ın Arap halklarına yapmış olduğu şu çağrı önemlidir:

“Beni Dinleyin! Bu kuşlar bittiğinde¹¹⁵ kuraklık yılları baş gösterdiğinde ve Hükümet de yalan söylemeye devam edip, barajı ihmal ettiğinde emin olun ki bütün Taybe halkı ölüp gidecek.”¹¹⁶

3.4.7. Psikanalitik Açısından Münif'in Karakterleri

Edebiyat ve psikoloji, insanı anlatmaları sebebiyle birbirlerini etkilemeleri ya da birbirlerinin beslemesi gerekli olan iki bilim dalıdır. Edebiyatın psikoloji bilimine katkısı olduğu gibi psikolojinin de edebiyata katkıları söz konusudur. Modern romanda karakterlerin oluşturulması ve onlara derinlik kazandırılması konusunda psikoloji bilmi ve psikanalitik yaklaşım kuramı pusula görevi görmektedir.¹¹⁷

Yazarın yaşamına ve kişiliğine yönelik yeni bir eleştiri yöntemi olan psikanalitik eleştiri¹¹⁸ daha sonraları eserde yer alan kişilerin psikolojisini ve davranışlarını açıklamak amacıyla kullanılmıştır.¹¹⁹

Münif'in psikanalitik incelemeye dair çalışmalar yapmış olduğuna dair elimizde kanıt bulunmamaktadır. Ancak romanlarında karakterlerinin iç dünyalarına derinlemesine girdiği ve onların neler hissettiğine dair ince tahlillerde bulunduğu görülmektedir. Psikanaliz, edebi metni bir sanat eseri olmasının yanında bir psikoloji laboratuvarı gibi

¹¹⁵ Köylünün aç kaldıkları zaman avladıkları kuşları kastediyor.

¹¹⁶ Münif, *Nihayat*, 37.

¹¹⁷ Ferda Atlı, “Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi”, *Turkish Studies*, sayı, 7/3, Yaz, 2012, s. 257.

¹¹⁸ Oğuz Cebeci, *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, 1. B., İstanbul, İthaki Yayınları, 2004, s. 8. Sigmund Freud'un geliştirdiği psikanaliz kuramı, sanatçının yaşam öyküsünün hem biyografik verilerden, hem de ürettiği yapıtlardan yola çıkılarak yeniden kurgulanmasını ve yine bu kurgudan yararlanılarak eserlerinin tekrar yorumlanmasını hedefleyen psikobiyografi türünün doğmasına yol açmıştır.

¹¹⁹ Moran, *Edebiyat Eleştirisi*, s. 149.

değerlendirdiği için,¹²⁰ Münif'in bu ince tahlillerinin bu kurama dayanmış olduğu söylenebilir.

Örneğin; *el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l- Merzûk* romanında Mansûr trendedir. Kompartımanda İlyâs ve ondan başka bir adam daha bulunuyordu. Bu adamın duruşunu ve bakışlarını gözlemledikten sonra şöyle sorar: “ilk defa mı yolculuk yapıyorsunuz?”

Bu soruya karşılık Mansûr kendi kendine şöyle der: “ilk defa mı yolculuk yapıyor gibi görünüyorum? Hem sana ne bundan?!” Verdiği cevap dikkat çekicidir: “Bu yolda ilk defa.” Kendi kendi konuşmaya devam eder: “Bu yolda ilk defa gidiyorsam bilmiyorum demektir. Ona göre ben çağdaş bir insan olarak görünmüyorum yani! Bu bilgisizliğimden bana hücum edecek.”

Daha sonra Mansûr adama sigara uzatır ama o içmez. Yine kendi kendine düşünür: “Öyle ise sigara içmiyor, namaz kılıyor, oruç tutuyor, belki de çalışıyor!”

Burada Mansûr'un kendi dünyasında yaşadığı şeyler, bazı dürtüsel durumların belirtisi olarak gözükmektedir. Adamın sigara içmeyişi ile namaz kılması ve oruç tutması arasındaki bağlantı nedir? Yine namaz kılıp oruç tutması ile hırsızlık yapması arasında ne gibi bir ilişki bulunmaktadır? Adamın Mansûr'a “ilk defa mı yolculuk yapıyorsunuz?” sorusu onu neden rahatsız etmektedir?

“Ego savunmaları, bilinçaltından bilince çıkmak isteyen unsurların, yani, bastırılmış bir takım istek ve dürtülerin oldukları gibi açığa vurulmasına karşı çıkar, onları sıkı bir sansürden geçirip sarıp sarmalarken, bazı perdeleme yöntemleri kullanır. Görülen düşün anlaşılmasız ve karmaşık oluşu, işte, “yoğunlaştırma”, “yer değiştirme”, “sembolleştirme” ve “dramatizasyon” (görselleştirme) gibi savunma mekanizmaları yüzündendir.”¹²¹

Mansûr kendi ülkesinde hak ettiği itibarı görmediğini düşünen, siyasi muhalif olduğu için sıkıntılar ve baskılara maruz kalmış bir akademisyendir. Dolayısıyla yukarıda verilen bilgi doğrultusunda bilinçaltında bastırılmış bir şekilde bulunan “mesleki benlik” duygusu yatmaktadır. Trendeki o adamın bu türden sorularını bu yüzden kuşkuyla karşılamakta ve egosuna yapılmış doğrudan saldırı olarak görmektedir.

¹²⁰ Önal, a.g.e., s. 362.

¹²¹ Ali Budak, “Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi ve Bir Uygulama Denemesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 25, Aralık 2009, s. 16.

Münif “Tih” cildinin başkahramanı Mut’ab’ın psikanalitik tahlilini yapmaktadır. Amerikalılar ilk seferinde zemin etüdü yapmak için geldikleri zaman vadideki herkesten daha çok o rahatsız olmuştu. Onları “cin” lere benzetiyor hatta onlar için “melun” diyordu. Bir iki hafta sonra Amerikalı ekip gitti. Ancak Mut’ab onları kendi dünyasından çıkaramamıştı. İstemese de onlarla zihnen meşgul oluyordu. Bu zihni meşguliyet davranışlarına da yansımıştı. Kendisi de bu durumun farkında idi. Eşi Vadha ve çocukları onu başka konular açarak normale döndürmeye çalışsa da zaman geçtikçe bu takıntılı ruh hali daha şiddetlenerek devam ediyordu.

Burada Mut’ab’ın ruh hali “Obsesif Kompulsif Bozukluğu” denilen bir vakaya tekabül etmektedir. Obsesyon (saplantı) hali, kendiliğinden bilinçaltına giren, yineleyici, sıkıntı veren, kişinin saçma ve yanlış olduğunu bildiği düşünce, dürtü ya da imajlar şeklinde kendini belli etmektedir.¹²²

Yine Mansûr’a dönecek olursak, Münif’in tüm karakterleri içerisinde en derin psikanalitik değerlendirmelerde bulunduğu karakter odur. Karşı cinsle ilişkiler konusunda üç kadınla karşılaşmış ancak cesaretsizliğinden ve özgüven yetersizliğinden dolayı başarılı bir ilişki geliştirememiştir.¹²³ Münif’in Mansur karakteri üzerinden o dönemdeki Arap gencinin ruhsal durumunu yansıtmak istediği anlaşılabilir.

“Kimsin sen Mansûr! Sen... Utanma! Aynı kelimeleri söyle.”¹²⁴

“İçinde sürekli büyüyen korku bir gün artık çekirdek kalmayacak, her zaman seni takip edecek bir hayaletle dönüşecek.”

“Korkuyor musun ey Mansûr!”¹²⁵

Nihâyât romanında, kuraklık yıllarında Arap köylüsünün nasıl bir ruh haline sahip olduğuna dair değerlendirmeler bulunmaktadır. Yağışın uzun süre görülmediği

¹²² Reha Bayar, “Mesut Yavuz, Obsesif Kompulsif Bozukluk”, *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi*, No:62, Mart 2008, s. 185.

¹²³ Sosyal fobi (SF), başlıca özelliği utanç duyulabilecek toplumsal ya da bir eylemin gerçekleştirildiği durumlardan, belirgin ve sürekli bir korku duyma olan bir anksiyete bozukluğudur. Yeme, içme, konuşma, başkalarının önünde yazı yazma, otorite olarak görülen insanlarla karşılaşma, bir şey yaparken izlenme bu bozukluğu tetikleyen en yaygın durumlardır. Kişi bu durumlardan kaçınmak ister ve eğer katlanması gerekirse, panik ataklar ve belirgin beklenti kaygısı ortaya çıkabilir. Kemal Sayar, Mustafa Solmaz, Mücahit Öztürk vd., “Yaygın Sosyal Fobi Hastalarında Çekingen Kişilik Bozukluğu ve Psikopatolojiye Etkileri”, *Klinik Psikiyatri*, 2000; 3: s. 164.

¹²⁴ Münif, *el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l- Merzûk*, s. 226.

¹²⁵ Münif, *el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l- Merzûk*, s. 203.

zamanlarda, insanların davranışları hava durumuna göre değişmektedir. Normal şartlarda müsamahalı davranan, şiddete hiç başvurmayan kocalar, kuraklık zamanlarında eşlerine karşı küfürlü ifadeler kullanmaya ve çok basit sebeplerle dövmeye başlıyorlardı. İyimsen olan, şakacı davranan eşler, kısa bir süre sonra yüzlerine ve davranışlarına vuran bir merhametsizlikle sert ve acımasız insanlar haline dönüyorlardı.

Burada Münif'in analizini yaptığı ruh haletinin psikolojideki karşılığı bipolar bozukluk ya da manik depresiftir. Bu hastalıkta kişide ani psikolojik değişiklikler görülmektedir. Münif'in dikkat çektiği gibi mevsimsel ya da çevresel değişikliklerden hareketle ortaya çıkabilen bu hastalık, hastanın sosyal ilişkilerinde olumsuz etki yaptığı gözlemlenmektedir.¹²⁶

3.4.8. Münif'in Romanlarında Tema

Olay örgüsü hakkında romanda yer alan olayların birbirleri ile sebep-sonuç ilişkisi açısından bağlantısının sağlam olması denmiştir. Burada da Münif'in romanlarında tema ele alınacaktır. Tema;¹²⁷ eserin bütününe dair ortaya konabilecek,¹²⁸ esere sistem hüviyeti kazandıracak bir unsurdur.¹²⁹ Buradan yola çıkarak temanın, tüm esere damgasını vuran, tüm sahnelerine hakim olan bir unsur olduğu söylenebilir. Yazarı o eseri yazmaya yönlendiren temel güdü olarak kabul edilebilir. Çoğu zaman yazar temasını doğrudan söylemez. Ancak okuma bittikten sonra tema okuyucunun ruhunda karşılığını bulacaktır.

Sibâk'ul-mesâfâti-tavîle romanında, tüm esere hakim olan tema “oryantalizm”dir. Roman bittikten sonra okuyucu karakterlerin isimlerini, olayların yaşandığı yerleri hatta olay örgüsünü dahi unutabilir. Ama oryantalizm ya da küresel yabancı güçlerin Ortadoğu ülkelerinde egemenlik kurma mücadelesi teması kalıcı olarak zihinde yer alacaktır.¹³⁰

Mudunul'l-milh romanının teması, Petrolün bulunmasının genelde Araplar, özelde Körfez ülkeleri daha özelde ise Suudi Arabistan'a getirdiği olumsuzluklardır. Arapların

¹²⁶ Müfit Uğur, “Duygudurum Bozuklukları”, *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Türkiye’de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar, Sempozyum Dizisi*, No:62, Mart 2008, s. 62.

¹²⁷ Tema, konudan farklıdır. Tema, bir sanat eserinin ortaya çıkış vesilesi olarak kabul edilmez; daha çok, konunun bazı olay, imge ve sembollerin dolaylı bir tarzda yinelenmesi yoluyla ifade edilen bir yan koldur. Temayı ancak karine yoluyla anlarız. Turan Karataş, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 467.

¹²⁸ Setevick, a.g.e., s. 62.

¹²⁹ Oğuz Öcal, “Dönemeçte” Romanında Yapı ve Tema”, *TÜBAR-XXII-/2007-Güz*, s. 115.

¹³⁰ Bu romanın teması hakkında detaylı bilgi için bkz: Hatice Erbay, a.g.e., s. 94.

siyasi ve sosyal hayatlarında meydana gelen birçok olumsuzluğun ana sebebi, yöneticilerin petrolü yanlış politikalarla bir bela haline getirmesidir.

Şarku'l-Mutavassıt ve el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt romanlarında ise tema Ortadoğu'da totaliter rejimlerin siyasi muhaliflerine uyguladığı baskılardır.

El-Eşcâr ve iğtiyâlu'l- Merzûk romanında ise tema; geçtiğimiz yüzyılda Arapların Ortadoğu'da yaşadığı iktisadi, sosyal ve siyasi sorunlardır.

Kıssatu Hubbin Mecûsiyye romanında tema diğer romanlarından farklı olan toplumda kimsenin kolay kolay hazım edemeyeceği türden bir aşk hikâyesidir. Zira bu romanda aşk bekâr bir erkeğin evli ve iki çocuklu bir kadına olan aşkıdır.

Ardu's-sevâd romanında tema, 19. yüzyılda Mısır'ın Napolyon tarafından işgali gibi önemli olayların Irak insanında ne gibi intibalar uyandırmış olduğudur.

3.5. MÜNİF'İN ROMANLARINDA ANLATIM TEKNİKLERİ

Anlatım teknikleri, eserin yazarının duygularını ve düşüncelerini okuyucuya aktarmakta en önemli araçlardan biri kabul edilmektedir. Yazar, eserinin amacına uygun olacak anlatım tekniklerini kullanarak mesamı ulaştırmak ister.¹³¹

Kullanılacak olan bu tekniklerin belirlenmesinde şüphesiz yazarın okuyucu üzerinde bırakmak istediği etkinin rolü bulunmaktadır. Yazar, bir sahneyi yazarken, okuyucuyu eğlendirmek mi, ona acı vermek mi istiyor? Canlı bir sahne mi yoksa anlaşılması zor bir sahne mi oluşturmak istiyor. Bir karakteri daha sempatik veya inandırıcı hale mi getirmek istiyor?¹³² Bütün bu soruların cevabı romanda uygulanacak olan tekniğin belirlenmesinde önem arz etmektedir.

Münif'in yazdığı romanların temalarına bakıldığında tema ile kullanılan teknik arasında uyum olduğu görülmektedir. Münif'in karakter seçiminde ve bu karakterlere kimlik kazandırmada da aynı uyumu sağlamaya çalıştığını görürüz. Ülkesine küsmüş, vatanından ayrılmak için yola koyulmuş olan Mansûr'un trende tanıştığı köylü, çilekeş ama iyi bir gözlemci olan Recep'e duyduğu ilgi, onu konuşturmak için gösterdiği gayret diyalog tekniğinde kendini bulmuştur. Bu romanda diyalog tekniği sık başvurulan bir

¹³¹ Mustafa Karabulut, "Yusuf Atılğan'ın Aylak Adam Romanında Anlatım Teknikleri", *Turkish Studies*, 7-1, Kış, 2012, s. 1377.

¹³² Stevick, a.g.e., s. 100.

tekniktir. Zira iki farklı dünyanın karşılaştırılması yapılmaktadır. Recep'in eşiği Sultanı neden ve nasıl bir duygu içerisinde boğazını keserek öldürdüğü diyalog tekniği ile ortaya çıkarılmıştır.

Mudunu'l-milh romanında, Amerika'ya temaslarda bulunmak için giden istihbarat müdürü Hammâd'ın, oradaki hayattan, kadınlardan, gece hayatından nasıl etkilendiğini, dönüşte Morân hayatına uyum sağlamakta zorlandığını iç çözümleme tekniği ile okuyucuya gösterilmektedir.

Yine aynı romanda; petrolün bu topraklarda bulunmasından sonra Harrân ve Morân şehirlerinde meydana gelen değişiklikler ancak buraların mekan açısından derinlemesine tasvir tekniği ile mümkün olmuştur. Şehirleşen Harrân'da orada burada yığılan lastik parçaları, develerin yerini alan otomobil plazaları, döşenen petrol boru hatları, kirlenen hava... Bütün bu olumsuz değişikliklerin okuyucuya aktarılabilmesi yoğun bir tasvir tekniği ile olmuştur.

Arap cezaevlerinde barbarca uygulanan işkenceleri okuyucuya duyurmak, bu konuda Arap haklarını bir şeyler yapmaya çağırmak, onlardaki korkuyu yenmek Münif'in bir amacıdır. Bu bakış açısına göre yazdığı romanlarında anlatıcı 1. tekil şahıstır. Romana gerçeklik kazandırmak, etki gücünü artırmak amacıyla olacak ki vaka zamanı ile yazıya geçirme zamanı arasında kısa bir süre vardır. Dolayısıyla anlatı sıklıkla şimdiki zaman ve geçmiş zaman arasında gidip gelmektedir. Bu gidiş-gelişler geriye dönüş (flashback) denilen tekniğin uygulanmasına zemin hazırlamıştır. Tal'in, Recep'in Adil'in, yürek burkan işkence sahneleri hep geriye dönüş tekniği kullanılarak dramatize edilmiştir.

Bunların her birisi için ayrı ayrı örnekler verilecektir. Konu başlıkları artırılıp verilen örnek sayısı makul seviyede tutulmaya çalışılmıştır.

3.5.1. Tasvir Tekniği

Münif'in romanlarında tasvir tekniğini yoğun bir şekilde kullandığını görürüz. Ele almak istediği konuya uygun bir tasvir yapmakta dikkatli olmaya çalışmıştır. Eğer konu Mudunu'l-milh ve Nihâyat romanlarında olduğu gibi çöl ve çölün doğasına ilişkin ise bu ortamın ve ortamda yaşayan insanların tasvirlerine odaklandığı görülür. Mesela; Tîh cildi, çölün ortasında bir vadinin mekânının tasviri ile başlamaktadır. Eğer konu, Şarku'l-

Mutavassıt romanında olduğu gibi, cezaevinde yaşananlar ise tasvirler ağırlıklı olarak cezaevinin fiziki yapısı ile ilgili olmaktadır.

Aslında az çok her romanda yerini alan hatta almak zorunda olan tasvir, Münif'in romanlarında olay örgüsünün geçtiği mekânın ve karakterlerin fiziki durumu ve iç dünyasının tasviri ağırlıklı bir yeri tutmaktadır.

Tasvire verilen bu önemle beraber Münif'in karakterlerinin fiziki özelliklerini tasvirine çok önem vermediği görülür. Birçok romanında hatta başkahramanlarının nasıl bir fiziğe sahip olduğunu bilmemiz mümkün değildir. Bu bölümün bir sonraki başlığı olan "İç Çözümleme" kısmında değinileceği gibi karakterlerin neler hissettiğine verdiği önem sanki karakterin dış görünüşünü gölgede bırakmış gibidir.

Örneğin, Mudunu'l-milh romanının başkahramanı olan ve romanın ilk cildinin tamamında kendini hissettiren Mut'ab Huzâl'ın nasıl bir yüzü olduğunu bilinmemektedir. Hâlbuki bu kahramanın iç dünyası hakkında derin analizler yapılmıştır.

Yine Şarku'l-Mutavassıt romanının kahramanları olan Recep ve onun ablası Enise'nin duygu ve düşünceleri okuyucunun zihninde berrak bir şekilde canlanırken onların boyları, yüz şekilleri vb. çok bir bilgiye sahip olamıyoruz.

Okuyucu, Sibâk'ul-mesâfâti-tavîle romanında başkahraman olan Peter'in fiziği hakkında fazla bir bilgiye sahip değildir. Oysaki aynı roman içerisinde yardımcı karakterler olan Abbas ve Şirin hakkında fiziki tasvirler yapılmıştır.

"Abbas'ın burnu büyüktü. Alt dudağı da öyle. Gözleri ise, tam rengini ayırt edememişti. Ama yorgun olduğu belli idi. Boynu ise, iriliğine rağmen hızlı hareket ediyordu.

Şirin ise, Abbas'tan biraz daha uzun boylu idi. Dolgundu. Alt dudağını hareket ettiriyor ve bekleme süresinde dudağı ile oynuyordu."¹³³

Kıssatu hubbi Mecusiyye romanında anlatıcısının ismi bilinmediği gibi fiziki yapısının nasıl olduğu hakkında da bir bilgi verilmemiştir. Romantizmin hakim olduğu bu romanda anlatıcının aşk yaşadığı kadın ve ondan önce de ilişki içerisinde olduğu diğer

¹³³ Münif, *Sibâk'ul-mesâfâti't-tavîle*, s. 69.

kadınların fiziği hakkında çok bilgi verilmemiştir. Bunlar romanın önemli karakterleri arasındadır. Hâlbuki romanda çok da önemli olmayan satranç oynayan bir gencin “geniş ağızlı” olduğuna yer verilmiştir.¹³⁴

Ümmü'n-nüzur romanında Münif, Arap insanının özgürlüklerinin sadece siyasal olarak değil, sosyal olarak da ellerinden alındığı mesajını vermektedir. Bir Arap köyünde bulunan “şeyh” onların inanç özgürlüklerini elinden almaktadır. Burada yaşayan bu şeyhin tasvirini yapacaktır.

“Hacı Derviş, ellisine yakınlaşmış bir adamdır. Erken zamanlarından beri boyunun uzun oluşundan dolayı beli biraz büküktür. Yaşı ilerledikçe bu eğiklik daha da artmıştır. Uzun ve hafif bir sakalı vardır. Sakalları üçgen şeklinde uçları kesilmiş; tel tel iplik gibiydi. Uzunca yüzünün içerisinde elmacık kemikleri dışa vurmuştu. Onların üzerinde açık gözleri duruyordu. Sanki ekili tepeler gibi idi. Burun ise, dövülmüş demir gibi idi. Uzun ince. Dudaklar ise, aşırı kalındı. Sanki şişmişlerdi.”¹³⁵

Görüldüğü gibi Münif ilk roman denemesi olan Ümmü'n-nüzur'da derinlemesine bir kişi tasviri yapmaktadır. Bu romanında bu türden görülen kişi tasvirlerinin yerini daha sonraki romanlarında fiziki değil psikolojik tasvirlerle, çözümlemelere bırakmış olduğu söylenebilir.

Nihâyât romanının konusu çöl yaşamına ait zorluklardır. Kıtık ve kuraklık gibi zorluklar karşısında Arap insanının nasıl karşı koyduğu bu romanda Assâf adlı bir bedevi üzerinden işlenmektedir. Hikâye Taybe adında bir Arap beldesinde yaşanmaktadır. Dolayısıyla bu roman bize çöl ve çöl insanı hakkında bolca tasvir sunmaktadır. Belde sakinleri geçimlerini temin etmek için yeni doğmuş kuzuları hemen şehre pazara getirir ve orada satarlardı. Geldikleri zamanki halleri Münif'in dikkatini çekmektedir:

“Elbiseleri yırtık ve garip renkli idi. Gözleri hüznün ve korku doluydu. Güçlü ve yüksek sesleri göğüslerinden çıkmak yerine içeriye doğru geri gidiyordu. Sesleri net değildi. Hatta dediklerini tekrar etmek zorunda kalıyorlardı.”¹³⁶

Yine aynı romanın son bölümünde Assâf, Taybe'ye bölge dışından gelen avcılara rehberlik edecektir. Ancak Assâf, kum fırtınası içerisinde kalır ve ölür. Burada Münif, ölümün etki gücünü artırmak için tasvire başvurur; fırtına o kadar şiddetlidir ki ceset

¹³⁴ Münif, *Kıssatu hubbi Mecûsiyye*, s. 25.

¹³⁵ Münif, *Ümmü'n-nüzur*, s. 14.

¹³⁶ Münif, *Nihâyât*, s. 6.

savrularak, sürüklenerek başka bir yere gitmiştir. Ona vefa gösteren köpeği ise, sağ kalmış ve başucunda beklemektedir. Birazdan akbabalar gelir; Assâf'ı parçalamak ister. Ancak köpek bir kalkan gibi onun üzerine uzanır ve kuşların onu yemesine engel olur. Kuşlar gagalarıyla köpeğin başını yaralamış ve sonunda köpek kan kaybından ölmüştür. Köylüler geldiklerinde bu manzarayı görünce Assaf'ı bir velî, bir Allah dostu gibi değerlendirmişlerdir.¹³⁷

Ardus-Sevâd romanında Münif, romanın önemli karakterlerinden biri olan Dâvud Paşa'nın atını tasvir etmektedir.

“Davut Paşa'nın bindiği at, beyaza yakındı. Ona teberrüken el-Mebrûk ismini vermişti. At diğer atlardan daha yüksek ve daha güzeldi. Beyazlığı biraz maviliğe kaçıyordu. Bu boynunun arka kısmındaki tüylerinden ortaya çıkıyordu. Kuyruğuna kadar uzanan bir parlaklığı vardı. Üzerine güneş ışınları vurduğu zaman daha bir parlak görünüyordu. Sanki yağ ve ışıkla yıkanmış gibi bir duruşu vardı.”¹³⁸

3.5.2. İç Çözümleme

Göstermeden çok anlatmaya dayalı romanlarda daha ziyade başvurulan bu teknik, romanda yer alan karakterlerin iç dünyasını yansıtmada kullanılır. Her ne kadar bu teknik zamanla yerini iç monolog ve bilinç akışı tekniklerine bırakmış olsa da hala romanlarda uygulandığı görülmektedir.¹³⁹

İç çözümleme, 3. Tekil şahsın hâkim bakış açısıyla yazılan romanlarda daha ziyade kullanılmaya elverişli bir tekniktir. Çünkü hâkim anlatıcıdan karakterlerin iç dünyalarına da hakim olması ve duyguları da yansıtması beklenmektedir. Bu teknik, psikolojik derinliği bulunan romanlarda daha ziyade yer bulmaktadır.¹⁴⁰ İç çözümleme tekniği kahramanların tanıtımına yardım ettiği gibi, anlatımın gerçekliğe daha da yakın olmasını sağlamaktadır.

Doktor Suphi, Moran'a Harrân'dan gelmişti. Sultan Hureybit'in son anına kadar hekimlik yapmış, ailenin sırdaşı olmuştu. Bu yüzden yerine tahta oturan Hazal'ın başdanışmanlığı görevini yapmakta idi. Doktor, danışmanlığın dışında tanıdığı kimselerin

¹³⁷ Münif, *Nihâyât*, s. 91.

¹³⁸ Münif, *Ardu's-sevâd*, C. I, s. 26.

¹³⁹ Karabulut, a.g.e., s. 1379.

¹⁴⁰ Ahmet Mocan, “Yalnızız” da Anlatım Teknikleri”, *Turkish Studies*, Volume 7/3, Yaz, 2012, Ankara, s. 1838.

şirket kurmasına teşvik ediyor, Moran'dan ileride değerelecek arsaları satın almaya çalışıyor, makamını şahsi servete çevirmeye çalışıyordu. Harrân'dan eski bir arkadaşı olan Rızâî de, Morân'a gelerek şirket kurmak ve para kazanmak fikrinde idi. Ancak Doktor onun kendisine rakip olabileceğinden endişe ediyor ama bu durumu hiç hissettirmemeye çalışıyordu. Burada Münif, Doktor'un o bencil, açgözlü hislerini bize aktarır:

- "Moran'ın havası sıcaklığına rağmen Harrân'dan daha merhametlidir.

Doktor, Rızâî'nin sözünü iltifat ederek doğrular ama bir taraftan da kaygı duymaktadır. Harrân'da son ana kadar arkadaş olmalarına rağmen ne var ki Morân Harrân'dan farklıdır. Bu yüzden ikisi de birbirine karşı dikkatli davranıyorlardı. Biri diğerini burada (Morân) görmek ya da yardım etmek istemiyordu.¹⁴¹

Diğer bir örnek Sibâk'ul-mesâfâti-tavîle romanında göze çarpmaktadır. Bir petrol şirketinde çalışan Peter'in şirketin yöneticilerinden olan Roundly'e karşı beslediği duyguların çözümlemesi yapılmıştır:

"Peter, daralma hissetmiş ve göğsü sıkışmıştı. Başlangıçta katılımcılara sormak üzere sorular hazırlamıştı. Roundly'nin hakkında sorular ve ayrıntılardan hiçbir şeyi kaçırmak istemiyordu."¹⁴²

Mudunu'l-milh ve Sibâk'ul-mesâfâti-tavîle romanları "her şeyi bilen" (omniscient) bakış açısı ile yazıldığından dolayı olacak ki bu iki romanda bu türden iç çözümlemeler yoğunlukla yer almaktadır.

Ancak anlatıcının birinci teki şahıs olduğu romanlara gelince burada doğal olarak karakterlerin iç dünyaları ilk bakışta benzer olan bilinç akışı ve iç monolog teknikleri kullanılarak yansıtılmaktadır.

Ardu's-sevad romanında Davut Paşa, Irak valisi olan Said'i zor kullanarak yönetimden uzaklaştırmıştır. Said kaleye sıkıştırılmış ve şehirle olan ilişkisi kesilmiştir. Davut Paşa'nın konu hakkında istişare ettiği Seyyit Alevi'nin Said'e karşı arasında öncelere dayanan bir husumet bulunmaktadır. Onu idama mahkûm etmiş; İngiltere konsolosunun talebi üzerine idam kararı geri çekilmişti. Seyyit Alevi, Davut Paşa'nın

¹⁴¹ Münif, el-Uhdûd, s. 166.

¹⁴² Münif, Sibâk'ul-mesâfâti't-tavîle, s. 38.

kendisine Said hakkında ne yapılması gerektiği sorusuna karşılık, bir ara derin düşüncelere dalmıştı. Anlatıcı burada, Seyyit Alevi'nin his dünyasına girmektedir. Said'e karşı içinde, intikam ve nefret hisleri ile dolu olduğunu okuyucuya aktarmaktadır.¹⁴³

3.5.3. Dış Monolog

Dış monolog bir kişinin karşısındaki insana veya insanlara konuşma fırsatı vermeksizin, tek taraflı ve uzun bir biçimde, sesli olarak konuşmasıdır.¹⁴⁴ Birinci tekil şahıs bakış açısıyla yazılan romanlarda monologların yoğun bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Üçüncü tekil şahıs hâkim bakışıyla yazılan romanlarda karakterlerin iç dünyalarını yansıtmada iç çözümleme tekniği kullanılırken 1. Tekil şahıs bakış açısıyla yazılan romanlarda bunun yerini iç ve dış monologların aldığı görülmektedir.

Abdurrahman Münif, roman yazmaya başlamadan önceki hayatında siyasi düşüncelerinden dolayı birçok kez baskılara maruz kalmıştı. İlk olarak Irak'ta öğrenim gördüğü üniversiteden uzaklaştırılmıştı. Daha sonraki yıllarda üyesi olduğu Baas partisinden, düşüncelerinden dolayı atılmıştı. Yine bu düşüncelerinden dolayı Suudi Arabistan vatandaşlığından da çıkarılmıştı. Kendisine karşı kişi ve kurumların bu tarzda yaklaşımı anlaşılan onun ruhunda derin izler bırakmıştı. Romanlarında kullandığı karakterlerin az çok kendisini yansıttığı, bu karakterlerin kendi kendilerine yapmış oldukları konuşmalar bir bakıma kendi dünyasında söylemek istediği ama açıktan söyleyemediği duygu ve düşünceler olduğu düşünülebilir. Zira yazarlar, eserlerinde kendi kişiliklerini yansıtmaktadırlar.¹⁴⁵ Hatta yazarın üslubunun dahi onun aynası olduğu görüşü yaygın bir kabuldür.¹⁴⁶ Bu açıdan Münif romanlarında karakterlerin monologlarında yazarının dünyaya bakışının yansıdığını söylemek yerinde olacaktır.

¹⁴³ Münif, *Ardu's-sevâd*, C. I, s. 35

¹⁴⁴ Mocan, a.g.e., s. 1837.

¹⁴⁵ Moran, a.g.e., s. 133.

¹⁴⁶ Georges Louis de Buffon (1907). "Discourse sur le Style" (Üslûp Üzerine Söylem), *Theories of Stylistics* (ed. Lane Cooper), New York: Macmillan, p. 178. *Bu tanım, Tanzimat devri şair ve yazarı Recâizâde Mahmud Ekrem tarafından "Üslûb-ı beyân aynıyle insandır" ekinde dilimize aktarılmıştı. Detay için bkz. Recâî-zâde Mahmûd Ekrem (1299). "Üslûb", *Ta'lim-i Edebiyat*, İstanbul: Mihran Matbaası, s. 61. Daha sonra başka yazar ve çevirmenlerce çevirisi yapılmıştır: Buffon (1707-1788) (1941). "Üslûp Hakkında Bir Nutuk" (Çev. Sabahattin Eyubolu), *Tercüme Dergisi*, C. 2, S. 7, ss. 32-37. Yazarın Fransız Akademisine girerken 1753'te söylediği bu nutuk, bu sahadaki en meşhur nutuklardan sayılır. Yazar ve Üslubu hakkında detay için bkz: Adem Çalışkan, "Üslûp Ve Üslûpbilim Üzerine"-1: İlk Belirlemeler On Style And Stylistics-1: Preliminary Orientations, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7. Adem Çalışkan, "Üslûp Ve Üslûpbilim Üzerine-1: İlk Belirlemeler On Style And Stylistics-1: Preliminary Orientations", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Cilt: 7, sayı: 34' den naklen.

Örneğin; el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l-Merzûk romanında ülkesinden iş için başka bir ülkeye göç eden Mansur Abdüsselama gittiği ülkenin gümrüğünde memurlar teftiş için çantasını açmasını isterler. Çantasında kitaplar vardı. Bu kitaplardan bir tanesi Karl Marks'ın düşünceleri hakkında idi. Burada Abdüsselam'ın monoloğuna rastlanır.

Aslında bu romanın Mansûr Abdüsselam'ın kendi hayatına dair olan ikinci bölümü neredeyse yarısından fazlası monologlardan ibarettir. Nesnel açıdan çok kısa olan bir zaman dilimi içerisinde, monologlar aracılığıyla geniş bir zamanda yaşanan olaylar hikâye edilmektedir.

3.5.4. İç Monologlar

İç monolog öykü karakterinin kendi iç sesiyle baş başa kaldığı, bir bakıma hesaplaştığı bir tekniktir. Bu teknikle okuyucu sanki kulağına bir kulaklık takmış ve roman karakterinin duygularını, düşüncelerini, istifhamlarını dinlemektedir.¹⁴⁷ Bu teknik Münif'in romanlarında sıklıkla görülmektedir. Özellikle cezaevinde yaşananlara dair romanlarında buna daha ziyade rastlamaktayız. Zira romanın kahramanı haksız bir şekilde cezaevine konulduğuna inanıyor, işkenceye maruz kalıyor fakat hücrede tutulduğu için de kimse ile konuşmaya fırsat bulamıyordu. Hapishaneye girmeden önceki hayatında yaptıkları ile şu anda içinde bulunduğu durumun muhasebesini yapma ihtiyacı bu tekniğe başvurmasına neden olmuştur denilebilir.

“Ekim ayının 17’si günlerden çarşambaydı. Cezaevinin üstünden bulutlar geçiyordu. Bulutlar toz gibi kırılğan küçük idiler. Dakikalar içerisinde parçalanıyor ve kayboluyordu. Benim içimde de parçalanan bir şey vardı. İçimde uyuz bir uluma patlak verdi. Kendi kendime kirlî bir felsefî dil ile dedim. Yeryüzünde uzun boylu, şempanzenin kollarına benzer kolları olan...”¹⁴⁸

Yine aynı romanın üçüncü kısmında Recep cezaevi dışında neler yaşandığına dair kendi kendine sorular sorar.

“İlk günlerde kendi kendime yüzlerce sorular soruyordum: Dışarıda dünya... Hala var mı? Kahvehaneler insanları karşılıyor mu? Akşamları sinema salonları

¹⁴⁷ David Lodge, *el-Fennu'r-rivâi*, (çev. Mahir el-Battûti), 1. B., Kahire, el-Meclisu'l-Â'la li's-Sekâfe, 2002, s. 57.

¹⁴⁸ Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 7.

hala dolu mu? Caddeler, ışıklar. Otobüs durağında bir adam bir kadını bekliyor mu?”¹⁴⁹

El-Eşcâr ve iğtiyâlu'l- Merzûk romanında romanın başkahramanı olan Mansûr, göç etmek istediği ülkenin gümrüğünde bir konudan dolayı sorgulama yapan memurlar ile bir diyalog yaşar. Ona mesleğinin ne olduğunu sorarlar. Akademisyen olduğunu söyler. Bunu söyleyince kendi kendine konuşmaya başlar:

“ Bir akademisyen ikinci mevkiye biner mi? Ya da onuncu mevkiye? Bu bana özgü bir mesele. Kimse bunu tartışamaz. Akademisyenlerin birinci mevkide yolculuk yapma zorunluluğu mu var? Böyle gerekiyor. Ben istemiyorum. İstemiyorum ya da yapamıyorum ey Mansûr! Bence eşit. Yapabilirim ya da yapamam. Birinci mevkide olsam ne olacak ki!? Kaçakçılarla mı karşılaşacağım. Bana böyle mi soracaklar.”¹⁵⁰

Görüldüğü gibi burada Mansûr, binmiş olduğu mevkiden dolayı pişmanlık duymaktadır aslında. Ancak bu kompleksini bastırmaya çalışmaktadır.

Yine aynı romanda Mansûr, kompartımanda otururken tanıştığı İlyâs'ın uzattığı rakıyı geri çeviremez. Aslında kendisi bir daha içki içmemeye karar vermişti. Ancak bu teklifi kabul etmiş eline bir bardak rakı geçmişti. Kendi kendine burada bir hesaplaşma içine girer:

“Daha ilk yolculuğunda mı ey Mansûr! Daha önce kendi kendine bir daha içmeyeceksin dememiş miydin? Bırakacaksın. Ettiğin yeminler daha kurumadan bir daha mı içeceksin? Sen bu benim kaderim oldu diyorsun. Her zaman benim yoldaşım oldu diyorsun. Özgürsün Mansûr, dilediğini yapabilirsin. Fakat neden yemin ettin? Hepsi bu değil. Sen bir de bir yolcudan içiyorsun. Neden kendi kendime işkence ediyordum ki? İçmek istiyorum evet içmek istiyorum ve içiyorum, vesselam.”¹⁵¹

Şarku'l-Mutavassıt romanında başkahraman olan Recep, Avrupa'ya doğru gemide seyahat ederken kendi kendine cezaevi hatıralarını düşünür. Orada maruz kaldığı işkenceli sorgulamaları hatırlar. Kendisine bir başkası hakkında sorguda buldukları zamanı hatırlar. Orada suskun kalışına kızmaktadır.

¹⁴⁹ Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 104.

¹⁵⁰ Münif, *el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l- Merzûk*, s. 194.

¹⁵¹ Münif, *el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l- Merzûk* s. 27.

“Onlara bir şey de Recep! Yalan söyle onlara. Hayır! Hiçbir şey söylemeyeceğim. Bu arada bağıriyorum. Yüzüm iyice kan dolmuş. Sanki gözlerim yerinden çıkacakmış gibi oluyor. Bana kendi hakkımda sorular sorun ey it oğulları!”¹⁵²

Yine bu türden bir iç hesaplaşmaya *Âlem bila Harait* romanında anlatıcı olan Alâaddin’in kardeşi Safâ ile aralarında yaşanan tartışmalarda tanık olunur. Alâaddin siyasi yönü olan, görüş sahibi bir Arap gencidir. Kardeşi ise tam aksine babasının yanında onun bu yönü ile adeta alay ediyordu. Alâaddin bu tartışmalardan birinde kendi içine dönerek “Ben Safâ’ya karşı bir nefret mi taşıyorum? Yoksa onu kıskanıyor muyum?” diyerek nefis muhasebesi yapmıştır.¹⁵³

Aynı romanın ilerleyen yerlerinde Alâaddin Necvâ’ya karşı olan hislerinde gelgitler yaşamaktadır. Kendi kendine bu durumun şaşkınlığı ile sorgulamalarda bulunmaktadır:

“Fakat, fakat... Bu bende neden nefretle beraber sevgi, öfkeyle beraber şehvet uyandırıyor?! Bunlar benden. Hayır! Benden değil! Fakat aynı zamanda yalancı da! Beni cezbeden şerli bir damar bu! Çünkü ben onun beni esir eden gücünü hissediyorum.”¹⁵⁴

3.5.5. Bilinç Akışı

Modernist kurmaca yazarları, gerçekçi yazarların aksine eserlerinde karakterlerin iç dünyalarını yansıtmaya odaklanmışlardır. Bu yazarları bu yaklaşıma iten temel etken onların gerçeği somuttan daha çok soyutta aramaları idi. Buradan yola çıkarak gerçeği kişilerin en derinlikteki düşüncelerinde bağlıyorlardı. Kurmaca eserlerinde karakterlerin düşünce dünyalarında olabildiğince derinliğe iniyorlar ve bu anlayışlarına uygun olarak da en etkili anlatım tekniği olarak bilinç akışını kullanıyorlardı. Zaman içerisinde bu tekniğin modern romanla özdeşleştiği görülmüştür.¹⁵⁵

Bilinç akışı tekniği ile yazar, parça parça düşünceleri, fikirleri okurun bütünleştirmesini sağlamaya çalışır. Bilinç akışı tekniğinde amaç kurumsal olarak kapsayıcılıktır. Birbiriyle ilgisiz çağrışımlar, onu kavrayan ve denetleyen tutkulu ama rasyonel bir düşünceden bir

¹⁵² Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 81.

¹⁵³ Münif, *Âlem bilâ harâit*, s. 113.

¹⁵⁴ Münif, *Âlem bilâ harâit*, s. 207.

¹⁵⁵ Nüket Esen, Engin Kılıç, *Orhan Pamuk'un Edebi Dünyası*, 1. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 126.

diğerine atlayan ani değişmelere müsait bir şekilde yapılandırılan eserler bu bağlamda değerlendirilebilir.¹⁵⁶

Bilinç akışı tekniğinde bireyin saklı yönlerini belirtmede etkin olduğu için,¹⁵⁷ karakterlerin düşünme eylemlerini ifade etmeye çalışın, buna önem veren romancılar tarafından başvuru olan bir teknik haline gelmiştir.

Mudunu'l-milh romanının ikinci cildi olan el-Uhdûd'da Saraya yakınlığı ile bilinen, çıkar peşinde olan Doktor Suphi, kendisine rakip olabilecek diğer bir karakter olan Said ile aralarında ki ilişki hakkında düşüncelerine yer verilmiştir. Romanın anlatıcısının gördüğüne göre Doktor, Said'in şahsında zekâ, canlılık ve hareket görmektedir. "Eğer onu anlarsak, ona yardımcı olursak o bundan yararlanır ve bizde ondan yararlanırsız" düşüncesindedir. Bu, anlatıcının Doktor'un zihninde ilk okuduğu şeydir.

Ancak bu, anlatıcının ilk bakışta okuyabildiği bir histir. Zira Doktor kendi başına kaldığı zaman aslında daha farklı düşünmektedir. Bu durumda zihninden geçen şeyler için daha farklı olduğu anlaşılmaktadır:

"Seni soyu bozuk. Seni Piç. Adamın gözünden sürmesini çalar. Ne hilekârdır o. Adamı suya götürür, susuz getirir. Ancak bununla beraber, onu bir başkası alacağına en iyisi senin yanında dursun."¹⁵⁸

Görüldüğü gibi burada, parça parça verilmiş düşünceler, en dışarıdan içeriye doğru sıralanmıştır. Okuyucunun, düşüncenin tamamını kapsayabilmesi, asıl gerçeği bulabilmesi için zihnin içine doğru bir yolculuk yapılmaktadır.

Doktor açısından bilinç durumu böyle iken Said hakkında durum farksızdır. O da insanların önünde iken Doktor hakkında söylediği sözler şunlardı:

"Doktor Suphi, tıp alanında tam bir bilgindir. Onun aslında diplomaya falan ihtiyacı da yok. Din konusunda da öyle. Fazilet sahibi, çok bilgili bir insandır. Siyaset konusunda da görüş sahibidir. İdamlık adamı darağacından kurtaracak derecede kapasitesi vardır."

¹⁵⁶ Hasan Boynukara, *Modern Eleştiri Terimleri*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1997, s. 27.

¹⁵⁷ Karabulut, a.g.e., s. 1377.

¹⁵⁸ Münif, *el-Uhdûd*, s. 124.

Said, mübalağalı bir şekilde bu ifadeleri kullanırken, aslında Doktor hakkında gerçek düşüncesi böyle değildir. Bu gerçeği Münif okyucuya bilinç akışı tekniğini kullanarak vermektedir. Said'in bilincinin iç taraflarında yatan ise şöyledir:

“Bu adamın masum ya da temiz biri olduğuna dünyada beni ikna edecek hiç kimse yok! Hırsızın tekidir o. Hilekârdır. Köpek gibi koku alma gücüne sahiptir. Hastayı tedavi ederken gözü cebindedir...”¹⁵⁹

Burada, iki karakterin zihinsel süreçlerine dikkat çekilerek, oyucunun gerçeğe yakınlaştırılmak istendiği açıkça görülebilmektedir. Olayın anlatımının dış kısmı anlatıcıya ait iken iç kısmında söz karakterlerin kendisine bırakılmış, onların dili ile konuşulmuştur.

Zihnin serbestçe ve etkin bir şekilde çalışmasından dolayı sözdiziminin en küçük öğelerine indirilmiş basit, parçalı, düzensiz cümlelerle iç dünyanın aktarılması anlamına da gelen bilinç akışı bu anlamıyla da Münif romanlarında yerinin almıştır. Bu türden düzensiz, gayet seri cümlelerin en sık görüldüğü roman *Kıssatu Hubbin Mecûsiyyetin* romanıdır.

Romanın anlatıcısı, evli ve iki çocuklu bir kadına karşı tek taraflı olağanüstü bir aşk yaşamaktadır. Başından geçenleri anlatırken sıklıkla okuyucuya dönerek hitap ettiği görülür.

“Ah! Ne şiddetli bir azabı vardır o gülümsemenin. Kasılmış ve paniklemiş bir halde idi. Ben ise... Yeryüzü benden daha korkak birini taşımamıştır. O anda paniğe kapılmış bir tavşan gibiydim... Ağaçların gölgesinde bile korkuyordum. Rüzgârın sesinden bile. Siz ey insanlar! Bana acımayın... Ben asla acınmayı hak etmiyorum. Bana kırbaçlarla vurun! Üstüme tükürün...! Ahh! Beni bırakın gidin. Dayanabileceğimden çok daha fazla azap çektim. Yıllar geçtikten sonra yağmur yağsa da yağmasa da azap çekiyorum.”¹⁶⁰

Ardı ardına verilmiş bu cümleler bir aşkın, âşık olduğu kadının bir gülümsemesi karşısında hissettikleridir. Birbirinden bağımsız gibi görünen, düzensiz cümle yapıları, karmaşık ifadeler ile anlatıcının bilincinden geçenler aktarılmaktadır.

¹⁵⁹ Münif, *Âlem bilâ harâit*, s. 125.

¹⁶⁰ Münif, *Kıssatu hubbin Mecûsiyye*, s. 26.

3.5.6. Diyalog

Romanda vazgeçilmez bir unsur olan tahkiyenin yanında, anlatıma inandırıcılık katmak için gösterme tekniğine yer verilmiştir. Gösterme tekniğinin en sık uygulandığı yerler ile diyaloglar olarak karşımıza çıkmaktadır. Okuyucu bu diyalog parçaları üzerinden düşünce, olay ve duygulara doğrudan şahit olur.¹⁶¹ Bir diyalog, farklı karakterlerin aynı anda farklı duygu ve düşüncelerinin karşı karşıya gelmesini sağladığı için,¹⁶² romanda hedeflenen aksiyon sağlanmış olur.

Münif'in romanlarında diyaloglar önemli bir yer tutmaktadır. Onun vermiş olduğu diyaloglar, sahneleme ya da gösterme açısından güçlü bir etkiye sahiptir. Diyaloglarının kimi zaman kısa kimi zaman ise uzun sürdüğü söylenebilir.

Şarku'l-Mutavassıt romanında başkahraman Recep, cezaevinden çıktıktan sonra evine gelir. Kız kardeşi Enîse ona odasını gösterir ve dinlenmesini ister. Ancak odanın ışığının yandığını görünce Enîse kapıyı tıklatarak içeri girer.

- Işığı açık unuttuğunu sandım Recep.
- Recep uyuman gerekiyor.
- Biliyor musun Enîse, cezaevi hayatı daha iyiydi.
- Recep, seni bir şey mi rahatsız etti ki bunları söylüyorsun?
- Recep, Annemin hatırına! Senin suskunluğundan dolayı neredeyse öleceğim. Söyle bir şey mi gördün? Ya da seni rahatsız edecek bir şey mi duydun?
- Recep, dünya bu şekilde kendine azap vermene layık değil. Nedir sana sıkıntı veren?
- Bana acı Recep. Gözümde dünya tamamen karardı. Bana bir şey söylemezse kendimi öldüreceğim.
- Bu şekilde bana daha çok azap veriyorsun Enise!
- Hangi şekil!? Seni sıkan ne?
- Bir şey yok. İnan ki bir şey yok.
- Bu sessizlik, bu suskunluk!?!?
- Ne yapmamı istersin?

¹⁶¹ Mocan, a.g.e., s. 1835.

¹⁶² İmân Melikî, "el-Hivâriyye fi'r-rivayeti'l-Cezâiriyye", Câmîat'i-Akîd el-Hâc el-Hıdr, Edebiyat ve Dil Fakültesi, (Yüksek lisans Tezi), 2012-2013, s. 10.

- Konuş! Ben senin ablanım ve sana yardım etmek istiyorum. Kalbinde ne varsa bana söyle. Biliyorsun ki insan konuşursa rahatlar. Nedir seni rahatsız eden?
- Söyle söyle! Önemli olan kalbinde bir şey kalmaması.
- Kalbim kalmadı ki ne söyleyeceğim?

Bu konuşmaların arasına romanın bu bölümünün anlatıcısı olan Enîse, girişlerde bulunmaktadır. Onun gözünden Recep'in davranışlarına dair gözlemler aralarda serpiştirilmiştir. Görüldüğü gibi roman diyaloglarında genellikle istenmeyen “dedi”, “söyledi” gibi ifadeler yer almamıştır. Anlatıcı Enîse, Recep'in suskunluğu ve söylediği sözün onda uyandırdığı hissiyatı diyalog içerisinde dolaylı olarak vermiştir. Bu diyalogla romanın bütünlüğü içerisinde Enîse'nin duygu dünyası, kardeşine karşı olan şefkati dolaylı yoldan aktarılmıştır. Aynı şekilde Recep'in suskun bir karakter olduğu, cezaevi sonrası hayata nasıl baktığı bu diyalog üzerinden aktarılmaktadır. Yine bu diyalog romanın bu bölümündeki olay örgüsüne ışık tutacak niteliktedir. Zira Enîse, Avrupa'ya gidecek olan Recep'e mali yardım etmek için evlerini satmak isteyecek ve kardeşi için fedakârlıklar yapacaktır.

Münif'in kendi siyasi düşüncelerini bazen diyaloglar vasıtasıyla okuyucuya aktardığı görülür. Onun roman türü dışında edebi olmayan yazılarına baktığımızda oradaki düşüncelerinin hemen hemen aynısını bu diyaloglarda görmekteyiz.

“Ân Hunâ Şarku'l-Mutavassıt romanında Tali' ile Adil hastanedeki koğuşlarında gece geç saatlere kadar sohbet ediyorlardı. İki de siyasi düşünce olarak yakın çizginin insanlarıydılar. Bu iki karakterin birbirleriyle yapmış oldukları diyaloglar saatlerce sürmekte idi. Çünkü hastanede çalışan hemşirelerden biri olan Julia, onların yanına geliyor ve artık uyumaları gerektiğini söylüyordu. Bu diyaloglar bu romanda sıklıkla geçmektedir. Diyalog parçaları çoğu zaman uzun sürüyordu. Bu diyalogların tek taraflı uzun konuşma şeklinde devam etmiş olması hikâyenin akıcılığına uygun düşmediği söylenebilir.

Bu iki kahraman bir gün hastanenin bahçesinde buluşurlar. Konu yine siyasettir. Moran devleti Petrol bakanının Çekoslavakya'ya resmi bir ziyaret çerçevesinde geldiği duyulur. Aralarında geçen diyalogda Tâli' üzgündür.

“Hükümetlerin bireylerden farklı olduklarını biliyorum. Hatta hükümetler onu kuran bireylerden dahi farklıdır. Çünkü hükümetler ebedi ilişkilere inanmaz. Vefa diye bir

şey bilmez. Cümleler ve duygular için bir ölçü ortaya koymaz. Onları harekete geçiren tek şey ilkeler değil çıkarlardır. Ancak bununla beraber liyakat ya da iltifat diye adını koydukları bir şey vardır ki bunu hükümetler diğer hükümetlere karşı uygular. Hatta bunu kişilere ve topluluklara karşı da yapar. Bütün bunların hepsini biliyorum....”¹⁶³

“Hükümetler hayat kadınları gibidirler. Hayat kadını parayı kim öderse onunla gider. Kişinin nesebini ya da paranın kaynağını sormaz. Geceyi beraber geçireceği partnerinin duygularını önemsemez. Ya da onun kendini bıraktıktan sonra nereye gideceğini hiç düşünmez....”¹⁶⁴

Konuşma bu şekilde devam etmektedir. Burada uzun uzadıya devletlerin iç ve dış politikaları hakkında eleştiriler yapılmaktadır. İki kahraman sırayla siyasi değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu uzun yorumların Münif’in siyasi mesajlar vermek amacına uygun olduğu düşünülse de romanda olması gereken teknikler açısından bir eksiklik olduğu söylenebilir. Zira bir romanda diyalogların uzun konuşmalara yer vermemesi beklenir.

Benzer bir durum Sibâku’l-mesafati’t-tavîle romanında görülür. Bu romanda tema “oryantalizm”dir. Münif, Ortadoğu’da yaşanan siyasi olumsuzlukların önemli bir sebebinin Batılı ülkelerin gizli faaliyetleri olduğunu düşünür. Arap ülkelerine gelen ajanlar doğulu ülkelerde gizli faaliyetler yürütmektedir. Dolayısıyla roman, siyasi-tarihi içeriklidir. Romanın bu özelliği diline etki etmiştir. Romanda, duyguların gösterilmeye çalışıldığı uzun diyaloglardan ziyade uzun anlatımlara yer verilmiştir. Bazen sayfalarca süren anlatımlar, durum değerlendirmeleri, raporlar romanın ritmini azaltmış, bir tarihi belge haline getirmiştir.

Zaten yazarın kitabın ilk sayfasında yazdığı “Hüseyin Cemil Hoca’ya teşekkür ediyorum. Kendisinin bana göstermiş olduğu belgelerin bu romanın bazı bölümlerini yazmamda önemi bulunmaktadır.” teşekkür yazısı, romanın daha ziyade tarihi gerçekliği aktarmak isteğini göstermektedir.

Ardu’s-sevâd romanı, İngiliz işgali ve sonrasında Irak halkının, Ortadoğu’da meydana gelen olaylar karşısındaki durumunu anlatır. Bu roman da tarihi bir roman

¹⁶³ Münif, *el-Ân hunâ Şarku’l-Mutavassıt*, s. 30.

¹⁶⁴ Münif, *el-Ân hunâ Şarku’l-Mutavassıt*, s. 29.

olmakla beraber, Irak halkının dünya görüşü, hayata bakışı gösterilmek istenmiştir. Romanda yoğun derecede diyaloglar yerini almıştır. Diyaloglar, çoğu zaman Irak'ın yerel lehçeleri ile yapılmaktadır. "Irak insanı"nı yansıtmak isteyen Münif'in amacına uygun olarak diyaloglarda onların iç dünyaları yansıtılmıştır.

Nihâyât romanında ise, diğer romanlarından farklı olarak belirgin bir şekilde diyalogların göreceli olarak az yer aldığı göze çarpmaktadır. Sayfalarca süren anlatımlar çok kısa ve az yerde yerini diyaloglara bırakmaktadır.

3.5.7. Flashback (Geridönüş)

Albert Einstein'in geçen yüzyıla damgasına vuran en önemli buluşlarından birisi onun "görecelilik teorisi" dir. 1905 yılında ortaya koyduğu özel görelilik ve 1916 yılında yayımlanmış olduğu genel görelilik çalışmaları ile sonunda fizikten "mutlak zaman" gibi kavramlar çıkarılmıştır.¹⁶⁵

Yaşamın önemli unsurlarından biri olan "zaman" kavramındaki bilimsel değişim, yaşamı yansıtmayı amaçlayan romandaki zamanı da etkilemiş ve romanda "zaman" kavramına farklı bir boyut kazandırmıştır.

Modernist romanda kurgu, geleneksel gerçekçi romanda olduğu gibi kronolojik bir şekilde akamaz; zaman içinde yolculuklar yapılır.¹⁶⁶ Yazarın zaman içinde gidip gelme arzusu "geriye dönüş" denilen bu tekniğin modern romanda ortaya çıkması ile sonuçlanmış olduğu söylenebilir.

Aslında bu tekniğin romanda kullanılmış olması modern romanın yapısı ile ilgilidir. Modern roman, en az olaylar kadar roman kahramanlarının iç dünyaları ile ilgilenmekte ve onların dünyalarını olabildiğince yansıtmaya çalışmaktadır. Daha önce değinildiği gibi toplumcu gerçekçi romanın toplumun genel sorunlarına eğilirken bir tarafta kişilerin dünyasını ihmal etme eğilimi içerisine girdiği görülmüştü.

Geri dönüş ya da flashback denen bu tekniğin roman karakterlerinin iç dünyalarına eğilme ile doğrudan ilişkisi vardır denebilir. Zira romanın gerçek zamanı açısından zaman hep ileri doğru ilerleme durumundadır. Olaylar zaman içerisinde ileriye doğru kronolojik

¹⁶⁵ Hasan Yürek, "Modernist Romanda Zaman Anlayışı", *Türkbilig*, 2007/13, s. 185.

¹⁶⁶ Yürek, "Türk Romanında Modernist Etkinin Boyutları", *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1 (2008), s. 192.

olarak ele alınacaktır. Ancak bu teknik sayesinde romancı isterse karakterlerin hayal gücünü ön olana çıkararak romanda ileri-geri yapabilmektedir. İnsanın her zaman yaptığı birşeydir aslında bu. Bizler de maddi olarak zaman içerisinde ileriye doğru giderken zihin ya da düşünce açısından ileri ve geri tarihler gidebilir ve adeta hayalen zaman içerisinde yolculuk yapabiliriz.

Münif'in romanlarında geriye dönüş ve ileriye gidiş teknikleri sıklıkla kullanılmıştır. Hatta "el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt" romanının üç bölümünden bir tanesi, tamamen geri dönüş tekniği kullanılmış; bir önceki bölümün sonunda ölmüş olan Tâli'nin geride bıraktığı notları aracılığıyla tekrar romana dönmesi sağlanmıştır.

El-Eşcâr ve iğtiyâlu'l- Merzûk adlı romanın önemli bir kısmı bir tren yolculuğunda henüz yeni tanışmış olan Mansur ve İlyas'ın aralarında geçen diyalogdan oluşmaktadır. Burada bir Arap köylüsünü temsil eden İlyas gençlik yıllarından itibaren başından geçen hayat hikâyesini anlatarak geriye dönmektedir.

Kıssatu hubbi Mecusiyye romanında ise romanın sonunda romanın anlatıcısı "bu yıllar içerisinde neler oldu?" diyerek geçirdiği beş yıllık süreye geri dönmektedir.¹⁶⁷

Mudunu'l-milh romanın üçüncü cildinde Sultan'ın başdanışmanı olan Doktor Suphi, Almanya'da kızı ile beraber kalmaktadır. Sultan'a darbe yapılmış ve Almanya'da sonu bilinmez bir şekilde bekliyorlarken birden Doktor'un kızı ile evlenmiş olan Sultan Hazal, hiçbir gerekçe söylemeden karısını yani Suphi'nin kızı Selma'yı boşar. Selma o kadar küçüktür ki kocasının kendine boşamak için söylemiş olduğu "أنت طائر أنت طائر أنت" ifadesini anlamamış; Hazal'a "ne demek istiyorsunuz?" diyerek soru sormuştur.

Hazal ona "git babana sor." demiş cevap vermemiştir. Burada Münif geri dönüş tekniğini kullanarak Doktor Suphi'yi Moran'daki hatta Harrân'daki günlerine geri döndürür. O günlerde kızı, çocukları ve eşi ile geçirmiş olduğu günleri hatırlar ve birden bire geri döner: "Şu anda ne yapabilirim?" diyerek kendi kendine soru sorar.¹⁶⁹

Sibâk'ul-mesâfâti-tavîle romanının başkahramanı olan Peter, Doğu ülkelerinde görev yapacak bir ajandır. Eşi Patricha ve iki arkadaşı Moddy ve Alexander onu

¹⁶⁷ Münif, *Kıssatu hubbin Mecûsiyye*, s. 127.

¹⁶⁸ Sultan bu boşama ifade eden lafzı üç kere tekrarlamış olmakla talak-ı bain yapmıştır. İki boşama hakkını bir seferde kullanarak tekrar dönüşü olmayacak bir şekilde karısını boşamıştır.

¹⁶⁹ Münif, *el-Münbet*, s. 144.

uğurlamak için havaalanına gelmişlerdi. Havaalanının bekleme salonunda köşede yığılı solmuş yaprakları görünce birden bire bu görevin kendisine tevdi edildiği zamana gider:

“Peter’in bakışları salonun köşesine doğru tekrar gezintiye çıktı. Camı ardındaki görünen yaprakları takip etti.”¹⁷⁰

İstihbarat birimindeki müdür ile arasında geçen diyalogu tekrardan yaşar. Yaklaşık sekiz sayfa kadar o anları hatırladıktan sonra tekrar geri döner:

“Ağaçların yaprakları hala uçuşuyordu. Onları her yerde görüyordu Bakışları camı aşıyor ve yaprakları takip ediyordu.”¹⁷¹

3.5.8. Özetleme

Roman yazımında dikkat edilen önemli bir konu, özetlemedir. Romancı anlatılması gerektiğine inandığı olay ve durumlarda olabildiğince ayrıntılara girerken konu dışında kalan durumlara dikkat etmez. Buraları özetleyerek geçer. Özetleme ile bir romancı tarihçi olmaktan ayrılmaktadır. Romancı hikaye için gerekli, fakat üzerinde durmaya değmeyen roman unsurlarını sahnelemez ve ayrıntılara girmez.

Özetin en önemli ve en sık kullanılan şekillerinden biri de karakterlerin geçmişi hakkında bize kısaca bilgi vermektir.¹⁷² Romancı karakterlerin geçmişine dair detaylı bilgi verecek olsa bu durum anlatıyı yavaşlatacaktır ve asıl verilmek istenen mesajdan uzaklaşılacaktır.

el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l-Merzûk romanında önemli bir karakter olan İlyâs'ın kadınlarla olan ilişkileri anlatılır. Çarşı içerisinde eşeğinin üzerinde kadınlara tarak, ayna gibi eşyalar satar. Doğal olarak müşterilerinin çoğu kadındır. Bu kadınların her biri ile ilgili ayrı ayrı tasvirlerde bulunur. Bir kadına ihtiyacı olduğunun farkındadır ve evlenmek ister. Bir gün bir vesile ile bir eve uğrar; orada yemek yer ve evin kızını görür; beğenir ve onu annesinden ister. Bu arada İlyâs'ın neler yaşadığı detaylı olarak anlatılır ve İlyâs bu kızla iki ay içerisinde evlenir.¹⁷³

Münif'in özetleme tekniği kanaatimizce yerinde olmuştur. Çünkü zaten burada İlyâs tren kompartımanındadır. Yaşadıklarını geriye dönüş (retrospection) tekniği ile

¹⁷⁰ Münif, *Sibâk 'ul-mesâfâti 't-tavîle*, s. 11.

¹⁷¹ Münif, *Sibâk 'ul-mesâfâti 't-tavîle*, s. 20.

¹⁷² Stevick, a.g.e., s. 50.

¹⁷³ Münif, *el-Eşcâr ve iğtiyâlu 'l-Merzûk*, s. 87.

Mansûr'a anlatmaktadır. Dolayısıyla burada önemli olan İlyas'ın evliliği değil İlyas'ın şahsında Arap köylüsünün o dönemdeki sıkıntılarını ifade etmektir. Münif amacına uygun olarak bu evliliğin detaylarına girmemiş ve "iki ay" içerisinde diyerek özetleme yoluna gitmiştir.

Şarku'l-Mutavassıt romanının başkahramanı olan Recep, siyasi gösterilerde bulunduğu sebebiyle tutuklanarak cezaevine konulmuştur. Ancak cezaevine konulması tamamıyla hukuksuz bir şekilde olmuştur. Ne mahkemeye sevk edilmiş ne de kendisini savunması beklenmiş. Ailesinin dahi haberi olmadan, doğrudan cezaevine konulmuştu. Bu durum Münif'in totaliter Arap rejimlerinin halkına karşı uygulamış oldukları baskıyı, hukuk dışı uygulamaları gözler önüne serme amacına uygundur.

"Tam dört ay geçti. Kimse Recep hakkında bir şey bilmiyor."¹⁷⁴

Burada da görüldüğü gibi Münif, dört aylık süreyi özetle geçmiştir. Dört ay sonra Receb'in annesi oğlunu bir cezaevinde bulacaktır. Ama Münif için burada önemli bu dört ay boyunca Receb'in annesinin ve kız kardeşinin neler hissettiğinden çok rejimin ne kadar acımasız olduğunu göstermektir.

Sultan Hazal'ın Doktor Suphi'in kızı Selma'yı üç talakla boşamasının ardından Doktor Suphi ve kızı aniden Hazal'ın tuttuğu köşkten ayrılmışlardı. Sultanla aralarında hiçbir konuşma geçmemiş ve bu konu hakkında hiçbir soru sormamıştı. Doktor Almanya'dan ayrılmış Strassburg'da bir otele yerleşmişti. Burada yaklaşık olarak üç ay geçirmişti. Münif'in burada geçen üç aylık süreyi özetlediği görülür. Üç ay içerisinde neler yaptıkları, neler yaşadıkları, neler hissettiklerine dair hiçbir bilgi vermemiştir.¹⁷⁵

Romanda özetlerin gereğinden fazla çok uzun olması eleştirilen bir husustur. Çünkü bu durumda okuyucunun hikaye ile ilişkisinin kesilme olasılığı vardır. Özetleme, eserin bütünlüğü içerisinde, sahnelerin dağıtılması ve epizotlara ayrılan sürenin ölçülü bir şekilde taksim edilmesi açısından dikkat isteyen bir tekniktir. Yukarıdaki örneklerle beraber düşünüldüğünde Münif'in yapmış olduğu özetlerin, okuyucuyu hikâyenin havasından uzaklaştırmayacak şekilde yapılmış olduğu görülmektedir.

¹⁷⁴ Münif, *Şarku'l-Mutavassıt*, s. 49.

¹⁷⁵ Münif, *el-Münbet*, s. 146.

el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt romanında Tâli' cezaevinde geçirdiği yılları anlatmaktadır. Cezaevinde rutin hale gelen işkence uygulamalarını anlattıktan sonra artık tekrara düşmemek ve konuyu uzatmamak adına “Yazın tamamı geçti ve sonbahar geride kaldı”¹⁷⁶ diyerek yaklaşık altı aylık bir süreyi özetleyerek geçmekte olduğu görülür.

3.5.9. Sahne Tekniği

Bir önceki başlıkta özetleme tekniğinden bahsedilmişti. Romanda ayrıntılara girmenin gerekli olmadığı yerlerde hikâye özetlenir. Sahneleme ise, tam tersine ayrıntılara girmenin gerekli olduğu yerlerde uygulanan bir tekniktir. Sahne, okuyucuya sözü edilen etkinliğe katılıyormuş duygusunu yaşatmayı hedefler. Çünkü okuyucu etkinliğin hem oluşunu, hem de olduğu anı aynı anda yaşamaktadır.¹⁷⁷

Sahne yöntemi sayesinde tasvir edilen olaylar, dramatik eğrinin en yüksek en şiddetli anına tekabül eden, belirli, göstermeye dayalı bir karakter kazanır. En önemli olay burada olur; kahramanlar burada kendini gösterir; güçlü duygular ve çatışmalar göstermesi burada patlak verir.¹⁷⁸ Sahneleme; zamanda, yerde, karakterde ve diyalogda ayrıntıların belli, devamlı olmasıyla ve birbirini takip etmeye başlamasıyla ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁹

Sahneleme tekniği modern romanın oluşmasındaki ilk safhada yer alan dramatik romanda, etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Dramatik romanda yazar, düşünce dünyasına ait değerlendirmeleri didaktik anlatı ile değil, karakterlerin ruh halini sahneleyerek verir.¹⁸⁰

Münif'in, romanlarını etkileyici ve hafızada kalıcı yapan bir özelliği onun sahne tekniğinde başarılı olmasıdır denilebilir. “Sanat önemli olanı tutmak, önemsizi çıkarmaktır.” diyen Lukacs, bu seçmenin bir perspektife dayanması gerektiğinden bahseder.¹⁸¹

Münif'in neyi özetlediği neyi sahnelediği konusundaki perspektifini daha iyi anlamak için onun hassasiyetlerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

¹⁷⁶ Münif, *el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt*, s. 179.

¹⁷⁷ Stevick, a.g.e., s. 53.

¹⁷⁸ Bourneur, a.g.e., s. 55.

¹⁷⁹ Stevick, a.g.e., s. 110

¹⁸⁰ Kantarcıoğlu, a.g.e., s. 21.

¹⁸¹ Moran, a.g.e., s. 58.

Münif, Arap halklarının ezildiğini, haklarının küresel güçler ve onların emperyalist çıkarlarına hizmet eden Arap rejimleri tarafından çiğnendiğini düşünür. Dolayısıyla onun için önemli olan halkların mazlum oluşu, yöneticilerin zalim oluşudur. Bu perspektiften bakarak “haksızlık” söz konusu olduğu yerlerde sahneleme tekniğine sıklıkla başvurduğu görülür. Şarku’l-Mutavassıt romanında Receb’in, el-Ân Hunâ Şarku’l-Mutavassıt romanında Âdil ve Tâli’in, el-Eşcâr ve iğtiyâlu’l-Merzûk romanında Mansûr’un vb. başına gelen haksızlıklar tekrar tekrar vurgulanmakta, sahneler yardımıyla hafızalara kazınmaktadır. Özellikle üçüncü tekil şahıs anlatımının uygulandığı bakış açısı ile yazılan romanlarında, sahneleme tekniğinin daha yoğun kullanıldığı görülmektedir.

Tih cildinde Mut’ab ortalıktan kaybolmuştu. Hiç kimseye haber vermeden gidivermişti. Çocukları ve hanımı onu aramışlar ama bulamamışlardı. Oğlu Şa’lân ise onu her yerde arıyordu. Şa’lân bir keresinde kardeşi Fevvâz ile kuzeni Suveylih ile birlikte Amerikalıların şantiyesinin karşısındaki çadırda oturuyorlarken birden bire Şa’lân panikleterek irkildi:

“İşte o! Bu o! Bakın bakın!! İşaret ettiği yere baktılar. Nefeslerini tutmuşlardı. Korkudan dilleri dolanmıştı. Birçok yöne baktılar. Akşamın ilk karanlığı ile beraber gelen hafif bir karaltı vardı. Ama ortalık hala görünüyordu. Hatlar belli oluyor ama yüz işaretleri görünmüyordu. Dikkatlice bakındılar. Dehşet yüzlerini kaplamıştı. Sanki gözünden bir perdeyi gidermeye çalışıyormuş gibi İki üç kez kafasını salladı. Kolunun üzerine Fevâz’ın elini koydu ve hızlıca bastırdı. Dişlerinin arasından kelimeler çıktı ve şöyle dedi:

- Buradan geçti. Devesinin üzerinde idi ve kuş gibi hızlıca gidiyordu.”¹⁸²

Bu bölümde hikâyeye dikkat edilirse, sahneleme tekniği ile amaçlanan “okuyucuya sözü edilen etkinliğe katılıyormuş duygusunu” verdiği görülür. Bu sahnenin özet tekniği ile verilmesi de mümkündür. Örneğin;

“Şa’lân, babasını merak ediyordu. Bir akşam vakti Amerikalıların şantiyesinin karşısında çadırda otururlarken babasının deve ile oradan hızlıca geçtiğini görmüş ve heyecanlanmıştı.”

¹⁸² Münif, *Tih*, s. 147.

Aynı şeylerin yukarıdaki paragraf ile özetlenmesi mümkündür. Ancak özetleme, okuyucuya “babasını arayan bir evladın” onu gördüğü anda yaşadığı duyguları hissettirmekte yetersiz kaldığı görülmektedir.

el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt romanında Âdil Tali'in ölümünden sonra bir müddet hastanede kalmış ve artık çıkma zamanı gelmiştir. Hastane çalışanları onu çok sevmişlerdi. O da onları seviyordu. Hastaneden ayrılacağı için sevinçli ama bir o kadar da hüzünlü idi. Hastane çalışanlarından Doktor Meylân, Hemşire Julia ve Radmila ona bir veda etkinliği hazırlamışlardı.

“Kısa bir süre içerisinde –kimin düzenlediğini bilmiyorum- birden fotoğraf çekmeye başladılar. Birçok fotoğraf çekildi. Herkes bana yakın olmak istiyordu. Yoldaş Jullia o ana kadar hiç giymediği bir elbise ile çıkmıştı... Radmila ile Jullia'nın aralarında durdum. Hastalardan biri yorum yaptı: Tavşan şimdi nasıl kaçacak? Benim ile Malia'nın özel fotoğrafını çekmek isteyince küçük küçük bağırtılar yükseldi.”¹⁸³

Adil'in hastane çalışanları ile arasında yaşadıkları o güzel anılardan sonra onun hastaneden ayrılışının özetleme şeklinde verilmiş olması uygun düşmezdi. Zira bundan göreceli olarak daha az önemli durumlara yer verilmişti. Dolayısıyla hikâyenin bu kısmının sahnelemesi uygun düşmüş ve okuyucuda olması gereken “güzel bir ayrılık” tasvir edilmiş ve bu duygu yaşatılmıştır.

Ardu's-Sevâd romanının birinci cildinde Bağdat bir dönem zevk düşkünü, yönetimden anlamayan Büyük Hüseyin Paşa'nın oğlu Küçük Hüseyin tarafından yönetilir. Said, Irak valisi olarak, halkını memnun edememiştir. Vali yardımcısı iken, Said'in annesi Nabi Sultan tarafından sevilmediği için Vali yardımcılığı görevinden uzaklaştırılan Davut Paşa, bu durumu fırsat bilir ve Said'e karşı bir darbe gerçekleştirir. Halk bu hareketten son derece memnun olmuştur. Çünkü onu, bu türden bir ayaklanmaya ve harekete davet eden bizzat şehrin ileri gelen bilginleri idi.

Münif, Davut Paşa'nın şehre girişini anlatma yerine sahnelemeyi tercih etmiştir:

“İnsanlar ellerini kaldırıyorlar ve yumruklarını sallıyorlardı. Davut Paşa'ya nağmeli bir eda ile sesleniyorlardı: “Hoş geldin ey koruyucu! Merhaba ey kulları kurtaran! Merhaba

¹⁸³ Münif, *el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt*, s. 131.

ey hayırlı gelen!” diyorlardı. Ara sıra Davut Paşa sağ elini kaldırıyor ve tebessüm yüzünden hiç eksik olmuyordu. Her yöne bakınıyordu. Bakışları topluluğa değen bir rüzgâr gibiydi. Herkes bu bakışların sadece kendine özel olduğunu sanıyordu.”¹⁸⁴

Yine aynı cildin devamında Davut Paşa şehre girmiş fakat Said’in bulunduğu kaleyi ele geçirememişlerdi. Said’ e karşı eskiden beri husumeti olan Seyyid Alevi, yapılan istişare sonucu kendi hayatını tehlikeye atarak bir plan kurar. Gece vakti kaleye çıkarak içeride kuşatma altında kalan Said ile görüşmek ister. Israrla yapmış olduğu bu teklif geri çevrilmez ve Alevi, tek başına Said’in odasına girmeyi başarır. İçeride annesi Nabi Hatun ve Azmi Efendi bulunuyordu. Alevi içeri girip Said’in yatağında uyuklar vaziyette olduğunu görünce gizlediği baltayı çıkarır ve Said’in boynuna vurur. Annesi ne yapacağını bilemez ve dona kalır. Baş, gövdeden ayrılmış ve beden kanlar içerisinde kalkmaya çalışmaktadır. Bir suikast sahnesi etkileyici bir şekilde böylece sahnelenmektedir.¹⁸⁵

3.5.10. Romanda Mektuplar

Modern roman yazarlarının romanlarında karakterlerin birbirlerine mektup yazdıkları görülmektedir. Bu mektuplar aracılığıyla yazar romana daha bir gerçekçilik katmakta ve roman karakterlerinin duygularını daha belirgin hale getirmeye çalışmaktadır. Roman içindeki mektuplar aslında bir nevi “iç monolog”lardır.¹⁸⁶

Münif’in romanlarında bu tekniği kullandığı saptanmıştır. Roman karakterlerinin iç dünyalarını olabildiğince yansıtmaya çalışan Münif’in bu amacına yönelik olarak mektup tekniğine başvurduğu düşünülebilir. Bu mektuplar bir sayfadan daha fazla yer tuttuğundan dolayı mektupların sadece içerikleri hakkında bilgi verilecek, uzatmamak için tamamen alıntı yapılmayacaktır.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Münif, *Ardu’s-sevâd*, I. Cilt, s. 27.

¹⁸⁵ Münif, a.g.e., s. 41.

¹⁸⁶ Veysel Şahin, “Kurmaca Tekniği Bakımından Halide Edip Adıvar’ın “Handan” Romanı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, Sayı:2, s. 101. Bu makalede “Handan” romanındaki mektup tekniği hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

¹⁸⁷ Münif’in postmodern anlatı tekniklerinden olan üstkurmaca çerçevesinde romanlarında mektuplara yer verdiği söylenebilir. Üstkurmaca tekniği ile yazar, eseri ile okuyucu arasında koyduğu mesafeyi bir kat daha artırmaktadır. Romanda mektuplara, günlüklere yer vermenin bir üstkurmaca tekniği olduğuna ilişkin Şeyma Büyükkavas Kuran yazmış olduğu makalesinde şöyle demektedir: “Bazen yazar, bu mektup ya da hatıra defterini bir yerlerde bulduğunu söyleyerek aynı mesnevilerde olduğu gibi sebeb-i telif ö- zelliği taşıyan bir önsöz oluşturur bazen de hiç böyle bir uygulamaya yer vermeden doğrudan bu sahte belgeleri okura sunar. Elbette ilk bakışta romanın yazılma sebebi ile bir kurgu unsuru olarak kurmacaya dahil olan mektup, günlük gibi anlatım biçimlerine romanda yer verilmesinin birbirinden ayrı konular olduğu fark edilir. Fakat çıkış noktası ve mantığı dikkate alındığında bu iki farklı uygulamanın

Sibâk'ul-mesâfâti't-tavîle romanında Peter, Beyrut'a gönderilen bir İngiliz ajanıdır. Kendisi bu görevi aslında istememektedir. Hanımı da bu durumdan memnun değildir. İki çocuğu olan Peter açısından bu durum onu bunalımı sokmuş olsa da görev icabı gitmek durumunda kalmıştır. Bundan sonra Peter, artık eşi ile duygularını paylaşmak, dertleşmek için mektuplar yazmak ya da günlük tutmak gibi davranışlar içine girer.¹⁸⁸

Mudunul'l-milh romanının ikinci cildinde de Doktor Suphi'nin oğlu Gazvân Amerika'ya tahsil için gitmiştir. Burada Üniversite eğitimi görecektir. Babasının planlarına göre okul bittikten sonra ülke bürokrasisinde önemli bir yere gelecek kendisi gibi Sultana danışmanlık yapacak, ülke geleceğinde rol sahibi olacaktır. Gazvan ile babası arasında yapılan yazışmalar bu ciltte yerini almıştır.¹⁸⁹

Yine aynı romanın 3. cildinde Almanya'da iken Amerika'da bulunan oğlu ve karısı Vidâd ile yaptığı yazışmalar bulunmaktadır.¹⁹⁰

Yine aynı romanın son cildi olan Badiyetu'z-zulûmat'ta İngiltere Krallığı'nın Moran'daki temsilcisi konumunda bulunan Mr. Hamilton ile Sultan Hureybit arasındaki yazışmalar mektup tekniğine örnek gösterilebilir.

El-Ân Hunâ romanının üç bölümünden biri, Tali'nin Adil'e bırakmış olduğu mektupları ve notları Âdil'in okuyucuya aktarmasından ibarettir.

Abdurrahman Münif'in Cebra İbrahim Cebra ile beraber yazmış olduğu Âlem bilâ Harâit romanında, romanın anlatıcısı olan Alaaddin'in, sevgilisi Necva el-Âmiri ile aralarında geçen yazışmalar yer almaktadır.¹⁹¹

Münif'in romanlarında yer alan bu mektuplaşma örneklerinin romanlarına gerçeklik katma açısından yararlı olduğu görülmektedir. Örneğin Sibâk'ul-mesâfâti-tavîle romanında Beyrut'a özel bir görev için giden Peter'in eşine yazmış olduğu mektuplarda Peter, iki ayrı kişiliği yansıtmaktadır. Kendisi bir taraftan görev icabı Beyrut'ta bulunduğu sürede kadınlarla ilişkiler içerisine giriyordu. Ancak eşine yazdığı mektuplarda “normal olarak”

ortak niyetlere dayandığı görülür.” Şeyma Büyükkavas Kuran, “Mesneviden Romana Uzanan Sebeb-i Telif Yolu Üst Kurmacaya Mı Çıkar?”, *Turkish Studies /Türkoloji Dergisi*, 1 (2006), Sayı: 2, s. 171.

¹⁸⁸ Münif, *Sibâk'ul-mesâfâti-tavîle*, s. 44,49,

¹⁸⁹ Münif, *el-Uhdûd*, s.151, 163.

¹⁹⁰ Münif, *el-Münbet*, s. 118-120.

¹⁹¹ Münif, *Âlem bilâ hârâit*, s. 56,64,347.

daha farklı bir “Peter” olarak yazıyordu. Peter’in bu ikili davranışlarını yazmış olduğu mektuplar gerçeğe daha yakın olarak yansıtmakta olduğu görülmektedir.

SONUÇ

20. yüzyıl Ortadoğu açısından çok önemli yıkılışların, kuruluşların tarihidir. Bu yüzyılda Ortadoğu'da Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra 1. Dünya Savaşı'nın galipleri olan ülkeler bu coğrafyada paylaşına girmek istemişler, bunun için anlaşmalar imzalamışlar, kendi aralarında bir çekişmeye girmişlerdir. Aralarında yaşanan bu siyasi ve ekonomik rekabet daha sonra kurulacak olan Arap ülkelerinin siyasi ve sosyal yapısında belirleyici olmuştur.

Kurulan bu yeni ülkelerin rejimleri her ne kadar farklı isim ve tanımlara sahip olsa da hepsinin ortak özelliği otoriter oluşu idi. Ülkedeki tüm kurum ve kuruluşların karar mekanizması, bir şahsa ya da bir şahsın kontrolündeki bir hanedana, elit tabakaya aitti. Bu, otoriter rejimlerin ortak özelliği idi.

Otoriter rejimler her ne kadar ülke içinde bağımsız hareket ediyor gibi görünüyorsa da aslında gerçek karar vericiler küresel güçlerdi. Anlaşıldığı kadarıyla, kurulan bu Arap ülkelerinde etkin olan küresel güçler ülke içinde muhalefetin, farklı seslerin çıkmasını istemiyorlar ve o ülke içerisinde ki rejimler aracılığı ile bu sesleri bastırmaya çalışıyorlardı.

Bu ülkelerin petrol gibi başlıca doğal kaynakları, servetleri yine bu küresel güçler tarafından sömürülüyordu. Yapılan anlaşmalar her ne kadar o ülkenin ulusal çıkarlarına uygun gibi görünse de aslında olan ülke kaynaklarının yabancılara peşkeş çekilmesinden başka bir şey değildi.

Ülke içerisinde önemli konumlara sadece yönetimle yakın ilişkiler kuran, akrabalık bağları bulunan ya da her halü karda yönetime sadakat gösteren kimseler getiriliyordu. Bu durumda o ülkenin kendi içinde yetişmiş, entelektüel sınıf ister istemez kendi ülkesinin kaynaklarından yararlanamıyor ve nice kabiliyetler heba olup gidiyordu.

Ortadoğu ülkelerinde özellikle de II. Dünya Savaşı'ndan sonra körfez ülkelerinde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkan ve işletilen petrolden dolayı korkunç miktarda gelir sağlanıyordu. Ülkeye giriş yapan bu gelir adaletli bir şekilde halka dağıtılmıyor ve sürekli

aynı tabakaya aktarılıyordu. Bu durum ezilen, çok az miktarda bir gelirle yaşam mücadelesi veren bir sınıfı ortaya çıkarıyordu.

Gelir seviyesindeki bu adaletsizlikten dolayı gittikçe zenginleşen bir tabaka ile gittikçe yoksullaşan diğer bir tabaka karşı karşıya geliyordu.

Ortadoğu ekonomik açıdan böyle olduğu gibi, siyasi yönden de sıkıntılı idi. İngilizlerin desteği ile kurulan İsrail, bölgede Araplara meydan okuyordu. Özellikle 1967 savaşında elde ettiği başarı, siyasi açıdan ciddi bir sorun ile -neredeyse bir milyonu bulan Filistinli mülteci sorunu ile- Arapları yüz yüze getirmişti.

Ayrıca kalabalık ordularıyla, göreceli olarak çok küçük bir ordu karşısında hezimete uğrayan Arap halklarının, milli onurları zedelenmiş ve bu durum onlarda kolay kolay unutulmayacak ve nesilden nesile devam edecek olan bir ümitsizliğin de başlangıcı olmuştu.

Tüm bu yaşanan olumsuzluklara karşı Arap halkları karşı çıkacak, seslerini yükseltecekti. Ancak ne var ki rejimlerin uygulamış olduğu şiddet ve baskı buna izin vermeyecekti. Medya gücü tamamen devlet tekelinde idi. Yazılan tarih kitapları Arap rejimlerinin hatalarını örtbas etmek için yazılıyordu. Gittikçe artan fakirlik ve zengin fakir arasındaki gelir uçurumu şatafatlı haberlerle unutturulmaya çalışılıyordu. Cezaevleri, rejimlere tehdit oluşturan ya da oluşturma olasılığı bulunan gazeteci, yazar, aydın, din adamı gibi kimseler ile dolup taşıyordu. Bunlar sorgusuz, sualsiz bir şekilde yargılanmadan infaz edilebiliyordu.

Netice olarak, Arap toplumlarında yaşanan tüm bu olumsuzlukların eleştirisi hür bir şekilde dile getirilemiyordu. Ancak durumun böyle devam etmesi mümkün değildi. Buna karşı halk bir şekilde sesini yükseltebilmeli idi. Sorunların yansıtılabilmesi, gerçeğin aktarılması için bir araç bulunmalı idi.

Arap ülkelerinde, toplumsal eleştirinin yapılabildiği bir mekanizma olarak romanın ortaya çıkışı işte bu döneme tekabül etmektedir. Roman, bu toplumsal eleştirinin yapılabilmesi için, aydınların ister siyasi ister sosyal konularda düşüncelerini kaleme alabilmeleri yönünden nispeten serbest bir alan haline gelmiştir.

Roman aracılığıyla toplumun en önde gelen sorunları, kurmaca dünyada üzerinde Arap halklarına gösteriliyor, bu konuda en azından sorunun ne olduğu noktasında bir farkındalık sağlanmaya çalışılıyordu. Dünya savaşlarından önce Arap romanı daha çok romantizm ağırlıklı olsa da daha sonraki dönemde romantizmin yerini gerçekçilik ve daha sonra toplumcu gerçekçilik alıyordu.

İşte tam burada Abdurrahman Münif'in romanlarının üstlenmiş olduğu rol karşımıza çıkmaktadır. Kendisi petrol üzerine doktora yapmış bir akademisyen olması hasebiyle Arap ülkelerindeki sorunların ne olduğuna ve bu sorunların çözümüne dair görüş sahibidir. Onun dünyaya karşı bakış açısı, durduğu yer Marksizm'dir.

Çatışmacı kuramın genel kabulü ile Ortadoğu'ya bakmış ve sorunun kökeninin emperyalist Batılı güçlerin Arap halklarının elindeki servet olan petrolü bir şekilde sömürmek istediklerini görmüştür. Ona göre Ortadoğu'da kurulan otoriter rejimlerin ayakta kalmasını isteyen ve Arap haklarına haksızlık eden, her türlü muhalif sesi bastırmaya çalışan da işte bu emperyalist güçlerdir.

Bu gerçeği Münif, romanlarında işlemiştir. Kendisi aslında çok genç yaşlarından itibaren Baas Partisi ile ilişki içerisinde olmuş, parti teşkilatında görev almış hatta Yugoslavya'ya doktora yapmaya bu partinin bursuyla gitmiştir. Ancak ne var ki parti içerisinde görmüş olduğu baskıcı ve sosyalist öğretiye uygun düşmeyen kapitalist tutumlar sebebiyle mücadelesine parti teşkilatında değil, edebiyat aracılığıyla devam etmiş ve mesajlarını bu araç üzerinden vermeye çalışmıştır.

Münif toplumcu gerçekçi bir roman yazarıdır. O, Arap toplumlarında olaylara yön veren dinamikleri fark etmiş ve bu farkındalığın toplumsal düzeyde yayılması için çağrıda bulunmuştur. Romanlarında birçok siyasi ve sosyal konuya doğrudan değil de semboller ve tipik karakterler ile göndermelerde bulunmuştur. Arap köylüsü, Arap aydını, Arap kadını hep onun birinci derecede uyandırmak istediği kitledir. Otoriter Arap rejimleri yazmış oldukları sahte tarih kitapları ile halklarını uyutmaya, aldatmaya çalışırken o, romanları ile yirminci yüzyıl tarihini yeniden yazmaya çalışmaktadır. Onun en başta gelen amacı, uyuyan ya da uyuması istenen bir halkın uyandırılması ve harekete geçirilmesidir.

Onun romanlarında sıklıkla karakterler ezilmiş, haksızlığa maruz kalmış, geçmişini heba edilmiş kimselerdir. Ancak bu karakterlerin taşıdığı özellikler vardır ki bu, Arap halklarında tekrar dirilişe geçmenin birinci adımı olacaktır. O da “ümit” tir.

Tekrar tekrar ümitli olmaya, dirilişin tekrar sağlanacağına dair çağrılarda bulunmaktadır. Bu çağrılar kimi zaman karakterin işkenceler karşısında dik duruşu ile kimi zamanda halkına düşman olan zalim yöneticinin ibretlik sonunu göstererek verilir. Ama her hal u karda ümitsizliğe yer olmamalıdır. Günün birinde asil Arap halkı tekrar heybetli, ihtişamlı yıllarında olduğu gibi dizginleri eline alacak ve tarihin kendine yüklediği o misyonu yerine getirecektir.

Romanlarıyla bir milleti uyandırmaya çalışan Münif’in maksadını Arap liderleri anlamış olacak ki hemen yasaklar başlamıştır. Suudi Arabistan’dan başlayarak geniş bir coğrafyada Münif’in romanlarının basımı yasaklanmıştır. Hâlbuki Münif hemen hemen hiçbir romanında ne Arabistan’dan ne de yöneticilerinden doğrudan bahsetmiştir. Ancak onun vermiş olduğu mesaj açıktır.

Münif’in fasih Arapçaya katkısı göz ardı edilemeyecek derecede önemlidir. Zira o, avamcanın yazı dili olarak kullanılması tartışmalarının yaşandığı bir dönemde, fasih Arapça ile romanlarını yazarak bir tartışmada tarafını belli etmiş ve fasih Arapçanın kullanılması gerekliliğine vurguda bulunmuştur. Ancak o romanın bir ayna olması gerektiği düşüncesinden hareketle, Arapların özellikle de bedevi Arapların kullanmış olduğu Avamcayı da ihmal etmemiştir. Romanlarında yer vermiş olduğu diyaloglarda kimi zaman Irak kimi zaman Hicaz lehçesini kullanmış olduğu görülmektedir.

Küresel güçlerin Arap ülkelerindeki otoriter rejimleri paravan olarak kullandığına sıklıkla dikkat çeken Münif’in siyasal İslam dediği bir olguyu yer yer eleştirdiği görülür. Ona göre otoriter rejimler halk üzerinde baskısını devam ettirebilmek için Arap haklarının tereddütsüz olarak kabul edeceği, boyun eğeceği din adamlarını ya da dini kullanmaktadırlar. Muhafız sesler “dinsiz, kafir” gibi yaftalar altında susturulmaya çalışılmaktadır.

Münif’in romanlarında kullandığı dil roman yazmaya başladığı yılların Arapçası açısından orta bir seviyededir. Ne bir akademisyen edasıyla yazmıştır ne de sokakta

kullanılan Arapça ile. Onun romanlarında kullanılan dil çok akıcı olmamakla birlikte sadedir. Basında kullanılan Arapçaya yakın bir dil kullandığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- ABDULLAH Muhammed Hasen, *el-Vakiyye fi'r-rivâyeti'l-Arabiyye*, Kahire, Mektebetu'l-Ussrah, 2005.
- ABDULLAH Muhammed Hüseyin, *er-Rîf fi'r-rivâyeti'l-Arabiyye*, Kuveyt, Âlemu'l-Marife, 1979.
- ABDURRAHÎM Muhammed Abdurrahîm, *Dirâsâ fi'r-rivâyeti'l-Arabiyye*, 1. B., Dâru'l-Hakîkati, 1991.
- AÇIK Fatih, Mustafa HARPUT, "Toplumsal Bir Kategori Olarak Bedevilik", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı, 39.
- AKDENİZ Safiye, "İntibâh Romanında Mekân Kullanımı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1 2012.
- AKDOĞAN İsmail, Rıdvan KALAYCI, "Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Mayıs 2014.
- AKPINAR Soner, "Toplum Sanat ve İdeoloji Üçgeninde Toplumcu Gerçekçiliğin Edebiyat ve Siyaset İlişisine Yaklaşımı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 30.
- AKPOLAT Yıldız, "Ölümün Sosyolojisi'ne Dair: Ölüm ideolojisi Ya da Ölümün Toplumsallaştırılması Olarak Eshabı-ı Kehf Miti", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı, 51, Aralık 2013.
- ALLÂME Emel, *el-Umm fi Rivâyâti Gassân Kenefânî*, Merkezu's-Senâbili li'd-Dirâsâti ve't-Turâsi'sh-Şa'biyyi, el-Halîl, 1998.
- AKŞEHİRLİ Soner, "Söz Edimleri Kuramı Açısından Kurgusal Anlatı Metinlerinde Söz Aktarımı", *Turkish Studies*, Volume 6/2, Bahar 2011.
- AKTAŞ Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, 7. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2005.
- AL- SHRAAH Sameer M., "Marxism And Oil Literature Characteristics In Abdurrahman Munif's Cities Of Salt", *European Scientific Journal* March 2015 edition vol.11, No.8.

- ALKODIMI Khaled Abkar, “Arabic Novel Born Satirical”, *Infrastructure University Kuala Lumpur Research Journal*, Vol. 1 No. 1 (2013).
- AL-KHOURÍ Riad, “The Future of Democracy İn Lebanon”, *UNISCI Discussion Papers*, No: 12, Ekim, 2006.
- ALLEN Roger, “Edebiyat Tarihi ve Arap Romanı”, çev. Faruk Çiftçi, *KSU İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005.
- ALLEN Roger, *The Arabic Novel and Historical and Critical Introduction*, Syracuse University Press, England 1982.
- AL-RASHEED Madawi, *A Hitory of Saudi Arabia*, Cambridge University Press, 2002, USA.
- ANTAKYALIOĞLU Zekiye, *Roman Kuramına Giriş*, 1. B., İstanbul, Sanat ve Kuram Yayınları, 2013.
- ARAS İlhan, *Filistin – İsrail Arasındaki Temel Sorunlar Ve Uluslararası Hukuk*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, 2010.
- ARI Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş, Diplomasi*, 5. B., Bursa, MKM yayınları, 2012.
- ARMAOĞLU Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*, Ankara, T.İş Bankası Kül.Yay., 1991.
- ARSLAN Adnan, “Modern Arap Edebiyatında Cezaevi Romanı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 2, 2016, Bursa.
- ASYA Furkan, Ali Ahmed Bâkesîr’in Vâ İslâmâ İsimli Romanının Çözümlemesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2015.
- ATALAR Derya, “Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47, 2 (2007).
- ATAMAN Muhittin, “Suudi Arabistan Dış Politikasında Yeniden Yapılanma Çabası: Kral Abdullah Dönemi”, *Ortadoğu Analiz*, Temmuz-Ağustos, Cilt 1 - Sayı 7-8
- ATAY Mehmet, *Arap Baas Sosyalist Partisi Üzerine*, Avrasya Dosyası.
- ATİYYE Ahmet Muhammet, *er-Rivayetü’s-siyasiyye*, Kahire, Mektebetu Medbûlî, ty.
- ATLI Ferda, “Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi”, *Turkish Studies*, Volume, 7/3, Yaz, 2012.

- AYDEMİR Mustafa, “Tanzimat Dönemi Türk Şiirinde ölüm Algısı”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages*, Volume 8/4, Bahar, 2013.
- AYDIN Abdülhalim, “Namık Kemal’in Sanat/Sanatçı Algısında Romantizm ve Victor Hugo Etkisi”, *Turkish Studies*, Volume 7/3, Yaz, 2012.
- AYHAN Veysel, “Orta Doğu’nun Demokratişleştirilmesi İkilemi: Filistin, Suudi Arabistan Ve İran Örneğinde Eleştirel Bir Bakış”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 2, Sayı 1, 2007.
- AYHAN Yılmaz, R., “Tüketim Kültüründeki İki Sunum Biçimi: Reklam ve Moda”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, İstanbul, 1998.
- AYSEVENLER Kubilay, “Çok Kültürlülük, Değişim Ve Felsefi Tutum Alış”, *Dört Öge*, Yıl: 1-Sayı: 1-Ocak 2012.
- BADAWİ M. M., *Modern Arap Literature*, Cambridge University Press, USA, 1997.
- BALOĞLU Nuri, Engin KARADAĞ, Nihat ÇALIŞKAN, Tuğba KORKMAZ, “İlköğretim Öğretmenlerinin Mesleki Benlik Saygısı ve İş Doyumları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi”, *Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:2
- BAŞKAYA Dilek Başar, “Hayatın Anlamı ve Ölüm: Albert Camus’den Yaşam Dersleri”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, Sayı, 2, Aralık 2013.
- BAYAR Reha, Mesut YAVUZ, “Obsesif Kompulsif Bozukluk”, *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri Sempozyum Dizisi*, No:62, Mart 2008.
- BEDR Abdulmuhsin Taha, *Tetavvuru’r-rivâyeti’l-Arabiyyeti’l-hadîse*, 3. B., İskenderiye, Dâru’l-Maârif, 2005.
- BELL James Scott, *Plot & Structure*, 1. B., USA Fw Publications, 2004.
- BERADE Mahmud, *er-Rivayetu’l-Arabiyye*, Dubey es-Sekâfiyye, Mayıs, 2011.
- BİLBAŞAR Kemal, *Cemo*, 1. B., İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2003.
- BİLGİN Onur, “Petrol ve Suudi Arabistan: Bir Lütuf mu Yoksa Bela mı?”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt:5, sayı:1, 2010.
- BİLİR Mehmet, *Hanna Mina’nın ‘Nihayetu raculin Şuca’ Adlı Romanının İncelenmesi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, Şubat 2006.
- BİTKA Selim, *er-Rif fi’r-rivayeti’l-Cezâiriyye*, Câmîat’i-Akîd el-Hâc liHıdr, Edebiyat ve Dil Fakültesi, Doktora Tezi, 2012-2013.
- BOOTH Wayne C., *Kurmacanın Retoriği*, 1. B., Metis Eleştiri Yayınları, Şubat 2012.

- BOSTANCI Mustafa, “Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı”, *Akademik Bakış*, Cilt: 7, Sayı: 13, Kış 2013.
- BOURNEUR Roland, QUELLET Real, Roman Dünyası ve İncelemesi, çev. Hüseyin Gümüş, 1. B., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- BOYNUKARA Hasan, *Modern Eleştiri Terimleri*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1997.
- BÖREKÇİ Ülkü, Ayşe Oğuzhan, “Bir Oryantalizm Ürünü olarak İstanbul’un Frenk ve Levanten Mahalleleri Seyahatnamesinde “Doğu” ve “Batı” İmgeleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 2.
- BUBİS Michelle, “Ortadoğu’da İnsan Hakları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Özel Sayı, 2012.
- BUDAK Ali, “Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi ve Bir Uygulama Denemesi”, *Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 25, Aralık 2009.
- BUFFON Georges Louis de “Discourse sur le Style”, *Theories of Stylistics* (ed. Lane Cooper), New York: Macmillan.
- BÜYÜKKAVAS Kuran Şeyma, “Mesneviden Romana Uzanan Sebeb-İ Telif Yolu Üst Kurmacaya Mı Çıkar?”, *Turkish Studies /Türkoloji Dergisi*, 1 (2006), Sayı: 2.
- BURHAN Ali, *Filistin-İsrail Çatışması Ve Hamas*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), Isparta, 2008.
- CAN Ahmet Hamdi, “Et-Tâhir Vattâr’ın Toplumcu Gerçekçi Romanlarında Mücadele”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16 (26): 23-40, 2014.
- CEBECİ Oğuz, *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İthaki Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004.
- CHOUCAİR Julia, “Lebanon: Finding a Path from Deadlock to Democracy”, *Carnegie Papers*, sayı, 64, Washinton Ocak 2006.
- COLLA Elliot, *How Zaynab Became the First Arabic Novel*, History Compass 7 2009: Brown University.
- ÇAĞ Galip, Sami EKER, “Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye Ve Irak”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* 2(2).
- ÇANKAYA Erol, “Köy Edebiyatı ve Türk Edebiyatında Köye “İçerden” Bakış Doğuşu, Etkileri, Sonuçları”, *Turkish Studies*, Volume, 8/4, Bahar, Ankara, 2013.
- ÇETİN Halis, “Totaliterizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2002, Cilt:26, No:1.

- ÇETİŞLİ İsmail, *Batı Edebiyatında Akımlar*, 4. B., Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1957, 2009.
- ÇETİŞLİ İsmail, *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, 1. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2008.
- ÇIKLA Selçuk, “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, *Hece Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 65/66/67, Mayıs/Haziran Temmuz, 2002.
- ÇOLAK Metin, “Georg Lukacs’ı Yeniden Düşünmek”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011 güz, sayı:12.
- DANIELSON Robert Eugene, *Nasser And Pan-Arabism: Explaining Egypt’s Rise In Power*, Naval Postgraduate School Monterey, California, June 2007.
- DEĞER M. Emin, *Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke Ya da Oltadaki Balık Türkiye*, İstanbul, Çınar Araştırma Yayınları, 1994.
- DEKRUP Muhammed, “Abdurrahman Munif-Roman kuramına İlişkin”, *Nikbinlik Dergisi*, Sayı: 17, Aralık 2003, Ankara.
- DEMİR Ahmet, “Toplumcu Gerçekçi Objektiften Yansıyan Bir Anadolu Fotoğrafı: Bacayı İndir, Bacayı Kaldır”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C:5, S:1, Mart 2008.
- DEMİR Esra, “Suudi Arabistan Devletinin Kuruluşu ve Osmanlı İle İlişkiler”, *Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi IMPR*, Nisan 2014, S.26, Rapor, 2014, Ankara.
- DEMİR İdris, “OPEC: Güçlü Bir Kartel”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2008, Sayı:18.
- DEMİRYÜREK Meral, “Kurgusal Metinlerde İkinci Kişili Anlatıcı ve Bakış Açısı”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı:2, Yıl: 2013 Güz.
- DERÂVÎ Davût, “Tahrîr Havle Cerâimi’l-Harbi vel’-Cerâim dıdde’l-İnsâniyye: Mesûliyyetu İsrâil”, *The Palestinian Independent Commission for Citizen’s Rights*, el-Hey’etu’l-Filistîniyyet’l-Müstakille, 2001.
- DEYME Mahmûd el- Vekkâf, *Sûratu’l-Emrîkiyyîn ve’l-Ûrubbiyyîn fî rivâyâti Abdirrahmân Munîf*, Baas Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri İlişkiler Fakültesi, 2006, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- DIAMOND Larry, “Why Are There No Arab Democracies”, *Journal Of Democracy*, January 2010, Volume 21, Number 1.

- DURAYDÎ Muhammed Ruşdi Abdulcebbâr, *en-Nassu'l-muvâzi, fi a'mâli Abdîrrahmân Munîf el-edebîyye*, Necah Üniversitesi Kulliyetu'd-Dirâsâi'l-Ulyâ, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Filistin, 2010.
- DURMUŞ İsmail,, “Mesel”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.29
- EDİZ Tefvik, “Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47, 2(2007).
- HOŞGÖR Fatıma Betül, *Cebra İbrahim Cebra ve Arap Edebiyatındaki Yeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2005.
- EL-ADVÂNÎ Mu'ceb, *el-Mevrûs ve sinâatu'r-rivâyeh*, 1. B., Cezayir, Menşûrâtü'l-ihtilâf, , 2013.
- EL-ÂLİM Mahmûd Emîn, *Erbeûne âm mine'n-nakdi't-tatbîkî*, Dâru'l-Müstakbeli'l-Arabî, 1994.
- ELAYYAN Hanı, “Three Arabic Novels of Expatriation in the Arabian Gulf Region: İbrâhîm Naşrallâh's Prairies of Fever, İbrâhîm 'Abdalmagîd's The Other Place, and Sa'ûd al-San'ûsî's Bamboo Stalk”, *Journal of Arabic and Islamic Studies*, 16 (2016).
- ELİUZ Ülkü, “Orhan Kemal Romanlarında Kadının Nesne Olarak Kullanımı: Cinsel Taciz”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı:, 13, 2010.
- EL-GAZÂLÎ Muhammed, *Gadaya'l-mer'a*, 7. B., Kahire, Dâru'ş-Şurûk, 2002.
- EL-KAŞ'AMÎ Muhammed, *Terhalu't-t'airi'n-nebîl*, Beyrut, Dâru'l-kunûzi'l-edebîyye, , 2003.
- EL-MAKDÎSÎ Antuvan, *Abdurahman Munîf fi'r-rivâyeti'l-Arabîyye*, Al-Hayat, 26-01-2004.
- EL-MAKDÎSÎ Enis, *el-İtticâhâtu'l-edebîyye*, 6. B., Beyrut, Dâru'l-ilm, 1977.
- ELMAS Nazım, *Romana Doğru*, 1. B., Konya, Çizgi Yayınları, 2011.
- EMEKLİER Bilgehan, Nihal Ergül, “Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Eri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik”, *Bilge Strateji*, Cilt 2, Sayı, 3, Güz 2010.
- EMİN el-Kasım, *Tahrîru'l-mer'a*, Kahire, Müessesetu Hindâvi, 2012.
- EN-NEKIYYU Ümeyye Muhammed el-Hasen Ali, *Hukuku'l-mer'a beynel'l-İslâm ve ehvâi'l-Ğarbî*, Sudan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İslami İlimler ve Araştırmalar Enstitüsü.

- ENVER Semir Emîr Mahmûd, GULÂM Rıza Gülçîn Râd, “er-Remziyye fi’l- edebeyni’l- Arabi ve’l-Ġarbi”, *et-Turâsu’l-edebi*, yıl: 2, Sayı: 6.
- ER Rahmi, *Modern Mısır Romanı*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara, 1996.
- ERBAY Hatice, *Abdurrahman Müinf’in Sibâku’l-Mesâfâti’t-Tavîle’ adlı eserinin Roman Tekniği Bakımından İncelenmesi*, (Yayımlanmış Yüksek lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2016.
- ERDEM Demirhan Fahri, Çiğdem ERDEM, “Ortadoğu’da Otoriter Rejimler: Ortadoğu Arap Toplulukları’nın Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-ekonomik Yapısı Üzerinden bir Değerlendirme”, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, Sayı 14.
- ERDOĞAN Mustafa, “Sekülerizm, Laiklik ve Din”, *Journal Of İslamic Research* Vol, 8, No: 3-4, Yaz, Sonbahar, 1995.
- ERDÖNMEZ Hüseyin, *Avrupa Devletlerinin Orta Doğu Politikası İle Abd’nin Büyük Orta Doğu Projesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- EROL Kemal, Talip Apaydın’ın Roman ve Öykülerinde Kadın ve Sorunları, *İlmi Araştırmalar*, Sayı: 21, 2006.
- EROL Kemal, “Kemal Tahir’in Köyün Kamburu Romanına Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir Bakış”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt: 6, Sayı: 3, 2013.
- ERONAT Kamuran, “Kemal Tahir’in Sağırdere ve Körduman Romanlarında Halkbilimi Öğeleri”, *Milli Folklor*, Yıl: 2005, Sayı: 65.
- ESEN Nüket, Engin KILIÇ, *Orhan Pamuk’un Edebi Dünyası*, 1. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- ES-SE‘ÂFÎN İbrahim, *Tatavvur er-rivaye el-‘Arabiyye el-hadise fi bilâdi’ş-Şâm*, Beyrut, Dâru’l-menâhil, 1987.
- ES-SİBÂÎ Yûsuf, *İnnî râhile*, Mektebetu’l-Hâncî, 1950.
- ET-TAHTÂVÎ Rifâa Râfi’, *Telhisu’l-ibrîz fi telhisin bâris*, Kahire, Kelimât Arabiyye li’-tercümeti ve’n-neşr, ty.
- ET-TAYYİB Budribâla, ES-SAÎD Câbullah, “el-Vâkıyye fi’l-edeb”, *Mecelltu’l-ulûmi’l-insâniyye*, Edebiyat ve Beşeri İlimler Fakültesi, Batna Üniversitesi, sayı: 7, yıl: 2005.

- FÂHÛRÎ Hannâ, *el-Câmi' fî târihi'l-edebi'l-Arabiyyi'l-hadîs*, 1. B., Beyrût, Dâru'l-cîl, , 1986.
- FORSTER E. M., *Roman Sanatı*, (çev. Ünal Aytür), İstanbul, Adam Yayınları, 1985.
- GÖKÇINAR Demet, *Arap-İsrail Uyuşmazlığında Filistin Sorunu*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.
- GÖRGÜN Hilal, “Bir iktidar Mücadelesinin Anatomisi: Enver Sedat ve Muhalifleri”, *İslam Araştırma Dergisi*, Sayı: 6, Yıl: 2001, İstanbul.
- GÜLENC Kurlul, “Din Halkın Afyonu mudur? “Karl Marx’ta Din İdeoloji ve Eleştiri”, *Demokrasi Platformu*, yıl 7, sayı 26, Bahar 2011, Ankara.
- GÜNDOĞDU Ayşe Eda, “Metinlerarasılık Bağlamında Tahsin Yücel’in Yalan Adlı Romanı”, *Turkish Studies*, Volume 7/4, Fall, 2012.
- GÜRBÜZ M. Vedat, “Petrol, Petrol Politikaları Ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları Ve Irak Savaşı”, *Avrasya Dosyası, Enerji Özel*, Bahar, 2003, Cilt: 9, Sayı: 1.
- HÂDÎ Muhammed, Murâdey Âzâd MÛNİSÎ, Kâdir KÂDİR vd., “Lemha ‘Ân Zuhuri’- Rivâyeti'l-Arabiyyeti ve Tetavvurihâ”, *Dirâsâti'l-Edebi'l-Muâsir*, Kış, 1391, 9. Sayı
- HAFEZ Sabry, “An Arabian Master”, *The MIT Electronic Journal of Middle East Studies, Abdurrahman Münif Sayısı*, 2007 Bahar.
- HARMANCI Hasan, *Abdurrahman Münif’in el-Eşcâr ve İğtiyâlu Merzûk Adlı Eserin Teknik ve Tematik Yönden İncelemesi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2013.
- INGRÎDA Zindziuviene, “Transtextual Bridge between the Postmodern and the Modern”, *Literatura*, 49 (5), 2007.
- İDİL Mümtaz, *Gerçeklik ve Roman*, Dayanışma Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Nisan 1983.
- İLHAN Nilüfer, “Cemal Süreyya’nın Şiirinde Ölüm Teması”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages*, Volume 6/2, Bahar, 2011.
- İPEK Muhammet Selim, “Arap Yarımadasında Roman”, *Turkish Studies, Internatioanal Periodical For The Languages literature of Turkish*, Volume, 9-12, Fall, 2014.
- İSMAİL Abdullah Ahmed Halîl, “Kırâa cedîde fî kadıyyeti'd-da’va ilâ'l-Âmmiyye”, *Mecelletu'l- câmiati'l-İslamiyye*, Sayı: 5, Haziran 1997.

- JARRAR Maher, "Upon Living The Bridge and Endings a Redemptive Journey", *The MIT Electronic Journal of Middle East Studies, Abdurrahman Münif Sayısı*, 2007 Bahar.
- JUDİTH Gabriel, "Bidding Farewell to Munif, Novelist Bears Witness to Repression, Corruption, Reverence for CommonFolk", *Al-jadid*, Vol, 9, 45 Fall, 2003.
- KARA Ömer Tuğrul, "Toplumsal Olayların Etkisiyle Gelişen Üç Büyük Akımın Türk ve Dünya Edebiyatında İzleri", *The Back Sea Journal Of Social Sciences*, Yıl:2, Sayı:2.
- KARABULUT Mustafa, "Yusuf Atılgan'ın Aylak Adam Romanında Anlatım Teknikleri", *Turkish Studies*, 7-1, Kış, 2012.
- KARATAŞ Turan, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2004.
- KASSEM Nabih, *el-Fennu'l-rivai' inde Abdurrahmân Munîf, el-mekân, ez-zeman, eş-şahsiyye*, Tel Aviv Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmış Doktora Tezi), Mart, 2002.
- KEMAL Erol, "Tarih - Edebiyat İlişkisi ve Tarihî Romanların Tarih Öğretimine Katkısı", *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, yıl: 2012, Sayı:2.
- KEMAL Sayar, Mustafa SOLMAZ, ÖZTÜRK Mücahit vd., "Yaygın Sosyal Fobi Hastalarında Çekingen Kişilik Bozukluğu ve Psikopatolojiye Etkileri", *Klinik Psikiyatri*, 2000;3.
- KIRAN Abdullah, "Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş", *GAU J. Soc. & Appl. Sci.*, 3(6) 2008.
- KOÇ, Malike Bileydi. *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006*, 1.B., Günizi Yayıncılık, Aralık 2006.
- KOÇAK Murat, "Tarih Romanda Tekerrür Eder mi?" *II. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu*.
- KODAMAN Barçın, *Sevr Ve Lozan'da Ermeni Sorunu*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2002.
- KOLAÇ Emine, "Gülten Dayıoğlu'nun Yurdumu Özledim Romanında Dış Göç Sorununun Çocuk Boyutu", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 3, Sayı: 7, Yıl: 2008.

- KORKMAZ Ramazan, *Yeni Türk Edebiyatı 1839-2000 El Kitabı*, 5. B., Ankara, Grafiker Yayınları, 2009.
- KÖŞELİ Yusuf, “Latîfe Ez-Zeyyât'ın El-Bâbu'l-Meftûh Adlı Romanında Birey Ve Ulusun Bağımsızlık Mücadelesi”, *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Sayı: 8/9, Summer 2013, p. 1865-1878, Ankara, Türkiye.
- KURT Selim, “Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası”, *Tarih Okulu Dergisi*, Eylül 2014, Yıl: 7, Sayı: XIX.
- LEO Huberman, *Sosyalizmin Alfabeti*, Ankara, Sol Yayınları, 1975.
- Lİ Pei-Lin, *Attilâ İlhan'ın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2007.
- LİEUTENANT Colonel Ahmed Mady, “Roles and Effects of Media in the Middle East and the United States”, *School of Advanced Military Studies*, Kansas, Academic Year, 04-05
- LİVESCU Simona Liliana, “Francophonie and Human Rights”, *Diasporic Networks Narrate Social Sufferings*, University of California, Los Angeles, 2013.
- LODGE David, *el-Fennu'r-rivâi*, (art of fiction), (çev. Mahir el-Battûti), 1. Baskı, Kahire, el-Meclisu'l-a'lâ li's-sekâfe, 2002,.
- LUKACKS George, *Tarihsel Roman*, Ankara, Epos Yayınları, 2008.
- MA'ZÛZ Abdulâlî, *Hişâm Şerâbî ve nakdu'n-nizâmî'l-ebevî fi'l-müctemai'l-Arabî*, 1. B., Beyrut, Merkezu dirâsâtî'l-vaḥdeti'l-Arabiyye, 2012,.
- MANAZ Abdullah, “Dünden Bugüne Suriye”, *Stradigma.Com*, Kasım 2003, sayı: 10.
- MANSÛRÎ Ali, *el-Batalu's-secînu's-siyâsî fi'r-rivâyâtî'l-Arabiyyeti'l-muâsıra*, Hac Hadr Üniversitesi, Edebiyat ve İnsani ilişkiler Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- MEFKÛDEH Sâlih, *Ebhâs fi'r-rivâyeti'l-Arabiyye I*, Mahberu ebhâsin fi'l-lugati ve'l-edebi'l-Cezâiri, ty.
- MEJCHER Sonja Atassi, “Tool for change Abd al-Rahman Munif”, *The MIT Electronic Journal of Middle East Studies*, *Abdurrahman Münîf Sayısı*, 2007 Bahar.
- MELÎKÎ İmân, *el-Hivâriyye fi'r-rivayetil'-Cezâiriyye*, Câmîat'i-Akîd el-Hâc liHıdr, Edebiyat ve Dil Fakültesi, (Yüksek Lisans Tezi), 2012-2013.
- MİNA Hannâ, *er-Rivâyetu ve'r-râvî*, Muhtârât 6, 2004, alkotob.com.

- MÎRANDÂ Sîsûnur, Abdurrezâk ES-SÂÎDÎ, *Îrs murr*, Durûs min ameliyyeti ictisâsi'l-Ba's fi'l-Irâk 2004-2012, Mart 2013.
- MOCAN Ahmet, "Yalnızız" da Anlatım Teknikleri, *Turkish Studies*, Sayı: 7/3, Yaz, 2012, Ankara.
- MORAN Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 14. B., İstanbul, İletişim Yayınları ,2005.
- MÜNİF Abdurrahman, Cebra İbrahim CEBRA, *Âlem bilâ harâit*, 2. B., Beyrut, el-Müessesetu'l-Arabiyye li'd-dirâseti ve'n-neşr, 1992.
- , *ed-Dimukrâtiyye evvelen ed-dimukratiyye dâimen*, el-Müessesetu'l-Arabiyye li'd-dirâseti ve'n-neşr, t.y.
- , *el-Ân hunâ Şarku'l-Mutavassıt*, 1.B., Beyrut, el-Müessesetu'l-Arabiyye li'd-dirâseti ve'n-neşr, 1991.
- , *el-Eşcâr ve iğtiyâlu'l- Merzûk*, el-Müessesetu'l-Arabiyye li'd-dirâseti ve'n-Neşr, ty.
- , *el-Kâtîp ve'l-menfâ*, Beyrut, el-Müessesetu'l-Arabiyyeli'd-dirâseti ve'n-neşr ve'l-merkezi's-sekâfi, ty.
- , *el-Kırâatu ve'n-nisyân el-hurûc min muduni'l-milh*, 1. B., Londra, Tuwa Media Publishing, 2015.
- , *Şarku'l-Mutavassıt*, 6.B., Beyrut, el-Müessesetu'l-Arabiyye li'd-dirâseti ve'n-neşr, 1986.
- , *Kıssatu hubbin Mecûsiyye*, 5. B., Amman, el-Müessesetu'l-Arabiyye li'd-dirâseti ve'n-neşr, 1990.
- , *Mudunu'l milh et-Tîh*, 11.B., Beyrut, el-Müessesetu'l-Arabiyye li's-sekâfeti ve'n-neşr, 2005.
- , *Mudunu'l-milh, Uhdûd*, 11.B, Beyrut, el-Müessesetu'l-Arabiyye li's-sekâfeti ve'n-neşr, 2005.
- , *Mudunu'l-milh, Bâdiyetu'z-zulumât*, 11.B., Beyrut, el-Müessesetu'l-Arabiyye li's-sekâfeti ve'n-neşr, 2005.
- , *Mudunu'l-milh, el-Münbet*, 11.B., Beyrut, el-Müessesetu'l-Arabiyye li's-sekâfeti ve'n-neşr, 2005.
- , *Nihâyât*, Armeea Center for Printing and Puplicaton, s. 7.
- NABULSÎ Şakir, *Medâru's-sahrâ*, 1. B., Amman, el-Müessesetu'l-Arabiyye ed-Dirase ve'n-neşr, 1991.

- NACİ Fethi, *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*, 3. B., Türkiye İş Bankası Yayınları, Eylül 2007.
- NARLI Mehmet, *Roman Ne Anlatır Cumhuriyet Dönemi 1920-2000*, 2. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2009.
- ÖCAL Oğuz, “Dönemeçte” Romanında Yapı ve Tema”, *TÜBAR-XXII-/2007-Güz*.
- ÖNAL Mehmet, *Edebiyat Sanatı*, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları, 2012.
- ÖZER Salih, “Hadis Metninin Anlaşılmasında Diğer Metinlere Referansların Önemi Ya da Hadiste Metinlerarasılık ve Metinlerarası Okuma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII, 2008, sayı:1.
- ÖZERİNÇ Emine, *Orhan Kemal’in Fabrika ve Toprak İşçilerini Konu Alan Bereketli Topraklar Üzerinde, Vukuat Var ve Hanımın Çiftliği Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, (Yüksek lisans Tezi), Şubat, 2010.
- ÖZTÜRK Tuğçe Ersoy, “Dünden Bugüne Pan-Arapçılık Ve Arap Baharı: Yeni Bir Pan-Arap Uyanış Mı?”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 7, Sayı 1, 2012.
- ÖZYURT Cevat, “Marx’ta Yanılsama Ve İdeoloji Olarak Din”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 7, Sayı 2, Aralık 2014.
- PARLAK Mustafa, “Sadri Ertem’in “Çıkrıklar Durunca” Romanının Tahlili”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7, Yıl: 1996.
- PEHLİVANOĞLU Ömer, *Ortadoğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2004.
- SAĞLAM Musa Yaşar, “Dünya Edebiyatına Uzanan Yolda Bir Türk Romancı: Orhan Kemal”, *Erdem*, Sayı: 67, Yıl: 2014.
- SAĞLIK Şaban, *Popüler Roman Estetik Roman*, 1. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2010.
- SAKİN Serdar, Can DEVECİ, “Ortadoğu Kavramı Ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme”, *History Studies, ABD ve Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, 2011.^
- SAKKÛT Hamdi, *The Arabic Novel*, The American University in Cairo Press, 2000, Kahire,
- SÂLİH Mefkûde, *el-Mer’etu fi’r-rivâtetî’l-Cezâiriyye*, 2. B., Muhammed Haydar Biskere Üniversitesi, 2009.
- SARIASLAN Satı, *Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir’in 1950-1960 Yılları Arasındaki Köy Romanlarında Halk Kültürü Unsurları*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2014.

- SAWAÏE Muhammed, “Rifâ’a Râfi’î et-Tahtâvî ve Modern Arap Edebiyat Dilinin Leksikolojik Gelişimine Katkısı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: 14, Sayı: 2, 2005.
- SEYHAN Azade, *Modern Türk Romanı*, 1. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- SIDDIQ Muhammad, “The Contemporary Arabic Novel in Perspective”, Board of Regents of The University of Oklahama, *World Literary Today*, Vol. 60, No. 2.
- STEVİCK Philip, *Roman Teorisi*, 2. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.
- SUÇKOV Boris, *Gerçekçiliğin Tarihi*, İstanbul, Adam Yayıncılık, 1982.
- ŞAHİN Veysel, “Kurmaca Tekniği Bakımından Halide Edip Adıvar’ın “Handan” Romanı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, Sayı:2.
- ŞAHİN Veysel, Fatma TOPDAŞ, “Toplumsal Gerçekçilik Bağlamında Yaşar Kemal’in ‘Dağın Öte Yüzü’ Üçlemesi”, *Journal of Turkish Language and Literature*, Cilt:2, Sayı:1, Yıl: 2016.
- ŞEHAB Usame Yusuf, “el-İtticâhu’l-vakiî fi’r-rivâyâti’n-niseviyye fi’l-Ürdün ve’l-Filistîn”, *Mecelletu’l-câmiati’l-Arabiyye*, 2013.
- ŞERÂBÎ Hişâm, *Mukaddime li dirâseti’l-müctemei’l-Arabî*, Dâru’l-Müttehede li’n-Neşr, Lübnan ty.
- ŞENGÜL Mehmet Bakır, “Romanda Mekân Kavramı” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (2010/11).
- ŞÜKRÎ Muhammed, *el-Hubzu’l-hâfi*, 6. B., Londra, Dâru’s –sâkî, 2000.
- TABRİZ Haleh Alam, *Ortadoğu’da Siyasal İslam*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.
- TAFTAZÂNÎ Sadettin, *Muhtasaru’s-Sa’d şerhu telhîsi Kitâbi miftâhi’l-ulûm*, Beyrut, el-Mektebetu’l- Udariyye, 2010.
- TARAS Raymond, “Why We Need the Novel: Understandig World Politics Through Literature”, *The Feltcher Forum of World Affairs*, Vol. 37:2, Summer 2013.
- TAŞTAN Zeki, “Tarihî Gerçekler ve Kurgusal Gerçeklik Bağlamında Tarihî Roman”, *II. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu*.
- TELLAL Erel, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65-3.

- TORLAK Mustafa, *Siyonizmin Penceresinden Arap - İsrail Çatışmalarının Orta Doğu'daki Güç Dengesine Yansımaları*, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.
- TUĞLUK Abdülhakim, *Servet-i Fünûn Romanında Mekân*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 2012.
- TUĞRUL Ülkü, *Abdurrahman Munif'in Şarku'l-Mutevassıt Adlı Romanının İncelenmesi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Diyarbakır 2006,
- TUNÇ Barış, *Türk Solunun Din Algısı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon, 2012.
- TUNÇ Hasan, "Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavram", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, Yıl, 2008.
- TURAN Ömer, *Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu*, İstanbul, Step Ajans Yayınları, 2002.
- TÜR Özlem, "Türkiye ve Filistin -1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62.1.
- TÜRK İbrahim Caner, "Meşrutiyet Dönem Eğitimcisi Satı Bey ve Coğrafya Öğretimi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 40, Erzurum 2009.
- UĞUR Müfit, "Duygudurum Bozuklukları", *İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Türkiye'de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar, Sempozyum Dizisi*, No:62, Mart 2008.
- ULUTAŞ Nurullah, *Roman ve Hukuk*, 1. B., Ankara, Akçağ Yayınları, 2012.
- USLUCAN Fikret, "Orhan Kemal'in Bazı Romanlarında Bir Eleştiri Unsuru Olarak Din", *Türkoloji Dergisi*, 1 (2006), Sayı: 2.
- UZUN Hakan, "Milletin İradesi ile Oluşan Bir Bayram", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt:6, Sayı:24, Kış 2010.
- WALONE Michael K., "Black and Cruel Demona, and Its Transformations of Space: Toward a Comparative Study of World Literature of Oil and Place", *Interdisciplinary Literary Studies*, Volume 14, Number 1, 2012.
- WEBER Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü*, (çev. Zeynep Gürata), 1. B., Ankara, Ayraç Yayınevi, 2002.

- YANIKLAR Cengiz, “Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2010, Cilt 34, Sayı, 1.
- YAPRAK Tahsin, *Postmodernizmin Orhan Pamuk’un Romanlarındaki Yansımaları*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adıyaman, 2012.
- YILDIZ Musa, “Yûsuf İdrîs’in El-Harâm Adlı Romanı”, *Nüsha Dergisi*, Yaz 2001.
- YILMAZ Sait, “Ortadoğu’ya Demokrasi Getirmek”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, Yıl:3, Sayı: 5, Yaz 2010.
- YÜREK Hasan, “Modernist Romanda Zaman Anlayışı”, *Türkbilig*, 2007/13.
- ZİMA Peter V., *Modern Edebiyat Teorilerinin Felsefesi*, I. B., Hece Yayınları, Eylül 2004, Ankara.

İNTERNET KAYNAKLARI

- AHMED Emîra, Efdal rivâyâti edebi’-s-sücûn ve ekseruhâ te’sîra,
<http://www.arageek.com/2014/10/08/best-prison-novels.html> (01.10.2014)
- AKGÜN Mensur, Camp David düzeni sarsılırken Türkiye, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) dış politika Programı, http://tese.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Camp_David_Duzeni_Sarsilirken_Turkiye.pdf
(05.05.2014)
- ALİ Tarıq, Farewell to Munîf, a Patriarch of Arap Literature, <https://www.library.cornell.edu/colldev/mideast/amunif.htm>
(10.08.2014)
- AL-RASHEED Madawi, A Hitory of Saudi Arabia, Cambridge University Press, 2002, USA, <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam033/2001043609.pdf> (20.08.2014).

ALVÂNÎ Zeynep, el-Mer'etu'l-Arabiyyetu Beyne'd-Dîyni ve't-Tekâlîydi, Arap Diyalogu

Merkezi Sempozyumu, 07.Aralık 2011, <http://karamah.org/wp-content/uploads/2012/02/ArabWomen-Arabic.pdf> (25.10.2014)

ARIK M. Bilal, Popüler Kültüre Temel Yaklaşımlar, İletişim Fakültesi Dergisi,

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019012969> (13.02.2017)

ARSLAN Asiye Gül, OPEC ve Petrol Krizi, [http://www.tuicakademi.org/opec-ve-petrol-](http://www.tuicakademi.org/opec-ve-petrol-krizi/)

[krizi/](http://www.tuicakademi.org/opec-ve-petrol-krizi/) (04.05.2014)

BAŞARSLAN Suzannur, Roman Nedir? Nasıl Yazılır, Derin Düşünce Fikir Platformu,

http://www.derindusunce.org/wp-content/uploads/2011/03/roman_nedir_nasil_yazilir.pdf (20.01.2014)

BAŞKAYA Fikret, Ankara Bia Haber Merkezi, <http://bianet.org/bianet/siyaset/17244->

[kapitalizm-emperyalizmdir](http://bianet.org/bianet/siyaset/17244-kapitalizm-emperyalizmdir) (01.05.2015)

BEDEVÎ Muhammed, er-Rivâyetu'l-Hadîse fi Mısra, www.kotobarabia.com (15.07.2014)

CAN Hüdayi, Anlatma Esasına Bağlı Türlerde Olay Örgüsü, Yağmur Dil, Kültür, Edebiyat

Dergisi, <http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/konu/anlatma-esas305na-ba2871305-turlerde-olay-orgusu> (22.01.2015)

DEYB Seyyit Muhammed Ahmed, Lugatu'r-Rivâyeh Beyne'l-Fusha ve'l-Âmmiyeh, s. 5,

http://www.alarabiahconference.org/uploads/conference_research-1873308903-1408955599-466.pdf (07.12.2014)

DÜZENLİ Yaşar, Sembolizm Açısından İsrâ ve Miraç'a yeni bir yaklaşım Denemesi,

http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/2_1_Makale_3.pdf (01.09.2014)

EKBERİ Humeyd, Modern Arap Romanı: Kökleri-Gelişmesi-Eğilimleri-3,

<http://www.40ikindi.com/edebiyat/oku.php?id=3000> (17.07.2014)

el-HİKEMİ Aişe Yahya, İstai'malu'l-Lugati'l-Âmmiyeti fi'l-Kıssati ve'r-Rivayeti,

<http://www.dr-aysha.com/inf/articles.php?action=show&id=2679> (06.12.2014)

el-HUDEYSİ Behçet, <http://www.alittihad.ae/details.php?id=40417&y=2009>,

en-NEKIY Ümeyye Muhammed el-Hasen Ali,

http://www.sustech.edu/staff_publications/20120221123429917.pdf

(25.10.2014)

GÖKÇE Emrah Utku, Suudi Arabistan'da Arap Baharı'nı Engelleyen Dinamikler ve Suudi Arabistan'ın Geleceği,

https://www.academia.edu/8904279/SUUDI_ARABISTAN_DA_ARAP_BAHARI_N_I_ENGELLEYEN_DINAMIKLER_ve_SUUDI_ARABISTAN_IN_GELECE%C4%B0 (19.09.2014)

HABASH Iskandar, Unpublished Munif Interview: Crisis in the Arab World, Oil, Political İslam, Dictatorship, <http://www.aljadid.com/content/unpublished-munif-interview-crisis-arab-world-%E2%80%93-oil-political-islam-and-dictatorship>

<http://www.aljadid.com/content/unpublished-munif-interview-crisis-arab-world-%E2%80%93-oil-political-islam-and-dictatorship> (02.10.2014)

HACISALİHOĞLU Fuat, Azerbaycan'da Ulusal Tarih Yazımı, History Studies, s. 175,

http://www.historystudies.net/Makaleler/742875275_12-

[Fuat%20Hac%C4%B1saliho%C4%9Flu.pdf](http://www.historystudies.net/Makaleler/742875275_12-Fuat%20Hac%C4%B1saliho%C4%9Flu.pdf) (20.09.2014)

HADDURİ Macid, Ortadoğu Politikasında Ordunun Rolü,

<http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1965-1966-22-23-01->

[04/AUHF-1965-1966-22-23-01-04-Hadduri.pdf](http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1965-1966-22-23-01-04/AUHF-1965-1966-22-23-01-04-Hadduri.pdf) (10.04.2014)

HAFEZ Kai, The Role of Media in the Arap World's Transformation Process,

https://www.unierfurt.de/fileadmin/userdocs/philfak/kommunikationswissensc haft/files_publicationen/hafez/inhalt899_bound_hafez.pdf (13.02.2017)

HARVEY Bruce, American Romantism, <http://www2.fiu.edu/~harveyb/romover.pdf>
(06.11.2014)

HÜR Ayşe, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/vahhabilik-suudiler-ve-mekke-serifi-1146629/> (13.02.2017)

ILGAZ Ceyda, Tüketim Toplumu ve Küresel Kültür, İletişim Fakültesi Dergisi s. 330.
file:///D:/Downloads/18478-40547-1-SM.pdf (18.09.2014)

İLTER Erdal, Fransa'nın Suriye'yi İşgaline Dair Yayınlanmış Bir Risâle,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/792/10154.pdf> (03.03.2014)

KARABULUT Mustafa, Cansever'in Dil ve Üslubunda Psikolojik Unsurlar, VII.
Uluslararası Türk Dili
kurultayı, http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mustafa_karabulut_edebi_metinler_dil_ustlub.pdf. (05.12.2014)

KARABULUT Mustafa, Tanzimat Dönemi Romanlarında Hürriyet ve Esaret İzlekleri,
Türk Dili,
http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/mustafa_karabulut_tanzimat_donemi_romanlari_esaret_hurriyet.pdf (07.07.2014)

KAYAOĞLU İsmet, İslam Ülkelerinin yakın Tarihi, s. 204,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/735/9671.pdf> (03.03.2014)

KURAN Timur, Doğu-Batı, 2012, Kasım
http://econ.duke.edu/uploads/media_items/timur-kuran-kose.original.pdf
(25.09.2014)

LAWSON Chapell, Strom Thacker, Will Iraq Become a Democracy, Temmuz 31, 2003,
<http://www.bu.edu/sthacker/files/2012/01/Will-Iraq-Become-a-Democracy.pdf>
(05.11.2014)

MAJED Ziad, Chronicler of Broken Derams, Lebanon Wire Daiy Star, 7 Şubat 2004,
<http://www.lebanonwire.com/0402/04020718DS.asp> (08.08.2014)

NARLI Mehmet, Romanda Zaman ve Mekân Kavramları,
<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c5s7/makale/c5s7m6.pdf> (10.01.2015)

NIXON Rob, http://www.english.wisc.edu/rdnixon/files/hidden_lives.pdf (20.08.2014)

ÖZTOKAT Nedret, Tzvetan Todorov'un Yapıtı ve Yazınsal Araştırmalarda Yöntemsel
Yenilenmewww.journals.istanbul.edu.tr/iudilbilim/article/download/1023017081/102301634 (13.02.2017)

SANDER Oral, Lübnan'daki bunalımın Tarihsel ve Toplumsal Sebepleri, s. 224,
<http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/37/3/sander.pdf> (03.03.2014)

SOĞUKÖMEROĞULLARI Mehmet, Ahmet Ümit'in Kar Kokusu Romanında Toplumcu Gerçekçilik,
http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1702555980_59so%C4%9Fuk%C3%B6mero%C4%9Fullar%C4%B1mehmet.pdf (10.11.2014)

TALİP Aliye, <http://www.imn.iq/articles/view.3360> (02.10.2014).

THEROUX Peter, "Abdelrahman Munif and the Uses of Oil, Words without Borders", *The Online Magazine for International Literature*,
<http://www.wordswithoutborders.org/article/abdelrahman-munif-and-the-uses-of-oil>, (15.04.2014)

TÜFEKÇİ M. Elif, Yapısalcı Yöntem ve Uygulama Alanları
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/13/186/1452.pdf> (01.02.2015)

YAKTİN Said, er-Rivâyeti'l-Arabiyye mine't-Turâs ile'l-Asr, s. 39.
<http://saidbengrad.free.fr/al/n20/pdf/3-20.pdf> (01.06.2014)

YENAL Serkan, Arap Milliyetçiliği Düşüncesinin Oluşumu,
http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu14makale/serkan_yenal.pdf
(16.04.2014)

YILDIZ Dursun, Golan'dan Çekilmenin Jeopolitik Ve Hidropolitik Kısıtları Golan Tepeleri Ve Hidro-Strateji,
http://topraksuenerji.org/haberler/Golan_Tepeleri_ve_Hidropolitik.pdf
(03.05.2014)

RAPORLAR, GAZETE HABERLERİ VS.

[http://faculty.kfupm.edu.sa/PHYS/alshukri/PHYS215/Phys215_Material/Astronomical_Ho
uses.pdf](http://faculty.kfupm.edu.sa/PHYS/alshukri/PHYS215/Phys215_Material/Astronomical_Ho
uses.pdf) (13.07.2017)

[http://www.nytimes.com/2004/02/02/nyregion/abdul-rahman-munif-71-political-
novelist.html?_r=0](http://www.nytimes.com/2004/02/02/nyregion/abdul-rahman-munif-71-political-
novelist.html?_r=0) (15.04.2014)

[http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/25703--Iskence-ve-Diger-Zalimane,-
Gayriinsani-veya-Kucultucu-Muamele-veya-Cezaya-Karsi-Sozlesme.pdf](http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/25703--Iskence-ve-Diger-Zalimane,-
Gayriinsani-veya-Kucultucu-Muamele-veya-Cezaya-Karsi-Sozlesme.pdf)

[http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-
Beyannamesi.pdf](http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-
Beyannamesi.pdf)

http://www.sirdefteri.com/?sayfa=siir&siir_id=1249 (25.12.2014)

https://en.wikipedia.org/wiki/Prison_literature (25.09.2014)

Justice For Torture Worldwide, Law, Practise and Agendas for Change, Ekim, 2013 s. 3.

<http://www.redress.org/downloads/publications/Global%20Report.pdf>

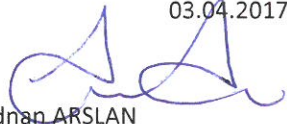
(05.10.2014)

Birleşmiş Milletler Yıllık Kalkınma Programı, Hibrâtu Nuhudi'l-Mer'ati fi'l-Vatani'l-

Arabi, 5. Bölüm, s. 117. <http://www.arab->

hdr.org/publications/contents/arabic/2005/Chap5.pdf. (25.10.2014)

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Adnan	Arslan
Doğum Yeri ve Yılı	Düzce	20.11.1979
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	Arapça, İngilizce	
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	1994 1997	Düzce İmam Hatip Lisesi
Lisans	1998 2002	Selçuk Üniversitesi- Arap Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	2011 2013	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora	2013 2017	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı
1.	2005 2010	ÖNDERDİL EĞİTİM KURUMLARI ESKİŞEHİR
2.	2010 2010	BİLENDER EĞİTİM KURUMLARI BİLECİK
3.		
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar		
Katıldığı Proje ve Toplantılar		
Yayınlar:	Modern Arap Edebiyatında Cezaevi Romanı- 2016	
Diğer:		
İletişim (e-posta):	Adnanarslan81@hotmail.com	
Tarih	03.04.2017	
İmza		
Adı Soyadı	Adnan ARSLAN	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	ADNAN ARSLAN
Tez Adı	ABDURRAHMAN MÜNİF'İN ROMANCILIĞI
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	Arap Dili ve Belagati
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(Lar)ı	Prof. Dr. İsmail Güler
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 16.01.2017

İmza:

